SUMMA PHILOSOPHIAE CHRISTIANAE

VIII

J. DONAT

ETHICA SPECIALIS

SUMMA PHILOSOPHIAE CHRISTIANAE

VIII

ETHICA
SPECIALIS

EDITIO SEXTA RECOGNITA

SCRIPSIT

J. DONAT S. J.

PROFESSOR QUONDAM IN UNIVERSITATE
OENIPONTANA

1941

SUMPTIBUS FELICIANI RAUCH OENIPONTE/LIPSIAE

Nr. 1301. Imprimatur. Administratura Apostolica Oeniponte,
7. Juni 1941. Cass. Lechleitner, Cancellarius.

In praesenti editione sexta exiguae tantum mutationes factae sunt.

Seduni (in Helvetia), die 31. Maii 1941.

Auctor.

Printed in Germany
Typis Feliciani Rauch Oeniponte (Innsbruck)

Index[1]

[1]) Materiae *asterisco* notatae in cursu breviore salva philosophiae substantia omitti possunt.

Prooemium

Ethica apte sic dividi potest, ut primum in „Ethica generali“ suprema vitae moralis principia exponantur, deinde in „Ethica speciali“ de particularibus vitae condicionibus et de officiis iuribusque iis propriis tractetur. Hoc iam agendum est. Istae vitae condiciones vel individuales sunt, quae ad singulos homines secundum se spectatos eorumque mutuas relationes pertinent, vel sociales, quae homines spectant, quatenus membra alicuius societatis sunt. Ita denuo duae partes distingui possunt: „Ethica individualis“, quae de vita individuali, et „Ethica socialis“, quae de sociali vita disserit. Condiciones vitae socialis, prout in familia, Statu, societate humana internationali vigent, amplam, nunc praesertim temporis, tractationem exigunt, cum vita humana undequaque relationibus socialibus attingatur. Paulo brevior Ethica individualis esse poterit, saltem in studiorum curriculo theologico, in quo pleraque huc spectantia theologia moralis sibi exponenda assumit.

Pars prima

Ethica individualis

1 Ethica individualis de officiis et iuribus vitae individualis tractat, quae ad singulas personas per se spectatas, non vero quatenus membra Status vel alius societatis sunt, pertinent. Etsi enim homines semper in societate vivunt, tamen prius homines sunt quam cives et membra familiae, et ut tales sua officia et iura habent. Quae tamen officia et iura etiam magna ex parte ad personas morales sive societates inter se comparatas spectant; sicut enim homines individuales inter se amorem et iustitiam servare tenentur, ita etiam societates inter se iisdem legibus obligantur.

Officia vitae individualis dividi possunt in officia hominis erga se et officia erga alios. Homo praeterea quidem etiam officia religionis erga Deum habet. Sed haec non tam particularia et aliis quasi coordinata, quam potius officia universalissima sunt totamque vitam amplectuntur. Ideo de iis in Ethica generali tractatum est.

*Caput 1

*De officiis hominis erga se

*2 **Officium generale.** Homo eatenus officia erga se ipsum habet, quatenus ad bona sua recto ordine procuranda obligatur. Hoc est officium generale hominis erga se ipsum. Respicit bona praesentis et futurae vitae et dici potest hic: ut homo *se conservet ordinateque perficiat.*[1]) De isto officio dubium esse nequit. Nam 1) creaturae generatim

[1]) Confer Eth. I, De fine proximo hominis. — Hoc signo brevi „Eth. I" vel breviore „I" designabimus Ethicam generalem.

hunc finem habent, ut bonitatem Dei modo sibi consentaneo participent et manifestent; quam manifestationem Dei homo imprimis se conservando ordinateque perficiendo assequi debet. 2) Eadem naturae ordinatio ex hoc elucet, quod Deus omnibus viventibus appetitum naturalem ad se conservanda et ad facultates explicandas indidit; quod in animali se nutriente ac defendente et in semine se evolvente observare possumus.

Sed homo *ordinate* se perficere seu personalitatem suam, 3*
ut expressione moderna utamur, excolere debet. Hoc postulat primum, ut debitum facultatum ordinem servet, nullam quidem per se neglegendo, attamen studiosius intellectum et voluntatem perficiendo, neque unam nimis in detrimentum aliarum excolendo. Idem praeterea postulat, ut etiam debitum modum excolendi servet, primum illam perfectionem procurando, quae ad finem ultimum obtinendum necessaria est, nempe religionem et honestatem, deinde eam, quam status postulat, denique illam, quae non necessaria, attamen utilis est, in quantum sine damno gravioris officii obtineri potest. Haec maxime in excolenda iuventute prae oculis habenda sunt.[1])

Modus et gradus perfectionis propriae appetendae multum ex *vitae statu* pendet. In quo eligendo potissimum respiciendus est finis vitae et propria aptitudo, quae iterum ex personali indole et aptis condicionibus externis coalescit.

Officium generale, quod exposuimus, alio nomine etiam 4*
officium amoris sui vocari potest. — Ordinatus sui amor cum genuina *sui aestimatione* sociatus est, qua homo dignitatem suam agnoscit eamque conservare et perficere conatur. Quae dignitas in eo maxime consistit, quod homo Deum habet auctorem, finem vero servitium divinum et aeternam

[1]) Officium amoris sui illi praetermittunt, qui supremum finem vitae et normam tantum bonum sociale constituunt. Cf. Eth. I l. c. *Schopenhauer* (Die beiden Grundprobleme der Ethik II § 5) negat, hominem ad amorem sui obligari, quod amor iam ex impulsu naturali proveniat. Sed inclinatio naturalis officio non obstat. Ceterum ex solo impulsu psychico naturali, nisi simul ordo moralis observatur, provenit quidem amor, sed non amor ordinatus.

beatitudinem, quod in se imaginem Dei gerit, quod denique finis entium irrationalium est. Quam dignitatem philosophia atheistica penitus aufert. Ista sui aestimatio bene cum humilitate constare potest, qua homo cum veritate agnoscit, quidquid habeat, donum Dei esse, se ipsum autem ens undequaque participatum et ex se nihil esse.

*5 **Officia specialia** hominis erga se ad tria genera bonorum referuntur, bona animae, bona corporis, bona externa. Quae officia his supremis lineamentis describi possunt:

I. **Anima** pars potior hominis est. Eius facultates igitur praecipue excolendae sunt.

1) *Intellectus* a) iis notitiis eoque cultu instruendus est, qui ad finem ultimum obtinendum et ad officia status implenda necessarii sunt; cuius instructionis gradus inaequalis est pro variis condicionibus personalibus et socialibus. Uberior cultus intellectualis admodum quidem dignus et utilis, non tamen praescriptus est. — b) Quia finis intellectus cognitio veritatis est, homo generatim obligatur ad veritatis amorem fovendum et ad errorem declinandum, in iis maxime rebus, ad quas cognoscendas obligatur. Quare graviter vetita est, imprimis in rebus religiosis et moralibus, temeraria opinandi et dubitandi licentia. — Aliqua similis cura etiam sensibus adhibenda est, qui intellectui inserviunt.

2) *Voluntas* prona facienda est ad amplectendum ordinem moralem, ad facultates sibi subditas subiciendas, ad acquirendas necessarias virtutes, minime praetermissis humilitate, quam sicut antiqua ita etiam recens aetas saepe ignorat, et oboedientia, quam recens libertatis cupido spernit, et castitate, de qua hodierna ethica fere silere solet.

*6 II. **Corpus et vita** corporalis alia imponunt officia. Vita enim corporalis inter bona terrena naturalia maximum est, utpote necessaria condicio, ut homo finem suum temporalem et aeternum obtineat; et corpus naturale instrumentum animae est, cuius activitas et bona dispositio a corpore pendent.

1) Imprimis igitur prohibita sunt sui *occisio* ac *mutilatio;* de quibus infra speciatim agetur.

2) Adhibenda sunt media necessaria ad *vitam, sanitatem, vires corporis conservandas et fovendas,* sed recto modo, sicut earum fini congruit.

a) Perfectio corporalis *non ultra modum* aestimanda et colenda est, quasi sit suprema hominis perfectio et bonum summum, bono spirituali et morali aequale vel immo superius. Vires enim vigorque corporis non in se ipsis finem habent, sed instrumentum animae sunt; propterea hoc fine et modo fovenda sunt, non vero ita, ut spiritus postponatur vel immo supprimatur. Ideo etiam exercitia corporalia (Sport) utilia sunt; vis enim vigorque corporis animae prosunt, et talibus exercitiis voluntas et vis resistendi roborantur. Attamen non propter se ipsa, sed tamquam medium suscipienda sunt, ut sit mens sana in corpore sano, neve ex cupiditate gloriae neve ita, ut decentia et verecundia laedantur vel sanitas periclitetur vel spiritus detrimentum capiat. Nimia enim eiusmodi occupatio et cupiditas hominem rebus materialibus immergunt, ab occupationibus seriis avocant et vitam spiritualem opprimunt.

b) Ad conservandam vitam et sanitatem per se tantum *media ordinaria* adhiberi debent, non vero extraordinaria seu talia, quae secundum aestimationem communem onus improportionatum imponerent, qualia essent gravis operatio chirurgica vel medici exquisiti procuratio. Nam tale praeceptum vitae maiora incommoda inferret, quam hoc est, quod aliqui prius moriuntur.

3) Etiam conveniens *cultus corporis* adhibendus est, 7*
scilicet a) talis compositio motusque corporis, qualis naturae humanae et statui congruunt, et b) conveniens usus vestium, fini earum correspondens. Finis autem vestium est corporis sanitatisque tutela, honestas, quae postulat, ut tegantur, quae concupiscentiam excitant, denique decor statui congruus. Hac in re igitur non omnia ex moribus pendent.

III. **Bona externa,** videlicet honor, libertas, bona mate- 8*
rialia, in tantum procuranda sunt, in quantum ad officia implenda necessaria sunt. Honor et fama de bonis quali-

tatibus moralibus vel physicis per se quidem res moraliter indifferentes sunt, sed necessariae vel utiles esse possunt.[1]) Ad rerum materialium maiorem copiam quaerendam, quam quae officiis personalibus et socialibus implendis necessaria est, non obligamur. Etiam generatim nobilius est abundantiam bonorum materialium neglegere (Mt. 19, 21), ut impedimenta moralia evitentur, quae inordinatus eorum amor parat.

*9 *De officio laborandi.* Homo laborare tenetur sive spirituali sive corporali labore, ut officiis erga se et alios satisfaciat, vitam suam sustentet, facultates suas excolat, aliorum bonum et profectum promoveat, denique ut otium, omnium vitiorum initium, evitet. Attamen labor in debita obiecta recto ordine et modo dirigatur neve hominem internum opprimat. Ordo autem laboris hic esse debet, ut primum necessarius, deinde utilis, ultimo demum loco amoenus suscipiatur. Sed reprobanda est illa laboris apotheosis, ex immoderato studio rerum terrenarum et neglectione aeternarum promanans, quae laborem, nempe rebus temporalibus obtinendis et culturae externae impensum, etiam divinorum studio et religioni praeponendum vel laborem propter se ipsum exercendum esse opinatur, quasi labor a se ipso, non vero ab obiecto et fine suo valorem et pretium accipiat.

Labori corporali, quem antiquitas gentilis contempsit ac mancipiis et pauperibus reliquit, religio christiana debitum honorem restituit, dignitate servitii divini eum ornans et Christi exemplo sanctificans.

*Th. 1. **Occisio sui legi naturali repugnat.**

*10 **Declar.** Sui occisio, quam in se malam esse dicimus, intellegitur propria auctoritate suscepta. Si enim Deus, do-

[1]) „Si honor appetatur moderate ex bona re", inquit *Lessius*, „nullum erit peccatum, etiamsi nullus alius finis spectetur . . quia per se est obiectum indifferens, proxime accedens ad rationem honesti, cum sit testimonium et imago quaedam virtutis." De virt. 1. 3. De fortit. c. 2 n. 21.

minus vitae humanae, occisionis facultatem concedit, mala esse desinit. Possitne etiam auctoritas publica eam imperare, infra dicetur. Porro occisio intellegitur directa; si quis enim aliud intendens actionem ponit, ex qua mortem secuturam esse praevidet, ut miles hosti se obiciens, sui occisionem non committit.

Mos se occidendi frequentior apud cultas quam incultas gentes invenitur, et frequentior illis temporibus est, quibus homines a religione aversi rebus terrenis totos se dant. Qui enim Dei, supremi vitae domini, oblivione tenentur, qui Dei et felicitatis futurae spe carent, qui tantum fortunam terrenam aspirant, facile, si calamitate premuntur, in voluntaria nece salutem quaerunt. Vehementissime posteriore aetate Graecorum et Romanorum et aetate nostra invaluit. Medio aevo sui occisores rarissime inveniuntur. Ex philosophis, qui sui occisionem saltem calamitate afflictis permittunt, nominandi sunt praesertim Epicurei, Stoici, ut Zeno, Seneca, Epictetus, M. Aurelius, nostro autem tempore Hume, Bentham, Schopenhauer, Nietzsche, Haeckel, alii multi.

Demonst. 1. Homo se auctoritate propria occidendo 11*
temere exercet dominium in vitam, quod soli Deo competit, proinde graviter ius divinum laedit, „sicut qui alienum servum interficit, peccat in dominum, cuius est servus".[1]) Atqui laesio iuris divini repugnat legi naturali. Ergo etiam sui occisio.

Demonst. mai. Dominium in vitam hominis Deo soli competere ita elucet. Deus solus est creator et ultimus finis hominis ideoque etiam solus iure proprio dominus hominis est, cuius igitur vita plenissime Dei proprietas est. Ergo homo propria auctoritate seu absque divina concessione se occidens graviter ius divinum laedit.

Obici possit, Deum generatim vel saltem in certis adiunctis homini potestatem se occidendi concedere, ut igitur non propria auctoritate se interficeret. Etenim 1) Deus generatim homini dominium participatum in vitam propriam

[1]) 2, 2 q. 64 a. 5.

concedere videtur. Sicut enim homo ex concessione Dei dominus graminum, pomorum, equorum est, quae propterea destruere potest, etiam dominus propriae vitae esse videtur. 2) Quod si hoc non concedatur, saltem in certis adiunctis Deus censendus est potestatem vitae finiendae concedere, nempe si mala vitae intolerabilia fiunt.

Sed hoc immerito dicitur. Nam 1) non adest haec paritas, quae asseritur. Homo in irrationalia quidem propterea dominium participatum accepit, quia media ei subiecta et ad hominem tamquam finem superiorem ordinata sunt, ut ei in servitio divino ministrent; qui finis etiam destructionem postulare potest. Homo autem non ita medium sui sibi subiectum et sub se ipso est, ut similiter de se seu de vita sua disponere possit; non in sui, sed in Dei servitium ordinatur.[1] Itaque homo non est dominus, sed administrator vitae, quam igitur conservare debet. — Ad 2) negandum est, quod affirmatur. Nam vita terrena est probatio, ad quam etiam pertinet Deo se submittere per patientiam malorum, et cui contrarium est, ut permissum sit homini tempus et modum probationis proprio iudicio definire; hoc eo magis, quod, si id permissum esset, plurimi malis afflicti sibi persuaderent, se ex vita discedere posse, quo ordo a Deo statutus maxime turbaretur. Non potest igitur Deus concedere, ut homines proprio iudicio e vita egrediantur.

Ergo neque homini, qui insanabili morbo aegrotat, petere vel consentire licet, ut medici mediis mortiferis sine dolore vitae eius finem faciant („euthanasia"). Nam tum ipse tum medicus occisionis rei fierent, ille sui, medicus vero occisionis alterius.

*12 2. *Confirmatio.* a) Sui interfector etiam plerumque *officiis socialibus,* quae e. g. erga familiam habet, se subducit. Ergo sui occisio, si permissa esset, societati grave nocumentum inferret. — b) Privat se bono spirituali, cum sibi potestatem amplius merendi eripiat (et, supposita malitia interfectionis, poenae aeternae se addicat sine spe reparationis). — c) Sui interfectio etiam actio in se tam *innaturalis* est, ut forte absolute inordinata et mala dicenda sit. Quid enim magis innaturale, quam ut homo, qui appetitu innato ad se conservandum tendit mortemque horret, se ipsum destruat et quidem vi et actione propria, quae ad hominem servandum et augendum destinata est. Neque in animalibus talis directa sui interfectio umquam observatur. — d) Sui occisio etiam apud omnes gentes generatim (exceptis forte eventibus extraordinariis) facinus probrosum vel indicium insaniae habitum est et adhuc habetur.[1]

[1] Cf. *Lugo,* De iust. et iure d. 10 s. 1 n. 9.

Mutilatio pravitatem sui occisionis plusminusve participat. Membra enim simili modo Dei dominio subsunt hominique ad servitium divinum donata sunt sicut vita. Tamen, quia homo administrator corporis ac vitae est et membra toti corpori subordinantur, mutilatio permissa est, si ad conservandam vitam vel ad sanitatem totius hominis necessaria sive valde utilis est.

De sterilisatione. Ex principio modo enuntiato etiam quaestio nunc multum disputata solvenda est, num et quoad sterilisatio permittenda sit. 13*

Sterilisatio generatim sumpta in hoc consistit, quod quis per artem medicam facultate generativa privatur. Quod nunc non ita fieri solet, ut per castrationem glandulae germinales (Keimdrüsen) spermata et ova producentes exstirpentur, quippe quae glandulae etiam ad alios fines necessariae sunt, sed plerumque, in viris, per vasotomiam, qua canales semina producta extra deferentes dissecantur, ut semina intus manere cogantur et paulatim resorbeantur.

Ob varias rationes sive „indicationes" nunc sterilisatio postulatur atque etiam exercetur, ut propter paupertatem vel commoditatem proles arceatur, ut graves partus arcean-

[1] „Communis opinio [Graecorum] in legibus multarum civitatum eo exprimitur, quod occisor sui honoribus sepulturae ex toto vel ex parte privatur." („Die allgemeine Ansicht [bei den Griechen] fand in den Gesetzgebungen vieler Staaten dadurch Ausdruck, daß der Selbstmörder der Grabesehren ganz oder teilweise verlustig ging." *L. Schmidt,* Die Ethik d. alten Griechen II 441. Cf. *Cicero,* De senectute c. 20; Somn. Scip. c. 3; Tuscul. I. c. 30: *Plato,* Phaedon p. 62 b.

tur, ut homines anormales et mendosae indolis ab hereditaria transmissione qualitatum suarum in posteros, quae in detrimentum publicum cederet, prohibeantur (indicationes „eugenicae"). Propterea etiam multi postulant, ut sterilisatio lege civili permittatur, immo ut in anormalibus sive malefactoribus etiam contra eorum voluntatem perficiatur.

Sterilisationem privata auctoritate facere tantum licet, si necessaria est ad sanandos graves hominis morbos, imprimis corporales, fortasse etiam psychicos quosdam, velut graves anomalias sexuales, videlicet si hac ratione sanari possunt. Nam sterilisatio est gravis mutilatio, quae hominem organica facultate generativa privat. Organa autem corporalia non subsunt hominis dominio, ut arbitrarie de iis disponere queat, sed tantum talis eorum usus licitus est, qui ad fines eorum pertinet. Ideo sterilisatio per se prohibita est. Tamen quia organa tamquam partes toti corpori et homini subordinata sunt, ut toti inserviant, huic eorum fini consentaneum est, ut, si nociva evadunt, propter salutem totius tolli possint vel debeant. Sin autem haec mutilatio ad alios fines instituitur, inordinationem suam retinet et in se prohibita manet.[1]) Praeterea ad alios fines medium generatim ineptum vel saltem superfluum est. Ad tentationes enim vel peccata cavenda tum ipsa inefficax est tum alia praesto sunt media. Felici autem partui communiter per naturam satis provisum est, et in specialibus difficultatibus pariter alia media praesto sunt. Similiter paupertati non per mutilationes, sed aliis modis occurrendum est.

Neque auctoritas civilis potestatem habet, ut propter rationes eugenicas in hominibus anormalibus sterilisationem faciat, quia non habet hanc potestatem directam in innocentes, ut eos occidere vel mutilare queat, cum homines non sint media pro aliorum salute, sed propria dignitate personali ornati sint. Nec sterilisatio malefactoribus in poenam infligi posse videtur, quia, utpote operatio parum

[1]) Cf. encycl. Pii XI „Casti connubii", in qua sterilisatio graviter damnatur.

dolorosa, talibus hominibus non ut malum, sed tamquam bonum accidet, cum nunc liberius passionibus indulgere possint.

Obiectiones. 1. Nonnulli Sancti leguntur sponte in mortem ruisse. 14*
— *Resp.* Id vel ex inspiratione divina vel ex errore inculpabili factum est vel actio illa tamquam fuga ex periculo morali intenta fuit.

2. Licet minus malum eligere ad maius vitandum. Atqui maius malum est e. g. ingens ignominia quam amissio vitae. — *Resp.* D. mai. si simul laeditur dominium divinum N. aliter Tr. Tr. min.

3. Sui occisio est actus fortitudinis, ergo laudabilis. — *Resp.* D. fortitudinis ordinatae N. inordinatae Tr. Plerumque „est magis quaedam mollities animi non valentis mala poenalia sustinere".[1])

4. Reus mortis potest iussu iudicis se interimere (Socrates). Ergo sui interfectio non est in se mala. — *Resp.* Tr. mai. D. cons. interfectio propria auctoritate facta (de qua sola loquimur) non est mala N. legitima auctoritate facta C. Licitum esse id, quod in mai. dicitur, aliqui concedunt, plerique autem negant, quia inclinationi naturali ita contrarium est, ut natura prohibitum censeri debeat, et quia non adest titulus legitimus iustae punitionis, qui tale mandatum excusare posset; nam reus „non potest exercere iustitiam punitivam circa se ipsum, quia iustitia debet esse ad alium .. Ergo occisio illa maneret cum tota sua malitia". *Lugo* l. c. n. 13.

---

*Caput II

*De officiis erga alios non iuridicis

Officia, quae homines inter se invicem observare debent, correspondent relationibus realibus, quas inter se habent. Duplicis autem generis relationes distingui possunt: 1) Mutua coordinatio, quatenus homines natura aequales et eiusdem dignitatis personalis ideoque inter se independentes sunt. Propter hanc independentiam singuli iura habent, quibus in aliis officia iuridica correspondent, quae ex iustitia obligant et vi extorqueri possunt ideoque aliis officiis severiora sunt. 2) Aliae relationes, praesertim mutua coniunctio. Ex quibus officia non iuridica oriuntur. Eorum 15*

[1]) 2, 2 q. 64 a. 5 ad 5. Aristoteles dicit, mori, ut paupertas vel alius dolor effugiatur, non fortis esse, sed ignavi viri. Eth. Nic. III 11 (1116 a.)

potissimum amoris officium est ex mutua hominum coniunctione promanans; quod etiam officia iuridica extensione sua comprehendit, cum amor etiam iura aliorum revereri iubeat.

*Art. 1. **De amore aliorum**

*Th. 2. **Homo lege naturae tenetur alios amare sicut seipsum.**

*16 **Declar.** Loquimur de amore vero seu *puro,* qui etiam amor amicitiae sive benevolentiae appellatur, quo alium propter se amamus. „Sic amamus aliquem, ut ei bonum velimus. Si autem rebus amatis non bonum velimus sed ipsum eorum bonum nobis velimus, sicut dicimur amare vinum . . non est amor amicitiae, sed cuiusdam concupiscentiae."[1]) Itaque amoris est bene velle, proinde etiam, quantum necessarium est, bene facere nulloque pacto alium arbitrarie laedere.[2]) Qui igitur alios amat, simili modo erga alios se habere debet sicut erga se ipsum. Hac ratione postulatur, ut alterum *sicut se ipsum* amet, non eadem quantitate, sed similiter. „‚Sicut te ipsum' non est referendum ad aequalitatem dilectionis, ut scilicet aliquis teneatur diligere proximum aequaliter sibi . . sed est referendum ad similitudinem dilectionis . . et hoc tripliciter"[3]), nimirum ut diligamus proximum propter Deum et quidem benevolendo et benefaciendo.

*17 **Demonst.** 1. Homo lege naturae tenetur *se ipsum amare* propter naturae suae dignitatem, quia est creatura et imago Dei, quia ad Deo serviendum Deumque possidendum ordinatus et in hoc ordine supernaturali etiam ad consortium divinae naturae destinatus est. Atqui eadem dignitas naturalis et supernaturalis etiam aliis hominibus inest, qui igitur nobis, etsi non indentici, tamen similes sunt; „ex hoc, quod aliqui duo sunt similes, quasi habentes unam formam, sunt quodammodo unum in forma illa . . et ideo affectus unius

[1]) 2, 2 q. 23 a. 1. — [2]) Ib. q. 31 a. 1. — [3]) S. Thomas, Epist. ad Rom. c. 13 l. 2.

tendit in alterum sicut in unum sibi, et vult ei bonum sicut et sibi."[1]) Ergo homo lege naturae tenetur alios amare sicut seipsum, non quidem aequali modo, quia non sunt ei identici, attamen similiter.

Aliter. Homo tenetur *amare Deum,* summum bonum 18* suum summumque benefactorem. Ad amorem autem spectat non solum amicum, sed propter amicum etiam alios ei coniunctos amare: „Si aliquis habet amicitiam ad aliquem hominem, ratione eius diligit omnes ad illum hominem pertinentes, sive filios sive servos sive qualitercumque ei attinentes."[2]) Atqui omnes homines Deo coniuncti sunt. Ergo omnes amare debemus.

2. Idem demonstrant tum indigentia naturalis, qua homines mutuo egent auxilio, quod benevolentiam supponit, tum inclinatio naturalis ad mutuum amorem et consortium, tum denique sensus commiserationis, qui omnibus a natura insitus est.

Rationes allatae ostendunt, alios amari posse vel prop- 19* ter solam perfectionem creatam naturalem, qua ornati sunt, omisso Deo, vel propter Deum. Hic posterior amor, qui *amor christianus* appellari potest, tum motivo tum sinceritate, universitate, vi et firmitate incomparabiliter perfectior est illo altero, quem etiam hodiernus amor „humanitatis" profitetur. Quatenus amor speciatim supernaturalem unionem hominis cum Deo respicit, quod nempe filius Dei est, usu theologico *caritas* appellatur.

Ergo etiam inimici diligendi sunt. Officium enim amoris 20* ad omnes extenditur, qui sicut nos ipsi Dei imagines ac servi sunt et ad beatitudinem in Deo destinati sunt, ideoque ad omnes creaturas rationales, angelos omnesque homines vivos ac defunctos, exceptis solis damnatis, qui huius amoris obiectum esse nequeunt, quo coniunctionis cum Deo capaces diligimus. Ergo etiam inimici diligendi sunt. Per inimicitiam enim homines non desinunt habere illam dignitatem, ob quam alios amare tenemur. Proinde

[1]) 1, 2 q. 27 a. 3. — [2]) 2, 2 q. 23 a. 1 ad 2.

inimici a communibus amoris officiis, quae omnibus debentur, excludendi non sunt, etsi specialia iis non debentur. Itaque non solum christiana, sed etiam naturalis lex amorem inimicorum praescribit.

Gentiles antiqui officium amoris erga inimicos generatim non agnoverunt. Romani et Graeci ante tempora Platonis adversus inimicos generatim inimicitiam fovendam esse censebant. Quae mens fere eadem semper mansit, etsi aliqui philosophi doctrinas paulo puriores proferebant. *Plato* prohibet quidem ulciscendi causa inimicitias fovere, sed positivi amoris officia nescit. Similia, saltem non meliora, *Aristoteles* docet. Schola *Stoica vetus* (Zeno) etiam officia erga inimicos praescribit, sed non amorem positivum. Demum Stoici iuniores, *Seneca* († 65 p. Ch.), *Musonius Rufus, Epictetus* († post 94) et praesertim *M. Aurelius* († 180 p. Ch.), forte aliquatenus iam doctrina christiana inspirati, non solum omnem inimicitiam damnant, sed etiam clementiam et benevolentiam erga inimicos praescribunt, attamen non propter cognationem hominis cum numine, sed propterea, quod id sit officium naturae socialis humanae et etiam amore sui suadeatur.

*21 **Ergo damnanda est inhumana illa hominis aestimatio,** qua non raro, contra omnes genuini amoris leges, homo tamquam medium aliorum utilitati subiectum putatur itaque tractatur. Quae vitiosa aestimatio maxime ex Dei et aeternitatis ignorantia promanat. Genuinus enim amor hominum constare nequit, nisi firmiter tenetur dignitas personalis hominum, quae maxime ex destinatione ad servitium divinum aeternamque vitam promanat. Moderna igitur Dei et aeternitatis ignoratio, licet cum magnifica humanitatis laude coniungatur, naturaliter genuinae dilectionis inimica est.

Talis inhumanae hominis aestimationis reus est extremus ille *individualismus Nietzscheanus,* qui finem generis humani hunc esse docet, ut quam plurimi „homines superiores" (Übermenschen) producantur, qui communibus hominibus tamquam mediis liberrime ad propriam utilitatem abuti possint. Eadem culpa tenetur *eudaimonismus socialis,* qui universalem felicitatem temporalem culturamque finem supremum proponit et saepe tacite vel expresse bonum singulorum bono communi penitus subicit.

*22 Nunc inter huius sententiae defensores in variis nationibus non pauci inveniuntur, qui doceant, prosperitatem et progressum generis humani sive propriae nationis postulare, ut homines mendosi exstirpentur vel saltem a prolis propagatione arceantur. Propterea dolent vel damnant, quod caritas christiana et institutiones sociales miseris opitulentur itaque debilium et aegrotorum vitam prolongent eosque conservent, et quod ars medica et hygienica impediat, quominus infirmiores expungantur; immo sunt, qui magnam parvulorum mortalitatem, morbos contagiosos, miseriam et pauperiem socialem laudent, quod sic infirmi exstirpentur. Praeterea suadent, ut auctoritas publica contractionem matrimonii, generationem filiorum et educationem secundum leges selectionis regat, postulant ius hereditarium, quod miserorum conservationi obstet, poscunt etiam, ut homines mendosi facultate generativa priventur.

Manifestum est, tali doctrina homines dignitate sua personali, quae in omnibus aequalis est, et iuribus ingenitis spoliari idque interdum crudelitate tam degenerata, ut ne in gentibus quidem incultissimis umquam inventa sit. Praeterea hac ratione genus humanum considerationi mere zoologicae subicitur, cum eius bonum praecipuum non in perfectione rationali, sed in corporali et biologica reponatur.

Officia particularia amoris ex similitudine cum nostri 23*
amore innotescunt. Brevissime his verbis exprimuntur: „omnia ergo, quaecumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis" (Mt. 7, 12).

1. Amor *vetat* igitur alios odisse seu malum iis velle, quatenus eorum malum est, ut voluntas in malo eorum conquiescat. Vetat aliis scandalum parare, eos ad peccandum inducere, ad eorum peccata cooperari, bona eorum iniuste violare.

2. *Praecipit,* ut erga alios benevolentiam foveamus tum iis bona optando, de bonis eorum gaudendo, eorum praestantiam reverendo, tum vero, id quod in hac vita maxime necessarium est, iis bona reapse procurando, in quantum nostro auxilio indigent. Sed quia fieri nequit, ut singuli aeque omnes iuvent, cum cura nostri ipsorum id non permittat neque omnium iuvandorum eadem sit necessitas ac

propinquitas, in iuvandis aliis rectus ordo observandus est. Qui haec postulat:

a) Per se *nos magis amare* debemus quam alios, quia nobis coniunctiores sumus; „magis unusquisque se ipsum amat quam alium, quia sibi unus est in substantia, alteri vero in similitudine alicuius formae."[1] Idcirco si eadem est nostra et aliorum condicio, non debemus alios nobis praeferre, quin etiam, quando de bonis necessariis agitur, per se nosmet aliis praeferre debemus, nisi multo maior sit aliorum necessitas. Generatim necessaria bona spiritualia aliorum nostris bonis corporalibus praeponere et aliis in necessitate materiali constitutis cum aliquo proportionato onere materiali proprio succurrere debemus.

b) *Inter alios praeferendi sunt,* ceteris paribus, illi, qui nobis consanguinitate, religione, civitate aliave necessitudine coniunctiores sunt, idque ita, ut amor bonorum effectivus potissimum bona isti coniunctioni correspondentia respiciat. „Diversorum dilectio est mensuranda secundum diversam rationem coniunctionis, ut scilicet unusquisque diligatur magis in eo, quod pertinet ad illam coniunctionem, secundum quam diligitur . . Et ideo in his, quae pertinent ad naturam, plus debemus diligere consanguineos, in his autem, quae pertinent ad civilem conversationem, plus debemus diligere concives et in bellicis plus commilitones."[2] Haec dicta sunt de amore, quatenus aliis bona, quibus carent, procurare debet (amor effectivus). Sin autem de amore agitur, qui aliis bona, quae iam possident, optat, de iis gaudet eaque (amore appretiativo) aestimat et reveretur, praeferendi sunt Deo coniunctiores seu qui meliores, qui maiore gratia vel beatitudine donati sunt.[3])

*24 **De amore propriae nationis,** ad quem homines huius aetatis vehementer propensi sunt, haec speciatim notanda sunt.

1. Permittitur et conveniens est, ut quisque suam nationem suosque conationales amet et quidem ceteris pari-

[1]) 1, 2 q. 27 a. 3. Cf. 2, 2 q. 26 a. 4; q. 25 a. 4. — [2]) 2, 2 q. 26 a. 8. — [3]) 2, 2 q. 26 a. 6 ss. 13.

bus magis quam alios. Nam motivum amoris ordinati est unio amati cum amante. Quo igitur maior est unio, eo maior amor conveniens est. Communio autem eiusdem nationalitatis peculiaris quaedam unio est et quidem unio recta et naturalis. Diversitas enim nationum et proprietatum nationalium a natura facta et proinde a Deo volita est; hac enim ratione facultates in natura humana contentae uberius explicantur. Sed hic amor ordinatus esse debet. Etenim in eo, quod quis huius vel illius nationis est et has proprietates nationales habet, non continetur bonum aliis omnibus excellentius. Multo maius bonum est, aliis praetermissis, ipsa communis natura humana, in qua generalis amor hominum fundatur. Propterea amor conationalium maior sit „ceteris paribus".

2. Lex amoris, qua omnes sicut nosmet ipsos amare tenemur, eodem modo etiam erga alias nationes observanda est. Omnes enim nationes, utpote eiusdem naturae humanae et ab iisdem parentibus oriundae et eiusdem Dei creaturae, membra sunt unius magnae familiae, essentialiter aequalis praestantiae ac dignitatis et eorundem iurium humanorum subiecta. Non igitur alias nationes contemnere, odisse, inique diiudicare licet. Neque minus contra rationem et rectitudinem moralem offendit propriae nationis dotes praeter veritatem extollere, defectus culpasque ignorare et velare. Exaggeratus amor nationis nihil est nisi extensio proprii egoismi.

De pietate et gratitudine, virtutibus amori propinquis. 25*

1. *Pietas* nonnumquam religionem et devotionem, interdum etiam misericordiam significat. Sed significatione magis propria intellegitur virtus, qua parentibus, patriae et sanguine iunctis debitum obsequium praestatur. Respicit igitur primum parentes ut principium ortus et educationis, redundat ob similem rationem in patriam, denique in consanguineos propter sanguinis coniunctionem, et etiam in coniuges. Obiectum formale eius est specialis honestas in eo sita, quod iis amor et obsequium tribuitur, qui prin-

cipium ortus sunt. Haec simul est ratio, cur pietatis officio obligemur.

Observantia est virtus pietati similis, qua superioribus aliisque excellentia quadam praeditis, quales sunt magistratus, domini vel dotibus eximiis instructi, conveniens honor tribuitur. Differt igitur ab oboedientia, qua praeceptis superiorum obtemperamus.

*26 2. *Gratitudo* est virtus, quae inclinat ad recompensandum beneficium acceptum. Eius officium non oritur ex debito iustitiae erga benefactorem; beneficium enim est praestatio utilis quidem, attamen gratis facta ex benevolentia. Sed oritur ex honestatis exigentia, ut nempe beneficium refundatur in benefactorem, quatenus alter agnoscit, se aliquid a benefactore habere et sic esse aliquo modo ipsius. „Omnis effectus naturaliter ad suam causam convertitur . . Manifestum est autem, quod benefactor, in quantum huiusmodi, est causa beneficiati.“[1]) Ad gratitudinem tria requiruntur: „Primum, quod homo acceptum beneficium recognoscat; secundum est, quod laudet et gratias agat; tertium est, quod retribuat pro loco et tempore secundum suam facultatem.“[2]) Notandum autem est: „quia gratia [gratitudo] respicit beneficium, secundum quod est gratis impensum, quod quidem pertinet ad affectum, ideo etiam gratiae recompensatio attendit magis affectum dantis quam effectum.“[3])

Ingratitudo committitur vel negative, quatenus quis beneficii immemor est id non agnoscens, vel positive, quatenus beneficium vel benefactoris animum contemnit, ne videatur beneficio obligatus esse.

*Art. 2. **De veracitate**

*27 *Verax* dicitur, qui in loquendo veritatem observat, ita loquens, sicut cogitat. Veracitas est constans in id inclinatio. Veracitas igitur ab amore differt; amor enim alterum tamquam unum nobiscum respicit, cui dilectio debeatur, vera-

[1]) 2, 2 q. 106 a. 3. — [2]) Ib. q. 107 a. 2. — [3]) Ib. q. 106 a. 5.

citas autem veritatem spectat, loquens verum ex reverentia veritatis. Et differt a iustitia stricte dicta; qui enim contra veracitatem agit, non propterea alteri iniuriam infert, quae restitutionem et satisfactionem postulet. Veracitas praecipue mendacium vetat.

Mendacium universali loquendi usu intellegitur deliberata locutio contra mentem. Locutio „contra mentem“ dicitur, quatenus aliud exprimitur, quam mens cogitat. Proinde mendacium opponitur veritati morali, non autem logicae seu conformitati cognitionis cum re; etsi quis errorem dicit, loquendo aliquid, quod non ita se habet, non iam propterea mentitur, dummodo dicat, quod cogitat. Locutionis difformitas „deliberata“ esse debet, quatenus loquens eius conscius est eamque vult. Sed opus non est, ut audientis deceptionem intendat; sufficit, ut locutio ipsa, quam vult, ex se in alterius deceptionem tendat. Denique vox „locutio“ significat quamlibet communicationem internarum conceptionum, quocumque signo exprimuntur, sive verbo, sive gestu sive modo agendi (simulatio). — Mendacium distinguitur *damnosum*, quod alteri (praeter errorem) iniustum nocumentum affert, *officiosum* (Notlüge, mensonge officieux), quod utilitatis causa fit, *iocosum*, quod ioci gratia profertur (attamen verum mendacium non est, si ex adiunctis conici potest, rem non serio affirmari).

Mendacium universe sumptum ab omnibus gentibus res turpis 28*
habetur, et vix quisquam est, quem non mendacii naturaliter pudeat. Sed non semper mos agendi et scientia turpitudinem mendacii tantam duxerunt, ut non aliquando mendacium permitterent. *Aristoteles* mendacium simpliciter reicit.[1]) *Plato* aliquando id permittit.[2]) Etiam aliqui Patres et scriptores ecclesiastici, ut Origenes, Hilarius, Chrysostomus, Cassianus hac de re dubium habuerunt. *S. Augustinus* autem omne mendacium damnat, sed confitetur, tunc temporis nondum plenam hac de re claritatem obtentam fuisse, dicens, eam esse quaestionem, „in qua solvenda etiam doctissimi fatigantur“.[3]) S. Augustino consentit *S. Thomas*.[4]) Quos postea scientia catholica secuta est.

[1]) Eth. Nic. IV 13 (1127 a). — [2]) Rep. III p. 389. — [3]) Contra mend. 15. n. 33; in quo libro mendacium absolute damnat. Aetate posteriore *S. Bonaventura* haec scribit: „Absque dubio omne mendacium est peccatum . . . Sed rationem huius difficile est assignare.“ 3 sent. d. 38 a. un. q. 2. — [4]) 2, 2 q. 110 a. 3.

Ab hac communi doctrina doctores protestantici recesserunt. Lutherus iam privatim affirmaverat, „mendacium officiosum non esse contra Deum". Scientificum mendacii patrocinium primus *Grotius* suscepit. Ad rei turpitudinem tegendam distinctionem invenit inter mendacium verum et „falsiloquium"; mendacium verum seu illud, quod aliorum iuri repugnet[1]), semper illicitum esse ait, alias autem locutiones contra mentem seu falsiloquia prohibita non esse. Quem secuti sunt Pufendorf et Heineccius aliique acatholici. Aetate recentiore fere omnes scriptores acatholici aliquatenus mendacium licitum habent, non prohibentes v. g. mendacium officiosum vel „non vile" vel mentiri permittentes, si interrogans interrogandi ius non habeat.

*Th. 3. **Omne mendacium lege naturali prohibitum est.**

*29 **Demonst.** 1. Quod contra debitum ordinem naturae rationalis offendit, lege naturali prohibitum est. Atqui omne mendacium contra debitum ordinem naturae rationalis offendit. Ergo lege naturali prohibitum est.

Demonst. min. a) Mendacium est *inordinatio personalis.* Nam locutio contra mentem finem essentialem locutionis, ut sit expressio et communicatio conceptionum mentis, scienter in contrarium invertit itaque duplicitatem et discordiam in naturam rationalem inducit simulque mentem et locutionem, quae utraque ad veritatis servitium ordinata est, in indignum et innaturale ministerium falsitatis trahit. Mendacium igitur naturam rationalem simili dissonantia atque indignitate sicut intemperantia vel alia passionis inordinatio maculat. Hinc utrimque similis pudor, huius indignae dissonantiae indicium.

b) Mendacium est inordinatio *socialis.* Nam sine mutua fide conversatio et convictus humanus impossibiles sunt. Quod igitur naturaliter ad fidem tollendam sive graviter labefactandam tendit, opponitur naturae hominis sociali. Atqui mendacium est tale. Si enim in aliquibus adiunctis permissum esset alterum fallere, continuae suspiciones excitarentur et „omnis doctrina veritatis", sicut ait. S. Augustinus, „auferretur cedens licentiosissimae falsitati". Praesertim cum homines semper proni essent ad talia adiuncta fingenda.

[1]) Secundum Grotium mendacium est „sermo repugnans cum iure exsistente et manente illius, quem alloqueris". De iure belli et pacis III 1.

2. Quod omnes naturali rationis apprehensione *inhonestum habent,* vere inhonestum est. Nam in hoc iudicium naturae rationalis manifestatur. Atqui omnes ita mendacium inhonestum habent. Mendacium enim puerum rubore suffundit, quemlibet verecundia afficit, mendaces contemnuntur neque mentientes ipsi mendaces audire volunt, ipsique philosophi mendacium protegentes non sine pudore doctrinam hanc proferre solent. Ergo mendacium in se inhonestum dicendum est. 30*

De restrictione mentali. Etsi mendacium semper prohibitum est, non tamen semper praecepto positivo ad veritatem manifestandam obligamur. Immo non raro amor et iustitia eam celare iubent. Ideo, cum tacere saepe proditioni secreti aequivaleat, saepe aliud medium ad veritatem tegendam non relinquitur nisi restrictio mentalis, quae vocatur. Restrictio mentalis est mentalis determinatio verborum ad unam significationem prae alia, quam etiam admittunt, in hunc finem, ut veritas occultetur. Quod duplici modo fieri potest: vel verba ex se iam multiplicem significationem habent („aequivocatio, amphibologia") vel ex adiunctis praeter obviam etiam aliam significationem admittunt, e. g. si quis respondet „nescio" (videlicet scientia communicabili).[1]) 31*

[1]) Restrictio igitur, de qua loquimur, non *pure mentalis* est. Talis adesset, si verba neque ex se neque ex adiunctis praeter unam significationem ullam aliam haberent et sola additione interna aliena significatio substitueretur, ut si quis interrogatus, num Parisiis fuerit, responderet „fui", scilicet imaginatione. Ista restrictio a mendacio non differt, quia verba prolata unum tantum exprimunt, quod a mente difforme est. — Aliqua nova sententia etiam permittit, ut, si quis de secreto interrogatur, ad quod celandum ius habet, non solum locutione ambigua utatur, sed simpliciter falsum dicat. Sicut enim, ita ratiocinatur, si quis contra iniustum aggressorem se defendens alium occidat, nihil nisi defensionem intendens, haec eius actio non illicitum homicidium, sed pura defensio sit, ita falsum dictum, si tantum ut defensio secreti intendatur, non iam mendacium esse, sed licitam defensionem contra iniustum aggressorem secreti: „Sicuti iniusta alterius aggressio efficit, ut actio, quae secus esset homicida, non sit qua actio nisi sui defensio, sic etiam causa erit, cur verba, quae extra aggressionem prolata forent mendacia,

Restrictio mentalis *non est mendacium,* quia loquens exprimit, quae cogitat, adhibens verba secundum significationem, quam vere habent, licet simul aliam admittant, quam audiens fortasse incaute apprehendit; id loquens propter veritatem occultandam permittit. Restrictio igitur *adhiberi potest, si* a) audiens ius ad veritatem percipiendam non habet et b) praeterea iusta causa adest ad veritatem celandam. Nam si absque ulla necessitate restrictiones adhibere liceret, fides inter homines labefactaretur et finis locutionis frustraretur.

*32 Restrictio sine dubio caute adhibenda est. Maxime attendendum est, ut adsit solida necessitas neve restrictio sit pure mentalis. Sincerae mentis amator etiam ad omnem restrictionem vitandam propensus erit, nisi stricta iubeat necessitas. Nihilominus doctrinam de restrictione mentali, quae non est propria doctoribus S. I., id quod nonnulli imperite asserunt, sed communis est omnibus auctoribus catholicis, ille tantum reicere potest, qui eam non intellegit vel necessitatem occultandae veritatis imprudenter negat vel loco restrictionis potius mendacium dicere velit.

*33 **Obiectiones.** 1. Ad se defendendum licet occidere malefactorem. Ergo a fortiori mentiri licet. — *Resp.* N. par. Malefactorem occidere non est in se malum.

2. Licet mendacium adhibere ad pueros et amentes. Ergo mendacium non est simpliciter prohibitum. — *Resp.* quoad pueros: D. ad tales, qui ratione non utuntur (tunc non est mendacium) C. ad alios Sd. licet falsum dicere N. licet inaccurate, ad captum accommodate loqui C. Quoad amentes: N. supp., tunc adesse locutionem contra mentem, quia non adest vera „locutio" seu communicatio ad alterum, nisi alius cogitata expressa percipere possit.

3. Si quis manibus ambulat, utitur facultate contra finem natura intentum; tamen id illicitum non est. Cf. S. Thom. C. gent. III 112.

---

nunc simul sint defensiva secreti et qua talia tantum intendantur et eligantur. Nec requiritur, ut aggrediens conscius sit iniustae suae aggressionis. Nam materialiter iniustus etiam vi repelli potest." Vermeersch, Theologia moralis II 660. Sed non videtur paritas adesse. Nam hominem occidere non in se et absolute malum est; idcirco, quando propria vita tuenda est, non adest obligatio, ut evitetur. Attamen mendacium in se malum et propterea semper vitandum est. Sive aliter: in hoc modo agendi non tantummodo falsa locutio permittitur et secreti defensio ut effectus aeque immediatus intenditur, sed falsa locutio tamquam medium defensionis eligitur.

Ergo a pari licet locutionem adhibere contra finem natura intentum. — *Resp.* D. utitur facultate secundum quid contra finem C. simpliciter et insuper ita, ut natura rationalis macula inficiatur bonumque sociale impediatur N. (Adhibet manus ad finem, qui non quidem primo natura intentus est, attamen in totali fine per aptitudinem manuum indicato includitur.)

Fidelitas veracitati affinis est. Fidelitas est virtus, quae 34* inclinat ad implenda promissa. Sicut igitur veracitas ad conformanda verba menti, ita fidelitas ad conformanda facta promissis inclinat. (Promissio a simplici proposito differt. Nam propositum nullam obligationem promittentis [nisi erga se ipsum] inducit. Promissio autem, quae est voluntas aliquid alteri praestandi ei expressa et acceptata, ligamen erga alterum inducit, etsi non illud strictum, quod iustitiae proprium est, quia alter rem tamquam ex fidelitate obstrictam, non autem rigorose ut „suam" postulare potest, nisi promittens stricto pacto se obligare velit.)

Infidelitas, sicut mendacium, in personam dissonantiam ordini naturae rationalis repugnantem inducit vitaeque sociali adversatur. Nam fides commercio humano necessaria labefactaretur, si fidem frangere liceret.

---

*Caput III

*De iuribus et officiis iuridicis

Officia iuridica iura aliorum respiciunt. Cum hoc loco de officiis erga singulares personas loquamur, tantum iura iustitiae commutativae spectamus, quae vetat, ne aliorum bona propria contra eorum voluntatem arbitrarie laedantur; „arbitrarie", nisi scilicet aliud ius praevaleat. Primum igitur generatim varia iura hominum in bona sua proponemus una cum modo, quo contra laesiones defendi possint, deinde speciatim de gravissimo iure proprietatis, denique de contractibus agemus, quibus iura inter homines transferri solent.

*Art. 1. **De variis iurium generibus**

Iurium iustitiae commutativae tot genera sunt, quot sunt bona singulis hominibus propria. Itaque haec iura distinguenda sunt:

*35 **Iura in bona animi.** Unusquisque ius habet, ne sibi invito vel inscio in bonis intellectus et voluntatis, utpote ipsi maxime propriis aliorumque arbitrio minime subiectis, nocumentum inferatur. Idcirco iustitiam laedit, qui alios vi, fraude, metu incusso in periculum peccandi inicit, qui immaturam iuventutem aliosve imperitos eiusmodi periculis cavendis impares ad peccandum sollicitat vel eos falsas doctrinas mores religionemque spectantes verbo scriptove docet, maxime si parentes et praeceptores auctoritate sua in hunc finem abutuntur. Omnes etiam ius secreti habent, ne videlicet alii secreta sua, quae e. g. conscientiam, familiam, epistulas spectant, se invitis inspiciant vel, si forte cognoverint, aliis manifestent (nisi altius officium intervenerit), praesertim si cognitio secreti iniuria obtenta fuerit. Secretum enim ad personam pertinet eiusque proinde inviolabilitatem participat.

*36 **Iura in bona vitae et corporis.** Quilibet ius ingenitum habet in vitam, sanitatem, corporis integritatem. Quare iniuriam facit, qui absque potestate publica vel se defendendi necessitate alium laedit, vulnerat, si impedit, quominus vitae suae provideat, vel immo si alium occidit.

Nemo sobriae mentis negaverit, occisionem hominis innocentis facinus detestabile esse. Attamen multi, si de infantibus in utero matris agitur, ab hac detestatione recedunt, in certis adiunctis vel craniotomiam vel abortum approbantes.

Craniotomia est actio chirurgica, qua infans in utero matris conciditur et deinde mortuum per partes extrahitur. A multis medicis adhiberi solet, quando sibi persuasum habent, infantem non posse vivum in lucem emitti propter arctitudinem matris, ut igitur hac operatione omissa mater simul et proles perirent. Sed haec craniotomia nihil aliud est quam directa occisio hominis innocentis, quae absolute in se mala est, proinde neque ut medium ad ullos fines intendi potest.[1]) Ceterum nunc medici prudentiores magis magisque hac crudeli operatione omissa alia media ad salvandam matrem cum bono successu adhibent (velut procurationem partus praematuri sive accelerati vel operationem caesaream vel alia).

Abortus est eiectio foetus immaturi, qui extra uterum vivere nondum potest (ante septimum mensem), ex utero matris. Procuratio eius directa est, si media cum intentione in hunc finem diriguntur, indirecta vero, si ex mediis ad iuvandam sanitatem matris adhibitis abortus praeter intentionem sequitur. Nunc saepissime matri ius vindicant, ut libere de fructu ventris disponere possit, atque omnes poenas civiles contra abortum statutas abolere student.

Cum foetus humanus iam ex tempore conceptionis vel mox anima rationali informatus sit, quae sententia nunc inter catholicos communis est, abortus directus est directa occisio infantis, quippe qui ex loco sibi naturali, in quo solo vivere potest, in condicionem vivendo impossibilem eicitur. Propterea in se malus est. Proinde neque tamquam medium ad ulla mala, sive infamiam sive paupertatem sive periculum matris avertenda adhiberi potest. Ceterum medici sapientiores iam in dies magis abortum omnino repudiant persuasum habentes, id quod eventus contestari solent, fere semper spem felicis partus adesse et naturam, si sibi relinquatur vel si iuvetur, non nisi rarissime fallere, in his autem casibus rarissimis nec abortum semper iuvare, sed potius alia media quaerenda esse. Auctoritatis vero civilis est, vitam innocentium tueri idque eo magis, quo minus ipsi se defendere valent, non autem eos medicorum vel aliorum manibus occidendos tradere.[2])

---

[1]) Et damnata est a Congregatione S. Officii die 28. Maii 1884, 19. Augusti 1889, 24. Iulii 1895. — [2]) „Iis denique, qui apud nationes principatum tenent feruntque leges, oblivioni dare non licet, auctoritatis publicae esse, congruis legibus poenisque innocentium vitam defendere, idque eo magis, quo minus ii, quorum vita periclitatur et impugnatur,

Iura in bona externa complectuntur:

*37 1. *Ius in famam et honorem.* Bona fama est bona aestimatio communis de alicuius perfectione naturali vel morali. Honor est significatio externa bonae aestimationis et quidem potissimum talis, quae actionibus, velut gestibus, donis, personae exhibetur. Sed vulgari sermone hodierno nomen honoris etiam ad famam designandam adhibetur. Manifestum est, honorem et maxime famam esse bona vere propria hominis, in quae ius habeat. Nam ut externa expressio perfectionis personalis cum persona arcte coniuncta et etiam ad implenda officia utilia vel necessaria sunt. — Itaque

a) Quilibet ius ingenitum in illum *honorem communem* habet, qui omnibus ratione dignitatis humanae competit, quatenus saltem non contrario actu inhonoretur, abiudicando ei communes perfectiones humanas, eum stultum vel malum habendo, antequam probatum est; etiam negatio significationis honoris inhonoratio esse potest. Praeterea ius habet in illum *specialem honorem,* qui ei forte propter auctoritatem socialem debitus est.

b) Quilibet ius habet ad *famam* conservandam, quam possidet, et quidem etiam ad falsam retinendam, quamdiu defectus occulti sunt. Nam α) fama socialis respicit perfectionem personalem, prout publice apparet, β) etiam fama falsa manet bonum utile vel necessarium possidentis, quo privatus magna damna pro se vel familia subire potest, γ) denique bonum commune vetat, ne defectus occulti passim publicentur.

Ius in honorem (saepe etiam simul in famam) laeditur *contumelia* seu iniusta honoris laesione verbo vel re irrogata. — Ius autem in famam violatur a) intus *iudicio temerario* et temeraria suspicione. Iudicium temerarium est firmus mentis assensus de peccato alterius sine ratione sufficienti; laedit igitur ius, quod quilibet in famam retinendam habet. „In hac conclusione conveniunt communiter

se ipsi defendere valent, inter quos primum sane locum tenent infantes in visceribus maternis abditi." Encycl. Casti connubii.

theologi cum S. Thoma in praesenti a. 3 [2, 2 q. 60]."[1]) b) Fama extra laeditur *detractione* per narrationem defectus occulti et *calumnia* per narrationem defectus falsi.

2. *Ius in bona materialia.* Unicuique ius competit in bona materialia tamquam propria acquirenda; de quo infra fusius agendum erit. Hoc ius laeditur potissimum furto seu occulta rei alienae ablatione, rapina seu ablatione aperta et violenta, denique iniusta damnificatione, qua alteri damnum infertur nullo inde proprio emolumento accepto.

3. *Ius libertatis externae.* Omnibus ius est exigendi, 38*
ne in activitate sua exercenda ab aliis impediantur, nisi altiore auctoritate sociali instructi sint. Homines enim spectata natura communi invicem aequales et eiusdem dignitatis ideoque inter se essentialiter independentes sunt, ut nemo in alium potestatem exercere queat, nisi speciali auctoritate sociali, velut patria, civili, ecclesiastica instructus sit. Homines enim, quia simul in societate vivunt ac vivere debent, societas autem sine auctoritate esse nequit, auctoritatibus socialibus subsunt, quae eorum libertatem agendi, quantum fines sociales postulant, restringere valent.

Singuli igitur *respectu aliorum auctoritate carentium* 39*
amplissimo iure libertatis fruuntur, ne ab iis impediantur in usu facultatum suarum bonorumque materialium, in regenda familia, sequenda conscientia, profitenda religione, quam elegerint, etsi actio mala sit, dummodo ne aliorum iura laedat. Non enim propterea, quod actio mala est, alius auctoritatem in agentem acquirit (nisi agatur de criminibus atrocioribus, e. g. contumeliis Deo inferendis, occisione sui; tunc enim tacita concessione ex parte Dei vel societatis alter ius habere censetur ad crimen impediendum). Attamen non iam propterea homo ius ad hanc libertatem *simpliciter* habet. Remanent enim alia libertatis ligamina: non est liber ab auctoritate sociali, multo minus a lege divina, veritate, moralitate. Nullo pacto igitur homo illa libertate moderna seu plena independentia fruitur, qua

[1]) *Lugo,* De iust. et iure d. 14 n. 11.

ipse solus in omnibus se determinare possit, independens ab omni lege, quam non ipse sibi imposuerit.[1])

Nequit huius loci esse complete exponere, qualis sit libertas externa qualesque eius variae species, ut libertas cogitandi, conscientiae, religionis. In hunc finem oportet non tantum hominis independentiam ab aliis coordinatis, sed etiam eius relationem ad Statum et Ecclesiam, praesertim vero ad Deum, leges veritatis et moralitatis inspicere, ut appareat, quae sint legitima vincula, quibus hominis actiones ligentur. Quod paucis iam in Eth. I indicatum est et infra uberius exponetur.

*40 Vix notare oportet, iniurias eo graviores esse, quo praestantiora sint bona, quae laeduntur. Item iam ostensum est, iniuriam praeter offensionem etiam damnum inferre; etsi igitur offensio ablata sit, manere tamen obligationem iustitiae commutativae ad damnum compensandum. Nam finis iuris, ut cuique res sua integra maneat seu ne quis re sua careat, aeque urget post laesionem sicut ante eam, ideoque bonum ablatum reddendum damnumque reparandum est.

*Art. 2. De defensione iurium

*41 **Generalia.** Alibi (in Eth. I) demonstravimus, iuribus generatim, maxime vero iuribus iustitiae commutativae proprium esse, ut ad ea tuenda vi physica uti liceat. Nam quia ista iura hunc finem necessarium et a Deo volitum habent, ut hominum mutua independentia servetur, etiam potestas moralis adsit oportet ad medium adhibendum huic fini accommodatum et necessarium; tale medium autem coactio est, sine qua iura fine suo frustrarentur. Haec tutela coactiva duo complectitur: a) *defensionem* iuris, qua laesio arcetur, b) *reparationem* iuris laesi, qua damnum reparatur et ad iuris sanctitatem restituendam poena sumitur.

Potestas cogendi primitus iis inest, quibus ipsum ius defendendum vel vindicandum inest, ergo hominibus privatis. Sed in societate civili coactio per se ab *auctoritate publica* exercenda est, quia, si singuli ad arbitrium eam exsequi possent, vita civilis constare non posset. Si tamen recursus ad auctoritatem fieri nequit, etiam privati coactionem exercere possunt. Id parum quidem locum habet, si laesione facta de reparando, frequenter autem, si de defendendo iure agitur in ipsa aggressione. Tunc privata defensio licita (etsi non semper praescripta) est idque non iure a societate civili accepto, sed proprio.

[1]) Cf. Eth. I, De libertate.

Auctores etiam permittere solent, ut nonnumquam laesus immediate post factam laesionem (recursus ad auctoritatem saepe moraliter impossibilis est) ad reparandum ius, ad timorem incutiendum et etiam in favorem securitatis communis adversario aliquam modicam poenam inferat, e. g. furi fugienti verbera infligendo vel ignominiam inferenti similem reddendo. Quod etiam instar complementi defensionis accipi possit.

De ultione sanguinis. Apud multas nationes mos fuit vel adhuc est, ut ultio sanguinis (Blutrache, vendetta) exerceatur. Si membrum unius familiae sive generis a membro alterius occisum est, familia occisi sibi ius et officium esse censet, ut malefactorem occidat. Qui mos licet penitus tollendus sit, ubi ordo civilis viget, tamen eo tempore et loco, ubi sufficiens tutela publica non adest, non ita in se malus est, ut non possit vim legitimae consuetudinis ad modum institutionis iuridicae accipere. Nam in tali condicione singulis familiis iura vi propria tuenda sunt, nisi aliorum violentiae succumbere velint, et eiusmodi mos aliquod praesidium publicae securitatis est. Neque lex Mosaica hanc consuetudinem apud Semitas vigentem damnavit, sed eam tantum, praescribendo ordinatum processum iudicialem, iustis limitibus circumscripsit (Num. 35; Deut. 19). 42*

Principia particularia. Iam accuratius inspiciendum est, 43*
quando et quantum vim adhibere liceat ad iura in actu aggressionis defendenda. Responsum breve hoc est: in tantum vim adhibere licet, in quantum medium accommodatum et necessarium est ad ius defendendum. Itaque

1. *Vitam et integritatem corporis ac pudicitiam, etiam bona materialia et libertatem* externam vi defendere licet etiam cum iniusti aggressoris nece, servato „moderamine inculpatae tutelae". Quod moderamen has condiciones postulat: primum ut violentia necessaria sit, deinde ne vis atrocior inferatur, quam necessaria est, praeterea ut violentia solum tamquam defensio intendatur, non autem ex odio vel vindicta fiat, denique ut servetur proportio, cruenta igitur defensio tantum fiat, si de re magni momenti agatur. — Servato hoc moderamine iura allata defendere licet usque ad occisionem aggressoris. Nam talis vis est medium accommodatum et (ex supposito) necessarium ad iura ed bona defendenda, quae magni et maximi momenti

sunt tum respectu personae, quae laeditur, tum respectu boni communis. Huius enim vehementer interest, ut illa bona secure possideantur neve propterea relinqui debeant, ut ab iniusto aggressore malum, quod ipse propria culpa admittit, avertatur. Ideo etiam leges positivae ubique vim vi repellere permittunt. Idem hominum consensus confirmat.

Sicut igitur se ipsum, ita etiam alium contra iniustum invasorem cruente defendere licet, ideoque etiam contra amentem vel ebrium, quippe cuius aggressio pariter strictum ius invadit.

*44 2. *Ad honorem et famam defendendam* cruenta defensio vel immo occisio prohibita est, quia esset medium defensionis improportionatum et non necessarium. Nam aut tantum scitur, adversarium in eo esse, ut honorem laedat, et sic nondum est aggressor, aut actu aggreditur. In hoc casu, si tantum detractio, calumnia vel iniuria verbalis profertur, sane vulneratio non demonstrat, accusationem prolatam falsam esse, et esset defensio crudelis minimeque proportionata. Sin autem iniuria realis infertur, licet et sufficit invasorem modica vi repellere, et demum postea, si alter certamen incipit, licebit maiore vi se defendere. Accedit, quod plerumque difficile est iudicare, num omnes condiciones ad violentiam adhibendam adsint, et propensio ad vim inferendam magna est ideoque gravissima damna publica orirentur, si ad honorem defendendum alios occidere liceret.[1]) Specialem considerationem hac in re duellum postulat.

*Th. 4. **Duellum lege naturali prohibitum est.**

*45 **Declar.** *Duellum* est certamen singulare ex condicto cum armis ad occidendum vel graviter vulnerandum aptis initum. Duellum igitur a bello differt, quia non est certamen multitudinis contra multitudinem, sed certamen singulare inter duos (olim nonnumquam inter numeros pares ex utraque parte). Differt etiam a communi rixa, quia ex condicto de certaminis loco, tempore, plerumque etiam de genere armorum suscipitur. Loquimur autem tantum de duello *privato,* quod auctoritate privata initur. Olim etiam ab auctoritate civili duellum publicum adsciscebatur ad causam publicam, velut bellicam, vel etiam ad privatam iudicialem dirimendam.

[1]) Ideo talis doctrina merito ab Alexandro VII a. 1665 (prop. 17 et 18) et a. 1679 (prop. 30 33) damnata est.

Duellum apud cultas gentes antiquitatis ignotum fuit. Veteres autem Germani et Galli id pridem in usu habuerunt et etiam ad religionem christianam conversi retinuerunt. Aevo medio saepe ad lites dirimendas, potissimum autem ad veritatem vel innocentiam in causis iudicialibus demonstrandam adhibebatur (duellum ordiale). Erat enim opinio, Deum ipsum iustitiam ostensurum esse. Saec. 15. ad causas honoris restringi coeptum est, et praesertim in Gallia ex saec. 16. eius consuetudo vehementer invaluit.

Duellum hodiernis legibus civilibus interdictum esse solet, quae tamen saepe executione efficaci carent. Semper autem ab Ecclesia damnatum et poenis gravissimis mulctatum est.

Demonst. Lege naturali prohibitum est, propriam vitam 46*
corporisque integritatem gravi periculo exponere et alienam impetere sine iusta causa. Homo non est dominus vitae propriae multoque minus alienae, ut de ea ex arbitrio disponere possit. Atqui in duello propria vita corporisque integritas gravi periculo exponitur et aliena impetitur sine iusta causa. Ergo duellum lege naturali prohibitum est.

Demonst. min. Non loquimur nunc de duellis antiquitus ad veritatem vel innocentiam demonstrandam susceptis; nam ad hunc finem duellum medium ineptum est, cum neque natura duelli neque aliquis interventus divinus efficere debeant, ut causae iustae victoria adveniat. Sed loquimur de duellis hodiernis honoris causa initis. — In tali duello propriam vitam corporisque integritatem gravi periculo exponi et alienam impeti perspicuum est. Id autem sine iusta causa fieri ita ostenditur: Causa iusta sive suf-

ficiens aut dicitur esse satisfactio pro honore laeso aut sui defensio. Atqui neutra est causa sufficiens.

*47 a) *Satisfactio non est ratio sufficiens.* Praeterquam quod in societate civili non licet privato vi satisfactionem exigere, duellum non est *medium aptum* ad satisfactionem. Nam α) satisfactio in eo sita esset, quod adversarius iniuriam repararet, tantum honoris praestando, quantum abstulit. Iam vero adversarius duellum acceptando et certamen aggrediendo minime iniuriam reparat, immo paratus est ad novum damnum infligendum, et offensus ipse ei sponte ius aequale agnoscit, quod sibi ipsi tribuit.

β) Neque dici potest, offensum ipsum duellum offerendo sibi honorem reparare, quatenus opinioni publicae demonstret, se non esse talem, qualem adversarius conviciatus sit. Etenim primo honor ablatus tantum restitutione ab alio facienda reparatur. Deinde offensus duello offerendo minime demonstrat, se non esse illum, mendacem, inhonestum, stultum, qualem adversarius incriminatus est. Quodsi autem ignavus dictus est, sane se paratum dicere ad vitam suam perdendam et alium occidendum non est medium conveniens ad fortitudinem ostendendam, sed improportionatum et crudele, aeque et magis illicitum, quam feroci bestiae se obicere ad animum ostendendum. (Ceterum saepe maior animus requiritur ad duellum recusandum quam ad ineundum.)

*48 b) *Defensio non est ratio sufficiens.* Nam actualis aggressio non adest, quia iniuria iam illata est. Revera adversarium non pro aggressore haberi apparet etiam ex eo, quod ei aequale ius et opportunitas pugnandi conceditur.

Sed opponi solet, eatenus actu impugnari honorem statumque socialem, quatenus recusans duellum opinione publica ignavus honorisque expers habetur et saepe etiam e statu suo sociali excidit; contra istam actualem impugnationem duellum esse necessarium, proinde dicendum esse iustam defensionem. Sed haec non est iusta „defensio“. Nam proxime in hunc finem instituitur, ut (quod opinio stulta postulat) satisfactio pro iniuria illata obtineatur vel saltem ut fortitudo ostendatur duellum non timendo; remote autem intenditur honor opinionis publicae et conservatio status. Iam vero non licet finem intendere per medium in se malum; supra autem demonstratum est, malum esse

duellari ad „satisfactionem“ obtinendam vel fortitudinem ostendendam, cum duellum ad id sit medium ineptum.

Ergo neque *auctoritas publica* duellum ad causam iudicialem dirimendam iniungere potest, quia est medium ineptum. Sed posset certamen singulare duorum vel plurium instituere ad vitandum vel feliciter finiendum bellum, saltem si non propterea spes victoriae multo minor evaderet. Nam si auctoritas bellum committere valet, etiam tale duellum instituere potest, quod tantum belli diminutio esset. 49*

Ergo etiam *duella academica,* quae „mensurae“ vocantur, lege naturali graviter prohibentur. Nam primum arma, quae adhibentur, grave vulnus infligere possunt; alioquin vix occasio essent ad fortitudinem ostendendam, ob quam instituuntur. Praeterea vero praeparatio et via sunt ad duella proprie dicta committenda, iisque eadem, quae duellis, opinio damnanda subest, violatum honorem etiam armis letalibus reparandum esse.[1])

Obiectiones. 1. Duellum simile est bello inito ad satisfactionem extorquendam pro violato honore. Atqui tale bellum licitum est. Ergo etiam duellum. — *Resp.* N. mai. Bellum non ad defendendum honorem, sed ad obtinendam satisfactionem initur idque ita, ut bellum non ipsa satisfactio, sed medium ad eam extorquendam putetur. 50*

2. Offensus saltem adversarium cogit, ut ipsum agnoscat hominem paris dignitatis animique virilis. Atqui in eo est satisfactio. — *Resp.* Tr. mai. D. min. satisfactio ad iniuriam reparandam apta N. inepta et medio penitus improportionato intenta C.

3. Leges modernae non praebent sufficientem satisfactionem pro honore laeso, proinde duellum unicum medium ideoque licitum est. — *Resp.* C. mai. 1. p. D. 2. p. est medium unicum et aptum N. ineptum C.

Caput IV

De iure proprietatis

Res materiales a natura et naturae conditore hunc finem habent, ut omnium hominum indigentiis inserviant. Unde quaestio oritur, num homines istarum rerum ita dominium acquirere possint, ut alios ab earum possessione excludere queant, seu num earum proprietatem acquirere valeant, et praeterea, qua ratione et amplitudine id fieri 51

[1]) Propter hanc rationem Ecclesia ad duella academica poenas extendit, quas contra duella proprie dicta statuit, infamiam iuris, ex qua irregularitas sequitur, et excommunicationem. S. Cong. Concilii 1890, 1923, 1925.

possit, ut hoc ius non aliorum necessitatibus obstet. Haec quaestio nunc peculiari industria tractanda est. Nam ex vitioso usu huius rerum dominii recentiore tempore tanta mala, tanta bonorum accumulatio in manibus paucorum et penuria apud alios, tantae classium discordiae ortae sunt, ut multi omnino vel magna ex parte ius proprietatis tamquam horum malorum fontem reiciant, omnes autem salutis humanae amantes studiose deliberent, quomodo haec damna sananda sint iusque proprietatis ita limitibus circumscribatur, ut una ex parte firmum et inconcussum maneat, altera vero ex parte communi utilitati non adversetur.

Primum igitur ius proprietatis ipsum demonstrabimus, deinde limites eius et modos exponemus, quibus recte acquiri potest.

Art. 1. **Exsistere ius proprietatis privatae**

52 **Notiones.** 1. *Ius proprietatis* sive dominium est ius disponendi de re materiali tamquam sua. „De re materiali"; proprietas enim ad res corporeas restringi solet, famae vel iurium non dicimur proprietatem habere, nisi significatione latiore. Dicitur „ius disponendi de re", non solum de fructibus sive utilitate, sed de ipsa substantia rei, ut mutari, alienari, destrui possit (nisi per accidens lex auctoritatis publicae obstet, cui omnis proprietas secundum quid subiecta est, vel pactum cum alio, cui usus rei concessus fuit). Denique est ius disponendi de re „tamquam sua", i. e. quae ad dominum pertineat, quatenus in eius utilitatem destinata sit. Itaque non est tantum tale ius disponendi, quale auctoritati publicae aliquatenus propter bonum commune competit; non enim propterea rem „suam" vocare potest. Ius igitur proprietatis non plane idem est ac possessio. Possessio est detentio rei cum voluntate eam habendi ut suam; potest autem fieri, ut non dominus rem possideat, sed fur.

Ius proprietatis etiam *dominium* vocatur, scilicet „directum" seu ius disponendi de substantia rei; qui enim tantum dominium „indirectum" seu ius disponendi de utilitate

rei habet, ut conductor domus, non dicitur proprietarius esse.[1])

Ad ius proprietatis paulo distinctius concipiendum haec animadverti possunt. „Ius disponendi de re materiali tamquam sua" duo includit: „disponere possum" et „res mea est". Haec duo sine dubio ratione distincta sunt, et „res mea est" potestatem disponendi praecedere videtur. Illud autem „res mea est" hoc dicit: res simpliciter mihi ut fini subordinata et adstricta est, simpliciter pro me est et ad me pertinet, sicut e. g. instrumentum proprio labore confectum ad fabricatorem pertinet; „adstricta" utique non physice, sed moraliter, id quod ultimo ex lege quadam et voluntate suprema (divina) derivandum est. Itaque „res mea est" fundamentum est, ex quo formale ius disponendi sequitur. Ex hoc enim, quod aliquid, e. g. instrumentum proprio labore confectum, in meam utilitatem ordinatur itaque mei quasi extensio est, participat personae inviolabilitatem et obiectum iuris evadit. Ius autem proprietatis et „dominum esse" utrumque includere videtur, tum „rem esse meam" tum ius disponendi. „Perfecta ratio dominii non est prior iure et potestate disponendi de re, sed hanc essentialiter includit, esse enim dominum rei est rem ita habere sibi subiectam et adstrictam . . ut possis de ea libere disponere". *Lessius*, De iust. et iure II 3 n. 11.

2. *Proprietas privata* nunc proprietati communi opponi 53
solet. Proprietas communis illa est, quae ad communitatem seu societatem (Status maxime et municipia prae oculis habentur) pertinet, ut omnia eius membra simul, non autem singula divisim sumpta domini sint; e. g. silvae aerarii sive municipii. Proprietas autem privata ea intellegitur, quae ad singulas personas vel familias et corporationes privatas pertinet. Si igitur proprietas ita ad communitatem qualemcumque spectat, ut ipsa tota sit subiectum proprietatis, *communio bonorum positiva* adesse dicitur. *Negative communia* dicuntur bona, quae actu nullius sunt, sed a quolibet propria reddi possunt, ut aqua, monetae derelictae. Ut igitur quis positive communia sibi propria reddat, consensus communitatis requiritur, non autem ut negative commune proprium fiat.

De statu quaestionis et adversariis. 1. Cum bona ma- 54
terialia media sint in usum omnium ita destinata, ut ex

[1]) Praeter hoc dominium proprietatis exstat aliud ab eo diversum, „dominium superioritatis" in subditos, quod, quando ad auctoritatem societatis perfectae (civilis vel ecclesiasticae) spectat, dominium iurisdictionis appellatur.

se non magis ad unum quam alium pertineant, quaeritur, utrum ex se sint positive communia, ut sine aliorum consensu in alicuius proprietatem privatam transire nequeant, an vero tantummodo negative communia, singuli autem ius naturale habeant, ut aliqua eorum sibi propria reddant. Quaeritur autem praecipue de proprietate *stabili* seu ad longius tempus protracta, et quidem non rerum mobilium solum, sed etiam immobilium, inter quas fundi primum locum occupant. Facilius enim ab omnibus conceditur, hominem, utpote qui ius habeat ad se suosque sustentandos et ad hoc rebus materialibus indigeat, posse aliqua ad breve tempus tamquam sua possidere aliosque a possessione excludere, maxime quando iis actu utatur vel ea consumat. — Itaque asserimus, homines ex lege naturali ius habere proprietatis eiusque stabilis acquirendae.

55 2. Inter catholicos nunc *communis sententia* est, ius naturale exsistere ad proprietatem eamque etiam stabilem bonorum immobilium acquirendam. Clara enim hac in re est doctrina Ecclesiae.[1])

Aristoteles (contra Socratem et Platonem) necessitatem proprietatis defendit.[2]) *Scholastici* veteres accurate quidem de iustitia commercii humani tractarunt, de iure autem ipso proprietatis, utpote illa aetate minime in dubium vocati, parum disputarunt. Etiam *S. Thomas* paucis de eo agit. Attamen idem nobiscum docet: „Licitum est, quod homo propria possideat. Est enim necessarium ad humanam vitam."[3]) Cum Aristotele semper consentit, „quod possessio rerum externarum est homini naturalis". Sed ius proprietatis ius gentium vocat; quo nomine illam partem iuris naturalis designare solet, quae apud omnes gentes simul tamquam ius positivum agnoscitur. Reliqui veteres scholastici similiter proprietatem privatam necessariam esse di-

[1]) „Ecclesia ius proprietatis ac dominii, ab ipsa natura profectum, intactum cuilibet et inviolatum esse iubet." Encycl. Quod apostolici muneris 1878. „Possidere res privatim ut suas ius est homini a natura datum." Rerum novarum 1891. Idem clarissime encycl. Quadragesimo 1931 dicit. — [2]) Polit. II 5. — [3]) 2, 2 q. 66 a. 2.

cunt; sed sunt aliqui, qui non satis clare ius *naturale* proprietatis acquirendae docent.

3. Proprietati privatae *communismus* adversatur. Communismus generatim acceptus postulat, ut bona materialia omnibus communia sint, vel omnia vel aliqua eorum genera. Varias enim variis temporibus formas induit. Quarum celeberrima est hodiernus *socialismus*. 56

Alii ius proprietatis quidem non negant, attamen mere positivum esse dicunt; de quibus infra n. 65.

Forma quaedam systematica communismi primum in illo Statu ideali proponitur, quem *Plato* in „Politeia" componit, docens, eos, qui civitatem regant, debere, ne proprietatis et familiae studiis a communi salute procuranda detineantur, omnia bona (non exceptis uxoribus) communia habere.

Aetate christiana quidam ex motivis religiosis, ut Cathari, Apostolici, Anabaptistae, aliquem communismum inducere conati sunt.

Recentiore autem tempore paulatim *communismum organisatum* efformare coeperunt, productionem et distributionem bonorum communium in certum ordinem redigendo. Et primum quidem multa talis organisationis exempla in variis fictis fabulis politicis proposita sunt, quarum praecipuam et notissimam liber continet „De optimae rei publicae statu deque nova insula Utopia" (1516). Sed eius auctor, Thomas Morus, non omnes huius Status sui institutiones approbare, sed potius egoismo antisociali populorum christianorum pudorem inicere vult. Postea vero ideae communisticae in opus deductae sunt. Primum aliqua dispersa eiusmodi experimenta facta sunt (Babeuf, H. de St. Simon, Ch. Fourier, R. Owen, E. Cabet, L. Blanc). Dein vero *socialismus* propagari coeptus est, auctoribus praecipuis C. Marx et F. Engels.

Socialismus ita acceptus, sicut a C. Marx propositus est et adhuc quasi legalis habetur, postulat, ut omnia bona productiva, i. e. ea, quae non immediate ad consumptionem, sed ad producenda nova bona adhibentur, ut fundi, pecu-

nia, fabricae („capitale"), in dominium Status transeant, qui productionem et distributionem bonorum exsequi debeat singulis laborem et laborum producta assignando. Privatam enim proprietatem bonorum productivorum, aiunt, causam calamitatis hodiernae esse, qua pauci capitalistae divitias congerant, alii autem pauperescant. Transitum bonorum productivorum in proprietatem communitatis cum necessitate aliquando adventurum esse, quatenus capitalismus paulatim omnia absorbeat itaque necessario revolutionem socialem producat.[1]) Plerique socialistarum cunctantur haec principia nunc plene in opus deducere, atque tum classium colluctationem tum dominii privati oppugnationem mitigant, immo interdum ex parte ad postulata socialia christiana appropinquant, attamen generatim principia sua potius temperantes quam abicientes. Alii autem, qui strictiore significatione communistas se vocant, plenum communismum et dictaturam proletariatus sive per legislationem sive per revolutionem et arma adducere conantur. Talis dictatura communistica summa cum violentia per Bolscevistas in Russia instituta est, qui communismum in alias nationes invehere nituntur.[2])

Th. 5. **Exstat ius naturale acquirendi proprietatem privatam.**

57 **Declar.** Loquimur potissimum de proprietate stabili eaque etiam bonorum productivorum. Explicite asserimus, legem naturae homini *ius* tribuere, ut proprietatem privatam acquirat et acquisitam retineat. Sed argumenta afferenda implicite etiam demonstrabunt, legem naturae prae-

[1]) De socialismo infra fusius agetur. — [2]) Mitigata quaedam forma communismi *socialismus agrarius* est, qui solam fundorum proprietatem impugnat. Quidam eius defensores (A. R. Wallace) ipsum ius proprietatis tollere volunt postulantes, ut tantum Status fundos possideat eosque subditis locet. Alii tantum postulant, ut Status illos reditus ex fundis perceptos, qui fructus laboris non sunt (Bodenrente, Rent of Land, rente foncière), a possessoribus, e. g. per tributa imposita, auferat et in commune bonum convertat (J. St. Mill, H. George, A. Damaschke, alii).

cipere quoque, non quidem ut singuli proprietatem habeant, attamen ut generatim proprietates privatae *exsistant,* cum spectata natura, qualis nunc est, res materiales recto modo hominum indigentiis inservire nequant, nisi generatim singulis propriae fiant; hac igitur ratione proprietatem privatam generatim spectatam *institutionem naturalem* esse, etsi proprietas privata concrete spectata, i. e. ius in certas res, factum contingens supponat, e. g. emptionem, ideoque non sit immediate naturalis.

Demonst. 1. Arg. *Ex fine rerum materialium.* Lex naturalis postulat, ut res materiales finem suum, inserviendi hominum indigentiis, eo modo obtineant, quem natura humana exigit. Atqui tantum si homines ius habent acquirendi proprietatem privatam, res materiales finem suum ita obtinent. Ergo lex naturalis postulat, ut homines tale ius habeant, seu exstat ius naturale acquirendi proprietatem privatam. 58

Demonst. min. 1) *Directe ex duplici hominis officio,* erga se et filios suos.

a) Homo ex natura sua officium et ius habet, ut *se conservet ac perficiat.* Quod postulat, ut, quae in praesens et futurum necessaria sunt, provideat et quidem provideat ipse, non vero, sicut socialistae volunt, ut communitas hanc providentiam in se suscipiat. Nam haec sui conservatio et proinde providentia est officium et propterea etiam ius a natura singulis impositum.[1]) Praeterea natura singulis aptitudinem et inclinationem atque hac ratione destinationem indidit ad hanc providentiam exercendam. Nam dedit iis rationem, qua fines et media apprehendere, praesentia et futura inquirere possunt, et indidit eis naturalem propensionem, ut propria industria indigentiis suis satisfaciant neve ex aliorum voluntate et potestate pendeant. Atqui homines non possunt ipsi providere, nisi habeant

[1]) „Neque est, cur providentia introducatur reipublicae; est enim homo quam respublica, senior; quocirca ius ille suum ad vitam corpusque tuendum habere natura ante debuit, quam civitas ulla coisset." Rerum novarum.

ius acquirendi proprietatem stabilem et quidem etiam rerum productivarum, per quas perennibus necessitatibus perennia subsidia etiam in tempus penuriae, morbi, senectutis praesto sint.[1])

59 b) Natura immediate parentibus, qui filios inopes gignunt, officium et ius imponit, ut *educationem* eorum procurent, proinde in praesens et futurum necessaria provideant, quibus pueri alantur, instruantur et convenienten statum obtineant. Idcirco etiam parentibus naturalis inclinatio inest, ut ipsi liberis provideant. Atqui parentes ita providere non possunt, quin ius habeant acquirendi proprietatem privatam, speciatim quin stabilem hereditatem filiis relinquere possint.[2]) — Accedit, quod sine proprietate privata tum sedulitas ex parte parentum tum in liberis reverentia et dependentia erga parentes enerventur et demptis dominiis centra unionis familiarum destruantur.

60 *Demonst. min.* 2) *Indirecte: aliter bona materialia finem suum convenienter assequi nequeunt.*

a) Sine possessionibus privatis homines non possent cum *ordine et pace* per res materiales indigentiis suis satisfacere.

Distributio laborum et munerum ordinata et pacifica impossibilis esset. Ad satisfaciendum indigentiis humanis necessarii sunt diversi labores, alii faciles, amoeni, nobiles, alii vero difficiles, sanitati nocivi, humiles; similiter diversis statibus opus est. Si dominia privata exstant, homines iam in diversa condicione sociali nascuntur eique ab initio facile assuescunt et ipsi sponte varios labores statusque eligunt, in molestiis autem ferendis satisfactione iuvantur,

[1]) Etiam in ipsis animalibus propensio naturalis ad res sibi proprias possidendas apparet. Aves defendunt nidos, canes tuguria sua, et quidam pisces et aves regiones, quas occuparunt, contra alienos invasores defendunt. — [2]) „Sanctissima naturae lex est, ut victu omnique cultu paterfamilias tueatur, quos ipse procrearit, idemque illud a natura ipsa deducitur, ut velit liberis suis, quippe qui paternam referunt et quodam modo producunt personam, anquirere et parare, unde se honeste possint in ancipiti vitae cursu a misera fortuna defendere. Id vero efficere non alia ratione potest, nisi fructuosarum possessione rerum, quas ad liberos hereditate transmittat." Rerum novarum.

quam ex proprio vitae regimine et ex fructibus laboris percipiendis atque etiam ex spe altius ascendendi hauriunt. Sin autem omnes pro communi utilitate laborare debent, ut socialistae volunt, singulis voluntate magistratuum labores assignandi sunt, quinam in officinis, agris, culinis laborare, qui sutores, qui vero doctores fieri debeant. Cum singuli amoena et honorifica appetant, fieri nequit, quin continuae et intolerabiles oriantur querelae de iniustitia et servitute atque ordo paxque socialis penitus turbentur.

Pariter *distributio bonorum* conveniens fieri non posset Si ablata proprietate privata omnes pro communitate laborarent, etiam ex bono communi vitae necessaria *accipere* deberent. Ergo a magistratibus decernendum esset, quid singuli pro tempore, diligentia, praestantia laboris praestiti mereantur vel quales sint singulorum indigentiae quoad proprium filiorumque victum, vestitum, habitationem, remedia sanitatis. Iam vero talis distributio, praeterquam quod in se propter ingentem administrationis apparatum aliasque difficultates impossibilis est, peragi non posset, quin infinitae orirentur querimoniae, invidiae, discordiae, resistentiae.

b) Si omnes pro communitate laborare debent eius- 61
que cura sustentandi sunt, *stimulus* necessarius ad laborandum aufertur, sine quo nulla laboris diligentia, assiduitas et studium progressus faciendi sperari potest.[1])

c) Quae dicta sunt, confirmantur *experientia.* Tempore belli universalis in illis regionibus, in quibus bonorum consumptivorum penuria fuit ideoque aliqua communismi species non quoad possessionem, sed usum rerum inducta fuit, ubique molestissima libertatis constrictio, neglegens et inepta magistratuum administratio, iniusta distributio, deceptiones et fraudes vel saltem acerbissimae de his querelae observatae sunt. Evidentius autem confirmantur iis, quae in Russia, ubi universalior communismus inductus

[1]) Cf. 2, 2 q. 66 a. 2; *Aristoteles,* Polit. II 5.

est, evenerunt: agrorum neglectio, commercii stagnatio, opum dissipatio, tristissima turbatio, pauperies, fames.[1])

62 2. Arg. *Ex fructu laboris.* Homo ius habet in *fructus laboris* sui tamquam proprios possidendos. Labor enim ipsius est ideoque etiam fructus. Si quis igitur in rem nullius laborem conferat, e. g. ex ligno, quod nullius est, mensam faciendo, fructus laboris ideoque etiam materia, a qua inseparabilis est, eius proprietas fit et alii excluduntur.[2]) Ergo homo generatim ius habet acquirendi proprietatem. Idcirco etiam speciatim ius habet acquirendi proprietatem bonorum *productivorum.* Nam quia de proprietate acquisita disponere potest, eam cum aliis rebus, velut mensam cum arbore vel parvo agro, commutare potest, quae tunc (simul cum fructibus) ipsius erunt.

63 *3. Confirmatur historia.* Institutio, quae circiter in omnibus nationibus et semper invenitur eoque perfectior est, quo maior est humana cultura, dicenda est natura legeque naturali postulari. Atqui talis est proprietas humana. Ergo dicenda est lege naturali postulari.

Dubium esse nequit, quin proprietas privata eaque etiam rerum immobilium ab antiquissimis temporibus inveniatur. Speciatim apud gentes *orientales antiquissimas* una cum agricultura et oppidis etiam dominia fundorum reperimus, apud Israelitas (Gen. 15, 3; 21, 25; 23, 15; 33, 19; Ios. 24, 32), Aegyptios (cf. Gen. 39, 5; 47, 18), Babylonios (cf. leges Hammurabi regis), Assyrios, Sinenses.

64 Qui nunc data opera de *prima origine proprietatis* agunt, docere solent[3]), homines, quos videlicet ex animalibus oriundos supponunt, initio incultam vitam, primum venatorum et piscatorum, deinde pastorum egisse, postmodum ad agriculturam progressos esse. Idcirco initio rerum mobilium tantum, ut victualium, vestimentorum, utensilium, proprietatem privatam, fundorum autem collectivam fuisse possessionem;

---

[1]) Similiter minora experimenta communistica prius facta (ab Owen, E. Cabet etc.) mox ad irritum redacta sunt. Cf. Stimmen a. Maria-Laach XLIX et LIII — [2]) „Ager cultoris manu atque arte subactus habitum longe mutat: e silvestri frugifer, ex infecundo ferax efficitur. Quibus autem rebus est melior factus, illae sic solo inhaerent miscenturque penitus, ut maximam partem nullo pacto sint separabiles a solo . . Quomodo effectae res causam sequuntur, a qua effectae sunt, sic operae fructum ad eos ipsos, qui operam dederint, rectum est pertinere.“ *Leo XIII* Ib. — [3]) Praecipuo auctore *Levis H. Morgan,* Ancient Society (1877), cuius sententiae ab Engels (Der Ursprung der Familie, des Privateigentums u. des Staats [24] 1931) et Bebel pars doctrinae socialistica; effectae sunt.

postea demum etiam immobilium invaluisse proprietatem. — Sed haec doctrina, quae ceteroqui concedit, numquam homines sine ulla proprietate privata vixisse, attamen eam nimis restringit, (1) gratis et falso supponere solet, hominem ex animalium gradu ascendisse. (2) Factis minime demonstratur. Sed a priori statuitur, gentes indole et externis condicionibus diversissimas ubique per eosdem gradus et quidem incultissimos transiisse.[1]) Id solum concedi potest, quando gentes seu turmae novas sedes occuparunt, terram occupatam initio plerumque proprietatem collectivam fuisse, quae tamen mox magna ex parte in privata dominia transiisse videtur. (3) Si proprietas communis, id quod doctrina, de qua agimus, affirmat, cultura crescente ubique in privatam transiit, concludendum est, communismum cum profectu humano conciliari non posse.

Ceterum verum est, proprietates non ubique easdem, sed per diversa tempora et sociales condiciones diversas induere formas, primitivas, patriarchales, feudales, in hodiernis condicionibus multiplices.

Ergo ius proprietatis non mere positivum est. Rousseau, Montesquieu, Kant et pariter omnes positivismi iuridici assertores affirmant, ius proprietatis ex lege civili valorem ducere. Plerumque nunc originem proprietatis hanc fuisse dicunt, quod homines per tres gradus venatorum, pastorum, agricolarum transierint et in hoc postremo demum proprietas immobilium invaluerit, primum quidem solum ad modum moris, deinde vero orto iam ordine politico ad modum institutionis legalis et iuridicae. — Sed haec opinio *falsa* est. 1) Ius proprietatis, utpote a natura personis et familiis concessum, praecedit Statum. 2) Hoc posito proprietas etiam praecepto civili a singulis iterum auferri posset, quod legi naturae contrarium est et ab omnibus iniustum haberetur. 3) Quod speciatim sententiam de origine proprietatis attinet, cf. supra n. 64. 65

Obiectiones. 1. *SS. Patres* proprietatem privatam condemnant et communismum praedicant. Etenim a) dicunt, 66

---

[1]) *E. de Laveleye,* De la propriété et de ses formes primitives (1874) opinionem expositam multis factis ex gentibus cultis collectis probare conatur et concludit, proprietatem privatam fundorum non esse iuris naturae, sed institutionem pure humanam, quae iterum tolli possit. Sed constat, facta allata (e. g. „Mir“ Russicum, „Zadruga“ Iugoslavicum, facta ex antiqua Germania et Graecia allata) esse facta omnino particularia et quidem ad tempus posterius, non antiquissimum spectantia. Cf. *H. Pesch,* Nationalökonomie I 196 ss.

ex naturae lege omnia omnibus communia esse: „In commune omnibus divitibus atque pauperibus terra fundata est, cur vobis ius proprium soli, divites, arrogatis?"[1]) „Nudi est pallium, quod tu in arca servas, discalceati calceus, qui apud te putrescit."[2]) „Anima tua non est tua, et quomodo pecuniae tuae erunt?.. Communia enim sunt et ad conservum etiam tuum pertinent, quemadmodum et sol communis est et aer et terra aliaque omnia."[3]) — b) Nonnumquam dicunt, divisionem dominiorum ex iniquitate ortam esse.

Resp.[4]) ad a) 1. Scriptorum doctrinae non ex locis eorum obscuris, sed ex claris eruendae sunt. Iam vero SS. Patres et quidem illi ipsi, ex quibus loci difficiliores supra exscripti sunt, saepe docent, dominia privata licita et Dei dona esse. Cf. e. g. Ambrosium, l. c. c. 16 n. 67, Basilium. ib. n. 7, Chrysostomum, Homil. 2. ad popul. Antioch.; Hieronymum, In Ezech. l. 14, c. 47 v. 16. — 2. Propter avaritiam divitum illius temporis, qui saepe artibus minime laudandis divitias cumulabant, pauperibus autem subsidia denegabant, officium inculcant, ut pauperibus ex bonis, superfluis praesertim, donent, ut ita melior distributio bonorum obtineatur, provocantes ad primam destinationem bonorum materialium in communem omnium utilitatem.[5]) — 3. Sed verba allata et alia similia satis clare sententiam exprimere videntur, eleemosynas dare non solum purae caritatis, sed etiam iustitiae illius officium esse, quam nunc socialem appellamus. Haec enim iustitia pariter ex prima rerum materialium destinatione in utilitatem omnium deducitur.

Ad b) Talibus dictis vel innuunt, necessitatem proprietatis, saltem rerum immobilium, talem, qualis nunc est, sine peccato originali futuram non fuisse[6]) vel asserunt, divitias superfluas, maxime tunc temporis, plerumque ex avaritia et iniustitia oriri.

[1]) *Ambrosius,* De Nabuthe Iezraelita c. 1 n. 2. — [2]) *Basilius,* Homil. in illud Lucae „Destruam" n. 7. — [3]) *Chrysostomus,* In 1 Cor. Hom. 10 c. 3 n. 3. — [4]) Cf. *O. Schilling,* Reichtum u. Eigentum in der altkirchl. Literatur (1908); *J. Seipel,* Die wirtschaftl. Lehren der Kirchenväter (1907). — [5]) Cf. 2, 2 q. 66 a. 3 ad 2. — [6]) Quod etiam defendit *Suarez,* De opere sex dierum V 7 n. 18.

2. S. Thomas dicit, proprietatem esse iuris humani, non naturalis: „Per rerum divisionem et appropriationem ex iure humano procedentem non impeditur, quin hominis necessitati sit subveniendum ex huiusmodi rebus."[1]) — *Resp.* D. loquitur de institutione proprietatis generatim spectatae N. de ea concrete spectata, quatenus huius vel illius est, quae nimirum supponit acquisitionem C.

3. Capitalismus certe magnae calamitatis fons et om- 67
nium bonorum consensu tollendus est. Atqui capitalismus in eo consistit, quod dominium et usus lucrativus bonorum productivorum sive capitalis admittitur. Ergo hoc dominium tollendum est. — *Resp.* Distinctio facienda est. Capitalismus a capitali denominatur. Nomine autem capitalis plerumque bona designantur humano labore producta, quae iterum ad alia bona efficienda adhibentur, ut fundi exculti, materiae primitivae (Rohstoffe), machinae, domus, pecuniae. Iam igitur capitalismus duplici significatione accipi solet, quae diligenter distinguenda est. Vel non plus significat quam ordinem hodiernum oeconomicum, qui in productivitate capitalis privati fundatur; in quo per se nihil est, quod vituperetur. Vel significat eundem ordinem, sed cum hoc gravi abusu, quod capitale, in manibus paucorum situm, cum immoderata cupidine lucri et individualistico egoismo in utilitatem paucorum dirigitur, nulla ratione aliorum habita; qui utique fons magnae calamitatis et tollendus est.

4. Proprietas privata, quatenus ad bona productiva extenditur, praeter alia mala maximam inaequalitatem causat, cum apud possidentes divitias cumulet, proletarios autem perpetuae paupertati addicat. Ideo tollenda est. — *Resp.* D. haec per se causat, si eius usus talis est, sicut oportet N. per accidens causare potest, abusu possidentium et ex pravo statu rerum socialium, ita tamen, ut commu-

[1]) 2, 2 q. 66 a. 7. Similiter 1, 2 q. 94 a. 5 ad 3.

nismus multo maiora mala afferat et praesto sint media ad illa mala tollenda et praecavenda C. „Quare omni vi ac contentione enitendum est, ut saltem in posterum partae rerum copiae aequa proportione coacerventur apud eos, qui opibus valent, satisque ample profundantur in eos, qui operam conferunt"[1]), scilicet quatenus sufficientes mercedes dantur, quatenus ordines sive status sociales organisati instiuuntur et aliter.

Inst. alii, qui non penitus ad socialismum accedere volunt: non tollenda quidem est proprietas rerum productivarum, attamen efficiendum est, ut non iam dominis frugiferae sint sicut adhuc, sed fructus tribuatur soli labori tum operariorum tum domini (praeter aliqua, quae domino ad reficienda media productiva danda sunt). — *Resp.* Sententia absona est. Quamdiu media productiva proprietas privata manent, domino fructificant sicut arbores pomiferae. Aut igitur ius proprietatis tollendum aut concedendum est, non soli labori fructus deberi.

68 5. Reditus sine labore (arbeitslose Einkommen) iniusti sunt. Atqui, si proprietas mediorum productivorum admittitur, reditus sine labore iusti sunt; dominus enim praediorum, pecuniarum, fabricarum ingentes reditus accipere potest cum parvo vel nullo labore. Ergo haec proprietas admittenda non est. — *Resp.* D. iniustum est reditus accipere, qui non per laborem acquiruntur, sive ius in tales reditus amittitur N. ad iustitiam huius acceptionis requiritur, ut, quando reditus non ex labore proveniunt, accipientes saltem aliquem laborem sive corporalem sive mentalem bono communi utilem praestent Sd. illicite agunt vitam pigram ducentes C. iniuste agunt et invalide reditus accipiunt N. Fructus, quos arbores, silvae, machinae producunt, vel sine labore producuntur vel certe multo maiores sunt quam fructus per solum laborem geniti. Nihilominus profecto, quamdiu ius proprietatis non negatur, ad dominum pertinent, ex cuius bonis propriis fluunt. Malus usus

---

[1]) Quadragesimo.

iuris non tollit ius ipsum. Attamen tales reditus sine proportionato labore affluentes a potestate civili maioribus oneribus in favorem boni publici onerari possunt.

6. In communitatibus religiosis communismus possibilis est. — *Resp.* D. et istae sunt condiciones ordinariae N. extraordinariae C.

7. Etiam inter primos christianos communismus vigebat. — *Resp.* D. stricte dictus, cum totali et obligatoria renuntiatione (cf. Act. 5, 4) N. late dictus seu eximia opitulatio erga egenos cum partiali renuntiatione libera C.

8. Qualitates et propensiones humanae, ex quibus institutio proprietatis consequi dicitur, omnibus insunt, proinde omnibus proprietas obvenire deberet. Atqui multi eius expertes sunt. — *Resp.* C. mai. 1. p. D. mai 2. p. omnes debent habere ius acquirendi C. proprietatem ipsam Sd. omnes eandem (magna est diversitas ingenii, virium, diligentiae, condicionum externarum) N. omnes sufficientem Sd. per se, supposita industria propria et recta temperatione proprietatis ex parte aliorum C. non possunt per accidens haec deesse N.

Art. 2. **De limitibus iuris proprietatis**

I. Ius proprietatis non illimitatum est, ut dominus ab- 69
soluta cum libertate de rebus suis disponere valeat, sed essentialibus officiis erga alios homines affectum est, quibus internis limitibus coarctatur. Quae officia et limites ex primo rerum materialium fine consequuntur. Nam res materiales per naturam et conditorem suum ab initio in utilitatem omnium ordinatae sunt, ut omnes per eas vitae sufficientiam habeant. Omnes enim his bonis ad se suosque conservandos et ad officia sua implenda indigent. Ergo bona materialia ex prima sua destinatione omnibus hominibus aliquo modo communia sunt. Sed utique non communia communione positiva, quasi omnes ius proprietatis in ea habeant; hoc sane nimium esset. Attamen

neque etiam tantummodo communia communione negativa, quod res ex se nullius certi domini sunt; hoc parum est. Sed communia sunt eatenus, quatenus primaria destinatione in omnium utilitatem ordinata sunt. Haec rerum prima et essentialis destinatio non aufertur per hoc, quod in privatam proprietatem transeunt. Etenim haec ipsa divisio rerum in privata dominia propterea lege naturae instituta est, ut res illum finem primarium, ut omnibus inserviant, convenienti modo obtineant. Ius igitur proprietatis, utpote medium, non potest finem suum tollere vel frustrare neque ei praevalere. Aliter debitus ordo perverteretur. Manet igitur etiam in possessione privata destinatio ad utilitatem communem.[1])

Duplex igitur ratio sive respectus in dominiis privatis spectandus est. Unus est individualis, quod nempe dominus verum ius in res suas habet, ut primum sui suaeque familiae bono inserviant; alter est socialis, ut etiam utilitati communi, quantum opus est, inservire pergant. Quae duplex ratio apta concordia socianda est, ut inter vitiosum individualismum et perversum collectivismum media via teneatur. Non exstat igitur „duplex proprietatis conceptus", unus individualis, alter socialis, sed unus verus conceptus duplicem rationem comprehendens, ex quibus variis temporibus secundum diversam rei socialis et oeconomicae condicionem modo una modo altera ratio praevalere conspicitur. Postquam tempore absolutismi libertas individui iusto magis suppressa est, in aera capitalismi ius individuale libere disponendi nimium praedicatum est neglecto proprietatis charactere sociali. Perspectis vero huius neglectionis damnis nunc merito indoles socialis diligentius praedicatur, attamen interdum ita iam, ut ratio socialis individualem absorbeat iusque proprietatis fere in officia socialia diffluat. Ex his colligitur, id quod notare iuvat, si proprietatis indoles et destinatio socialis inculcantur, id non iam spiritum socialismi continere, sicut nonnulli putant,

[1]) „Utcumque inter privatos distributa inservire omnium utilitati terra non cessat." Rerum novarum.

qui in socialismi doctrina salutem quaerendam esse opinantur.

II. Particularia quaedam officia et limites sociales dominio 70
privato inhaerentes hi sunt:

1) Quod *privatos inter se* attinet, a) quilibet in extrema necessitate, si eius vita periclitatur, ius habet ad tantum ex bonis alienis usurpandum, quantum ad se iuvandum necessarium est. Attamen, si spem bonorum futurorum habet, postea bona usurpata domino restituere debet, quia bonis alienis non maius damnum inferre licet, quam necessarium est.

b) Omnes indigentibus ex reditibus superfluis donare debent eleemosynas tribuendo vel institutionibus caritativis operam dando.[1])

c) Officialium et operariorum salaria et mercedes ita communi utilitati accommodentur, ut omnes, quantum fieri potest, convenientem sustentationem habeant.[2])

d) Iniustum est, variis machinationibus, velut monopoliis creandis, immodica pretia mercium effingere et exigere, quia sic alii a convenienti usu quorundam generum rerum excluduntur.

e) Distributio bonorum et proventuum ita fiat, ut communis prosperitas omnium hominum et classium oriatur. Fini igitur bonorum contraria est nimia inaequalitas possessionum, ut pauci ingentes divitias possideant et augeant, alii vero ex paupertate emergere non valeant.[3])

[1]) „Neque omnimodo hominis arbitrio reditus eius liberi relinquuntur, ii scilicet, quibus ad vitam convenienter atque decore sustentandam non eget: quin immo gravissimo divites teneri praecepto eleemosynae, beneficentiae, magnificentiae exercendae Sacra Scriptura Sanctique Ecclesiae Patres apertissimis verbis assidue denuntiant." Encycl. Quadragesimo. — [2]) „Alienum est igitur a iustitia sociali, ut proprii emolumenti gratia et posthabita boni communis ratione opificum salaria nimis deprimantur aut extollantur: eademque postulat, ut consiliorum et voluntatum consensione, quantum fieri potest, salaria ita regantur, ut quam plurimi operam locare convenientesque fructus ad vitae sustentationem percipere possint." L. c. — [3]) „Sua igitur cuique pars bonorum attribuenda est efficiendumque, ut ad boni communis seu socialis iustitiae normas revocetur et conformetur partitio bonorum creatorum, quam hodie ob ingens discrimen inter paucos praedivites

f) Hac eadem lege, qua privati, etiam nationes inter se tenentur. Nulla igitur natio nimium bonorum terrae sibi arrogare aliisque subducere vel eripere debet, neve etiam, si alicubi copia hominum nimis aucta in aliena territoria ad vitae sufficientiam quaerendam diffluere cogitur, haec territoria iis occludere debet.

2) Praeterea dominia privata *iurisdictioni Status subsunt,* qui propter bonum commune modos acquirendi proprietatem (qualitatem testamentorum, donationum, contractuum) determinare, possessionibus servitutes et tributa imponere, iniusta pretia et foenora impedire, ex gravi causa etiam bonorum productivorum socialisationem atque etiam expropriationem facere et generatim efficere potest vel debet, ut bona materialia fine suo primario non frustrentur, illam rerum oeconomicarum condicionem procurando, qua conveniens bonorum ac proventuum distributio fiat. Attamen etiam cavere debet, ne in favorem communismi ius naturale proprietatis magis, quam bonum commune postulat, restringat neve privatos proventus immanitate tributorum et vectigalium exhauriat.

71 **III. De iustitia sociali.** Domino igitur ex possessione bonorum suorum varia officia oriuntur, non tantum erga Deum et erga se ipsum, ut nempe bonis suis recte ad fines personales utatur, sed etiam et praecipue erga alios. In his officiis considerandis versamur. Quae spectant partim acquisitionem proprietatis, ut inter debitos limites se teneat, partim proprietatem iam acquisitam, ut eius usus talis sit, qui fines bonorum sociales non laedat.

1. Quaerunt ulterius, sintne haec officia socialia *tantum amoris, an vero iustitiae* officia, quo eorum violatio gravior evaderet. Ea esse officia amoris manifestum est. Sed sensus naturalis et christianus semper, obscure saltem, sensit, complura eorum plus quam amoris debita esse eorumque laesionem iniuriam continere. Quem sensum etiam

et innumeros rerum inopes gravissimo laborare incommodo cordatus quisque novit." L. c.

SS. Patres, quorum supra mentio facta est, satis clare exprimunt. Recenti autem tempore, quo gravia vitia in rerum temporalium divisione hunc sensum magis acuerunt, sententia fere communis facta est, agi de vera iustitia. Et recte quidem. Iustitia enim est virtus tribuens unicuique, quod suum est. Respicit igitur rem, quae alteri tamquam sua debetur seu quae in eius bonum ordinatur: „unicuique debetur, quod suum est, dicitur autem esse suum alicuius, quod ad ipsum ordinatur"[1]. Jam vero bona materialia in omnium utilitatem ordinantur, ut proinde ea singuli hac ratione tamquam sua postulare possint, illa etiam, quae iam in aliorum dominium transierunt, non quasi determinate hoc et illud ab hac vel illa certa persona postulare queant, sed indeterminate, nempe ut etiam ipsi ex rebus materialibus sufficientia vitae accipiant. Ergo in quantum iis hoc subtrahitur, re debita privantur et iustitia violatur

2. Haec iustitia paulatim in hodierna scientia sociali 72
et quidem maxime per encyclicam Quadragesimo nomen *iustitae socialis* adepta est. Disputant autem, sitne eadem cum aliqua e tribus speciebus iustitiae, quae usque adhuc cum Aristotele et Thoma distingui solent, nempe commutativa, legalis, distributiva, an vero species distincta. Quidam eam alicui ex his speciebus, praesertim iustitiae legali subsumunt, alii vero plures eam discernunt.

Iustitia socialis videtur *peculiaris species iustitiae* esse. Non enim iustitia commutativa est. Nam haec certam personam alteram et ius in certum obiectum respicit, e. g. pretium ex venditione debitum; quod etiam vi extorqueri potest. Et fundamentum eius est essentialis independentia et inviolabilitas unius hominis ad alterum. Iustitia autem socialis nec respicit certam personam alteram, sed potius indeterminate omnes, nec certum obiectum debitum, quare coactioni obnoxia non est; neque eius fundamentum idem est. Neque iustitia socialis legali iustitiae subsumenda videtur. Haec enim, sicut communiter accipi solet, respicit

[1]) 1 q. 21 a. 1 ad 3.

ius societatis (scilicet Status vel Ecclesiae), ut membra praestent, quae ad finem societatis necessaria et praescripta sunt; intercedit igitur inter societatem ut talem et eius membra. Iustitia autem socialis non respicit ius societatis alicuius, sed ius singulorum et viget etiam ante et extra societatem civilem. Nec denique eadem cum iustitia distributiva est, quippe quae ius spectat, quod membra societatis habent, ut communia bona et onera convenienti proportione distribuantur. Iustitia vero socialis non formaliter inter societatem eiusque membra intercedit nec bona materialia recte distribuenda respicit.

Ergo iustitia socialis peculiaris iustitiae species dicenda videtur. Eius obiectum formale sunt bona materialia, quatenus ex prima sua destinatione, licet iam in privatam possessionem transierint, omnium utilitati inservire debent, et formaliter non societatem ut talem, sed singulos homines, sive solitarios sive ad classes et ordines collectos, attamen omnes singulos respicit. Hac ratione etiam bonum commune spectat, nempe bonum omnibus singulis logice commune.

Sed eius officia, quid videlicet et qua ratione singuli ex bonis suis in aliorum utilitatem conferre quidve cavere debeant et erga quasnam personas, accuratiore determinatione carent. Societatis civilis est ea pro membris suis distinctius determinare simulque urgere; hoc est unum ex praecipuis muneribus rei publicae a natura impositum. Talibus societatis civilis mandatis suppositis officia iustitiae socialis simul officia iustitiae legalis evadunt.

73 Indolem socialem et limites proprietatis, quos explicavimus, *Ius Romanum,* quod etiam in tempora posteriora vim exercuit, parum agnovit, absolutam fere potestatem in dominia privata concedens; demum aetate posteriore imperatorum aliquae restrictiones, sed insufficientes, adiectae sunt. Ideo ingentes divitiae in paucorum manibus congerebantur. In populo Israelitico *lex Mosaica* sapientissimis praeceptis providit, ne bona familiarum diffluerent neve nimiae divitiae cumularentur, e. g. praescribens, ut quinquagesimo quoque anno (iubilari) fundi venditi familiis restituerentur. Lex *christiana* indolem socialem bonorum materialium iterum vehementer inculcavit; cuius testes sunt SS. PP., quorum supra (n. 66) mentio facta est.

Art. 3. **De modis acquirendi proprietatem**

Ius acquirendi proprietatem generatim spectatum immediate naturale est. Non aeque ius dominii in certas res, quippe quod semper ex aliquo facto sive titulo pendet. Tales tituli sive modi acquirendi vel originarii vel translativi sunt. Per titulos originarios res primo fit proprietas alicuius, per translativos ius dominii ab uno in alterum transfertur.

I. **Modi originarii** sunt hi potissimum:

1. **Occupatio,** quae est titulus principalis, quo res, 74
quae antea nullius fuit, primum in alicuius dominium transit. Occupatio est apprehensio rei nullius, qua in propriam utilitatem destinatur. „Apprehensio rei nullius" est sive rei, quae dominum non habet, et quidem talis apprehensio, qua res „in propriam utilitatem ordinatur" seu qua sensibiliter apparet, eam mancipatam esse usui unius occupantis cum aliorum exclusione. Ut enim in aliis obligatio iuridica oriatur respiciendi ius proprietatis unius, requiritur, ut sensibiliter appareat, rem pertinere ad illum. Ista apprehensio et ordinatio sensibilis in utilitatem occupantis variis modis perfici potest, quatenus e. g. res assumuntur vel includuntur, ferae et pisces capiuntur, agri sepibus includuntur vel in iis semina sparguntur vel aliter.

Occupationem *esse titulum legitimum* acquirendi primam rei proprietatem, certum est. Nam ius proprietatis acquirit aliquis in rem illam, quae lege naturae sive voluntate Dei exclusive in bonum eius ordinata est seu ipsius est. Atqui occupatio est titulus legitimus, quo res censenda est ex lege naturae et voluntate Dei exclusive in bonum occupantis ordinata esse seu ipsius esse. Etenim materialia generatim in bonum hominum ordinata sunt et quidem cum destinatione, ut fiant proprietas privata. Si igitur accedit apprehensio rei nullius ex parte alicuius, iam censenda est ordinatio illa generalis transire in ordinationem specialem ad certam personam, seu destinatio generalis ad proprie-

tatem censenda est effectum suum actualem accepisse, ut igitur res actu fiat proprietas huius. Plus enim postulari nequit, ut res actu fiat alicuius proprietas. Ergo. — Eadem opinio omnibus inest; nemo enim dubitat rem derelictam occupando suam facere.[1])

Non est huius loci distincte *processum historicum* exponere, quo aliquando primigenia occupatio rerum facta sit. Putandum non est, semper eam subito factam subitoque perfectam esse. Sed quo magis rationes proprietatem postulantes augebantur, eo magis crescebat divisio dominiorum, primum quoad res mobiles, illas maxime, quae ad usum cotidianum pertinent, deinde quoad immobilia; etiam exclusio aliorum saepe paulatim maior facta est, praesertim quoad fundos, quorum possessio communis magis magisque in privatam desinebat. Similiter privata occupatio et auctoritatis publicae intercessio variis modis invicem miscebantur.

Obiectiones. 1. Si occupatio seu destinatio in propriam utilitatem titulus legitimus esset, possent simplici enuntiatione voluntatis immensi fundi proprii reddi. Atqui id admitti nequit. — *Resp.* D. mai. si occupatio esset pura significatio voluntatis aliquid habendi Tr. si est apprehensio rei, qua ei realiter imprimitur destinatio in utilitatem occupantis et qua res apparet realiter coniuncta cum persona N.

2. Si pater filiis praedium relinquit et maior natus solus id occupat, iniustitiam committit; ergo a pari etiam ille, qui terram occupat, quae omnibus aequaliter destinata est (H. George). — *Resp.* C. ant. N. cons. sive parit. Hereditas ita filiis destinata est, ut habeant ius positivum ad rem, terra autem ita omnibus destinata est, ut nemo habeat ius ad certam rem.

75 2. *Accessio* sive incrementum, quod res possessa acquirit, est alius titulus legitimus proprietatis acquirendae. Quod enim rei modo naturali accrescit, velut fructus arborum, foetus animalium, ad dominum rei pertinet.

76 3. **Labor.** Homo habet ius in vires et actiones suas ideoque etiam in fructus earum. Si quis igitur laborando rei propriae vel rei nullius certam formam dat, res cum forma est ipsius (n. 32). (Sin autem in rem alienam laborem

---

[1]) Idem docet S. Thomas 2, 2 q. 66 a. 2 ad 2 et a. 5 ad 2. „Neque enim ulla fit cuiquam iniuria, quidquid in contrarium nonnulli effutiunt, cum res in medio posita, seu quae nullius sit, occupatur.“ Quadragesimo.

confert idque suo nomine[1]), per se forma ipsius, materia autem alterius est. Si separatio fieri nequit, accessorium sequitur principale. Ideo si quis agrum alterius colit, totum est domini agri, sin autem artifex ex ligno alieno statuam conficit, totum artificis est, quia in statua forma censetur esse principale; sed alteri compensatio danda est.)

Sed admitti nequit, quod ex parte iam A. Smith, magis autem Ricardo et maxime socialistae affirmant, laborem esse *unicum titulum legitimum proprietatis acquirendae,* quod nempe solus labor rebus valorem tribuat. Diu capitale omnem fere fructum fructuumque accumulationem sibi soli vindicavit, operario vix necessaria ad vitam relinquens. Nunc vero socialistae e contrario, iura capitalis penitus excludentes, totum ius labori attribuunt. Idcirco, quando de novis rebus producendis agitur, integrum fructum seu totum, quod producitur, labori operariorum cedendum esse contendunt, iis tantum demptis, quae ad media productiva reficienda (et laborem domini compensandum) necessaria sunt.

Quod sane admitti nequit. Nam a) immerito contra omnium persuasionem negatur, etiam occupatione rei nullius proprietatem acquiri. b) Multa bona non indigent labore, ut animalia fera, quae capiuntur, aurum, quod invenitur. c) Falsum est, tantum labore rebus valorem et utilitatem conferri. Statua aurea, fundi pastui apti non solum ex labore valorem habent. d) Sicut capitale generatim sine labore fructus non parit, ita nec labor humanus sine capitali, sine materia, in qua laboretur, sine viribus naturae, quae cooperentur, quidquam facere potest. Ex utroque fructus paritur. Si operarius agrarius agros alterius cum bobus arat, tum boves simul laborant tum vires agri fructificant; ager vero et boves sunt domini, proinde ipsi fructificant, ut igitur non totum sit fructus laboris operarii. Simile dicendum est de operario industriali, qui cum machinis ex materiis rudibus domini nova producta seu novos valores efficit.

---

[1]) Si ex alterius mandato pro mercede laborat, solum mercedem stipulatam exigere potest.

Antequam encyclica Quadragesimo principia christiana oeconomiae socialis clarius exposuit, etiam nonnulli auctores catholici, hac optima intentione ducti, ut dominatus capitalis limitaretur, individualismus oeconomicus impugnaretur meliorque bonorum divisio induceretur, iusto plus ad sententias socialismi accedebant iusque proprietatis enervabant, unicum fere medium proprietatis acquirendae laborem defendentes omnemque reditum, qui non ex labore nasceretur, tamquam iniustum vituperantes.

77 4. *Decreta auctoritatis publicae vel pacta* inita sine dubio etiam ad divisionem bonorum initio inducendam multum contulerunt. Sed improbandum est, quod positivistae tenent, tantum auctoritate publica eam induci potuisse vel, id quod Grotius aliique affirmant, pacta inter homines necessaria fuisse. Eidem sententiae etiam nonnulli veteres scholastici saltem eatenus accedunt, quatenus admittunt quidem, proprietatem ex natura fuisse necessariam, affirmant vero, ad eam actu inducendam opus fuisse auctoritate humana vel pactis. Haec assertio, si quidem stricte interpretanda est, non vero tantum de aliqua humana actione loquitur, quae intercedere debeat, vera non est. Nam ius occupatione laboreque proprietatem acquirendi et naturalis necessitas proprietatis privatae Statum et pacta antecedunt.

78 II. **Modi translativi** sunt: 1. *Hereditas;* de qua speciatim in thesi sequenti agetur.

2. *Contractus,* quo dominium per consensum ab uno in alium transfertur. Dominus enim de re sua disponere, proinde eam etiam alteri immediate tradere et hic ex iure proprietatem acquirendi eam accipere potest. Sine talibus permutationibus institutio proprietatis finem suum socialem obtinere non posset. De contractibus uberius infra agetur.

3. *Dispositio auctoritatis publicae,* civilis vel ecclesiasticae, qua e. g. successio hereditaria determinatur vel valor contractuum circumscribitur. Huc etiam praescriptio spectat.

Praescriptio (Verjährung, Ersitzung, prescription) est modus acquirendi ius vel immunitatem ab onere propter possessionem per tempus a lege definitum. Ad praescriptionem requiritur: a) possessio iuris vel immunitatis cum bona fide, qua quis inculpabiliter existimat, se habere ius vel non teneri obligatione; b) certum tempus possessionis, quod lege positiva determinatur. Ius praescriptionis *necessarium* est, ne de antiquissimis etiam causis dubia moveri possint, ut igitur certitudini dominiorum et contractuum consulatur. Sunt, qui propterea ius praescriptionis naturale esse censeant. Sed plerique id tantum positivum, attamen naturali aequitati admodum consentaneum esse existimant. Fortasse, si de tempore longissimo agitur, ius naturale defendi potest.

Ius proprietatis exstinguitur vel legitimae auctoritatis decreto vel libera cessione domini vel eo, quod facultas utendi penitus perit, e. g. si res amissa est nec spes est inveniendi; tunc enim potestas moralis in rem fine caret.

*Th. 6. **Tum successio hereditaria ex ultima voluntate (1. p.) tum successio liberorum ex intestato (2. p.) iure naturae valent.**

Declar. Successio hereditaria, quae inter praecipuos titulos proprietatis acquirendae numeranda est et apud omnes gentes invenitur, duplex est. 79*

a) Prima est *successio ex ultima voluntate,* qua quis decernit, quid ex bonis suis post mortem fieri debeat. Ad hanc pertinet *testamentum,* quo quis enuntiat, quem velit post mortem in bona sua succedere, et *donatio mortis causa,* qua aliquid alteri ita donatur, ut donatio post mortem effectum sortiatur; quae igitur a testamento differt, quatenus sine consensu alterius, qui donationem acceptavit, ante mortem mutari nequit.

b) Alter modus transmissionis hereditariae est *successio ab intestato,* si quis sine testamento moritur et liberi sive propinqui ipso iure in hereditatem succedunt.

Theologi et iurisperiti antiquiores communiter tenuerunt, successionem ex testamento et ab intestato iure naturali valere. *S. Thomas* dicit: „De lege naturae est, quod parentes filiis thesaurizent et filii parentum heredes sint."[1]) Primus Pufendorf testamentum iure naturali valere negavit. Eandem sententiam multi alii defenderunt, etiam aliqui iurisperiti catholici, ut Schmalzgrueber, Zallinger, Wiestner. Recentiores iurisperiti saepe omne ius naturae repudiant. Maxime vero socialistae omnem hereditariam capitalium transmissionem impugnant.

In successione ab intestato tantum liberos respicimus. Simile tamen, servata proportione, etiam de successione propinquorum proximorum, praesertim uxoris dicendum erit.

*80 **Demonst. 1. p.** 1. Proprietas privata lege naturali postulatur propter *bonum possidentis, familiae et societatis humanae.* Atqui hunc finem non sufficienter obtineret, si successio hereditaria ex ultima voluntate non valeret. Ergo lex naturalis postulat, ut haec successio valeat.

Demonst. min. a) Deesset stimulus diligentiae et parsimoniae, si dominus nesciret, quid de bonis suis post mortem futurum sit. — b) Parentes non possent convenienter officio naturali satisfacere, quo providere tenentur, ut filii secundum statum suum vivere possint, deficeret distributio accommodata ad singulorum filiorum condiciones, atque etiam auctoritas parentum in filios privaretur firmamento, quod ex spe hereditatis accipiendae oritur. — c) Auferretur stimulus homines instigans, ut bona causis piis et publicis destinata relinquant; et opera utilissima omitterentur, si non iam spes adesset, fore, ut cognati ea ulterius persequi possint. Etiam pax et ordo socialis perirent, saltem si bona relicta communia fierent, quo paulatim communismus oriretur, vel si fierent primi occupantis, quo turbae excitarentur.

*81 2. Argumentantur etiam ita: Si quis ante mortem alicui per epistolam pecuniam dono mittit et moritur, antequam alter pecuniam accipit, hic ius naturale ad donum accipiendum habet, etsi nihil de donatione sciverit, et iniuriam committeret, qui ei rem eriperet. Atqui moriens in ultimo vitae instanti pari iuris proprietatis exercitio heredi hereditatem offert. Ergo hic a pari ius naturale habet ad hereditatem accipiendam; proin successio ex ultima voluntate iure naturali valet.

---

[1]) 4 sent. d. 33 q. 2 a. 1 (Suppl. q. 67 a. 1).

3. Idem confirmatur consuetudine universali.

Demonst. 2. p. 1. Repugnat naturae familiae et bono communi, ut successio liberorum ab intestato invalida sit. Ergo iure naturali valet. 82*

Demonst. ant. a) *Ad naturam familiae* spectat, quod liberi parentibus intime coniuncti eorumque naturalis continuatio sunt; nam ex iis nati, iis communione pietatis, nominis, famae fortunaeque coniuncti sunt. Atqui huic unioni et continuationi repugnat, ut non sit similis bonorum continuatio, sed bona parentum subito filiis eripiantur aliisque tradantur. — Praeterea bona ante mortem parentum simul etiam filiis non quidem stricto iure, attamen usu et destinatione simul communia erant, quatenus bonis officium parentum adnexum erat, ut ea in educationem filiorum impenderent, iis in futurum providerent, eos etiam educatione impleta iuvarent; pariter adnexa erant parentum voluntas et officium vel saltem aequitas naturalis, ut filios heredes designarent. Atqui huic ordini a natura instituto repugnaret, ut bona relicta filiis eriperentur aliisque traderentur. Ergo.

Aliter. Liberi evadunt domini bonorum a parentibus relictorum, si haec bona naturaliter prae aliis in eorum utilitatem destinata sunt et si liberi intentionem habent sibi ea propria reddendi. Sic enim eodem fere iure, quod inest occupationi rei a domino relictae, ius proprietatis acquirunt. Atqui bona parentum propter intimam familiae unionem et officia iis adnexa ante mortem prae aliis in utilitatem liberorum naturaliter destinata erant et in liberis adest intentio ea propria reddendi. Ergo.

b) *Bonum commune* postulat, ut stabilitas unioque familiarum conserventur. Atqui id fieri non posset, si liberi successione hereditaria destitui itaque ex statu parentum excidere possent, et patrimonium familiae, quod eius unitatis stabilitatisque praesidium est, in alienos dissiparetur.

2. Multi in hunc modum argumentantur: In parentibus, qui sine testamento moriuntur, praesumenda est voluntas ultima liberos successores designandi. Atqui haec designatio iure naturali valida est (secundum 1. p.). Ergo.

3. Confirmatur *consuetudine* universali.

*83 *Legum positivarum*, imprimis civilium, est, ius successionis hereditariae accuratius definire (in causis piis ius ad Ecclesiam spectat). Reapse etiam in omnibus nationibus speciale „Ius hereditarium" exsistit. Inter alia libertati testandi normae praestituuntur. In lege Gallica (Code civil), quam etiam aliae nationes imitatae sunt, sancitur, ut, si tres vel plures sint liberi, hereditas inter eos per aequales portiones dividatur, parva parte libertati testandi relicta. Talis restrictio efficere potest, ut parentes numerosam prolem evitent, stabilitas familiarum detrimentum capiat et pauperismus promoveatur. At neque absoluta libertas concedenda videtur, quae singulis liberis non satis providet. Sed omnibus liberis aliqua certa pars sive rerum sive pecuniarum attribuenda esse videtur, ne aliqui nimis praetereantur, reliqua parte libertati testandi relicta. Sic etiam unus heres omnium institui potest, qui tamen aliis certas summas solvere debet, quo fit, ut fundi et negotia familiae integra manere possint.

*84 **Obiectiones.** 1. Donatio non perficitur nisi simultaneo consensu donantis et accipientis. Atqui in donatione testamenti non adest consensus simultaneus. — *Resp.* D. mai. donatio communis, quae est proprie contractus C. hereditaria, quae est donatio sui generis a natura postulata N. Sufficit, ut hereditas sit oblata et sic heres iam in morte testantis ius ad rem acquirat; hac ratione secundum aestimationem oblatio testantis moraliter perdurare concipitur usque ad acceptionem heredis.

2. Dispositio valida non est, quae fit pro tempore, quo ius proprietatis iam exstinctum est. Atqui talis est dispositio testamentaria. — *Resp.* D. mai. quae fit isto tempore C. quae fit pro isto tempore Sd. invalida esset, si ultimo tempore, quo ius proprietatis adfuit, alius (heres) ius ad rem non acquireret C. si acquirit N.

3. Mala ex negato valore testamenti orientia vitari possunt, si hereditaria distributio ab auctoritate publica fit. — *Resp.* D. omnia N. aliqua Sd. et talis dispositio non offendit contra ius personae et familiae, quod Statu prius est N. aliter Tr.

4. Si lex naturae exigit, ut liberi etiam sine testamento succedant, neque tunc, quando testamentum fit, vi testamenti succedunt. — *Resp.* N. Tunc pater dominus hereditatis est ideoque ius disponendi habet, et ordo naturae postulat, ut primum liberis per dispositionem capitis provideatur.

---

*Caput V

*De contractibus

Iura hominibus variis titulis adveniunt, vel per ipsam hominum existentiam, si innata sunt, ut ius acquirendi proprietatem, vel, si acquisita sunt, per factum existentiae superveniens. Inter facta sive titulos posterioris generis eminent contractus. Contractibus enim plerumque rerum dominia acquiruntur et in alios transferuntur, contractibus ineuntur matrimonia, nectuntur vincula iuridica munerum, famulatus et alia. Quare opus est aliqua de contractibus, saltem per principalia capita, exponere, plerisque particularibus quaestionibus theologiae morali relictis. 85*

*Art. 1. De natura contractus

Contractus est consensus duorum vel plurium, quo ius confertur. Dicitur consensus duorum vel plurium; nempe quia nemo ius vel abdicare vel ab altero accipere potest sine consensu suo, requiritur, ut utraque pars consentiat. Qui consensus utique liber et extrinsecus manifestatus sit oportet, quia commercium iuridicum inter homines extrinsecus perceptibile esse debet. Contractu ius confertur vel in rem, ut in donatione, vel in alicuius personae actionem sive omissionem, ut in locatione laboris. Obligatio igitur ex contractu oriunda obligatio iustitiae, non vero solius fidelitatis est. 86*

Si ab una tantum parte onus suscipitur in alterius utilitatem, contractus *gratuitus* oritur (donatio), si ab utroque onus suscipitur, *onerosus* oritur (emptio-venditio). Fere idem dicit distinctio contractus *unilateralis* et *bilateralis*. Contractus est bilateralis, si ex utraque parte obligatio iustitiae suscipitur, ut in emptione-venditione, unilaterialis vero, si ab una tantum parte suscipitur, ut in donatione accidit.

*87 **Condiciones ad valorem contractus** requisitae facile ex allata definitione colliguntur.

1. *Consensus internus* isque *liber* adesse debet. Si igitur intentio se obligandi deest, contractus iure naturae invalidus est (sed ius positivum consensum praesumere solet). Libertas requisita vel errore de re contrahenda vel metu incusso in discrimen adduci potest. De quibus haec dicenda sunt:

a) Contractus, qui *ex errore* proficiscitur et quidem *substantiali* seu essentialia spectante, invalidus est, quia deest consensus requisitus; e. g. si quis aurum emere intendens emit aurichalcum (error de substantia rei) vel si opus artis volens emit imitationem (error de qualitate substantiali) vel si quis contractum habet pro donatione, cum reapse sit venditio. Aliud dicendum est de errore *accidentali,* qui accidentalia tantum spectat, sed ita, ut alioquin contractus initus non esset, e. g. si quis alteri donat vel vendit rem valoris aliquanto maioris, quam ipse aestimaverat. Si talis contractus gratuitus est, invalidus vel saltem revocabilis est, quia contractus gratuitus natura sua ex pura liberalitate proficiscitur ideoque plenam libertatem requirit, quae non adest, si contractus tantum ex errore fit. Contractus autem onerosus valet, quia si omnes tales contractus, utpote frequentes, invalidi essent, bonum commune periclitaretur. Si tamen error dolo alterius contrahentis effectus est, a decepto rescindi potest; nam deceptus ius habet in reparationem damni illati, quae naturaliter in eo consistit, quod effectus ille iniustus, scilicet obligatio contracta, ad voluntatem decepti tollitur.

*88 b) *Metus,* etsi gravis, per se contractum invalidum non reddit, quia contractus liber manet; metus enim, quamdiu mentem non perturbat, libertatem quidem minuit, sed non tollit. Attamen si ab altero contrahente ad contractum extorquendum iniuste incussus est, simili ratione ab eo, qui metum passus est, contractus rescindi potest, sicut in ignorantia dolo causata. (Nisi agatur de contractu indissolubili qualis est matrimonium, quod, si hac ratione ex metu initur, non tantum iure ecclesiastico, sed secundum communiorem sententiam etiam iure naturali invalidum est. Cf. infra, De matrimonio).

2. *Personae sint habiles,* i. e. de iuribus suis disponere possint. Inhabilitatem etiam lex positiva decernere potest. 89*

3. *Materia contractus possibilis et licita* sit, quia ad impossibile vel inhonestum nemo valide se obligare potest.

De fundamento valoris iuridici contractuum dubium esse nequit. Fundamentum est ius ingenitum libertatis. Homo, ratione praeditus, natura sua ius habet, ut ipse se actionibus suis et adhibitis mediis in finem dirigere, proinde etiam de actionibus et bonis suis disponere valeat, salva simili libertate aliorum. Iam vero in hac libertate etiam ius continetur, ut actiones et bona sua in alterius favorem abdicare vel viceversa abdicata acceptare possit itaque contractus inire valeat. Etiam ordo socialis, nempe qui postulat, ut homines invicem iuvent et rebus creatis cum stabili pace utantur, requirit, ut unus in utilitatem alterius bona alienare et alienata accipere possit. 90*

Moderni iurisprudentes de fundamento iuridico contractuum disputare solent. Multi secundum positivismum iuridicum affirmant, contractus ex lege civili vel consuetudine valorem haurire, quae nempe pacta servare iubeat. Sed manifestum est, contractus etiam extra societatem valere et valituros esse, si duo tantum homines essent. Praeterea sic non solum omnis contractus iustus dicendus esset, quem lex positiva non irritat, contractus quoque de mercede iniusta, sed etiam contractus internationales inter Status independentes valore carerent, cum auctoritas humana superior, usque adhuc saltem, desit, quae iis vim conferat.

*Art. 2. **De speciebus contractus**

Sufficiat hoc loco praecipuas species paucis definire, praeter duas, de quibus paulo fusius agendum erit.

*91 **I. Contractus gratuiti:**

1. *Promissio,* talis qua quis gratuito erga alterum ex iustitia se obligat ad aliquid faciendum vel omittendum; ex parte alterius requiritur acceptatio. Promissio, qua quis ex fidelitate tantum, ut plerumque, se obligare intendit, non est contractus.

2. *Donatio,* qua quis dominium alicuius rei in alterum gratuito transfert. Promissio confert ius ad rem, donatio autem ius in re. Promissio et donatio sunt contractus unilaterales. Sequentes sunt bilaterales:

3. *Commodatio* (Leihvertrag), qua res alteri ad usum gratis conceditur cum obligatione eandem rem restituendi.

4. *Depositum* (Verwahrungsvertrag), quo res ab altero tradita suscipitur custodienda et tradenti restituenda.

5. *Mandatum* (Vollmachtsvertrag), quo negotium nomine alterius gerendum committitur et suscipitur.

*92 **II. Contractus onerosi:**

1. **Emptio-venditio** est contractus, quo duo conveniunt de tradendo alicuius rei dominio pro pretio.

De hoc contractu potissimum quaestio movetur, *quale pretium iustum* pro re vendenda, quae merx vocari solet, postulari possit. Triplex pretium distinguitur: *legale, vulgare, conventionale.* Legale dicitur, quod auctoritate publica determinatur, vulgare, quod communiter solvitur, (mere) conventionale, quod, quando res extraordinaria pretium vulgare et legale non habet, solo contractu determinatur, e. g. pretium pro artificiis vel manuscriptis. Manifestum est, auctoritatem publicam posse, in quantum bonum commune postulat, pretium legale statuere (potissimum extremos limites definiendo); hoc pretium etiam observandum erit, nisi manifesto iniustum invenitur. Etiam facile intellegitur, illud pretium conventionale generatim iustum esse, de quo contrahentes libere (sine fraude) conveniant; nam pretium aliunde determinatum non est.

*93 Pretium *vulgare* (Marktpreis) antiquo tempore simpliciter iustum habebatur idque merito, quia pretium naturale fuit, ex naturali concursu causarum ortum et communi hominum aestimationi correspondens. Et adhuc plerumque naturale et iustum haberi potest. Dependet autem ex variis causis: ex utilitate ad usus humanos, ex raritate, ex certamine offerentium et quaerentium, ex aestimatione hominum, qui praeferunt gemmam copiae frumenti, et aliis causis. Admittit igitur aliquam latitudinem. Ideo pretium summum, medium, infimum distingui solet. In universum iustitia laeditur, si venditor pretium summum vel emptor infimum excedit.

Sed nunc haud raro pretium vulgare non iam naturale, sed artificiosum est: non producitur per liberam concertationem offerentium et quaerentium sive per aestimationem communem, sed per monopolia (per syndicatus, quibus nomen Kartell, Pool, Trust) vel per alias machinationes in bursis et extra bursas. Tale igitur pretium vulgare quidem, attamen non iam vulgare naturale dici potest, sed iustitiae sociali adversatur et quidem eo magis, quo magis necessariae sunt illae res productae. Nam res materiales in omnium utilitatem ordinatae sunt, et proprietas privata propterea ex natura instituta est, ut ille finis convenienter obtineatur; eius iura igitur fini primario rerum obstare nequeunt. Ergo iniustitiam committit, qui ita proprietate sua abutitur, ut alii convenienti facultate quibusdam rerum generibus utendi priventur (n. 70).

In quantum venditor ipse pretium definire potest, *licet tale pretium postulare,* quo tum proprii sumptus in rem impensi compensantur tum modicum lucrum obtinetur et quidem generatim tantum, ut venditor cum familia secundum statum suum vivere et etiam statum paulatim modice augere possit. Ius in tale lucrum adest tum propterea, quia homo se et familiam sustentare debet, tum propter bonum commune, quia ad laborem et proficiendi studium excitat.

2. *Locatio-conductio* est contractus, quo opera hominis 94*
vel usus alicuius rei alteri certo pretio ad tempus conceditur. Locatio *rei* dicitur simpliciter locatio (Miet-, Pachtvertrag). Locatio *operae* conductio vocari solet (Dienst-,

Lohnvertrag, Contrat de travail); de qua speciatim infra agetur. Affinis est locatio operis (Werkvertrag), quo alicui opus conficiendum (aedificium, vestis) committitur, forma eius et pretio constitutis.

3. *Contractus societatis* (Gesellschaftsvertrag), quo complures se obligant ad res vel operas in negotium commune conferendas et lucrum dividendum.

*95 4. *Fideiussio, pignus, hypotheca.* Fideiussio (Bürgschaft) est contractus, quo quis debitoris obligationem in se suscipit, si ille solvere nequeat. Pignore res mobilis, hypotheca autem res immobilis creditori traditur in securitatem sui iuris.

5. *Contractus aleatorii* (Glücksverträge) vocantur illi, quorum obiectum ex incerto eventu pendet, ut paciscentes incertitudini lucri vel damni se exponant. Huc pertinent: a) *assecuratio,* qua unus pretio se obligat ad alteri damna compensanda, quae casu fortuito passurus sit; b) *sponsio,* qua aliqui de veritate rei vel de eventu contendentes conveniunt, ut aliquid illius sit, qui verum attigerit; c) *loteria;* d) *ludus.*

6. *Mutuatio;* de qua infra n. 107 tractabitur.

*Art. 3. **De locatione operae**

*Th. 7. **Locatio operae pro mercede est legitima dicenda (1. p.). Merces iusta autem per se ea est, quae propriae et familiae sustentationi sufficit (2. p.).**

*96 **Declar.** In 1. p. thesis asserimus, contractum, quo quis operam suam sive corporalem sive spiritualem seu potius vires suas ita alterius utilitati tradit, ut tantum aliquam mercedem sive salarium, non autem partem lucri ex negotio oriundi postulet, iuri naturae minime contrarium esse. Haec assertio non solum operarios, sed etiam famulos, officiales, magistros aliosque spectat. Opponitur autem potissimum *socialistis;* qui operariis ius attribuunt ad partem lucri exigendam (immo totum lucrum soli labori vindicant, quod solus labor titulus proprietatis acquirendae

sit). Ideo contractum locationis illegitimum damnant et tantum contractum societatis admittunt, quem operarii et dominus negotii inire debeant ad commune lucrum pro rata dividendum. Etiam aliqui catholici elapsis decenniis putarunt, contractum inter herum et operarium debere esse contractum quendam societatis vel saltem mercedem concipiendam esse participationem lucri.

In 2. p. assignamus limitem inferiorem, infra quem merces per se sine iniustitia minui nequeat, affirmantes, mercedem non debere esse tantum „individualem" seu ad proprii individui sustentationem sufficientem, sed *„familiarem"*. Familiarem autem intellegimus eam, quae sufficit, ut familiae mediocris amplitudinis (ius naturae enim communiter contigentia respicit) necessaria ad vitam sustentandam praebeantur, si simul illud additur, quod uxor et filii laborando conferre possunt. Porro loquimur de viro adulto, viribus valido, arte sufficienti instructo. Itaque asserimus, omni labori talis operarii, etsi praeter laborem alia bona possideat et labor speciali praestantia in suo genere careat (quae titulus maioris mercedis est), ex natura hanc inesse exigentiam et valorem, ut ei merces familiaris tamquam retributio ex iustitia debeatur; nempe „per se", nisi adsint externa adiuncta ex heri voluntate non pendentia, quae id impediant. Patet autem, mercedem familiarem, sicut fere pretium mercium, aliquam latitudinem admittere. 97*

Locationem operae pro mercede legitimam esse, expresse in encyclicis „Rerum novarum" et „Quadragesimo" enuntiatur. Pariter merces familiaris explicite in „Quadragesimo", implicite autem in „Rerum novarum" tamquam iusta postulatur. Quae sententia nunc inter catholicos communis est; sed etiam a plerisque aliis defenditur. Si qui aliter loquuntur, spectata re vix dissentiunt. Concedunt enim, mercedem iustam debere individuali opificis sustentationi ita sufficere, ut etiam in tempus senectutis et inopiae sibi providere possit. Etiam facile concedunt, Statum tales condiciones procurare debere, ut communiter merces familiaris detur, cum alioquin aliquarum classium miseria et degeneratio moralis evitari nequeant, proinde Statum etiam lege eam praescribere posse. 98*

Adversantur autem a) liberalismus oeconomicus pristinus, qui negata regula obiectiva valoris laboris omnem mercedem iustam habet,

quae conventione stipulata sit, etsi operarius ad eam ineundam coactu sit, vel quae effecta sit secundum legem oeconomicam „oblati et quaesiti“ (Angebot u. Nachfrage, offre et demande); b) socialismus, qui operario ius in totum lucrum concedit.

*99 **Demonst. 1 p.** 1. Legitimum seu lege naturae licitum est, hominem de propriis viribus et opera disponere modo quolibet, qui earum fini non contrarius est. Atqui locatio operae pro mercede est *modus fini virium et operae non contrarius.* Ergo est legitima. — Consentit etiam usus universalis.

2. *Aliter.* Talis contractus *non est iniustitiae arguendus.* Non enim verum est, iustitiam postulare, ut operarius integrum lucrum ex labore proveniens seu totum illum valorem accipiat, qui rebus, velut panno in vestem, ligno in mensam efformato advenit. Lucrum quidem ex negotio promanans ex parte fructus laboris est, attamen laboris, qui supposita locatione non iam operarii, sed domini est ideoque domino fructificat. Praeterea hoc lucrum simul et quidem saepe maxima ex parte ex capitali provenit, ut ex viribus agri collaborantibus; capitale autem domini est. Denique saepe opera ad negotia non lucrativa locatur, velut opera famuli domestici, iudicis, magistri.

*100 Qui locationem operae reiciunt, etiam obliviscuntur, eam omnino ad bonum commune postulari. Permulti enim ad res suas curandas aliorum ministerio et auxilio indigent, et e converso multi alii proprias res non habent, in quibus exolendis laborent, ideoque in alienis rebus operam suam collocare debent, ut vitae suae provideant.

Attamen concedendum est, contractum societatis inter operarios et dominum, inquantum possibilis est, vel saltem aliquam eius admixtionem minime incongruam esse. Nam congruit tum dignitati et essentiali aequalitati hominum tum naturae operae, quae, utpote labor propriarum virium, naturaliter potius ad propriam, quam alienam utilitatem ordinatur; accedit, quod stimulus propriae utilitatis comparandae industriam excitat. (Sed contractus societatis etiam periculum damni affert, si negotium male succedit,

a quo periculo mera locatio liberat.) Certe aequitas postulat, ut operariis praeter mercedem aliqua pars lucri concedatur, praesertim quando prosperitas negotii crescit.[1])

Demonst. 2. p. 1. Ex institutione et lege naturae viro pro labore ordinario stricte debita est tanta retributio, quanta propriae et familiae suae sustentationi sufficit, ut igitur iustitiae adversetur eam denegare. Ergo merces iusta per se ea est, quae propriae et familiae sustentationi sufficit. 101*

Demonst. ant. Ex lege naturae *vir officium habet, ut propriae ac familiae sustentationi provideat.* Caput enim familiae est, in qua uxor et mater, nisi in grave familiae detrimentum ab educatione filiorum et cura domus avocanda sit, haud multum, liberi autem etiam minus promereri possunt. Proinde vir ex eadem institutione et lege naturae sufficientem potestatem ad hoc officium implendum habeat oportet. Hanc autem eo tantum habere potest, quod generatim ordinario eius labori, quippe ex quo plerique vivere debent, tantus valor seu tantae retributionis debitum insit, quae ad illum finem sufficiat. Alioquin destitutus esset certa sustentationis potestate et ex aliorum misericordia penderet.[2])

---

[1]) „Hodiernis humanae consortionis condicionibus consultius fore reputamus, si, quoad eius fieri possit, contractus operae per societatis contractum aliquantum temperetur, quemadmodum diversis modis fieri iam coepit, haud exiguo operariorum et possessorum emolumento. Ita operarii officialesque consortes fiunt dominii vel curationis aut de lucris perceptis aliqua ratione participant.“ Quadragesimo. — [2]) In encycl. „Rerum novarum“ similis latet argumentatio: „Manere in vita commune singulis officium est, cui scelus est deesse. Hinc ius reperiendarum rerum, quibus vita sustentatur, necessario nascitur: quarum rerum facultatem infimo cuique non nisi quaesita labore merces suppeditat. Esto igitur, ut opifex atque herus libere in idem placitum ac nominatim in salarii modum consentiant: subest tamen semper aliquid ex iustitia naturali idque libera paciscentium voluntate maius et antiquius, scilicet alendo opifici, frugi quidem et bene morato, haud imparem esse mercedem oportere.“ Iam vero vir etiam ad sustentandam familiam tenetur: „Sanctissima naturae lex est, ut victu omnique cultu paterfamilias tueatur, quos ipse procrearit.“ Praeterea ibidem dicitur: „Mercedem si ferat opifex satis amplam, ut ea se uxoremque et liberos tueri commodum queat, facile studebit parsimoniae, si sapit, efficietque, quod ipsa videtur natura monere, ut detractis sumptibus aliquid etiam redundet, quo sibi liceat ad modicum censum pervenire.“ Expressius

Aliter. Si merces familiaris non ex iustitia deberetur, homo non esset a natura sufficienti facultate instructus ad suos fines naturales implendos et cogeretur a matrimonio abstinere, ad quod ius naturale habet; neque res materiales recte ordinatae essent in omnium utilitatem, cum plerique sufficienti medio carerent ad eas acquirendas.

*102 2. Idem colligitur ex *aestimatione communi,* quae norma naturalis est tum pretii mercium tum mercedis. Nam quicumque operam salario locant, mirantur et, nisi specialia adiuncta causa exceptionis sint, indignantur, si salarium accipiunt, ex quo cum familia vivere non possunt. Officialibus publicis omnes salarium familiare expostulant; sed eadem est causa operariorum.

*103 **Notanda.** 1. Operarius quidem iure suo in mercedem familiarem cedere potest, si ei necessaria non est. At ei debetur et quidem non tantum propter pactum, quod init, sed e contrario pactum debet tale esse propter debitum naturale. Neque per se ex fortuna negotii pendet; non est per se minuenda, si negotium minus floret, neque ex iustitia maior debetur propterea, quia magis floret. Et quia ex interno valore sequitur, qui ex institutione et lege naturae operae inest, eadem fere etiam viro caelebi et patri, qui solito pauciores vel nullos filios habet, danda est.

Sed *minui potest* a) si operae valor plenus non inest, e. g. si operarius debilis vel imperitus est; b) si negotii fortuna hanc mercedem ferre nequit, tunc enim operariis optio proponi potest, ut vel mercedem minorem accipiant vel a laborando desistant; c) si opera domino minus utilis est tantumque ex misericordia accipitur.

2. Mercedem familiarem statuimus limitem inferiorem mercedis iustae. Ceterum haec merces familiaris non so-

etiam in „Quadragesimo" dicitur: „Pessimus vero est abusus et omni conatu auferendus, quod matresfamilias ob patris salarii tenuitatem extra domesticos parietes quaestuosam artem exercere coguntur, curis officiisque peculiaribus ac praesertim infantium institutione neglectis. Omni igitur ope enitendum est, ut mercedem patresfamilias percipiant sat amplam, quae communibus domesticis necessitatibus convenienter subveniat."

lum talis esse debet, ut familia a fame arceatur, sed ut parsimonia utens paulatim aliqua seponere, sensim ad modicum censum pervenire atque ex proletariatu emergere queat; quod simul in maximum universae societatis emolumentum cedet. Merces enim non solum personalem, sed etiam socialem indolem et finem habet.

Aliae rationes faciunt, ut *altior gradus mercedis familiaris* debeatur, quae satis sit ad familiam non solum sufficienter, sed etiam secundum meliorem statum sustentandam. Id accidit, si opera (e. g. medici, magistri) communi aestimatione hominum valoris gradum infimo notabiliter maiorem habet, quia maiorem vel sublimiorem utilitatem affert maioremque praeparationem supponit, vel si opera specialem difficultatem, molestiam, damnum, periculum affert.

Si onera familiae praeter ordinem augentur, e. g. si maior praeter solitum numerus liberorum advenit, variae viae tentantur, ut merces ita augeatur, ut non simul operariis periculum dimissionis oriatur: arcae instituuntur, in quas omnes domini negotiorum secundum numerum operariorum suorum stipes conferunt, ex quibus deinde illis operariis congruentia stipendia suppeditantur (Ausgleichskassen), vel Status ex tributis publicis subsidia concedit.

3. *Feminae,* si viribus valida operique perficiendo apta est totam- 104*
que suam operam collocat, certe merces personalis debetur, quam nempe destinatio naturalis laboris ad hominem sustentandum postulat. Sed per se, ex institutione naturae, eius operae non inest destinatio et valor ad aequalem cum viro, scil. familiarem, mercedem accipiendam. Quocum congruit, quod reapse operae virorum ordinarie labores feminarum intensitate, duratione, qualitate superant ideoque consuetudo fert, ut passim labor feminae minore mercede dignus habeatur.

4. Quod igitur socialistae dicunt, operarium ius habere 105*
in totum lucrum sive in totum illum valorem, qui rei producendae accrescit cuique proinde merces aequivalere debeat, admitti nequit. Attamen verum est, *operario retribuendum esse,* quod per laborem suum domino praestitit, ideoque mercedem, praeterquam quod familiae alendae sufficiere debet, simul etiam utilitati aequivalere debere, quam operarius domino contulit. Attamen hoc tamquam generalis iustae mercedis regula adhiberi non potest. Nam plerumque difficillimum et impossibile est accurate definire,

quantam partem fructus labores operariorum, quorum plerumque complures simul collaborant, et quantum machinae aliaque media productionis produxerint. Praeterea saepe talis fructus minimus vel etiam nullus est, e. g. si merces productae vendi nequeunt, si domus aedificata corruit, si ager grandine vastatur; hac igitur regula admissa etiam operarii ad omnia eiusmodi pericula subeunda condemnandi essent, quibus plerique stabilitatem mercedis ex opere locato praeferent. Denique saepissime illud reale lucrum, quod socialistae prae oculis habent, omnino non adest, ut in ministeriis famuli domestici, in laboribus iudicis, magistri, medici. Nec satis congruit dignitati hominis laborisque humani, ut labor secundum utilitatem pro aliis aestimetur, non vero primum secundum valorem pro homine ipso, quid nempe labor ipsi suisque praestare debeat.

*106 **Obiectiones.** 1. Labor, utpote aliquid personae humanae, non est tractandus sicut merx, quae pretio venditur. Ergo contractus locationis operae non est admittendus. — *Resp.* D. non sub omni respectu C. non sub eo, qui attenditur in locatione, quatenus alteri traditus utilitatem affert Sd. non est similitudo N. non perfecta aequalitas, quia praetermittendum non est, laborem esse medium ad vitam sustentandam C. „Quod alicui recompensatur“, inquit S. Thomas, „pro retributione operis vel laboris, quasi quoddam pretium ipsius.“[1])

2. Quantitas mercedis non ex indigentia operarii, sed ex valore sive fructu laboris eius metienda est; aliter: merces iusta illa est, qua valor laboris retribuitur. — *Resp. D.* merces dimetienda est ex interno valore laboris, quem natura operae humanae indidit, ut nempe sit medium sufficiens vitae sustentandae C. ex fructu laboris, qui multum a condicionibus externis pendet, etiam deesse potest, saepe difficulter determinari potest Sd. simpliciter et per se N. secundum quid, quatenus e. g. per accidens merces minui potest, si condiciones extraordinariae adsunt C. Valor laboris (Wert) non simpliciter idem est quod fructus (Leistung).

3. Ex argumentatione in thesi allata, qua dicitur, operarios ius habere, ut per laborem se suosque sustentent, sequitur, hominem habere „ius ad laborem“, quod socialistae praetendunt quodque reici solet. — *Resp.* N. Socialistae dicunt, hominem habere ius, ut ei labor concedatur. Ex argumentatione allata autem sequitur quidem, pro labore conducto mercedem tribuendam esse valori eius aequalem, non autem aliquem obligari, ut alteri occasionem laborandi procuret. Sed utique omnes et maxime auctoritas publica collaborare debent, ut talis condicio socialis producatur, in qua omnibus facultas laborandi praesto sit.

---

[1]) 1, 2 q. 114 a. 1.

*Art. 4. **De mutuatione pecuniae**

De mutuatione in genere. Mutuatio sive mutuum (Dar- 107*
lehensvertrag) est contractus, quo res primo usu consumptibilis, e. g. panis, vinum alteri traditur ea condicione, ut certo tempore aliam aequalem reddat. Mutuatione traditur realiter res in dominium alterius, qui eam utendo consumere potest, sed postea aliam rem eiusdem generis et bonitatis restituere debet. Mutuatio igitur a commodatione et locatione differt, quibus res, quae non primo usu consumptibilis est, ut ager vel domus, ita ad usum conceditur, ut postea eadem restituenda sit.

Mutuatio per se *contractus gratuitus* est, ut praeter restitutionem nihil exigere liceat. Non enim exigere licet nisi illud pretio aestimabile, quo quis se in alterius favorem privat. Iam vero mutuum dans tantum re ipsa se privat, non autem usu aliquo a re distincto, qui praeterea pretio aestimabilis sit. Usus enim rei mutuo acceptae, e. g. vini, in consumptione eius consistit, non autem, sicut usus domus locatae, a re distinctus est. „Si quis ergo seorsum vellet vendere vinum et vellet seorsum vendere usum vini, venderet eandem rem bis.“[1]) Sufficit igitur, ut, si mutuans re utatur, pro ea aliam aequalem restituat. Non enim utilitas, quam forte ex usu percepit, sed tantum onus mutuo dantis retribuendum est; „si aliquis multum iuvetur ex re alterius, quam accepit, ille vero, qui vendit, non damnificetur carendo re illa, non debet eam supervendere, quia utilitas, quae alteri accrescit, non est ex vendente, sed ex condicione ementis. Nullus autem debet vendere alteri, quod non est suum.“[2])

Itaque pro mutuatione ut tali nihil exigere licet. At- 108*
tamen pro speciali onere, quod fortasse propter mutuationem subeundum est, retributionem postulare licet; „ille, qui mutuum dat, potest absque peccato in pactum deducere . . recompensationem damni, per quod subtrahitur sibi aliquid,

---

[1]) 2, 2 q. 78 a. 1. — [2]) Ib. q. 77 a. 1. Cf. De malo q. 13 a. 4.

quod debet habere."[1]) Talia onera sive „tituli externi", qui vocantur, iam ab antiquis scholasticis hi potissimum admittuntur: 1) *lucrum cessans,* quod mutuo dans lucratus esset, si rem ad aliud negotium adhibuisset, 2) *damnum emergens,* quod ex mutuatione oritur, 3) *periculum sortis* seu speciale periculum, quod timendum est, ne rem suam non iterum recipiat, quod onus pariter compensatione dignum est.

*109 **De mutuatione pecuniae.** Nunc frequentissimum obiectum mutuationis pecunia est. Quae ab aliis rebus mutuandis non parum differt. Quae differentia nunc facit, ut pro eius mutuatione pretium sive fenus postuletur, mutuatio igitur non iam contractus gratuitus, sed onerosus evadat. Explicandum igitur est, qua ratione id permissum sit.

*Th. 8. **Pro pecunia mutuo data propter fertilitatem oeconomicam, quae ei nunc inest, fenus accipere licet.**

*110 **Declar.** Modo diximus, pro mutuatione rei consumptibilis ut tali retributionem exigere non licere, sed tantum pro speciali onere, quod subeundum est, velut pro lucro cessante. Cum antiquitus in pecuniae mutuatione tales rationes externae rarae essent, per se vetitum et ab Ecclesia prohibitum erat fenus accipere; fuisset enim fenus pro mutuatione ut tali. Ideo generatim fenus pro usura illicita habebatur. „Propter hoc", inquit S. Thomas, „secundum se est illicitum, pro usu pecuniae mutuatae accipere pretium, quod dicitur usura."[2]) Nunc autem inter fenus et usuram distinguitur. Fenus (Zins, l'intérêt, interest) est retributio periodica, quae pro pecunia mutuo data exigitur. Usura (Wucher, l'usure, usury) est fenus illicitum; nunc igitur non omne, sed solum immoderatum fenus usura est. Etenim universalis nunc consuetudo fert, et ab Ecclesia permittitur, ut semper fenus exigatur. Soli fere socialistae contradicunt, qui unicum titulum proprietatis acquirendae laborem habent, et quidam alii, qui socialistarum principiis nimis accedentes reditus absque labore percipere vetant.

[1]) Ib. q. 78 a. 2 ad 1. — [2]) 2, 2 q. 78 a. 1.

Thesis igitur rationem explicare intendit, ob quam nunc fenus percipere liceat. De qua re non eadem apud omnes est sententia. Dicimus, rationem hanc esse, quod nunc natura pecuniae alia facta sit, quatenus non iam sterilis sit ut antea, sed frugifera seu productiva, ut proinde ex contractu mutuationis effectus sit contractus quasi locationis rei frugiferae, ad instar locationis agri.

Demonst. Qui ex contractu in utilitatem alterius usu 111*
rei frugiferae se privat, iure ab altero proportionatam retributionem exigere potest. Atqui pecunia propter condiciones oeconomicas hodiernas est res frugifera et mutuo dans eius usu se privat. Ergo pro pecunia mutuo data propter fertilitatem oeconomicam retributionem proportionatam exigere licet, quae fenus dicitur.

Demonst. min. Pecunia ex se quidem sterilis est, cum ex se tantum medium commutationis sit ideoque usu consumatur et domino pereat. Tantum per adiuncta externa frugifera evadere potest, non utique physice, quasi novam pariat pecuniam sicut arbor fructus, sed oeconomice, quatenus ex eius usu per se, facile et ubique, non solum per accidens et speciali arte adhibita lucrum percipi potest. Iam vero ita nunc est. Nam propter facilem et universalem communicationem, industriae et commercii frequentiam ac varietatem omnibus praesto est facultas, ut pecuniam etiam minimam, in negotiis quaestuosis collocare vel ut pecunia res stricte frugiferas, velut agros, silvas, machinas emere possint; ut igitur talibus rebus frugiferis et productivis aequivalere censenda sit. Antiquitus autem talis facultas raro tantumque arte adhibita et in magnis pecuniae summis aderat, communiter autem pecunia otiosa manebat.

Itaque nunc titulus ille adest, cui etiam veteres scholastici ius ad retributionem accipiendam concedebant, nempe lucrum cessans, quod mutuo dans lucratus esset, si pecuniam ad aliud negotium applicasset, vel, quod in hac re idem fere dicit, damnum emergens. (Accedit etiam nunc frequentius quam antiquitus periculum sortis, quod timendum est, ne mutuo accipiens pecuniam non restituat.)

*112 **Aliae sententiae** iustitiam fenoris aliter explicare conantur; quarum aliquae modo tantum loquendi, aliae autem magis a sententia nostra discedunt.

1. Aliqui dicunt, fenus esse iustam retributionem pro emolumento alteri praestito. Quod approbari potest, si emolumentum intellegitur illud, quod quis ex pecunia haurire posset, attamen alteri cedit, non autem si intellegitur illud emolumentum alterius. Propterea formaliter, quod alter utilitatem ex pecunia accepta haurit, non licet mihi ipsi retributionem exigere, sed tantummodo pro onere proprio, quod subire debeo.

2. Boehm-Bawerk iustitiam foenoris ex eo repetit, quod capitale hodiernum alteri traditum pro me maius pretium habeat quam illud, quod post annum a debitore recepturus sim, quae differentia fenore compensetur. Attamen quaeritur, cur pecunia nunc maioris pretii sit quam anno futuro. Certe non propter solam temporis differentiam, sed propterea, quia per pecuniam hodiernam intra annum lucrum accipere possum.

3. Quidam, ut Ratzinger, distinguunt contractum mutuationis *productivum* et *consumptivum*, prout pecunia credita ad res proprio usui necessarias comparandas vel ad lucrum faciendum adhibeatur. In contractu consumptivo fenus esse illicitum, in alio autem licitum, quod pecunia sit productiva.[1]) — *Resp.* Cum pecunia nunc semper productiva sit ideoque creditor semper lucro se privet, numquam contra iustitiam (etsi forte contra caritatem) fenore accipiendo peccat.

4. Cum ex saec. 17. leges civiles saepe permitterent, ut fenus acciperetur, multi theologi iustum eius titulum quaerentes docebant, contradicentibus aliis, fenus *lege civili* legitimum reddi, quae propter bonum commune fenus imperare et creditori proprium facere valeat; boni communis enim interesse, ut superfluae pecuniae commercio tradantur ideoque creditoribus, ut alliciantur, aliquod fenus tamquam praemium detur. — *Resp.* a) Ex dictis colligitur, opus non esse ad legem civilem recurrere. b) Hodiernae leges non intendunt fenus iustum reddere, sed eius iustitiam supponunt; haec etiam opinio hominum est. c) Si leges fenus creditori proprium facere intenderent, etiam eius mensuram determinare deberent; sed fere ubique leges fenus restringentes abrogatae sunt.

*113 **Obiectiones.** 1. Ex admissione fenoris sequitur, ut quis absque ullo labore divitiis frui queat, dum alii gravi labori insudare debent. Quod sane iniustum est. Etenim „si quis non vult operari, nec manducet“ (2 Thess. 3, 10). — *Resp.* Etiam aliis modis, velut ex praediis hereditate acceptis accidere potest, ut quis sine magno labore reditus accipiat, quod propterea iniustum dici nequit. Apostolus tantum monet, ne quis pigram vitam ducat neve aliis oneri sit. Immo bonum universale postulat, ut reditus

---

[1]) Alias sententias vide fuse expositas apud *E. v. Böhm-Bawerk*, Geschichte u. Kritik der Kapitalzins-Theorien[4] (1921).

absque labore praesto sint, quibus provisum sit aegrotis vel iis, qui cultui divino, vitae contemplativae, ministeriis caritatis, scientiis se dant. Attamen, quantum fieri potest, impedienda vel restringenda est accumulatio talium divitiarum, quae solum individuali commoditati inserviunt. Ceterum teste experientia divitiae, quae e solis fenoribus proveniunt, incertam stabilitatem habent.

2. Ex usu fenoris magna alia incommoda sequuntur: instituta pecuniaria ingentes pecuniarum summas colligunt itaque damnosam dominationem in rem oeconomicam, socialem, politicam exercent, cupiditati lucrandi amplissimus aperitur campus, plurimi sub iugo debitorum gemunt et corruunt. Ergo usus fenoris accipiendi tollendus est. — *Resp.* Ergo sequitur, ut mala ex abusu capitalium oriunda sanari et abusus paulatim tolli debeant, quatenus per privatos, per status sociales, per auctoritatem civilem et per internationalem Statuum cooperationem productivitas lucrativa pecuniae inter debitos limites coerceatur. Sed non propterea ipse usus fenoris ut talis damnandus est. Per abusum etiam aliae institutiones utilissimae, ut typographia, magna damna afferunt. Generatim valet: maneat usus, tollatur abusus. Praeter alia aliquod remedium ad eiusmodi damna praecavenda hoc erit, ut propensio illa frequens pecunias quam plurimas mutuas sumendi ad tentanda nova et magna negotia temperetur et plerumque illa tantummodo negotia incipiantur, quae propriis mediis ad finem adduci possunt.

3. Ita parvus nummus per multos annos usque ad pretium ingentis montis aurei crescere posset. Quod absurdum est. — *Resp.* D. si vita socialis tantum legibus mathematicis regeretur Tr. si simul legibus mutabilitatis humanae regitur, quae vix umquam stabilem eiusmodi multiplicationem permittunt N.

De prohibitione fenoris per Ecclesiam. 1. Ex saec. 4. 114*
SS. Patres vix non omnes fenus exigere seu usuram exercere iniustum esse docuerunt. Pariter Concilia et Pontifices medio aevo ac postea fenus accipere generaliter tamquam

iniustum damnarunt. Eadem fuit theologorum et canonistarum doctrina.

Apud antiquos Assyrios, Babylonios, Graecos fenus accipiebatur. Leges quoque Romanae antiquae plerumque fenus tolerarunt vel expresse permiserunt. Sapientes autem, Plato, Aristoteles, uterque Cato, Seneca, Plutarchus fenoris postulationem parum probarunt. S. Scriptura V. T. (Lev. 25, 36; Ezech. 18, 8 13) vetat, ne Israelitae inter se fenus accipiant. Tamen permittit (Deut. 23, 19), ut fenus ab aliis postulent; nam quia gentes finitimae fenus exigebant, certe etiam ab Israelitis, incongruum fuisset his vetare, ne etiam ipsi fenus ab iis postularent, praesertim cum spes pecuniam creditam recipiendi non aeque certa esset sicut inter populares.

*115 Quod prohibitiones Ecclesiae attinet, e. g. Conc. Viennense (1311) dicit: „Si quis in illum errorem inciderit, ut pertinaciter affirmare praesumat, exercere usuras non esse peccatum, decernimus eum velut haereticum puniendum." Conc. Later. V (1515) usuram prohibitam ita definit: „Ea est propria usurarum interpretatio, quando videlicet ex usu rei, quae non germinat, nullo labore, nullo sumptu nullove periculo lucrum fetusque conquiri studetur."[1]) Benedictus XIV in encycl. „Vix pervenit" ad episcopos Italiae (1745) graves poenas antea contra usuram latas confirmavit. Idem Pontifex dicit: „Omne lucrum ex mutuo praecise ratione mutui perceptum omni iuri, naturae scilicet, divino et ecclesiastico, illicitum esse perpetua fuit et est catholicae Ecclesiae doctrina".[2]) Quam sententiam igitur falsam dicere catholicis non licet.

Eandem doctrinam communi consensu theologi et canonistae docuerunt eamque hac potissimum ratione confirmarunt, quod iustitia seu aequivalentia laedatur, si pro mutuatione pecuniae, quae non sit frugifera usuque consumatur, plus retribuendum sit, quam tributum fuerit. Cf.

[1]) Cf. documenta Scripturae et Ecclesiae collecta apud *Lehmkuhl* I n. 1301 ss., *Vermeersch,* Quaestiones de iust.² n. 358 ss. — [2]) De synodo l. 10 c. 4 n. 2.

S. Thomas 2, 2 q. 78 a. 1 (n. 110). Sed simul et quidem eo magis, quo magis mutata paulatim condicione oeconomica pecuniae lucra afferebant, etiam permiserunt, propter lucrum cessans similesque titulos externos fenus exposcere. Neque Ecclesia id prohibuit. Multo minus vetuit, ne aliis modis ex pecunia superflua lucrum compararetur, e. g. contractu societatis vel emptione censuum, qua ius emitur, ut ex aliqua re tradita certa pensio annua percipiatur.[1])

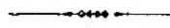
Nunc autem Ecclesia permittit, ut fenus exigatur et 116*
quidem generatim absque speciali titulo externo in singulis casibus demonstrando. Complura exstant eiusmodi responsa Rom. Congregationum; quorum primum fuit responsum S. Officii 18. Aug. 1830: „non sunt inquietandi". Codex Iuris canonici c. 1543 haec docet: „In praestatione rei fungibilis non est per se illicitum de lucro legali pacisci, nisi constet, ipsum esse immoderatum, aut etiam de lucro maiore, si iustus ac proportionatus titulus suffragetur." C. 549 praescribit, ut in monasteriis monialium „post primam professionem dos in tutis, licitis ac frugiferis nominibus collocetur". Idem mos collocandi pecunias ad censum universalis est in administrandis bonis ecclesiasticis Romae et alibi.

2. *Discrimen inter recentem et veterem praxim* ex eo 117*
declaratur, quod pecunia nunc communiter oeconomice frugifera est, ex saec. 4. autem usque ad recentiora tempora non fuit. Neque Ecclesia doctrinam mutavit. Semper enim idem tenuit principium et adhuc tenet, in mutuatione non plus repeti posse, quam alteri traditum sit, ergo antiquitus per se tantum pecuniam sine compensatione lucri cessantis, nunc autem etiam hanc compensationem.

3. Ergo *repudianda est accusatio*[2]), qua dicitur Ecclesia 118*
naturam pecuniae ignorasse et profectum industriae et commercii impedivisse. a) Ecclesia errore decepta non est.

[1]) Secundum *Aristot.,* Polit. III 23. — [2]) Praecipuo auctore *W. Endemann,* Studien in der römisch-kanonischen Wirtschafts- und Rechtsgeschichte (1875—83).

Antiquitus enim pecunia tantum per accidens productiva esse potuit. Ideo lege communi fenus interdicendum fuit, exceptionibus quibusdam admissis. b) Neque Ecclesia profectum impedivit. Nam semper praesto erant et adhibebantur alii modi iusti, quibus ex pecunia superflua lucrum percipi poterat, nempe emptio censuum et contractus societatis. c) Neque vituperandum est, quod leges Ecclesiae condicionem oeconomicam paulatim mutatam non praevenerunt, sed potius secutae sunt. Legislatio enim, maxime ecclesiastica, conservativa esse debet. Forte concedendum est, theologos paulo serius animadvertisse, adiuncta mutata esse. d) Ecclesia avaritiae fortiter se opponens necessarium praesidium pauperibus contra duros oppressores attulit, de quibus ecclesiastica documenta et alia testimonia historica gravissime conqueruntur. e) Nunc vix iam multi inveniuntur in rebus oeconomicis antiquis vere periti, qui praxim Ecclesiae damnent, non pauci autem inter acatholicos, qui eius fortitudinem in pauperibus defendendis laudent.

Pars secunda

Ethica socialis

Sectio I

De societate in genere

Quae usque adhuc tractavimus, hominem individualem 119
spectant, quatenus secundum se, ut homo, non vero ut in societate vivens, tamquam civis vel paterfamilias, sumitur. Attamen homines non solitarii, sed varie inter se socialiter coniuncti vivunt atque vivere debent. Singuli enim non in omnibus sibi sufficiunt, sed a pueris, ut nascantur, educentur, instruantur, ut denique necessaria corporis mentisque bona obtineant, multiplici aliorum auxilio et sociali cooperatione in familia, municipio, in Statu aliisque societatibus indigent idque eo magis, quo perfectior culturae gradus assequendus est. Ordo autem moralis universum vitae ambitum ideoque etiam relationes sociales considerat. Quare etiam de his in ethica tractandum est. Antequam vero de particularibus societatibus agemus, aliqua generalia de societatis natura, fine et generibus praemittenda sunt.

Nomen societas late et strictius sumitur. Late acceptum significare solet generatim complexionem hominum vitae commercium inter se habentium; ita de modo loquimur, quo quis domi et in societate se gerat, loquimur de commercio sociali, de socialibus dotibus, virtutibus, damnis. Secundum hanc significationem non de multis societatibus sermo fit. Nomen autem strictius sumitur, si de certis et multis societatibus, de litteraria, commerciali, religiosa, civili sermo fit. Nomen ita acceptum significat, id quod mox uberius exponetur, unionem stabilem plurium ad communem finem obtinendum. Eiusmodi societates

plurimae sunt, aliae per naturam, aliae per liberam hominum institutionem fundatae. Inquirendum igitur est, quid his omnibus commune sit.

120 Quamquam homines semper socialiter vixerunt, tamen *scientificae tractationes* de vita sociali tempore antiquiore haud frequentes inveniuntur. Primi fere Plato et Aristoteles eiusmodi expositiones, sed fere tantum de societate civili, elucubrarunt. Sancti Patres et veteres scriptores ecclesiastici de officiis quidem et iuribus socialibus praestantia doctrinae documenta posteris reliquerunt, attamen plerumque sine scientifica tractatione, praeter Augustinum (De civitate Dei). Sequenti aetate S. Thomas de principiis iuris vitaeque socialis, civilis maxime, praeclare agit, cuius doctrinae innixi postmodum s. 16. insignes viri docti Franc. de Vittoria, Dom. Soto, Molina, Suarez, de Lugo aliique ius privatum et publicum copiosis expositionibus illustrarunt. Recentiore tempore, praesertim ex s. 18., cum graves mutationes politicae et oeconomicae attentionem in res sociales intensius converterent, inquisitiones sociales magna acceperunt incrementa et nunc in immensum auctae sunt. Principia catholica encyclicae Leonis XIII et encyclica Quadragesimo Pii XI illustri modo exposuerunt.

De rebus socialibus nunc complures scientiae agunt, quae varias earum partes considerant, historia, psychologia, ethica, oeconomia nationalis, scientia politica et ea praesertim, quae se peculiari nomine Sociologiam vocat. Sociologia ea scientia nunc vocari solet, quae de vita sociali generatim spectata (et quidem praesertim de rebus oeconomicis et „quaestione sociali") agit. Ceterum de eius definitione non est plenus consensus.

Th. 9. **Societas est unio stabilis plurium ad communem finem assequendum (1. p.). Omni autem societati necessaria est auctoritas seu ius membra efficaciter in finem societatis dirigendi (2. p.).**

121 **Demonst. 1. p.** Societatis ea definitio statuenda est, quae communi concipiendi et loquendi usui congruit. Atqui talis est definitio statuta. Ergo societas definienda est unio stabilis plurium ad communem finem assequendum.

Decl. et dem. min. Societas dicenda est *unio plurium;* sufficiunt autem duo, ut in societate coniugali. Unio autem *stabilis* est, quia coniunctio penitus saltem transitoria ad opus breve perficiendum, e. g. ad ludum faciendum, ad incendium exstinguendum, proprie societas vocari non solet. Porro requiritur, ut unio fiat *ad communem finem* assequendum; itaque societas non est unio tantum physica seu collectio qualiscumque simul commorantium, sed coniunctio intellegentiarum et voluntatum in communem finem assequendum. Quae coniunctio *moralis* est, in eo sita, quod membra ad cooperandum in communem finem mutuis officiis et iuribus adstringuntur, et quidem vel libera conventione statutis, si societas libera est (societas commercialis), vel lege superiore impositis, si necessaria sive obligatoria est (societas civilis). Sine officiis enim et iuribus in hominibus, quales nunc sunt, unio stabilis ad cooperandum in communem finem constare nequit. Sed haec coniunctio moralis, utpote vera unio stabilis, etiam sufficit, ut societas adsit et permaneat, etsi fortasse ipsa cooperatio non amplius adsit; ideo societas matrimonialis permanet, etsi conspiratio voluntatum coniugum nulla iam adsit.

Socii societatem constituentes *materia,* unio autem, 122
qua fiunt societas, *forma* societatis dicitur.

Non immerito societas *organismus* vocatur, quia, sicut organismus ex multis membris entitate et functionibus differentibus, attamen in unum finem conspirantibus componitur, sic etiam plerumque societas ex compluribus partibus diversis coalescit, nimirum ex subiecto auctoritatis ut capite et ex variis membris, saepe etiam ex minoribus societatibus sibi incorporatis, quae omnia in communem finem tendunt. — Eadem etiam *persona moralis* appellatur, quia sicut persona physica praedita est propria activitate et fine, propriis officiis et iuribus. Si legitime constituta et praesertim si obligatoria et necessaria est, respectu externorum ius

habet, ut cum debita libertate in finem sibi praestitutum tendere possit, respectu membrorum autem ius habet postulandi, ut ad finem necessaria praestent, sed simul etiam officium habet curandi, ut membra cum debita proportione bonum commune participent.

123 **Demonst. 2. p.** In societatibus passim invenimus aliquam dirigendi potestatem sive auctoritatem, cui omnes se submittere debent. Asserimus igitur, talem auctoritatem in omni societate necessariam esse. Quod facile ostenditur, si antea paucis indolem auctoritatis socialis exponimus.[1])

A) *Auctoritas est ius membra efficaciter in finem societatis dirigendi.* Auctoritas enim socialis ab omnibus intelegitur potestas moralis ad dirigenda membra societatis, quod indicant nomina imperator, gubernator, director, et quidem ius efficaciter dirigendi, cum potestate scilicet praeceptiva et etiam coactiva. Denique ius est dirigendi ad finem societatis. Nam activitas membrorum, quatenus membra sunt societatis, tantum finem societatis respicit; quae igitur ad finem societatis non spectant, valide imperari nequeunt. Itaque finis auctoritatis remotus est finis societatis psius, finis autem proximus est dirigere in illum finem.

Auctoritas descripta est auctoritas *abstracte* sumpta. Quae tamen necessario in aliquo subiecto, in persona physica vel morali, inest. Auctoritas *concrete* sumpta est hoc subiectum iure dirigendi instructum.

124 B) *Auctoritas in omni societate necessaria* est. 1. Societas est unio stabilis plurium ad communem finem assequendum seu unio copulata officiis et iuribus necessariis ad finem cooperando obtinendum. Atqui talis unio esse nequit, nisi adsit auctoritas seu ius efficaciter dirigendi ad illum finem. Etenim a) saepe multa membra non sufficienter cognoscunt, quomodo finis obtinendus sit. Praeterea plerumque magna adest studiorum et iudiciorum diversitas de aptitudine et necessiate mediorum, et reapse saepissime

[1]) De auctoritate enim sociali loquimur. Praeterea etiam de auctoritate testis, de auctoritate scientifica sermo fit. Auctoritas generalissime sumpta dici potest idoneitas alicuius, ut alterum sibi obnoxium faciat.

finis etiam variis mediis obtineri et activitas socialis varie disponi possunt. Propterea potestas adesse debet, quae haec prae aliis eligat et praescribat. b) Sine auctoritate non adesset efficacia cooperationis, quippe quae propter hominum egoismum et desidiam in subeundis oneribus deficit, nisi legibus et coactione succurratur. — *Aliter.* Sicut personae individuali necessaria est rationalis voluntas dirigens potentias in finem, ita personae collectivae necessaria est potestas moralis dirigens membra.[1])

2. Eadem necessitas ex hoc colligitur, quod ubique in societatibus auctoritas invenitur.

Ex demonstratione allata perspicitur, necessitatem auctoritatis non tantopere de aliqua societate ideali, quae cogitari possit, sed de humana asseri, qualis in his terris est, et quidem stabili seu proprie dicta. Si qui enim ad breve iter faciendum unionem ineunt (quae tamen proprie societas non dicitur), auctoritate vix indigent.

Nota. 1. Natura societatis poscit, ut auctoritas seu ius 125
efficaciter dirigendi membra adsit. Ideo auctoritas societati *essentialis* et ingenita est. Subiectum, in quo est, nonnumquam etiam per naturam societatis determinatur, ut in familia; plerumque autem hominibus designandum relinquitur.

Accuratius inquirunt, utrum auctoritas *proprietas* societatis, an vero potius *pars essentiae* dicenda sit. Videtur affirmandum esse, auctoritatem in omnibus vel multis societatibus ad essentiam pertinere, quatenus in „unione morali stabili", quae essentiam societatis constituit, includitur. Nempe in multis saltem non potest intellegi adesse unio vinculis moralibus ad communem finem obtinendum aptis constituta, nisi simul includatur ius efficaciter dirigendi membra ad finem, velut in Ecclesia, ad cuius essentiam spectat, quod in Summo Pontifice fundata est, vel in societate filiali, cuius finis educatio est, vel etiam in societate civili.

2. Auctoritas, utpote praecipuum principium unionis 126
in societate, ipsa etiam *una* esse debet. Sed inter plura subiecta dividi potest.

3. Quia auctoritas principium dirigens est, etiam praecipuum *principium activitatis* a societate exercitae est. In

[1]) S. Thomas, De regim. princ. I 1.

subiecto auctoritatis directa cognitio et intentio finis ac mediorum necessaria est, in subditis autem magna ex parte sufficit indirecta, quatenus volunt, quod auctoritas praecipit. Ideo activitas socialis principaliter iis, qui auctoritatem participant, imputatur, subditis autem tantum secundum cognitionem et libertatem, qua cooperantur, sed eo magis, quo magis regimen participant. Quia tamen auctoritas nomine societatis agit, societas ea agere dicitur (ut principium quod), quae auctoritas agit (ut principium quo). Haec conexio auctoritatis cum societate facit, ut (per translationem) auctoritas eodem nomine, quo societas, appelletur. E. g. Status modo totam societatem civilem modo solum regimen significat.

127 **De fine societatis.** 1. *Diversitas et perfectio societatum* potissimum ex fine pendet; scilicet ex proximo, in quem cooperatio sociorum immediate fertur. Nam quia societas nihil aliud est quam unio plurium in certum finem obtinendum, tota sua natura in hunc finem dirigitur, qui igitur naturam eius internam determinat, ut alia sit pro alio fine, alia in societate religiosa, alia in civili, litteraria, mercatoria. (Sed praeterea etiam diversus modus in finem tendendi essentialem diversitatem causare potest.)

Finis proinde etiam *norma* est, secundum quam de perfectione societatis, de perfectione naturae, status, activitatis eius iudicandum est. Eo perfectior societas est, quo praestantior eius finis est, quo aptiora sunt media et quo melius adhibentur, quo perfectior denique (habitualis) omnium cooperatio est. Proinde nobilior est societas religiosa quam mercatoria, nobilior scientifica quam lusoria; neque perfectior ille Status est, qui magnitudine vel administrationis legumque complexione eminet, sed ille potius, qui constitutionis legumque aptitudine excellit.

128 2. Societas *numquam sibi ipsi finis* esse potest, quia propter finem adest. Finis est bonum ab ipsa distinctum, nempe vel bonum externum, ut cura aegrotorum, vel bonum membrorum et quidem vel aliquorum, ut educatio filiorum in societate filiali, vel bonum commune omnium a singulis

debita proportione participandum, ut in societate civili. Societas igitur sui ipsius conservationem et augmentum intendere potest et debet, sed tantum ut medium ad finem.

3. Finis semper *honestus* esse debet. Alioquin nulla obligatio conspirandi in finem et proinde, quia haec obligatio ad formam societatis spectat, nulla societas adesse potest. Consociatio igitur latronum vel anarchistarum vera societas non est.

Divisiones societatis. Distinguuntur: 1. Societas *naturalis* et *non naturalis* (libera). Societatis naturalis illa est, 129
cuius essentia specifica et eatenus etiam exsistentia per naturam determinatur, quatenus saltem morali necessitate in hominibus oritur, etsi fortasse causa proxima conventio libera sit. Talis est societas civilis, matrimonialis (quae proxime ex consensu oritur), filialis. Alia dicitur non naturalis.

2. *Societas perfecta* et *imperfecta.* Societas perfecta ea 130
est, quae sibi sufficit ad finem suum consequendum ideoque ex alia non pendet; tales sunt Status et Ecclesia. Societas imperfecta non sufficit sibi ad finem consequendam ideoque pars alterius societatis et dependens est, ut familia, dioeceses Ecclesiae, provinciae regni.[1])

Affinis est divisio in societatem *independentem* et *dependentem.* Una societas ex alia pendere potest vel in omnibus vel tantum in aliquibus suis actibus atque vel ita, ut ei positive obsecundare vel ut saltem non repugnare debeat; praeterea vel directe vel indirecte pendere potest. Una ab alia directe pendet, si alteri ratione sui seu respectu finis proprii subest, qui scilicet idem etiam ab altiore societate directe intenditur; sic provincia subest Statui. Indirecte pendet, si alteri subest tantum ratione altioris finis ab hac posteriore intenti, seu si ipsa et altior societas ad eandem rem sub diversa ratione referuntur, ut igitur ius altioris praevaleat et inferior obsecundare debeat. Sic familia subest Statui et Status (e. g. quoad scholas) Ecclesiae.

[1]) „Sic Ecclesia societas est genere et iure perfecta, cum adiumenta ad incolumitatem actionemque suam necessaria voluntate beneficioque conditoris sui omnia in se et per se possideat." Leo XIII, Immortale Dei. Cf. 1, 2 q. 90 a. 2 ad 3; De regim. princ. I 1.

131 3. Spectato fine distinguitur societas *naturalis* et *supernaturalis, religiosa* et *non religiosa* et aliae plurimae.

4. Spectato corpore distinguitur societas *simplex,* ut matrimonialis, et *composita,* quae ex minoribus societatibus coalescit, ut Status.

5. *Societas publica* et *privata.* a) Primo dicitur illa publica, cuius finis ad omnes spectat; tales sunt Status et Ecclesia. Societas privata est pars publicae; eius finis non ad omnes spectat.[1]) — b) Aliter illa vocatur publica, quae a societate publica sub a) descripta „iuribus publicis" instructa est seu aliquo modo eius iura et potestatem participat; e. g. eius potestas in membra sua eiusque ordinationes etiam ab auctoritate publica firmantur, vel politiam (Polizei) habere potest etc.

---

*Sectio II

*De familia

*132 Inter omnes societates natura et momento prima est familia, utpote totius vitae socialis atque vitae humanae universae primum seminarium, cuius recta indole et prosperitate salus humana maxime continetur. Familia una quidem societas est, a natura instituta, sed ex duabus partialibus societatibus componitur, quarum prima est matrimonialis inter coniuges, altera filialis inter parentes et liberos. Familiae ipsi ita constitutae plerumque tertia societas instar complementi naturalis accedit, societas herilis, inter parentes filiosque una et famulos altera ex parte intercedens.

*Art. 1. De societate matrimoniali

*133 Societas matrimonialis ea est, quae inter coniuges intercedit. Vocatur etiam simpliciter matrimonium. Matrimonium,

[1]) „Finis societati civili propositus pertinet ad universos, quoniam communi continetur bono, cuius omnes et singulos pro portione compotes esse ius est. Quare appellatur publica . . Contra vero, quae in eius velut sinu iunguntur societates, privatae habentur et sunt, quia videl. illud, quo proxime spectant, privata utilitas est." Leo XIII, Rerum novarum.

quod ex se institutio naturalis est, in hoc ordine a Christo simul in signum suae cum Ecclesia unionis et in dignitatem sacramenti evectum est (Ephes. 5, 25). Quare theologi de eo accurate tractant, ut hoc loco compendio uti liceat. Sed quia institutio matrimonialis nunc vehementer impugnatur, utilissimum est etiam scire, quaenam sit in hac re purae rationis seu legis naturalis postulatio.

Matrimonium intellegitur et semper intellectum est coniunctio stabilis viri et feminae ad prolem generandam et educandam et ad vitae auxilium legitime inita. Infra ostenditur, hanc vere esse genuinam matrimonii naturam. „Coniunctio stabilis" seu diuturna concipitur, quo a vago sexuum consortio discernitur (etsi plena insolubilitas in notione communi matrimonii nondum formaliter continetur, tamen proprietas eius est, ut infra demonstrabitur). „Ad prolem generandam et educandam" destinari dicitur, quo finis principalis indicatur. Denique „legitime inita" dicitur; videlicet supponitur, pactum matrimoniale non esse aliqua lege, naturali vel positiva, legitime irritatum. Matrimonium ita definitum est „matrimonium in facto esse"; quod imprimis prae oculis habemus. Eius causa, consensus matrimonialis, „matrimonium in fieri" vocari solet.

Matrimonium stabile et insolubile homini grave onus 134*
imponit. Quare mirum non est, quod non tantum apud paganos veteres gentesque incultas varia eius contaminatio invenitur, sed hodie etiam apud gentes cultas, cum magna vigeat legis auxiliique divini neglectio atque libidinis vincendae impotentia, sanctitas matrimonii vehementer *violatur et impugnatur.* Matrimonium non res religiosa, sed mere civilis esse dicitur ideoque potestati Ecclesiae eripitur civilique traditur. Sed etiam recta principia naturalia de matrimonio evertuntur. Ubique voce et scriptis, vel popularibus vel scientiae fuco illitis, defendunt, hodiernam christianam matrimonii formam et generatim ethicam sexualem obsoletis adnumerandam esse opinionibus; matrimonium non a natura institutum, sed hominum moribus inductum esse, proinde etiam pro humano lubitu mutatis temporum con-

dicionibus mutari et abrogari posse. Naturam tantum facultatem vitae procreandae et vehementem ad eam quomodocumque exercendam impulsum dedisse; qui igitur matrimonio naturaliores et sanctiores sint ideoque immerito intra matrimonii claustra detineantur. Itaque vel omnino ius liberi amoris defendunt vel certe matrimonii stabilitatem et iura ita infirmant, ut fere penitus dilabatur. Vel etiam novas matrimonii species tamquam praesentibus condicionibus accommodatiores commendant: matrimonium ad tempus (Zeitehe), matrimonium ad experimentum (Versuchsehe), matrimonium amicale (Kameradschaftsehe), quod totam matrimonii licentiam sibi vindicat desumpto tamen indissolubili vinculo et exclusa prole (nisi postea uxores vitae communionem in plenum matrimonium converterint). Praeterea passim, omni pudore seposito, ludis scenicis, fabulis amatoriis, imaginibus cinematographicis sanctitas matrimonii conculcatur vel deridetur. Scientifica autem ethica moderna, quae potius principia secundum mores, quam mores secundum immutabilia principia fingere solet, communiter fere solubilitatem matrimonii docet et commercium extramatrimoniale vel ipsam polygamiam cum magna indulgentia tractat vel haud raro defendit. Legislatio denique civilis magna ex parte huic matrimonii et ethicae sexualis laxationi consentit et praesertim amplam matrimonii solubilitatem concedit.

Haec postulant, ut, quid lex naturae de matrimonio doceat, solide exponantur.

*Th. 10. **Matrimonium secundum institutionem naturae est coniunctio stabilis viri et feminae, cuius finis primarius est generatio et educatio prolis, secundarius vero auxilium coniugum (1. p.). Lege naturae matrimonium etiam insolubile est (2. p.).**

*135 **Declar.** 1. Affirmamus, essentiam et finem matrimonii immutabiliter per naturam determinari, non vero ex hominum voluntate pendere, ut secundum arbitrium hoc vel alio modo iniri vel exerceri possit. Et quidem dicimus, naturam matrimonio duplicem finem, per stabilem coniunctionem obtinendum, praestituere, primarium et secundarium. Finis primarius est dignitate et necessitate principalis, quia per naturam directe seu proxime intenditur bonumque generis humani spectat. Secundarius non quidem accidentalis est, attamen indirecte tantum sive remote intenditur et potissimum bonum personale coniugum respicit.[1] Praeter hos fines matrimonio internos a contrahentibus saepe etiam fines externi, ut honores, intenduntur.

2. *Insolubilitas,* quam defendimus, in eo sita est, quod 136*
vinculum matrimoniale nullo pacto, nec intrinsecus voluntate coniugum nec extrinsecus auctoritate humana, solvi potest. Sed nihil prohibet, quominus „divortio imperfecto" separatio coniugum quoad habitationem fiat, manente vinculo matrimoniali. Insolubilitas igitur plus dicit quam stabilitas, quae in 1. p. asseritur et facilius conceditur. Sed eaedem fere rationes, quae matrimonium stabile esse poscunt, etiam insolubilitatem exigunt.

Matrimonium ab exordio generis humani *lege positiva divina* insolubile statutum est. Postea aliqua dispensatio divinitus concessa est, quam tamen Christus, matrimonium ad pristinam nobilitatem reducens, revocavit (Gen. 2, 20 ss., Mt. 19, 25 ss.), ut nunc matrimonium lege divina positiva ex parte hominis penitus insolubile sit.

Sed demonstrari potest, etiam *lege naturali* prohiberi, quominus matrimonium voluntate humana umquam solvatur. Affirmant aliqui, e. g. Bellarminus, Sanchez, legem naturae non obstare, quominus matrimonium non quidem ad arbitrium, attamen propter certas causas solvatur, velut propter sterilitatem. Sed verius cum S. Thoma (4 sent. d. 33 q. 2 a. 1 2: C. gent. III 123) aliisque dicendum esse videtur, lege naturali solutionem semper vetari. Etiam documenta ecclesiastica edicunt, insolubilitatem lege naturali postulari. Pius IX reprobavit pr. 67 syll.: „Iure naturae matrimonii vinculum non est indissolubile, et in variis casibus divortium proprie dictum auctoritate civili sanciri potest." Leo XIII in encycl. Quod apostolici 1878 dicit: „Nostis enim, . . rectam huius [domesticae] societatis rationem, secundum naturalis iuris necessitatem, in indissolubili viri ac mulieris unione primo inniti."

Demonst. 1. p. 1. Matrimonium, ut ex eius notione vul- 137*
gari ab omnibus admissa egrediamur, est societas inter

[1] Haec consentiunt doctrinae catholicae. C. I. C. c. 1013 § 1 haec docet: „Matrimonii finis primarius est procreatio atque educatio prolis, secundarius mutuum adiutorium et remedium concupiscentiae."

virum et feminam ad commercium coniugale initum. Iam vero institutio naturae exigit, ut haec societas sit stabilis coniunctio viri et feminae eiusque finis primarius sit generatio et educatio prolis, secundarius autem auxilium coniugum. Ergo.

(1) *Matrimonium secundum institutionem naturae finem habet generationem et educationem prolis.*

a) Instructio physiologica utriusque sexus, quae est primum fundamentum matrimonii, et ipsum commercium coniugale ex institutione naturae essentialiter et primo ordinantur in *generationem* prolis, rem gravissimam, quippe ex qua propagatio generis humani tota pendet. Eundem finem primum ex eadem naturae institutione impetus ille sexualis habet homini inditus, qui ad matrimonium ineundum impellit.

b) Per eandem naturae institutionem matrimonium finem habet *educationem* prolis generatae. Nam natura exigit educationem prolis, quae sine alieno auxilio vivere et ad statum convenientem adduci nequit. Et quidem per se poscit, ut educatio a parentibus fiat. Etenim α) natura officium educandi certe illis per se imponit, qui infanti coniunctissimi sunt quorumque quasi pars infans est (quo maior est coniunctio, eo magis urget lex amoris) et qui praeterea infanti beneficium vitae ita contulerunt, ut simul hanc eius inopiam causarent. Aliis verbis: educatio est necessarium complementum et naturalis continuatio generationis, proinde sicut natura ordinavit parentes ad generationem, ita ordinat ad educationem, quia generationem non intendit nisi convenientem. β) Natura parentes peculiari ad educandum aptitudine instruxit, matri tribuens tenerum et minuta curantem amorem, patri autem maturum iudicium, constantiam, vim laborandi et defendendi, utrique autem naturalem liberorum dilectionem, sine quo onus educationis intolerabile esset et liberis male provideretur.

*138 (2) *Matrimonium ex institutione naturae etiam finem habet auxilium coniugum,* nempe

a) Auxilium *in cotidiano vitae commercio.* Coniuges enim, utpote qui arctissimam inter se unionem ad unam

quasi personam inierunt, intimo amicitiae amore eoque deliberato et constanti coniuncti esse debent; ex quo amore sponte mutuum auxilium in vitae oneribus communiter portandis sequi debet. Hoc auxilium speciatim educatio diuturna et onerosa postulat. Et postulat etiam generalis exigentia humana. „Sicut naturalis ratio dictat, ut homines simul cohabitent, . . ita etiam eorum, quibus indigetur ad humanam vitam, quaedam opera sunt competentia viris, quaedam mulieribus. Unde natura movet, ut sit quaedam viri ad mulierem associatio, in qua est matrimonium."[1]) Huic auxilio natura virum et feminam adaptavit eos tali indole physica et psychica instruendo, qua invicem compleant. Sed praeter hoc auxilium domesticum etiam aliud, spirituale, sibi praestare debent, ut videlicet se iuvent ad internum hominem plenius in dies formandum omnemque virtutem exercendam.

b) Natura etiam exigit ad periculum incontinentiae evitandum, ut adsit honestum *remedium concupiscentiae,* a qua penitus abstinere plerisque nimis difficile est. Quod aliud esse nequit nisi stabile matrimonium (cf. 1 Cor. 7, 1).

Manifestum autem est, generationem et educationem, 139*
quae proxime et directe a natura intenduntur bonumque generis humani spectant, finem *primarium,* auxilium autem coniugum, quod indirecte potius vel remote intenditur bonumque personale spectat, *secundarium* esse. — Magni momenti est hunc ordinem finium inculcare. Multi enim nunc expresse affirmant, consortium amoris et amicabile vitae consortium in matrimonio principale esse, ut procreatio prolis tamquam minus principale illi fini cedere debeat et negligi possit; quo abusus matrimonii excusatur. Mutuum quidem amorem et auxilium matrimonium omnino postulat, attamen non necessario amorem actualem, quasi hoc amore desinente ipsum etiam desinat, sed exigentialem sive officium amoris; neque id ita, ut hoc officium totam vel primam naturam vinculi matrimonialis constituat, sed ut sit proprietas ex prima matrimonii essentia emanans. Primum constitutivum essen-

---

[1]) Suppl. q. 41 a. 1. Cf. Gen. 2, 18.

tiae matrimonii est mutuum ius ad generationem faciendam, quo maxima unio coniugum constituitur, quae ulterius officium intimi amoris secum fert. Attamen ex hoc non sequitur, ut hic finis primarius etiam in matrimonio ineundo semper primaria causa movens esse debeat. Sed potest finis secundarius motivum principale esse et saepe est, dummodo hic finis operantis fini primario operis recte subordinetur.

*140 (3) *Eadem lege naturae postulatur, ut hic duplex finis per stabilem coniunctionem* viri et feminae obtineatur. Etenim

a) Quod *finem primarium* et quidem *generationem* attinet, natura non solum postulat, ut generatio fiat, sed etiam ut fiat modo homine digno, tuto, generi humano non pernicioso. Iam vero, si coniunctio transitoria et vaga permitteretur, cupiditas nullo freno coerceretur, homo ad condicionem bruti et infra eam laberetur et unio maritalis ex amicitiae statu, qui naturaliter esse debet, in puram libidinis unionem degeneraret. Consortium vagum etiam (praetermisso sanitatis periculo) sterilitatem parit. *Educatio* autem ab utroque parente facienda requirit, ut certum sit, quis sit pater filii; instabili autem coniunctione pater plerumque incertus redditur. Praeterea educatio per multos annos protrahitur, immo quia unius educatione nondum finita novi liberi nascuntur, in senectute demum finiri solet. — Idem *exemplum naturae* demonstrat: „Quaecumque animalia sunt, in quibus femina non sufficit ad educationem prolis, mas et femina simul post coitum commanent, quousque necessarium est ad prolis educationem.“ „Unde cum necessarium sit, marem feminae commanere in omnibus animalibus, quousque opus patris necessarium est proli, naturale est homini, quod non modicum tempus, sed diuturnam societatem habeat vir ad determinatam mulierem.“[1])

b) Quod autem *finem secundarium* spectat, auxilium coniugum coniunctionem stabilem requirere manifestum est.

*141 Itaque matrimonium egregia institutio est non solum in bonum coniugum, sed maxime etiam in utilitatem ge-

[1]) C. gent. III 122. Ista diuturna coniunctio praesertim in avibus et simiis invenitur.

neris humani. Est enim seminarium propagationis, institutum amicitiae, proxime iungens coniuges, remote autem cognatos, familias, nationes; est institutum honestatis, quo honestas et virtus inter coniuges firmatur coliturque et in liberos ac generationes derivatur; est institutum ordinis et constantiae, quo stabilitas familiarum, morum, traditionum, possessionum, classium socialium conservatur. Si qua natio igitur matrimonii reverentiam amittit, ad interitum accedit.

2. Confirmatio. Apud *omnes gentes* invenitur coniunctio 142*
stabilis matrimonialis. Meretrices ubique, etiam inter parum cultas gentes, despiciuntur, et adulteria reprobantur. Quae universalis consuetudo signum naturalis institutionis est.

De hypothesi promiscuitatis. Decenniis elapsis multi evolutionismi 143*
ideis praeoccupati docebant, apud homines in primis evolutionis stadiis constitutos non exstitisse matrimonium, sed „promiscuitatem“ seu communismum sexualem et apud gentes incultas adhuc exstare, ut igitur matrimonium institutio naturae vix dicendum esset (*J. Bachofen, L. Morgan, J. Lubbock, Spencer, J. Lippert, J. G. Frazer, Bebel*). Sed haec sententia, ante aliquot decennia adhibitis quibusdam factis apparentibus a priori constructa, nunc relicta est. Etenim

1. *Factis contradicit.* Quod nunc rerum periti passim testantur.[1])

2. *Sine legitimis argumentis* a priori conficta est. Praecipue haec 144*
argumenta afferuntur:

a) Ex gentibus primitivis colliguntur exempla sexualis pravitatis, et deinde supponitur, ea esse reliquias graduum primorum evolutionis

[1]) Cf. e. g. W. Schmidt-Koppers, Gesellschaft und Wirtschaft der Völker. Der Mensch aller Zeiten III 1 1925. — Ipsi evolutionis darwinisticae assertores id testari coguntur. Wundt scribit: „Vix aliud ad historiam evolutionis generis humani spectans inventum est, quod tam inopinatum tamque simul ad persuadendum accomodatum fuit et opiniones hactenus late receptas ita destruxit, sicut certitudo de monogamia primitivi hominis.“ „Magni momenti est, quod non cultura monogamiam creavit, sed ista una ex originalibus culturae condicionibus fuit.“ („Es gibt kaum eine Entdeckung im Gebiet der Entwicklungsgeschichte der menschlichen Gesellschaft, die so überraschend und überzeugend zugleich bisher weit verbreitete Meinungen zerstört hat, wie die Feststellung der Monogamie des primitiven Menschen.“ „Wichtig ist, daß nicht die Kultur die Monogamie erzeugt hat, sondern daß diese eine der ursprünglichen Bedingungen der Kultur gewesen ist.“) Völkerpsychologie VII, Die Gesellschaft I (1917) 203 208. „Hypothesis promiscuitatis . . caret reali fundamento et omni valore scientifico.“ („But there is not a shred of genuine evidence for the notion that promiscuity ever formed a general stage in the social history of mankind. The hypothesis of promiscuity, instead of belonging, as Prof. Giraud-Teulon thinks, to the class of hypotheses which are scientifically permissible, has no real foundation, and is essentially unscientific.“) The History of

universalis humanae. Sed talia facta aeque et melius explicantur ex degeneratione morali, qualis etiam in nationibus cultis observatur. Porro si iste esset communis gradus evolutionis universalis, similis matrimonii neglectio in omnibus gentibus incultis inveniretur, quod minime verum est.

b) Proferunt „ius maternum", quod nonnumquam vigeat (Bachofen, Mc. Lennan). Nimirum apud nonnullas gentes liberi apud matrem vivunt, quae subiectum dominii, praesertim agrorum est, et ab ea nomen et hereditatem accipiunt, pater vero extra hanc familiam in propriae matris familia vivit. Ex quo inferunt, tale „ius maternum" (Mutterrecht, Matriarcat, Motherright) aliquando universale fuisse et ante praesens ius paternum praecessisse. Id vero tantum ex eo declarari posse, quod pater incertus fuerit, videlicet propter promiscuitatem. — Attamen α) talis mos ex aliis causis prodire potuit, vel ex polygamia (Westermarck), quae saepe secum ferebat, ut singulae uxores cum liberis suis separatim habitarent, qui tunc secundum matres distinguebantur, vel plerumque ex eo, quod mater, quae plantas agrosque colebat, etiam domina agrorum et ita centrum vitae socialis effecta est (Schmidt-Koppers). β) Ethnologi hodierni unanimi consensu negant, hoc ius maternum umquam universale fuisse.

c) Ostendunt, apud aliquas gentes evenire, ut non duae personae, sed duae series, hinc virorum, illinc mulierum inter se communi quasi matrimonio mutuoque quodam communismo copulentur, praesertim aliqui fratres una et aliquae sorores altera ex parte (Gruppenehe, group-marriage). Ex tali more postea universaliter matrimonium prodiisse. — *Resp.* α) Nullibi talis mos inveniri potest. Si raro particularis quaedam et limitata eiusmodi communitas reperitur, ex degeneratione orta est. β) Magis etiam negandum est, ex talibus factis particularibus universalem istam conclusionem sequi.

d) Nonnullae gentes eodem nomine patrem et patris matrisve fratres, pariter matrem et amitam (materteram), fratres et consobrinos designant; hoc pariter ex eo tantum evenire posse concludunt, quod pater ignotus fuerit (Morgan). — *Resp.* Nunc constat, haec nomina non consanguinitatem, sed gradus aetatis significare, ut igitur nomen patri patrisque fratri commune potius „senior (propinquus)" vertendum sit.

*145 **Demonst. 2 p.** Lex naturae postulat, ut matrimonium finem sibi praestitutum ita obtineat, sicut decet naturam humanam individualem et socialem. Atqui neque finis primarius, multo minus secundarius ita obtineri potest, si

---

Human Marriage 133. „In aliquo opere priore [„Historia matrimonii humani"] demonstrare conatus sum, verisimillimum esse, nullum fuisse in historia sociali generis humani gradum, in quo matrimonium non exstiterit." („In a previous work I have endeavoured to show that in all probability there has been no stage in the social history of mankind where marriage has not existed.") The Origin and Development of the Moral Ideas II (1908) 364.

matrimonium insolubile non est. Ergo lege naturali matrimonium insolubile est).

Demonst. min. (premendo complura ex argumentis, quibus supra stabilitas matrimonii demonstrata est).

1) Finis primarius et secundarius postulant, ut matrimonium sit status arctissimae *amicitiae,* ad quam etiam naturalis amor coniugalis inclinat. Amicitia autem natura sua perpetua est eoque magis, quo arctior est, „cum vera caritas finem nesciat".[1]) Praeterea, ut primum adest timor sive spes futurae solutionis, foventur suspiciones, coniuges non iam adiguntur, ut invicem se accommodent, crescit providentia rerum propriarum et languescit cura mutua.

2) Si spes matrimonii solvendi exclusa non est, periclitatur *honestas* generationis et honestas publica. Etenim propter vim libidinis, humanam inconstantiam et gravitatem matrimonii non cessant excitari nova desideria, sollicitationes, adulteria et matrimoniorum solvendorum machinationes. Itaque matrimonii insolubilitas est praesidium dignitatis et libertatis personalis contra concupiscentiae tyrannidem, firmamentum voluntatis constantiaeque moralis adversus mutabilitatem affectus, praesidium virilitatis contra mollitiem, triumphus spiritus super carnem.

3) Periculum oritur, ne *educatio* filiorum communium 146*
debito amore destituatur vel neglegatur. Si autem parentes reapse separantur aliisque copulantur, educatio non potest non maximum detrimentum capere.

4) „Si quis mulierem assumens tempore iuventutis, quo et decor et fecunditas ei adsunt, eam dimittere posset, postquam aetate provecta fuerit, damnum inferret *mulieri* contra naturalem aequitatem."[2])

5) Matrimonium in *bonum sociale* ordinatum est, ut sit institutum amoris, honestatis, ordinis et stabilitatis; quod esse desinit, ut primum vincula familiarum firmitate privantur vel scinduntur.[3]) Accedit, quod matrimonium gra-

---

[1]) *Augustinus,* De nupt. et concup. I 10. — [2]) C. gent. III 123. — [3]) Huc etiam spectat, quod *S. Thomas* nonnumquam animadvertit: „Possessiones ad conservationem naturalis vitae ordinantur; et quia

viter vitiatur, quia spes solutionis impellit ad matrimonia leviter ineunda.

*147 Damna allata maxime propterea funesta iudicanda sunt, quia, si matrimonii solutio humanae voluntati non penitus subtrahitur, propter cupiditatem et matrimonii molestias excusationes et praetextus ad separationes faciendas usque frequentiores inveniuntur, ut iam nullum relinquatur medium ad matrimonii firmitatem conservandam. Quod numeri statistici matrimoniorum solutorum nunc gressu constanti et festino crescentes demonstrant. — Neve dicatur, id vitari, si solutio auctoritate civili regatur. Nam legislatores civiles et iudices hac in re etiam propriam causam agunt, quare magna indulgentia vel etiam positivae machinationes timendae sunt; id quod reapse accidere pariter videmus. Praeterea animadvertendum est, matrimonium et familiam natura praecedere Statum, proinde in iis, quae sibi necessaria sunt, ex eo non pendere.

*148 **De dispensatione** ab insolubilitate. Insolubilitas excludit solvendi facultatem ex potestate humana. Aliqua solubilitas enim, dummodo ne humano arbitrio, sed soli dispensationi divinae committatur, non tollit finem essentialem matrimonii, ut simpliciter naturae contraria dicenda sit. Ideo in causis extraordinariis a Deo, cuius dominio et providentiae iura coniugum et bonum commune subsunt et qui ea aliter compensare potest, dispensatio seu potius permissio concedi potest. (Itaque lex naturalis prohibens solutionem non absoluta est, sed condicionata, „nisi Deus aliud permittat"; quare non dispensatione proprie dicta, sed permissione opus est.)

*149 Hac ratione insolubilitas matrimonii secundum S. Thomam dicitur pertinere ad *secunda praecepta naturae.*[1]) Praecepta prima praecipiunt, quae ad finem essentialem necessaria sunt, quorum igitur oppositum recto ordini simpliciter adversatur et malum est, secunda autem praecipiunt, quae sunt fini incongrua, quorum oppositum igitur minus decet.

naturalis vita, quae conservari non potest in patre perpetuo, quasi quadam successione secundum speciei similitudinem conservatur in filio secundum naturam, est conveniens, ut in his, quae sunt patris, succedat et filius. Naturale est igitur, ut sollicitudo patris ad filium maneat usque ad finem vitae suae; si igitur sollicitudo patris de filio causat etiam in avibus convenientiam maris et feminae, ordo naturalis requirit, quod usque ad finem vitae in humana specie pater et mater simul commaneant." Ib. Cf. 3 q. 67 a. 1. — [1]) Cf. e. g. 3 q. 65 a. 2; q. 67 a. 2.

Obiectiones. 1. Si finis primarius matrimonii generatio esset, naturae contradiceret matrimonium inire cum proposito communi servandi continentiam (matrimonium Iosephinum). — *Resp.* N. Matrimonium requirit, ut ius mutuo tradatur, non autem ut usus iuris fiat.[1]) 150*

2. Si educatio a parentibus aliis traditur vel ad mentem socialistarum civitati committitur, non iam opus est matrimonio stabili. — *Resp.* N. a) Etiam propter alias rationes matrimonio stabili opus est; b) Rectae educationi repugnat et per se prohibitum est, ut educatio independenter a parentibus aliis committatur. Sed nihil obstat, quominus parentes partem eius aliis, velut institutis, committant, qui tunc nomine parentum agunt.

3. Ex convictu matrimoniali nonnumquam gravia mala oriuntur et quidem saepe ex unius culpa. Ergo aequum est tunc matrimonium solvere. — *Resp.* D. ant. quae tamen mala individualia minora sunt malis communibus, quae ex matrimonii solubilitate sequerentur C. secus N. Matrimonii molestiae, quae penitus deesse non possunt, ad profectum moralem coniugum conferunt. Ceterum si valde graves sunt, divortio imperfecto tolli possunt.

4. Si sterilitas adest, finis matrimonii, bonum prolis, obtineri nequit. Ergo tunc solutio fieri potest. — *Resp.* D. non obtinetur bonum prolis particulare et hoc per accidens C. non obtinetur, si matrimonium insolubile manet, bonum prolis generale, quod alioquin periclitaretur N.

5. Matrimonium est contractus libero consensu initus. Ergo eodem consensu solvi potest; proinde „matrimonium coactum" („Zwangsehe") ius personale violat. — *Resp.* D. ant. est contractus liber, sed insolubilis C. solubilis, ut alii contractus N.

[1]) 3 q. 29 a. 2.

6. Matrimonium debet esse unio amoris. Ergo desinente amore desinere debet. — *Resp.* D. ant. unio amoris, qui tantum in sympathia naturali et inclinatione sensuali consistit, quae cito transit N. quae in dilectione deliberata et constanti consistit Sd. i. e. matrimonium non potest esse, nisi adsit officium huius amoris C. nisi adsit ipsa dilectio actualis N.

7. Amor sexualis est res maxime personalis, ideo homo hac in re liber, non vero coactioni subiciendus est. — *Resp.* N., propensionem sexualen esse rem mere personalem. Sed in bonum commune ordinata est, ideoque ex arbitrio individuali eximenda et in stabilem ordinem bono sociali adaptatum redigenda fuit, quae simul praesidium libertatis personalis contra concupiscentiae servitutem est.

8. Matrimonium stabile unius cum una moribus iam sublatum est. Ergo non est inhaerendum antiquatae ethicae. — *Resp.* D. ant. universaliter N. alicubi Sd. quatenus non observatur C. quatenus haec transgressio simpliciter legitima habetur N. N. cons., tum quatenus asseritur, propter transgressiones relinquendam esse legem veterem, tum quatenus affirmatur, hanc ethicam esse antiquatam, i. e. non iam convenientem.

*151 **Nota.** 1. Ergo lege naturae *prohibetur omnis actus libidinosus* sive externus sive internus, praeterquam intra matrimonium secundum finem matrimonii. Nam omnis talis actus, non solum ipsa seminis effusio, sed omnis concupiscentiae actus et interna delectatio venerea ex institutione naturae ordinatus est in generationem et quidem non quamlibet, sed qualem natura humana ob propriam hominis dignitatem et bonum commune postulat; quae solum in matrimonio locum habet. Si enim liceret modo vago talibus indulgere, per vehementissimam vim, quae libidini inest, mens misere in servitutem carnis subiugaretur itaque dignitas personae humanae et imaginis Dei destrueretur, non raro ipsa sanitas corporis perderetur, maxima educationi pernicies inferretur et ipsa generis humani propagatio periclitaretur; matrimonium enim propter onera, quae imponit, in favorem liberae

libidinis vitaretur. Itaque extra matrimonium actum concupiscentiae ponere gravis inordinatio est contra naturam.

2. Ergo lege naturae etiam vetita est *frustratio conceptionis*, sive intra sive extra matrimonium, vitiando actum coniugalem ita, ut generatio prolis impediatur. Qui mos nunc instar pestis grassatur, matrimonia maculat, numerum liberorum in annos minuit et in eo est, ut nobilissimis nationibus perniciem inferat. Cum actus coniugalis a natura in hunc gravissimum finem ordinatus sit, ut prolem generet, qui eum de industria vi sua destituunt, graviter contra naturam peccant.[1]) Quod autem contra naturam et in se malum est, neque ad sanitatem matris servandam neque ad effugiendam egestatis difficultatem in alendis liberis fieri debet. His difficultatibus vitandis alia remedia quaerenda sunt, velut continentia, illis praesertim temporibus, quibus maior adest prolis generandae probabilitas.[2]) 152*

3. Quia tantum est momentum morale et sociale matrimonii, etiam conveniens est, ut *filii illegitimi* non iisdem fruantur bonis socialibus sicut legitimi, et aliquo modo dedecus parentum participent.

De unitate matrimonii. Praeter insolubilitatem commemoranda est altera matrimonii proprietas, unitas, quae simili ratione lege naturali postulatur. Unitas matrimonii in eo sita est, quod unus vir cum una muliere coniungitur. Unitati igitur adversantur polyandria seu coniunctio complurium virorum cum una femina et polygamia (seu potius polygynia) sive coniunctio unius viri cum compluribus feminis. 153*

Polyandria perimit primarium finem matrimonii, tum generationem, quia mulierem sterilem reddere solet, tum

[1]) „Contra naturam agunt et turpe quid atque intrinsece inhonestum operantur." Pius XI. Casti connubii. — [2]) „Neque contra naturae ordinem agere ii dicendi sunt coniuges, qui iure suo recta et naturali ratione utuntur, etsi ob naturales sive temporis sive quorundam defectuum causas nova inde vita oriri non possit. Habentur enim tam in ipso matrimonio quam in coniugalis iuris usu etiam secundarii fines, ut sunt mutuum adiutorium mutuusque fovendus amor et concupiscentiae sedatio, quos intendere coniuges minime vetantur, dummodo salva semper sit intrinseca illius actus natura ideoque eius ad primarium finem debita ordinatio." Casti connubii.

educationem, quia patrem incertum reddit et etiam unitatem pacemque vitae domesticae aufert. *Polygamia* finem primarium non quidem penitus tollit, attamen obstat, quominus convenienter obtineatur. Nam concupiscentiae non tam remedium, quam potius incitamentum suppeditat, educationi subtrahit viri cooperationem, violat aequalitatem, quae amicitiae maxime propria esset, et mulierem in ancillae gradum deprimit. Denique pacem impedit propter uxorum et liberorum aemulationem. Idcirco polyandria lege naturae absolute, polygamia autem, sicut solubilitas, ita matrimonio contraria dicenda est, ut nulla voluntate humana, sed tantum dispensatione legislatoris divini permitti possit.[1])

Unitas sicut insolubilitas initio divina voluntate positiva instituta et post aliquam dispensationem in V. T. concessam a Christo iterum restituta est (Gen. 2, 20; Mt. 19).

*154 *Religio christiana mulieris patrona* facta est. Aetate praechristiana et etiam nunc apud gentes nonchristianas uxores fere communiter loco ancillarum vel servarum habentur. Aristoteles (Pol. I 2) id de antiquis barbaris testatur; sed etiam aput veteres Graecos et Romanos mulier in parvo habebatur honore. Scelera servituti ubique annexa, polygamia, matrimonii frequentissima solutio et corruptio mulierem honore privabant.[2]) Religio christiana mulierem viri sociam (Gen. 2) constituit, matrimonio unitatem et insolubilitatem et vincula amoris restituit idemque in gradum sacramenti et in signum unionis Christi cum Ecclesia evexit. In Virgine autem Dei Matre mulierem eximio honore ornavit.

*155 **De auctoritate mariti.** Sicut in omni societate stabili, ita etiam in matrimonio aliqua auctoritas necessaria est, qua cooperatio ad finem matrimonii dirigatur. Haec auctoritas ex institutione naturae in marito est. Nam ille censendus est ad hoc regimen natura destinatus, quem natura generatim multo aptiorem ad id instruxit. Is autem vir est, qui generatim feminam superat maturitate iudicii et constantia, virium animique fortitudine, aptitudine ad negotia obeunda. Generatim et per se vir aptior est spectato sexu; per accidens contingere potest, ut aliqua femina dotibus indicatis virum superet. Non tamen propterea auctoritatem possidet. Natura enim ea respicit, quae per se fiunt. Itaque

[1]) 4 sent. d. 33 q. 1 a. 2 (Suppl. q. 65 a. 2.) — [2]) Cf. inter alia *A. Weiß,* Apologie I 9; II 17, 8.

auctoritas in matrimonio immediate per naturam et Deum viro collata est, ut non pendeat ex consensu uxoris.

Sed gubernatio viri non talis sit, qualem pater in filios 156*
vel magistratus in subditos vel dominus in famulos exercet, sed maiore cum honoratione et aequalitate sociata sit, utpote quae exercetur in sociam; mulier „subiciatur pareatque viro in morem non ancillae, sed sociae“[1]). Neque proinde haec subiectionis lex iubet obedire quibuslibet viri votis rationi vel uxoris dignitati parum congruentibus. Eadem, „ad gradum et modum quod attinet, varia esse potest pro variis personarum, locorum, temporum condicionibus; immo si vir officio suo defuerit, uxoris est vices eius in dirigenda familia supplere“.[2])

De possessione bonorum in matrimonio lex naturae et christiana nihil praescribunt, sed ideae matrimonii conformius videtur esse, ut saltem bona in matrimonio acquisita communia sint. Bona ante matrimonium a singulis possessa facilius divisa manere possunt, et interdum talis divisio securitati et dignitati uxoris opportuna esse potest. Attamen si coniuges discedunt, leges positivae recte de bonorum divisione normas praescribunt.

Defensores *immoderatae emancipationis feminarum,* ex 157*
falsis principiis de libertate et aequalitate omnium proficiscentes, iura et activitatem feminarum amplificare appetunt usque ad plenam aequalitatem cum viro idque non solum in rebus politicis, oeconomicis, socialibus, sed etiam in familia, postulantes, ut femina eadem iura ac vir in educationem, res domesticas, in proprietatem habeat et ab auctoritate viri eximatur. Praecipue socialistis haec postulatio propria esse solet. Propugnatores eorum docent, in statu primitivo quondam omnes homines penitus aequales fuisse, speciatim matrimonium et familiam non fuisse talia, qualia nunc sint, sed vitam omnibus fuisse communem sine differentia iurium et sine dominatione viri. Saepe asserunt, hodiernam viri dominationem ortam esse ex proprietate

[1]) *Leo XIII.* Encycl. Arcanum 1880. — [2]) Encycl. Casti connubii.

privata, cuius dominus vir effectus sit et quae huic imperium contulerit; „viri imperium in matrimonio", aiunt, „ortum est ex dominatione oeconomica et cadit cum ea".[1])

Istam doctrinam *reprobandam* esse (quatenus auctoritatem in familia respuit) ex dictis colligitur. 1. Indubium quidem est, feminas quoad iura coniugalia et servandam castitatem viris omnino aequales esse ideoque merito certari contra „praerogativa" virorum hac in re pro honore feminarum. 2. Attamen ratione et fide constat, in rebus ad fines matrimonii spectantibus penes virum esse auctoritatem in mulierem. Etsi enim spectata tantum natura communi aequales sunt, spectato tamen simul sexu inaequales sunt.

*158 **De contractu matrimoniali.** 1. Matrimonium *libero consensu* ineundum est, quia non natura determinatum, sed singulis liberum est, num et cum quo coniugium ineant, et quia matrimonium status amicitiae isque onerosus est, qui amorem et libertatem supponit. Hic consensus verus contractus est, quo contrahentes invicem ius concedunt ad generationem prolis ita faciendam, sicut natura matrimonii exigit. Sed ab aliis contractibus eo differt, quod contrahentes matrimonium quidem libere inire, eius naturam autem mutare non possunt, quippe cuius finis, insolubilitas, unitas immutabiliter natura determinata sunt, ut contractus aut talis sit, qualem natura exigit, aut nullus sit.

Etiam perspicitur, contractum matrimonialem, licet non immediate in Deum referatur, tamen peculiari modo cum *religione* conecti, quatenus gloria Dei salusque aeterna contrahentium, liberorum et generationum maxime ex matrimonio pendeant eiusque officia speciali religionis auxilio indigeant. „Hanc ob causam nuptiae apud illos [populos] non sine caeremoniis, auctoritate pontificum, ministerio sacerdotum fieri saepe consueverunt."[2])

---

[1]) *F. Engels*. „Die Vorherrschaft des Mannes in der Ehe ist einfache Folge seiner ökonomischen Vorherrschaft und fällt mit dieser von selbst." Der Ursprung d. Familie, des Privateigentums u. des Staates[24] (1931) 72. Quod opus desumptum est ex *L. Morgan,* Ancient Society (1877). Cf. n. 64. — [2]) *Leo XIII,* Encycl. Arcanum.

2. Contractui matrimoniali ex iure naturali vel positivo 159*
impedimenta obstare possunt et quidem vel „dirimentia", quae eum invalidum, vel „impedientia", quae eum illicitum reddunt.

Impedimentia dirimentia *ex iure naturae* sunt: (1) ligamen sive matrimonium cum alia persona iam initum, (2) error substantialis de persona, quacum matrimonium initur, vel de aliqua qualitate, quae condicio sine qua non consensus est, quia sic consensus requisitus non adest, (3) impotentia perpetua ad generationem perficiendam matrimonium praecedens, (4) consanguinitas in primo gradu lineae rectae (inter parentes et filios) et probabilius etiam in aliis gradibus lineae rectae idque potissimum propter reverentiam; praeterea probabiliter consanguinitas in primo gradu lineae lateralis (inter fratrem et sororem). (5) Metus iniuste incussus ad matrimonium ineundum secundum alios (Sanchez, Lugo, Schmalzgrueber, Gasparri) iure naturali matrimonium non dirimit, quod generatim contractus ex tali metu initus validus sit (sed alias rescindibilis); secundum S. Thomam autem aliosque (Reiffenstuel, Ballerini) dirimit, quod valere nequeat sine plena libertate initus contractus perpetuus amicitiam inducens et gravissima onera imponens, in quo etiam medium alias possibile, rescindibilitas, non iam adhiberi possit.

3. Contractus matrimonialis etiam *iure positivo* regitur, quod im- 160*
pedimenta quoque statuere valet. In hoc ordine matrimonium baptizatorum ipsum, quoniam sacramentum est, uni auctoritati Ecclesiae subest. Tantum effectus eius civiles ad potestatem civilem spectant. In ordine naturae autem omnia matrimonia et in hoc praesenti ordine etiam matrimonia non baptizatorum auctoritati civili subiecta esse videntur (scilicet spectatis iis, quae non iam lege naturali determinata sunt). Haec fuit communis antiquorum theologorum et canonistarum sententia, quam postea aliqui (Taparelli, Perrone, Liberatore) reliquerunt, quae tamen nunc iterum communis facta est (D'Annibale, Ballerini, Gasparri, Lehmkuhl, Wernz, alii). Idque merito. Nam multa mala orirentur, si sine restrictione omnia matrimonia permitterentur. Cum igitur per solam legem naturalem non sufficiens in hac re determinatio adsit, lege positiva complenda est. Iam vero in ordine naturali et quoad matrimonia non baptizatorum non exstat potestas competens praeter civilem. Concordat etiam praxis Ecclesiae, quae matrimonia infidelium, si legibus patriis irritantibus contradicunt, invalida habet.

*Appendix. De caelibatu

Naturalismus hodiernus, qui a recta aestimatione finium 161*
idealium et religiosorum alienus est, vehementer offenditur abstinentia a matrimonio, quam caelibatus catholicus profitetur; eum naturae repugnantem, homini impossibilem ideoque immoralem esse dicit.

Caelibatus vocatur stabilis abstinentia a matrimonio et quidem imprimis illa, quae virtutis causa eligitur. Conc. Trid. (s. 24 cn. 10) decernit: „Si quis dixerit, statum coniugalem anteponendum esse statui virginitatis vel caelibatus et non esse melius ac beatius manere in virginitate aut caelibatu, quam iungi matrimonio, A. S.“ Idem fere est iudicium rationis naturalis. Sed patet, caelibatum solum effectum suum obtinere, si cum perfecta castitate observetur, i. e. si quis non tantum a ligamine matrimoniali, sed etiam ab omni delectatione venerea abstineat.[1])

*Th. 11. **Caelibatus legi naturae minime contrarius (1. p.), sed (si virtutis causa suscipitur) etiam matrimonio nobilior est (2. p.).**

*162 **Demonst. 1. p.** Caelibatus legi naturae contrarius esset, si vel lex naturalis singulos ad matrimonium ineundum obligaret, vel si caelibatus homini impossibilis ideoque necessaria causa inhonestatis esset. Atqui neutrum est. Ergo.

Demonst. min. 1) *Obligatio* tantum adesset, si matrimonium singulorum ad perfectionem sive prosperitatem humanam, vel individualem vel socialem, necessarium esset. Atqui ad perfectionem individualem simpliciter non est necessarium; aptitudo et inclinatio generativa non propter bonum individui, sed speciei a natura instituta est.[2]) Ad bonum autem generis humani necessarium quidem est, multos matrimonium inire, sed huic necessitati sufficienter provisum est naturali propensione et personarum diversitate, quae faciunt, ut semper sint, qui matrimonium ineant.[3]) — 2) Etsi caelibatus viribus naturae generatim admodum

[1]) Caelibatus enim formaliter spectatus distinguendus est a *castitate*. Castitas est abstinentia ab illicita delectatione venerea et distinguitur perfecta, quae extra matrimonium observanda est, et imperfecta seu matrimonialis. — [2]) „Quia generatio non est de necessitate individui, sed de necessitate speciei, non est necessarium, quod omnes homines actibus generationis vacent.“ C. gent. III 136. — [3]) „Ex hac diversitate simul cum divina providentia, quae omnia moderatur, contingit, quod unus eligit unum officium, ut agriculturam, alius aliud. Et sic etiam contingit, quod quidam eligunt matrimonialem vitam et quidam contemplativam. Unde nullum periculum imminet.“ 4 sent. d. 26 q. 1 a. 2 ad 4. (Suppl. q. 41 a. 2 ad 4.)

difficilis est, tamen *impossilibis non est,* si auxilium divinum accedit. Ceterum abstinentiam a matrimonio impossibilem non esse, etiam ex hoc colligi potest, quod multi a matrimonio ineundo impediti eandem abstinentiam observare debent.

Demonst. 2. p. Ille status vitae nobilior est, qui hominem ad fines sublimiores aptiorem reddit eique maiorem 163*
perfectionem moralem confert. Atqui caelibatus virtutis causa susceptus talis est, si cum matrimonio comparatur. Ergo matrimonio nobilior est (nempe per se, nisi forte per accidens propter periculum peculiare incontinentiae aliasve rationes matrimonium necessarium sit).

Demonst. min. 1) Caelibatus hominem a curis familiae et vinculo concupiscentiae liberans aptiorem reddit, ut toto studio divino obsequio, contemplationi, virtuti vacet, quae nobiliora sunt quam finis matrimonii. Et (si coniungitur cum perfecta castitate) hominem ampliore perfectione morali ornat, quia homo maiorem abnegationem Dei causa exercet et ex carnis subiugatione aliquam similitudinem cum angelis induit. Idcirco etiam virginitas apud paganos in magno semper honore fuit.[1])

2) Caelibatus sectatores suos speciatim aptiores reddit ad sublimiora emolumenta communia procuranda, ad curam animarum, educationem iuventutis, ad opera caritatis, etiam sine lucro, obeunda omnibusque egregia idealitatis et castitatis exempla proponit.

3) Caelibatum sacerdotis catholici praeter allatas etiam 164*
aliae rationes speciales commendant: similitudo cum Christo virgine, amplior dignitas, auctoritas, fiducia, quas caelibatus confert, maior libertas tum sacerdotis ipsius tum Ecclesiae, cum necessitates familiae multiplicem dependentiam inducant, maior denique promptitudo in munere exsequendo.

Obiectiones. 1. Caelibatus impedit maius incrementum populi. 165*
Ergo reprobandus est. — *Resp.* Tr. ant. N. cons. Nam nulla est obligatio huius incrementi procurandi. Neque istud incrementum magnum

[1]) *Westermarck* multas adducit gentes (antiquos Mexicanos, Peruanos, Gallos, Persas, Romanos, recentes buddhistas etc.), quarum sacerdotes semper vel saltem tempore functionum sacerdotalium continentiae officio obstricti inveniuntur.

bonum esse videtur. Multi enim egregii oeconomistae secundum Malthus affirmant, populis inesse naturalem tendentiam, ut hominum numerus magis crescat quam vitae subsidia, ideoque temperamentum incrementi optandum esse. Antecedens transmisimus, quia sectatores caelibatus exemplo et operibus plurimum conferunt ad matrimonii sanctitatem morumque honestatem augendas, quae populi incremento favent, et quia semper numerus nubere volentium maior est numero eorum, qui nubendi facultatem habent, ut opportunum accidat, si aliqui libere cedant.

2. Matrimonium generi humano magis necessarium est quam caelibatus. Ergo nobilius est. — *Resp.* D. ant. magis necessarium est, generatim matrimonium iniri C. a singulis iniri N.

*166 3. Caelibatus innaturalis est, utpote contrarius instructioni physiologicae et appetitui naturali. — *Resp.* N. Instructio indicat aptitudinem ad generationem in utilitatem speciei, ideo non imponit singulis necessitatem. Similis est finis appetitus naturalis, ut scilicet semper sint, qui nubant.

4. Sic melius esset, omnes caelibes manere et genus humanum perire. — *Resp.* D. praestaret spectato solo bono singulorum Tr. bono communi N. „Quamvis sit melior oculus pede in corpore animalis, non tamen esset perfectum animal, nisi haberet et oculum et pedem. Ita etiam nec multitudo humani generis haberet statum perfectum, nisi essent aliqui intendentes generationis actibus et aliqui ab his abstinentes et contemplationi vacantes."[1])

5. Caelibatus est causa multorum malorum. Ergo reiciendus est. — *Resp.* D. ant. per se, quasi observari non possit, si quis prudenter eum eligat et religiose cauteque vivat N. per accidens ex culpa hominum (ex qua etiam ligamen matrimoniale causa peccatorum fit) C.

*Art. 2. **De societate filiali**

Matrimonio iunctis naturaliter adiunguntur filii, qui lege naturae a parentibus educandi sunt. Sic oritur societas inter parentes et filios, quam brevitatis causa filialem vocabimus.

*167 **Officium et ius educandi penes parentes est.** Lege naturali primo parentibus *officium* educandi impositum est. Natura enim exigit educationem prolis, quae inops nascitur. Eamque exigit primo a parentibus, qui filiis coniunctissimi et inopiae eorum causa sunt, quos praeterea natura peculiari ad id aptitudine et inclinatione instruxit (n. 137). Proinde parentes etiam primum *ius* habent educandi iique

[1]) C. gent. III 136.

soli. Nam soli a natura destinati sunt, et, si alius praeterea simile ius haberet, unitas educationis pessumdaretur. Idcirco parentum etiam est, modum determinare, quo educatio fieri debeat. Et quia ad educationem instructio pertinet, etiam ius habent, ut ipsi eam procurent et determinent, proinde etiam ut scholas erigant vel inter erectas eligant, quas velint.

Ergo a) *Status* per se ius non habet, ut educationem sibi 168*
arroget. Socialistae quidem hoc ius ei attribuunt, propterea etiam, quia laxam matrimonii solubilitatem et saepe liberum fere amorem defendunt, quocum utique educatio familiaris constare nequit. Ex longo tempore revera Status ius educandi eatenus invadit, quatenus monopolium scholarum sibi sumit itaque parentibus ius eripit libere eligendi vel per se ipsos erigendi scholas inferiores, quae nunc necessarium medium educationis sunt. Sed ista per nefas fiunt. Nam familia Statu prior est. Primum enim ex institutione naturae uterque sexus ad prolem generandam coniungitur, tunc demum Status ex multis familiis tamquam partibus suis naturalibus coalescit. Cum igitur familia cum iuribus suis essentialibus prius et independenter a Statu constituta sit, Status non debet iura eius essentialia, ad quae etiam educatio spectat, sibi arrogare. Tantum si parentes educationem penitus negligunt, eos ad educationem cogere vel per se ipsum eam procurare potest (salvo iure Ecclesiae), ne postea bono communi impedimentum vel periculum creent. Status etiam semper praecipere potest, ut pueris talis instructio elementaria conferatur, qualem bonum commune postulat.

b) Sed *Ecclesia* ius habet, ut educationem religiosam 169*
et moralem liberorum directe regat iure missionis divinitus acceptae, ut omnes homines docendo, sanctificando, regendo ad beatitudinem supernaturalem adducat. Ideo remanet quidem parentibus officium et ius educandi, utpote a natura impositum, attamen ita, ut Ecclesia potestatem habeat religiosam et moralem educationem puerorum baptizatorum regendi docendo, invigilando, corrigendo vel, si ista educatio

a parentibus negligatur, per se ipsam eam procurando, et quidem iure potiore quam Status.[1])

*170 **De essentia et ambitu educationis.** 1. *Educatio,* de qua modo loquimur, omnes actus comprehendit, quibus liberis paulatim ea physica et moralis aptitudo confertur, qua possint vitam destinationi hominis conformen in gradu suo sociali, quem occupant, instituere. Complectitur proinde curam corporalem, qua necessaria ad vitam evolutionemque subministrantur, praeterea illam curam, qua iis conveniens scientia, ars bonaque materialia comparantur, ut ipsi postea vitam sustentare et gradum suum socialem tenere valeant, denique institutionem ad bonos mores per instructionem, monita, exempla, poenas, maxime autem institutionem *religiosam,* qua a primis annis Deum cognoscere et colere docentur. Impium enim et stultum est, quod Rousseau docet[2]), pueris ante annum 18. nihil de Deo et religione loquendum esse, ne praeiudiciis occupentur. Officium religionis primum est et a prima aetate urget, neque sine religione iuventus in honestate conservari potest. Quare dolendum est, quod nunc saepe educatio in familia et scholis laizatur, i. e. religione exuitur, vel tantum religioni cuidam confusae, definitis veritatibus christianis evacuatae, locus conceditur, et quod simili ratione etiam paedagogica seu scientia de regulis educandi laizatur.

*171 Notandum est, in vulgari usu hodierno plerumque *educationem angustiore significatione* sumi, ut non designet totam praeparationem liberorum ad vitam futuram seu omnia, quae parentes filiis praestare debent, sed tantum institutionem ad honestatem (quae religionem includere debet). Communiter enim instructio profana ab educatione distinguitur (Unterricht u. Erziehung, enseignement et éducation); utique ad paedagogicam spectare non putatur, ut regulas hygienicas sive artes fabriles doceat.

*172 2. Officium educationis requirit, ut parentibus *auctoritas* in filios competat, qua eos praecipiendo et puniendo efficaciter ad finem educationis dirigant. Quia pater et mater officio educandi obligantur, utrique auctoritas competit.

---

[1]) Principia catholica de iure et modo educandi lucide exponit encycl. Pii XI Divini illius magistri 1929. — [2]) Émile l. 4.

Sed, quia uxor respectu finium matrimonialium marito subiecta est, a matre auctoritas cum subordinatione sub patre exercenda est.

3. Parentibus permittitur, ut educationem, fere excepta prima aetate, *aliis committant,* non quidem ita, ut officium educationis a natura impositum penitus abdicent, sed ita, ut alii nomine et auctoritate parentum eam exerceant.

4. Quia necessitas educationis in eo fundatur, quod liberi inopes neque idonei sunt, ut ipsi se regant, crescente aetate et maturitate etiam ambitus et necessitas educationis simulque potestas parentum et obligatio filiorum ad oboediendum *decrescunt,* donec obtenta aetate adulta educatio cessat. Sed quamdiu filii in domo paterna manent, in iis, quae ordinem domesticum spectant, potestati patrisfamilias subsunt, et certe per totam vitam parentibus pietatem debent. Etiam in electione status vitae, quae non iam ad educationem pertinet, sed eam supponit, consilia parentum exquirere magnique facere tenentur, attamen absque obligatione oboediendi.

Itaque parentes et liberi societatem naturalem constituunt. Coniunctio parentum et liberorum certe societas est 173* seu unio stabilis in communem finem. Et societas naturalis est, quia eius essentia et exsistentia per naturam determinantur. Supposito enim facto naturali generationis per naturam, independenter a consensu, parentibus officium educandi, filiis autem correspondentia officia imponuntur.

Unio seu vinculum sociale, quo parentes et liberi ad 174* societatem iunguntur, his continetur:

1) Ad *parentes* pertinet a) officium, proinde etiam ius educandi; respectu aliorum habent ius iustitiae commutativae, ne ab educatione impediantur, respectu filiorum autem ius auctoritatis, cui filii obsecundare debent. — b) Officium peculiaris amoris erga liberos.

2) *Liberi* obligantur a) ad pietatem, reverentiam, gratitudinem; — b) ad oboediendum in iis, quae educationem spectant; hoc officium igitur liberis immediate per naturam independenter ab eorum consensu imponitur.

*175 Antiqui scholastici disputant, num inter parentes et liberos *stricta iustitia* vigeat. Secundum *S. Thomam* (2, 2 q. 57 a. 4) et alios cum distinctione respondendum est. Quatenus parentes et filii ut homines spectantur, vera iura et officia iustitiae commutativae inter eos intercedunt; ideo calumnia, infantium interfectio iniuriae sunt. Quatenus autem spectantur ut parentes et filii, non exstat inter eos alteritas perfecta ad iustitiam necessaria, quia filii aliquid parentum esse censentur; quare neque ex iustitia parentes filiis sustentationem neque filii parentibus oboedientiam debent.

*176 **Religio christiana infantis patrona.** Sicut religio christiana mulierem ex indigna servitute redemit, ita etiam infanti honorem et iura humana restituit. Aetate antechristiana et pariter apud populos recentes cultura christiana carentes iura infantis in vitam saepe crudeliter conculcantur. Quantopere antiquitus contra vitam infantium tum ante nativitatem abortu efficiendo tum post nativitatem infantibus molestis occidendis peccatum fuerit, ex eo colligi potest, quod ipse *Aristoteles* commendat, ut foetus provectiore aetate concepti abortu deleantur et infantes miseri interficiantur.[1]) Apud plerosque populos non christianos mos fuit vel adhuc est, ut infantes infirmi vel membris detorti, maxime puellae, interficiantur vel abiciantur. Aliae gentes infantes diis immolarunt.[2])

*Art. 3. De societate herili

*177 Ad familiam instar complementi accedere solet societas herilis, quam familia sive herus cum famulis constituit. Societas herilis a natura intenta est ad familiae famulorumque utilitatem et ad arctiora inter homines vincula nectenda. Sed nunc magna detrimenta passa est. Antiquiore autem tempore etiam depravatam formam servitutis induit. Itaque agendum erit de ordinaria societate herili et de servitute.

*§ 1. De ordinaria societate herili

*178 **Societas herilis est societas naturalis.** Societas herilis illa est, quam herus sive familia cum famulis constituit. Famulus dicitur, qui laborem suum ad opera domestica praestanda locat et familiae tamquam membrum secundarium adiungitur. Famulus igitur ab iis differt, qui tantum

---

[1]) Polit. VII 16. Sed Aristoteles admittit, foetus initio per aliquod tempus anima tantum vegetativa informari. Etiam *Plato* (De repub. V p. 461) abiectionem infantium debilium commendat. — [2]) Cf. multa in hanc rem testimonia collecta apud *A. Weiß*, Apologie[4] I 9 n. 16; II 17 n. 9.

laborem pro mercede locant, ad familiam autem non pertinent, ut operarii.

Unio familiae et famulorum vera *societas* est. Nam mutuis officiis et iuribus inter se colligati unionem stabilem efficiunt, quae in communem finem, bonum commune familiae et famulorum, tendit.

Et quidem societas *naturalis* est. Proxime quidem ex libera conventione oritur. Sed remote spectata essentia et exsistentia cum quadam naturali necessitate ex indigentiis et impulsu naturae provenit. Nam una ex parte parentes cum liberis saepe vel plerumque aliis indigent, qui in operibus domesticis et educatione curandis iuvent. Altera ex parte multi sunt inopes minusque culti, qui tantum ex labore vivunt simulque convictum domesticum in aliqua familia quaerunt, quo sufficientiam vitae cotidianae bonaque physica et moralia huic convictui propria accipiant. Quo fit, ut naturali quadam inclinatione inducantur tum familia ad quaerendos famulos tum famuli ad quaerendum convictum familiarem. — Idem historia testatur. Nam societas herilis ubique, etsi saepe deformata, invenitur.

Sed societas herilis tantum *secundario naturalis* dicenda est. Nam non propterea postulatur, quod alioquin natura fines principales omnino non, sed quod in hoc statu eos minus convenienter obtinere potest. Etiam hac ratione minus naturalis est quam societas matrimonialis vel filialis, quod in statu naturae innocentis secundum praesentem formam non adesset, cum neque eadem indigentia adesset neque talis societas illi statui satis congrueret.[1])

Officia igitur et vincula moralia societati herili propria 179*
haec maxime sunt: 1) *Famulus* ex iustitia obligatur ad opera domestica praestanda, de quibus conventio facta est.

---

[1]) „Servus ordinatur ad alium. Tunc ergo aliquis dominatur alicui ut servo, quando eum, cui dominatur, ad propriam utilitatem sui, scilicet dominantis, refert. Et quia unicuique est appetibile proprium bonum et per consequens contristabile est unicuique, quod illud bonum, quod deberet esse suum, cedat alteri tantum, ideo tale dominium non potest esse sine poena subiectorum; propter quod in statu innocentiae non fuisset tale dominium hominis ad hominem." 1 q. 96 a. 4.

Praeterea tenetur ad oboediendum hero in rebus laborem ordinemque domesticum spectantibus atque etiam ad specialem amorem ac quasi pietatem et ad observantiam erga familiam. — 2) *Herus* autem ex iustitia tenetur ad debitam sustentationem et mercedem dandam. Praeterea officium ideoque etiam ius habet, ut, sicut omnium membrorum convictus domestici, ita etiam famulorum curam corporalem et spiritualem gerat, proinde etiam ad vitam honestam eos dirigat. — Nunc relatio iuridica inter dominos et famulos a magistratibus civilibus accuratius determinari solet.

*180 Relatio inter herum et famulos, a natura ob multa bona socialia sapienter instituta, nunc saepe, in urbibus maxime, non parum *mutata est.* Indole artioris unionis exuta saepe degeneravit ad solam fere relationem iuridicam ex puro contractu locationis operae oriundam, qualis etiam inter dominum et operarios viget. Causa huius mutationis est 1) una ex parte individualismus seu postulatio immoderatae libertatis et aequalitatis, quam liberalismus et suo modo ac vehementius socialismus tamquam evangelium proclamant et quae coniunctionem cum familia subiectionemque domesticam indignam servitutem reputat. Famuli et famulae praestant labores ex contractu debitos, in aliis autem sui iuris esse volunt. Sic utili quidem directione bonisque moralibus atque etiam temporali providentia, quas vita familiaris praebet, privantur, tamen necessitas serviendi non desinit, sed etiam in relationem duriorem, sola nimirum utilitate determinatam, convertitur. 2) Altera ex parte etiam frigidus egoismus et superbia dominorum, familiarem relationem ad famulos abhorrens, huius mutationis causa est.

*181 **Relatio inter dominum et operarios** a societate herili eo differt, quod operarii non ad familiam pertinent, sed sola locatione operae hero obstricti sunt. Haec relatio his potissimum continetur:

1. Ex contractu operarius domino laborem, dominus autem mercedem debet. His accedunt alia officia, quae non quidem formaliter contractu suscipiuntur, sed natura sua conductionem operae comitantur: operarii debent rebus domini parcere, debent ei et substitutis in rebus laborem spectantibus oboedire eique etiam, cum hac ratione eorum superior sit, reverentiam exhibere; dominus autem cavere debet, ne bona operariorum laedat, ne eos, feminas maxime et pueros, nimio labore gravet, valetudinis periculo vel seductioni ac scandalo exponat, a celebrando die dominico impediat etc.

2. Valde consentaneum est, ut relatio inter dominos et operarios aliquam societatis herilis similitudinem referat. Nam natura sua quaedam eius initia et partes continet. a) Primo enim negari nequit, ex conductione operae consequi arctiorem propinquitatem inter herum et operarios; mutuis enim vinculis moralibus colligati sunt, in communem finem conspirant mutuaeque utilitati inserviunt; etiam multa pericula oeconomica iis communia sunt. b) Praeterea operarii plerumque opibus et cultura condicionis sunt humilioris, gravius premuntur necessitatibus, etiam deceptioni magis obnoxii sunt; dominus autem opibus et cultura potentior est. — Ideo congruum est, ut aliqua similis animorum coniunctio mutuaque providentia, sicut in societate herili, locum habeant, ut operarii bonum domini suum reputent, ei fiduciam et observantiam exhibeant eiusque auxilium petant, dominus autem quasi paterno affectu operarios cum familiis suis prosequatur eorumque bono temporali, religioso et morali, quantum potest, consulat. Huc spectant amica sodalitia mixta ex heris et operariis, communia sollemnia, facultas operariis tributa ad maiora negotii lucra participanda, subsidia in utilitatem orphanorum, viduarum, scholarum, recreationum concessa et similia.

*§ 2. De servitute

Servitus (Sklaverei, esclavage) non semper eodem modo 182*
per aetates intellecta est. Servitus *perfecta,* qualis praesertim in gentilitate antiqua exstitit, est ea condicio socialis, qua quis ad modum rei dominio alterius subiectus est, qui ad arbitrium de eius persona disponere potest sublatis iuribus essentialibus humanis. Servitus *imperfecta,* qualis etiam tempore christiano exstitit, generatim ea condicio est, qua quis perpetuo tenetur alicui pro sola sustentatione famulari, salvis tamen essentialibus iuribus humanis in vitam, religionem, conscientiam, matrimonium. Servitus imperfecta spectata privatione libertatis diversos gradus habuit, nonnumquam tam moderatos, ut non iam servitus dici possit.

*183 **Notae historicae.** Postquam homines lene Dei servitium abiecerunt, factum est, ut in *antiquitate gentili,* nescia dignitatis humanae communisque finis ac caritatis, magna vel maxima hominum pars durissimo iugo servitutis plusminusve perfectae subiceretur. Apud omnes gentes antiquas servitus invenitur, similiter apud populos mohammetanos usque ad tempora recentia et apud gentes incultas usque adhuc. Ipse Aristoteles (Polit. I 3-8) docet, servum simpliciter esse rem domini sui et servitutem a natura institutam esse; naturam enim servis parvum intellectum dedisse, non ad se regendos, sed ad oboediendum tantum sufficientem, proinde, cum sint servi per naturam, iis utile et iustum esse, ut sint servi; atque etiam bella ad servos capiendos suscepta iusta esse arbitratur. Crudelissima fuit servitus apud Romanos. Domino ius absolutum in servos fuit, ut eos ad arbitrium vexare et occidere posset. Tempore imperatorum, forte ex aliquo influxu religionis christianae, servitus paulum mitigabatur; non solum aliqui sapientiores, ut Seneca, Plinius, ad servos lenius tractandos hortabantur, sed etiam leges aliquam tutelam afferebant, e. g. vetando, ne servus ad arbitrium occideretur.

Servi praecipue ad labores praestandos conquirebantur; apud Graecos enim et Romanos labor corporalis viro libero indignus ducebatur. Plerumque victi in bello servi fiebant; secundum consuetudinem enim antiquam victi occidi vel in servitutem redigi poterant. Etiam liberi servorum ubique servi habebantur, quo potissimum fiebat, ut servitus institutio stabilis evaderet.

*184 Religio *christiana* effecit, ut servitus paulatim leniretur, in incompletam converteretur sensimque exstingueretur. *Aevo medio* variae species servitutis cuiusdam imperfectae vigebant, quae tamen individuorum numero constanter minuebantur. Libertate parva fruebantur, qui perpetuo famulatui domestico addicti erant (Knechte, Leibeigene), multo maiore coloni in fundis dominorum habitantes et „glebae adscripti", qui tantummodo ad certa servitia vel census praestandos obligati, alioquin autem liberi erant (Hörige), saepe etiam praedia a dominis commodata (Lehen) colebant (vassi, vasalli). Saracenorum subiugatio ansam dedit, ut s. 15. servitutis extensio et negotiatio venaliciaria incrementum acciperent. S. 16—19. in terris *Americae* servitus vehementer reflorebat, in quas milliones Nigritarum servituti mancipati invehebantur.

S. 19 paulatim apud omnes nationes christianas et cultas primum negotiatio venaliciaria, deinde ipsa servitus ablatae sunt (in Anglia et coloniis a. 1840, in St. U. A. 1865). Sed in nonnullis regionibus interdum in forma palliata (apud Sinenses) adhuc ex parte viget. In Africa etiamnunc Arabes Nigritas in servitutem abripere et vendere perseverant.

Nemo dubitat, quin servitus perfecta damnanda sit. Imperfectam autem neque veteres theologi neque Ecclesia simpliciter iniustam dixerunt. Sed Ecclesia eam procedente tempore paulatim mitigavit et abolevit.

*Th. 12. **Servitus perfecta condemnanda est (1. p.), imperfecta autem minus quidem congrua est, attamen iuri naturae simpliciter repugnare dici nequit (2. p.).**

Demonst. 1. p. Condicio, qua hominis dignitas personalis 185*
ac iura essentialia et inalienabilia violantur, condemnanda est. Nam homo hac dignitate personali praeditus est, ut immediate ipse se in finem ultimum dirigere possit et debeat ideoque nullius creaturae purum medium sit; propterea iura habet essentialia et inalienabilia in vitam, integritatem, libertatem conscientiae ad implenda officia sua erga Deum, parentes, liberos, ius in matrimonium ineundum et similia. Atqui servitus perfecta est talis condicio, qua hominis dignitas personalis iuraque essentialia et inalienabilia violantur, quippe in qua homo ut proprietas purumque medium tractatur, quod iure omni careat. Ergo servitus perfecta condemnanda est.

Demonst. 2. p. A) Servitus imperfecta *minus congrua* 186*
est. Nam dignitati personali minus congruit, ut homines ita libertate priventur, ut in perpetuum alterius utilitati mancipati propriaeque rerum suarum providentiae admodum

expertes sint, et parum congrua est tanta hominum inaequalitas. Praeterea in tali statu constituti saepe dignitatis humanae obliviosi ad vilem condicionem delabuntur et a cultura impediuntur, in dominis autem superbia, avaritia, crudelitas foventur.

*187 B) Servitus imperfecta legi naturae *non simpliciter repugnat,* si dignitas personalis et iura essentialia salva manent, obligatio autem ad perpetuum famulatum et correspondens libertatis privatio legitime induci potest. Atqui utrumque est. Ergo.

Demonst. min. 1) *Dignitatem* et iura essentialia salva manere, ex definitione servitutis imperfectae elucet (cf. Eph. 6, 5 ss.).

*188 2) *Obligatio* ad perpetuum famulatum legitime oriri potuit et orta est:

a) Ex *voluntaria traditione,* qua quis ad sustentationem et tutelam obtinendam potenti domino se ad perpetuo famulandum tradit, id quod saepe medio aevo evenit. Si quis enim ad tempus operam pro retributione locare potest (n. 96), nihil impedit, quominus etiam in perpetuum eam tradat.

b) Potest quis in *poenam* delicti iuste ad perennem carcerem damnari, proinde a fortiori ad perpetuum famulatum. (Sed propter debita solvenda reum non in perpetuum, sed solum in tantum tempus condemnare licet, donec solverit.)

c) Licet hostes in iusto bello *victos* in poenam criminis gravissimi vel, si aliud medium non relinquitur, ad damna reparanda seu ad ferociam frangendam libertate privare. Antiqui universali consuetudine omnes victos libertate spoliari, immo (quod certe in se illicitum est) occidi posse putabant. Etsi consuetudo universalis victos libertate privandi approbari nequit et merito more hodierno sublata est, cum non semper necessarium appareat tantum malum victis infligere, tamen hic mos efficere potuit, ut populi, qui eum tollere non poterant et ab aliis talia patiebantur, etiam ipsi sibi hoc modo indemnitatem procurarent.

d) Ubicumque servitus, etsi imperfecta, viguit, *nativitas servilis* titulus iustus servitutis habebatur. De quo titulo haec dicenda sunt: 189*

α) Hoc solum, quod quis a parentibus servis nascitur, *non videtur ratio esse,* ut ipse etiam libertate privetur, nisi alius titulus accedat. Nam filii servorum non possunt, ut nonnulli dicunt, cum fructibus arboris comparari, qui una cum arbore ad dominum pertinent. Neque filii proprietas parentum sunt, quae cum alia rerum materialum proprietate in dominium heri transeat. Sed filii nascuntur pleni homines, propria dignitate personali et libertate instructi. Multo minus haec ratio valet, quod domino ius sit, ut sibi labores, victus, vestitus a parentibus in filios impensa compensentur; etsi enim tale ius admittatur, compensatio non postulat famulatum perpetuum.

β) Sed nativitati servili *alius titulus* externus accedere 190*
potest. Talis (1) hic esse videtur, quod hostes iuste devicti in poenam criminum gravissimorum vel, si aliud medium non est, ad *damna reparanda et securitatem obtinendam* una cum posteris in servitutem rediguntur. Sicut post iustam victoriam posteros pecunia vel privatione independentiae politicae punire licet, sic non videtur iniustum esse nonnumquam servitutem imponere.[1]) Antiquitus universalis consuetudo erat, ut victis perpetua servitus infligi posset. Quae consuetudo vix ab iniustitia liberari potest, quia non semper ad poenam vel reparationem vel securitatem obtinendam tantum malum perpetuum necessarium fuit. — (2) Ubi servitus, quocumque modo orta fuit, institutio socialis et condicio ordinis publici effecta est, *impossibilitas servitutis subito abolendae* titulus fuit, qui servitutem iustam reddebat. Gravissima enim damna bono communi et etiam servis inflicta essent, si subito liberati essent. Agri, domus, negotia operariis spoliata essent, neque domini media ad

[1]) „Quo fit“, ait *Molina* († 1600), „ut dubitandum non sit, nos posse captivos ducere infantes et mulieres Turcarum et Saracenorum, quorum terras et omnia externa bona propter iniurias nobis illatas iure possumus usurpare, idque habet receptissima consuetudo.“ De iust. et iure I d. 120.

eos mercede conducendos habuissent, dimidia vel maior pars incolarum, homines moribus saepe corrupti, rudes, libertatis insueti, proprietate et sustentatione destituti, subito liberati dominisque aequales facti essent; ordo socialis susdeque versus esset. Talis condicio vel iure naturali vel saltem positivo per consuetudinem vel legem titulus iustus fuit ad servos eorumque filios in servitute retinendos.

*191 **Diuturna servitutis duratio** saepe causam praebet ad religionem christianam et Ecclesiam accusandam, quod non prius eam aboleverit, immo eam permiserit. Ad quae haec respondenda sunt:

1. Ista accusatio tantum servitutem imperfectam attingere potest. Tota enim doctrina et praxis christiana est reprobatio servitutis perfectae. Imperfecta autem non simpliciter iniusta dicenda est, et per plura saecula auferri non potuit, quin plena turbatio vitae socialis sequeretur (n. 190). Ideo apostoli et Ecclesia moderatam servitutem non statim reprobarunt et abstulerunt.

*192 2. Sed servitus paulatim temperanda, ex perfecta in imperfectam eamque usque leniorem convertenda sensimque abolenda fuit. Id vero Ecclesia effecit:

a) *Doctrina,* docendo, omnes homines tum natura, origine et fine tum divina dilectione inter se aequales esse ac fratres (cf. e. g. 1 Cor. 7, 21; 12, 13; Gal. 3, 28; Col. 3, 11) mutuaeque caritatis lege invicem coniunctos esse, docendo pariter dominos lenitatem, servos autem oboedientiam propter voluntatem Dei, simul etiam labori honorem restituendo. Quae doctrina mentibus recepta non potuit non moderationem et finem servitutis paulatim adducere.

b) Idem perfecit efficaci *cura:* hortabatur dominos ad numerum servorum restringendum servosque dimittendos; inducebat leges civiles, quibus certamina gladiatoria aliaeque crudelitates interdicebantur vel servis dimissis fundos comparare permittebatur; defendebat monitis et poenis iura servorum, eorum matrimonia otiumque dominicale; admittebat eos (dominis non invitis) ad statum clericalem et religiosum; restringebat negotiationem venaliciariam; constituebat servis asylum templorum; efficiebat, ut manumissio servorum in ecclesiis perageretur itaque auctoritate ecclesiastica confirmaretur; severe denique prohibebat, ne homines liberi in servitutem redigerentur. Quae omnia Ecclesia continua cura praestitit; concedi autem potest, non semper idem ab omnibus studium adhibitum esse. Servituti recentiori in America reviviscenti et in Africa perduranti Pontifices (Pius II 1462, Paulus III 1537, Pius V, Clemens VIII, Urbanus VIII 1639, Benedictus XIV, Pius VII, Gregorius XVI 1839, Leo XIII) et missionarii fortiter se opposuerunt. Duo ordines religiosi, Trinitarii (fundati 1198) et Nolasci (1223) 1,200.000 christianos e servitute muhametanorum liberasse narrantur.

Sic reapse religione christiana servitus paulatim mitigata et abolita est.

Sectio III

De Statu

Prooemium

De notione Status. Ex familiis, quarum finis a natura 193
intentus hic est, ut cotidianis vitae necessitatibus provisum sit, eadem naturae institutione Status coalescit, quo plenae vitae sufficientiae consulatur. Antequam vero explicare incipimus, quae sint causae, natura, functiones Status, opus est paucis exponere, quid communiter nomine Status significetur. Sed nondum scientifica notio proponenda est, quae fructus sequentium inquisitionum erit, verum tantum vulgaris.

Nomina latina varia sunt et fere promiscue adhibentur: societas civilis, civitas (πόλις), respublica, Status, regnum. Nomen Status, quod cum plerisque linguis recentibus consonat (Staat, État, State, Stato, Stát), antea constitutionem sive regimen significavit, ad rempublicam autem significandam primum in Italia, saec. 16. in Gallia, s. 18. in Germania ad-

hibitum est. Licet vox societas civilis melius exprimat, rempublicam societatem esse, et confusionem Status cum auctoritate civili felicius arceat, tamen saepe vel plerumque nomen Status adhibebimus, ut in terminis philosophicis adhibendis, quantum poterimus, cum sermone communi concordemus.

194 Licet a multis negetur, certum tamen est, unam communem formari posse notionem Status omnibus societatibus hoc nomine designatis iisque solis communem. Illi ipsi ex recentibus rerum politicarum doctoribus, qui id verbis negant, usu agnoscunt, quia de historia et evolutione Status, de Statu antiquo, christiano, moderno loquuntur itaque notione communi Status utuntur. Notio communis haec est: Status est *coetus stabilis hominum sub aliquo regimine independenti perfectae vitae sufficientiae causa sociatus.* Status enim complectitur multas personas sive familias, quae, cum ad plenam vitae sufficientiam, securitatem aliaque bona necessaria comparanda solae non sufficiant, ut eam sufficientiam mutua cooperatione obtineant, ampliorem societatem constituunt, et quidem sub regimine independenti; alioquin non Status, sed potius pars Status adesset.

195 Doctores recentes, qui ceterum in notione Status formanda parum consentiunt, plerumque ad essentiam Status etiam stabile *territorium,* proinde haec tria postulare solent: populum, regimen, territorium. Concedendum quidem est, sedes fixas, sine quibus neque agricultura neque generatim notabilis cultura obtineri possunt, necessarias esse, ut perfectior Status, talis, quales hodierni sunt, habeatur. Sed ad essentiam generalem societatis civilis requiri non videntur. Nam Gothi et Vandali, quando sedes mutarunt, non desierunt constituere societates civiles. Et communitates nomadum natura et fine primario ita cum aliis Statibus conveniunt a reliquisque societatibus differunt, ut propter hoc accidentale, quod sedibus fixis careant, ex numero societatum civilium, imperfectarum saltem, eliminari non debeant.

Pariter *tribus* gentium incultarum (Stämme, tribus), quae sunt complurium familiarum et generum uniones sub aliquo supremo capite viventes, societatibus civilibus adnumerandae sunt, nisi absque ratione sufficienti perfectio Statibus civilizatis propria ad essentiam omnis societatis civilis postuletur.

Ceterum definitiones Status a iurisprudentibus hodiernis statutae plerumque parum clarae et determinatae, saepe etiam gravibus erroribus infectae sunt.

Historia Statuum praeter alia haec docet: 196

1. *Origo Statuum* plerumque haec fuit: a) Antiquissimae societates civiles patriarchales fuisse sive ex una familia ita excrevisse videntur, ut patriarcha praeter familiarem etiam regiam potestatem possideret, quae secundum ius primogeniturae transmittebatur. Etiam aetate posteriore variae institutiones patriarchales, velut in populo Israelitico, inveniuntur, e. g. partitio populi secundum cognationes, hierarchiae principum subordinatorum secundum generationes. — b) Aliae societates civiles ex aliis familiarum collectionibus ortae sunt, e. g. per colonias (Carthago, civitates Graecae in Asia et Italia inferiore), per unionem in aliquo oppido (aliquae civitates Graeciae), per unionem nomadum ex venatione et piscatu viventium. — c) Haec pacifica Statuum fundatio ubique vi bellica turbata est, qua plerique Status aucti, minuti vel etiam fundati sunt, ut regna antiqua orientalia, regnum Romanum, regna Germanica.

2. *Antiquis Statibus,* quae erat gentilium obscurata 197
cognitio de dignitate humana, generatim proprium fuit, ut non tam Status propter homines, quam potius homines propter Statum adesse putarentur itaque Statui absoluta potentia in omnia tribueretur, individuis autem et familiis privata quidem ad invicem iura, nulla autem adversus Statum concederentur, et id quidem maxime in Statibus orientalibus, sed etiam apud Graecos et Romanos. Pariter magna vel maior pars hominum in dura servitute tenebatur. Apud solos Israelitas, qui magna ex parte legatis legibusque divinis regebantur, regimen publicum admodum temperatum fuit. In parvis Statibus oppidanis Graecis (πόλεις; eas Aristoteles in opere „Politica" conscribendo prae oculis habuit) singulis hominibus haec quidem libertas erat, ut potestatis publicae participes essent, sed parum haec personalis libertas, ut iis iura adversus civitatem concederentur. Apud Romanos paterfamilias magnam potestatem in familiam suam et quidem a Statu independentem possidebat. — Sed etiam hoc antiquis Statibus proprium fuit, ut vita publica religione informaretur.

In *Statibus christianis* medii aevi potestas publica arctis plerumque limitibus coercebatur. Magna fuit subditorum libertas, et ordines privilegiati (clerus superior, nobiles et oppida) amplis fruebantur iuribus publicis et quidem ita, ut non raro unitati potestatique Status parum provisum esset. Vita publica spiritu christiano imbuebatur et Ecclesiae potestas in sacra agnoscebatur. Condiciones sociales magna ex parte feudalismo (Lehenwesen) regebantur: subditi liberi et coloni (vassi, vasalli) hac condicione fundos vel etiam munera a regibus et dominis commodata possidebant, ut dominis certa servitia praestarent. Servitus vel abolita vel in moderatam subiectionem famulorum et colonorum conversa fuit et constanter numero individuorum minuebatur.

Statibus modernis propria est magna unitas, implexa organizatio, copiosa activitas et quidem una ex parte propter implexam vitae socialis culturaeque structuram, altera ex parte propter immoderatum studium, quo potestas politica totam vitam subditorum regere nititur. Simul per constitutionalismum et parlamentarismum monarchicum vel republicanum populus potestatis politicae magismagisque particeps redditur. Sed Status vitaque publica principia christiana magna ex parte abiecerunt atque internis dissidiis externisque hostilibus impugnationibus quassantur.

Caput I

De origine Status

198 Non intendimus historice exponere, quibus modis primitus in variis terris Status fundati sint. Sed quaestionem philosophicam tractamus, num civilis societas et auctoritas generatim spectatae institutio naturae sint et quaenam videantur esse causae proximae, quae Statibus individualibus initium dent. Quae quaestio primo loco ponitur, ut appareat, Statum fundamentum iuridicum ac finem suum ex ipsa natura petere.

Art. 1. **De origine naturali Status**

Eventibus contingentibus quidem efficitur, ut in concreto Status tales, certa forma regiminis certisque differentiis individualibus praediti, oriantur. Sed asserimus, Statum generatim sumptum, abstractione facta a differentiis individualibus, et quidem spectata essentia et exsistentia sua ex natura oriri, i. e. naturam humanam exigere et impellere, ut generatim exsistant societates civiles cum certa sua essentia, scilicet tamquam coetus stabiles hominum sub aliquo regimine independenti perfectae vitae sufficientiae causa sociati; itaque Statum esse societatem naturalem. Simile in familiis invenitur: contingens quidem est, ut tales familiae exsistant, tamen natura exigit, ut generatim familiae sua specifica essentia praeditae exsistant. 199

Originem naturalem Status propterea demonstrandam assumimus, 1) ut appareat, Statum ordinemque politicum non arbitrio humano deberi et iterum tolli posse, sed a natura naturaeque auctore institutum esse ideoque Statum ius habere, ut exsistat, finem suum assequatur et a suis membris ad finem necessaria exigat. Hac ratione solvitur quaestio a modernis iuris publici doctoribus proposita de „fundamento iuridico Status“. 2) Ex origine naturali elucet, qualis finis Statui a natura praestituatur. Finis autem semper norma est, secundum quam de ambitu potestatis civilis, de iustitia legum, de quaestionibus publicis iudicandum est.

Etiam *Aristoteles* naturalem originem Status inculcat; vocat enim hominem simpliciter φύσει πολιτικὸν ζῷον.[1]) Cui *S. Thomas* consentit: „Naturale autem est homini, ut sit animal sociale et politicum, in multitudine vivens, magis etiam quam omnia alia animalia; quod quidem naturalis necessitas declarat.“[2]) Idem *Leo XIII* docet: „Insitum homini a natura est, ut in civili societate vivat.“[3]) „Homines in civili societate vivere natura iubet seu verius auctor naturae, Deus.“[4]) 200

Veteres scholastici asserere solent, societatem civilem hominibus tam naturalem esse, ut in statu quoque innocentiae locum habitura

---

[1]) Polit. I 2 (1253 a. 3.) — [2]) De regim. princ. I 1. Cf. 1, 2 q. 72 a. 4; C. gent. III 85 129; De ver. q. 12 a. 3 ad 11. — [3]) Encycl. Immortale Dei. — [4]) Diuturnum.

fuisset. „Dicendum videtur", inquit Suarez, „homines in statu innocentiae, si duraret, habituros fuisse inter se politicam societatem, qualis in civitate vel regno esse potest. Ita sentit D. Thomas 1 q. 96 a. 4 . . Et fundamentum esse debet, . . quia per se convenit homini in quocumque statu et ad perfectionem pertinet."[1])

Th. 13. **Status generatim spectatus originis naturalis est.**

201 **Demonst.** 1. Societas, quam indigentiae et inclinationes naturae humanae postulant, dicenda est originis naturalis. Atqui indigentiae et inclinationes humanae postulant Statum generatim spectatum seu coetum stabilem hominum sub regimine independenti perfectae vitae sufficientiae causa sociatum. Ergo.

Demonst. min. a) Indigentiae et inclinationes humanae postulant *tutelam bonorum ordinemque* convictus socialis, ut familiae et individua ab aliorum laesionibus secure et sine turbatione convivere possint. Ad quod requiritur cooperatio stabilis complurium familiarum, quia singulae, praesertim si de hostibus externis agitur, non sufficiunt, et maxime requiritur regimen commune, quod ad ordinem socialem necessaria praescribere, cum auctoritate lites dirimere, efficaciter iura defendere et vindicare possit, quorum vindicatio singulis privatis sine manifesto perturbationis periculo relinqui nequit.

b) Indigentiae et inclinationes humanae postulant *auxilium* ad necessaria bona corporis animique conservanda et obtinenda: auxilium ad obtinendum victum, vestitum, habitationem, utensilia, instructionem, morborum remedia, quibus comparandis singuli, utpote non omnibus artibus simul instructi, impares sunt, ad comparandas vias publicas, scholas, praesidia contra mala naturae, quae pariter cooperationem multarum familiarum exigunt et quidem sub communi regimine, sine quo ordinata et efficax cooperatio fieri nequit. Praesertim superior quidam gradus culturae absque tali ordine civili impossibilis est.

[1]) De op. sex dierum V 7 n. 4.

c) Destinatio naturalis ad vitam civilem aliquatenus etiam ex generali hominum *inclinatione ad convivendum* elucet, quae manifestatur amore mutuo, desiderio consortii, facultate loquendi, et etiam naturaliter ex familiarum propinquitate oritur. Sic homines naturaliter impelluntur ad aliquam unionem socialem ultra familiarum limites ineundam.

Propter has necessitates et naturalem consortii amorem, quibus 202
familiae ad unionem civilem impelluntur, *familia seminarium reipublicae* evadit. Quod bene *Cicero* describit: „Cum hoc sit natura commune animantium, ut habeant libidinem procreandi, prima societas in ipso coniugio est, proxima in liberis, deinde una domus, communia omnia. Id autem est principium urbis et quasi seminarium reipublicae. Sequuntur fratrum coniunctiones, post consobrinorum sobrinorumque, qui, cum una domo iam capi non possint, in alias domos tamquam in colonias exeunt. Sequuntur conubia et affinitates, ex quibus etiam plures propinqui. Quae propagatio et soboles origo est rerumpublicarum."[1]) Similia scribunt *Aristoteles*[2]) et *Plato*[3]).

2. *Ex historia.* Societas, quae in omnibus gentibus 203
indole, moribus, cultura admodum diversis reperitur et, licet onera imponat et in concreto procellis concutiatur, tamen generatim sumpta indelebilis est quaeque eo perfectior est, quo cultiores sunt nationes, atque etiam in incultissimis, saltem modo imperfecto, invenitur, ortum ducit ex indole et inclinatione naturae ideoque originis naturalis est. Atqui Status est talis societas; quod historia luculenter testatur. Ergo originis naturalis est.

Ex demonstrato modo, quo Status a natura exigitur, 204
elucet, ubique in ampla multitudine, in qua nempe vita homine digna sine ordine politico agi non iam potest, directe a natura ordinem politicum exigi, ideoque obligationes ei proprias hominibus imponi independenter ab eorum consensu.[4]) Nam, quia natura vitam homine dignam exigit, etiam postulat et imponit ordinem civilem ad eam necessarium. Itaque etiam qui in Statu iam constituto nascuntur, quamdiu in eius territorio vivunt, absque proprio consensu huic ordini lege naturali obstricti sunt.

Etiam consequitur *origo naturalis auctoritatis civilis,* 205
quae est ius Statum ad finem suum dirigendi. Nulla enim

[1]) De off. I 17. — [2]) Polit. I 2. — [3]) De leg. III 680 d. — [4]) Nempe si multitudo familiarum et subiectum regiminis sufficienter determinata sunt sive per adiuncta sive, ubi hoc non est, per conventionem humanam, e. g. per electionem principis; de qua re infra n. 225 tractabitur.

societas, nedum tanta, quanta est civilis, exsistere finemque suum assequi potest sine auctoritate, quae media ad finem eligat et praescribat, iura tueatur, lites dirimat, cooperationem ad finem extorqueat (n. 123). Proinde, si Status naturaliter necessarius est, etiam auctoritas civilis a natura exigitur.

206 **Ergo societas et auctoritas civilis a Deo** institutae sunt, videlicet generatim spectatae; i. e. voluntate Dei, auctoris naturae, determinata est essentia Status et auctoritatis ei necessariae et utriusque exigitur exsistentia. Idcirco ex voluntate Dei sua iura essentialia habent, ut nimirum sint, se conservent finemque suum consequantur; proinde impugnatio earum est impugnatio ordinis a Deo statuti.[1]) Ex hominum igitur voluntate pendere quidem potest, ut alicubi Status individualis exsistere incipiat, attamen humano arbitrio non iam impediri potest, quominus tunc tota civilis societatis et auctoritatis essentia ac potestas adsint.

Recte igitur auctoritas publica potestatem Dei participare Deique ministra esse dicitur, quia a Deo potestatem accepit.

Ex origine sua naturali Status et auctoritas etiam *limites potestatis* suae accipiunt. Nam, quia eorum potestas ex necessitate naturae derivatur, qua postulatur, ut a subditis ad finem necessaria exigere valeant, potestas in tantum se extendit, inquantum ista necessitas se porrigit, ut, si eos limites excedat, valore iuridico destituatur.

207 Auctoritas civilis etiam *„immediate a Deo"* esse dicitur. Illud enim dicitur immediate, absque ulla interposita humana institutione, a Deo institui, cuius Deus est causa proxima vel per positivum statutum vel, ut in re proposita, per opus naturae, nempe quod condidit quodque vult cum omnibus, quae ei necessaria sunt. Sic Deus vult auctoritatem ut pertinentem ad essentiam Status a se conditi. „Tunc dicitur", inquit Suarez, „potestas absolute data immediate a Deo,

[1]) „Insitum homini a natura est", inquit *Leo XIII*, „ut in civili societate vivat.. Quoniam vero non potest societas ulla exsistere, nisi aliquis omnibus praesit, efficaci similique movens singulos ad commune propositum impulsione, efficitur, civili hominum communitati necessariam esse auctoritatem, qua regatur, quae non secus ac societas a natura, propterea a Deo ipso oritur auctore. Ex quo illud consequitur, potestatem publicam per se ipsam non esse nisi a Deo." Immortale Dei.

quando solus Deus per voluntatem suam est causa proxima et per se donans talem potestatem. [Quod duobus modis fieri potest.] Unus modus est, dando potestatem ut ex natura rei necessario conexam cum aliqua natura rei, quam ipse condit.. Alio modo datur a Deo immediate potestas per se.. ut voluntarie a Deo superaddita alicui naturae vel personae [velut potestas iurisdictionis Petro collata]."[1]) In hunc modum asserit Bellarminus, „politicam potestatem in universum consideratam.. immediate esse a Deo; nam consequitur necessario naturam hominis; proinde est ab illo, qui fecit naturam hominis."[2])

Obiectiones. 1. Homo non impellitur natura ad subiectionem et onera civilia subeunda.[3]) Ergo Status non ex inclinatione naturali oritur. — *Resp.* D. ant. non directe C. non indirecte per inclinationem in bona vitae civilis, quae sine oneribus haberi nequit Sd. non impellitur ad haec appetenda C. non ad toleranda N. Ceterum non tantum propter subiectivam propensionem, sed potissimum propter obiectivam naturae necessitatem Status exigitur. 208

2. Inveniuntur familiae, quae extra omnem Statum vivunt. Ergo Status non oritur ex indigentia naturae. — *Resp.* D. ant. ordinarie N. extraordinarie Sd. ita, ut tamen per homines in Statu viventes multa commoda accipiant C. ut ab omni vita civili separatae vivant Sd. tunc misere vivunt C. modo homine digno N.

3. Sic origo religiosa Status construitur, quae admitti nequit. Nam a) Status est aliquid humanum, non religiosum; b) talis doctrina confert ad exaggerandam potentiam et inviolabilitatem auctoritatis eaque factiones politicae abuti possunt.[4]) — *Resp.* D. assert. origo religiosa naturalis ex Deo ut auctore naturae C. per positivum interventum divinum N. Ad a) D. Status est aliquid humanum spectatis membris, fine proximo, mediis, saepe etiam spectata origine proxima, aliquid religiosum autem spectata origine remota C. aliter Tr. Ad b) D. per se N. per accidens, si non bene intellegitur vel in falsum detorquetur C.

4. Etiam morbi ex natura oriuntur ideoque etiam iure divino exsisterent nec medicinis depelli possent.[5]) — *Resp.* D. ant. oriuntur ex naturae exigentia, scilicet ad debitam eius perfectionem obtinendam N. ex naturae deficientia ut privationes C.

[1]) Defensio fidei III 2 n. 2. — [2]) V. Controv. III De laicis c. 6. — [3]) G. Jellinek, celeber iuris politici doctor: „Einen Trieb, sich beherrschen zu lassen, dürfte wohl kein Psychologe anerkennen." *Jellinek,* Allg. Staatslehre[3] (5. Neudruck 1929) 221. — [4]) *Bluntschli,* qui diu propugnator liberalismi et pugnae contra Ecclesiam catholicam fuit, concedit quidem: „Haec sententia [quod Status a Deo est] etiam a Graecis et Romanis tenetur". Allg. Staatslehre[5] (1875) I 326. Tamen scribit: „Es kann nicht übersehen werden, daß dieselbe ihrem Wesen nach religiös, nicht politisch ist, und daß sie gerade darum, wenn sie zum politischen Staatsprinzip erhoben und als Rechtssatz gehandhabt wird, leicht Irrtümer und Mißbräuche veranlaßt und beschönigt." Ib. 328. — [5]) „Toute puissance vient de Dieu, je l'avoue; mais toute maladie en vient aussi; est-ce à dire qu'il soit défendu d'appeler le médecin?" *Rousseau,* Contr. soc. I 3.

209 5. Homo natura liber nascitur. Ergo dependentia civilis naturae repugnat. — *Resp.* D. ant. cum libertate absoluta N. cum libertate tali, quae non repugnat naturae sociali C.

6. Sententia proposita opponitur Aristoteli, qui dicit, civitatem esse natura priorem familia et individuis.[1]) — *Resp.* D. dicit, eam esse priorem natura vel tempore familiis et individuis primis, ex quibus coaluit N. posterioribus, quae tamquam partes organicae per eam vivunt ex eaque sufficientiam accipiunt C.

7. Augustinus et post eum complures Pontifices (Greg. VII, Innocent. III) scriptoresque medii aevi (Card. Deusdedit, Hugo Floriacensis, Io. de Salisbury) dicunt, regimen civile esse effectum peccati. — *Resp.* D. considerant regimen civile secundum naturam suam (cuius divinam originem et ius omnes uno ore docuerunt) N. secundum formam historicam, quatenus nunc vi contra iniurias uti debet, quae in statu innocentiae non adfuisset, et praesertim quatenus saepissime cum duritie, iniuria, pravitate augetur et exercetur. C. Affertur e. g. De civ. Dei 19, 15, ubi dicitur, Deum voluisse, ut homines animalibus, non vero hominibus dominarentur; homines enim non esse natura sua servos. Sed in hoc loco et similiter in aliis eiusdem operis Augustinus aperte regimen tale solummodo damnat, quale in servos exercetur, regimen durum et dominandi cupiditate inspiratum. Neque „civitatem terrenam", quam damnat, Statum generatim, sed „mundum" pravum sive regnum satanae intellegit, oppositum civitati Dei.

210 **De doctrinis oppositis.** Doctrinae expositae aliae se opponunt, quae originem Status parum recte explicant, ut eius fundamentum iuridicum non stabiliant, sed labefactent. Sunt autem hae potissimum:

1. **Doctrina „contractus socialis"** Roussaviana, quae fundamentum iuridicum Status auctoritatisque non quidem negat, attamen ex solo pacto humano, non vero ex necessitate naturae divinaque ordinatione repetit itaque ordinem civilem institutum humani arbitrii efficit. Rousseau († 1778) haec proponit: Homines aliquando in „statu naturali" vitam silvestrem egerunt fere ad modum animalium, in plena libertate absque ideis legibusque moralibus; quae tamen vita felix statuque civili melior fuit.[2]) Postea autem paulatim factum est, ut pactum de societate civili formanda

[1]) Polit. I 2 (1253 a 18-27). — [2]) „Je voudrais bien, qu'on m'expliquât, quel peut être le genre de misère d'un être libre, dont le coeur est en paix et le corps en santé. Je demande laquelle, de la vie civile ou naturelle est la plus sujette à devenir insupportable à ceux qui en jouissent?" Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes" 1. P.

inirent. Sed cum homines a natura inalienabili libertate et aequalitate praediti sint, sic tantum societatem inire poterant, ut liberi manerent tantumque sibi ipsis oboedirent. Id eo factum esse dicit, quod singuli se suaque omnibus traderent, ut ab aliis tantum reciperent, quantum iis traderent.[1]) Sic homines ex statu naturae ad civilem transierunt, et hac ratione simul in locum appetitus instinctusque, quibus antea ducebantur, moralitas successit et iustitia. Itaque auctoritas suprema politica, quae sic oritur, est summa voluntatum membrorum (volonté générale), in populo inhaerens, ideo inalienabilis, quia in alium transferri nequit, et indivisibilis, quia tantum in toto esse potest („suprematia populi").

Ante Rousseau *Hobbes* († 1679) similem, sed non prorsus eandem 211
proposuit sententiam. Dicit, condicionem hominum primitivam fuisse „bellum omnium contra omnes", quam postea, timentes, ne omnes perirent, reliquerint inito contractu sociali, quo unius voluntati se subiecerint.[2])

Anarchismi scientifici propugnatores s. 19., velut Proudhon, Bakunin, Kropotkin, Most, similiter autonomiam hominis inalienabilem defendentes et ignorantes naturam humanam vitiatam auctoritatem fere omnem socialem, praesertim vero politicam coactivitate praeditam reiciunt vitamque socialem sine regimine politico solis contractibus constituendam esse opinantur.

Respondetur. 1) Admittendum non est, utpote naturae 212
historiaeque contrarium, „statum naturalem" hominis esse

[1]) Secundum hanc formulam: „Unusquisque nostrum suam personam et omnem potentiam suam communitati tradit sub suprema directione voluntatis generalis et nos simul unumquodque membrum tamquam partem totius indivisibilem recipimus." („Chacun de nous met en commun sa personne et toute sa puissance sous la suprême direction de la volonté générale et nous recevons en corps chaque membre comme partie indivisible du tout.") Contract. soc. I 6. — [2]) „Natura dedit unicuique ius in omnia: hoc est, in statu mere naturali sive antequam homines ullis pactis sese invicem obstrinxissent, unicuique licebat facere quaecumque et in quoscumque, licebat et possidere, uti, frui omnibus, quae volebat et poterat.. Frui tamen [eo iure] non poterat propter vicinum, qui aequali iure et aequali vi praetendebat idem esse suum." De cive I 10 11. Ideo pacem quaerebant; quae tamen „fieri non potest, nisi unusquisque voluntatem suam alterius unius, nimirum unius hominis vel unius concilii voluntati ita subiciat, ut pro voluntate omnium et singulorum habendum sit, quidquid de iis rebus, quae necessariae sunt ad pacem communem, ille voluerit." Ib. V 6. Huic voluntati Hobbes tribuit „potentiam in cives singulos tantam, quantam extra civitatem unusquisque habet in se ipsum, i. e. summam sive absolutam, viribus civitatis neque ulla alia re limitandam." VI 18.

insocialem vel immo (Hobbes) antisocialem, et proinde ordinem civilem non iure naturali ac divino constare, sed arbitrio humano conditum esse ideoque etiam tolli posse.

2) Homines quidem ita natura liberi iurisque aequalis sunt, ut non instar mediorum ab aliis adhiberi possint, tamen simul naturaliter ad vitam socialem itaque ad oboediendum destinati sunt. Praeterea multiplex est inaequalitas individualis, velut patris et filii, ingeniosi et tardi.

3) Sic etiam patet, assertam suprematiam populi inalienabilem et indivisibilem fundamento destitui. Eadem etiam moribus gentium adversatur, in quibus semper etiam monarchiae inveniuntur et legitimae habentur, et fomentum est revolutionum, quatenus ius fingitur ad tollendas omnes formas regiminis praeter democratiam.

4) Verum non est, homines in contractu allato tanta recipere, quanta tradiderint. Singuli enim tradunt omnia, nihil autem nisi aequale ius suffragii in negotiis publicis recipiunt.

213 5) Numquam voluntas generalis tota regere potest, sed tantum maior pars. Ius autem, ut minor pars regatur a maiore, non iterum ex consensu originem petit, immo menti pacti Roussaviani contrarium est.

6) Verum non est, auctoritatem publicam tantum esse collectionem voluntatum individualium. Sic enim non explicatur, cur in Statu sint iura, quae in individuis non sunt, e. g. potestas capitis damnandi. Doctrina enim allata ignorat, Statum esse novam personam moralem distinctam ab individuis, a Deo formatam novisque iuribus instructam.

7) Reiciendus est absolutismus regiminis, qui ex tali contractu sequitur.

8) Denique contractus socialis immerito dicitur esse initium et fons moralitatis ac iuris, quasi moralitas et ius antea non fuerint solumque fundamento humano insistant. Porro, si contractus est initium iuris, ipse obligatione iuridica caret.

214 2. **Doctrina evolutionalis.** Pleraeque sententiae modernae de remota causa Status agentes supponunt, vitam humanam

omnem ideoque etiam civilem ex animalibus se evolvisse. Propterea adhibitis constructionibus describere conantur, quomodo processu pure naturali, non morali et iuridico, paulatim ex copulationibus animalium instinctivis familia, ex familiis turmae (Horden) et tribus (Stämme, tribus), ex tribubus denique societates civiles effectae sint, quae etiam ordini iuridico initium dederint. — Haec doctrina ita proposita non solum a) gratis et contra veritatem supponit indignum hominis Statusque ortum beluinum, sed etiam b) Statui fundamentum iuridicum subtrahit, cum dicatur ipse ius demum effecisse, non autem in iure fundari.

3. **Doctrina subiugationis,** quae ferme species est doctri- 215
nae evolutionalis. Non pauci fundamentum iuridicum negantes asserunt, ordinem politicum tantum in eo consistere, quod potentiores infirmioribus dominentur. Id Platone teste iam Sophistae affirmarunt. Idem fere nunc tum alii tum multi socialistarum docent, illa praesertim pars, quae ad communismum et anarchismum progreditur.

Etiam *Spinoza* pantheista docet: „Hinc igitur, quod scilicet rerum naturalium potentia, qua exsistunt et operantur, ipsissima Dei sit potentia, facile intellegimus, quid ius naturae sit. Nam quoniam Deus ius ad omnia habet et ius Dei nihil aliud est, quam ipsa Dei potentia, . . hinc sequitur, unamquamque rem naturalem tantum iuris ex natura habere, quantum potentiae habet ad exstistendum et operandum . . Consequenter uniuscuiusque individui naturale ius eo usque se extendit, quo eius potentia."[1]) *Evolutionistae* saepe Statum eo exortum esse putant, quod turmae fortiores infirmiores subiecerint iisque suam voluntatem iniunxerint. Alii similiter putant, „Statum esse potestatem fortioris partis". *Fr. Engels,* aliquis socialismi fundator, existimat, „Statum in omnibus essentialiter machinam manere ad classes suppressas et exspoliatas comprimendas"[2]).

Sed hoc admitti nequit. a) Hac ratione ordo civilis fundamento morali et iuridico destituitur et in institutionem pure physicam convertitur; ideo non apparet, b) cur cum reverentia observandus eique oboedientia praestanda sit, et c) cur non aeque alii conari possint, ut etiam ipsi dominatum in alios acquirant.

---

[1]) Tract. polit. c. II § 3 s. — [2]) Daß „der Staat in allen Fällen wesentlich Maschine zur Niederhaltung der unterdrückten, ausgebeuteten Klassen bleibt." Ursprung d. Familie, d. Privateigentums u. d. Staats[24] (1931) 185.

216 4. **Positivismus iuridicus** affirmare nequit, Statum in fundamento iuridico stare, quia omne ius ab ipso demum proficisci asserit. Qui ei addicti sunt, variis formulis dicere solent, „Statum, utpote primum iuris fontem, iuridice fundari non posse“, eum „non esse effectum iuridicum, sed historicum, cui ius adiungatur, qui tamen ipse iure non producatur“ etc. Quae opinio logica consecutione in materialisticam sententiam subiugationis incidere debet.

Art. 2. **De causis proximis Status**

217 Societas et auctoritas civilis generatim spectatae ex natura consequuntur. Attamen ex factis contingentibus pendet, quinam individuales Status oriantur et in quibus subiectis auctoritas insit. Iam igitur inquirendum est, quae sint ista facta seu causae proximae, quae efficiant, non tantummodo, ut aliqua multitudo familiarum aggregetur (collectio enim familiarum solum materia Status est), sed quae faciant, ut in hac multitudine vinculum iuridicum Status et in certo subiecto auctoritas esse incipiat. Porro loquimur tantum de causis originis. De causis enim, quae mutationes Statuum iam exsistentium producunt, quales e. g. sunt iusta expugnatio territorii, excussio tyrannidis, seq. cap. disputabitur.

Origo Status habetur, quando aliquis Status individualis, qui antea non fuit, esse incipit. Id vel ita fieri potest, ut novus Status ex alio enascatur, vel ut primitus oriatur. Haec origo primitiva, illa derivata nominari potest. Origo derivata etiam nunc passim evenire conspicitur, primitiva autem maxime in exordiis humanis evenit, sed etiam tempore historico observatur. Varia facta demonstrari vel cogitari possunt, quae duplicem hanc originem attulerint vel adhuc afferant, quae proinde *facta primitiva* et *derivativa* appellare liceat. Haec facta originem afferentia primum conspectu quasi historico proponemus, deinde philosophice inquiremus, qualis sit titulus iuridicus seu causa in istis factis contenta, quae ipsum vinculum Statui proprium producat.

Facta primitiva haec sunt seu esse possunt (quae tamen 218
plerumque non ab invicem penitus seiuncta, sed varie invicem mixta concipienda sunt):

1. *Origo ex una familia.* Una familia paulatim in multitudinem familiarum coniunctim habitantium excrevit, quatenus filii et nepotes novas familias condiderunt, itaque ex familia paulatim genus et genera seu tribus orta sunt, quae coniunctim sub auctoritate patriarchae sive senioris totius cognationis habitarunt. Haec auctoritas et societas quasidomestica sensim in politicam transiit. Haec videtur *frequentissima* fuisse origo primitiva.

Si *s. Scripturam* consulimus, quae fere unica descriptio historica est primordia humana adumbrans, apparet, primas societates civiles ex familiis complures generationes complectentibus excrevisse. Sic absque dubio Adamus, qui per multas generationes vixit, diu regimen familiae gessit. A qua paulatim varia membra et tribus discedebant distinctosque coetus civiles formabant. Cain „aedificavit civitatem vocavitque nomen eius ex nomine filii sui Henoch“ (Gen. 4, 17). Lamech genuit tres filios: Iabel, „qui fuit pater habitantium in tentoriis atque pastorum“, Iubal, „qui fuit pater canentium cithara et organo“, Tubalcain, „qui fuit malleator et faber in cuncta opera aeris et ferri“ (ib. 19—24). Idem accidit in familia Noe filiorumque Sem, Cham et Iapheth. „Hae familiae Noe iuxta populos et nationes suas. Ab his divisae sunt gentes in terra post diluvium“ (Gen. 10, 32); „ab his [filiis Iapheth] divisae sunt insulae gentium in regionibus suis, unusquisque secundum linguam suam et familias suas in nationibus suis“ (ib. 5). — Huic causae primitivae societatum civilium postea expugnatio militaris accessit, cuius exemplum iam in Nimrod (Gen. 10, 10) invenitur. — Etiam *Plato, Aristoteles, Cicero* eandem originem describunt (n. 202).

Hinc fortasse etiam illud explicari potest, quod non raro, maxime apud antiquos Romanos, patresfamilias in membra familiae potestatem exercent, quae domestica maior et essentialiter politica est.

2. *Convictio communis* in eodem territorio. Multitudo 219
familiarum fundos domini potentis et independentis incoluit, ex quo etiam famulatus aliave subordinationis relatione pendebat; quae dependentia paulatim in politicam subiectionem transiit. Vel multae familiae absque tali dependentia in communi territorio vixerunt et propter mutuas necessitudines in coetum politicum concreverunt. Fieri etiam potuit, ut aliquis vi dominatum super alios arriperet. — Ita fere antiquae coloniae Graecae in Asia minore, Italia, Sicilia ortae

esse videntur, quae ab initio indolem novarum civitatum a patria independentium habuerunt.

220 3. *Conventio expressa* de societate civili constituenda sive regimine politico agnoscendo. Aliquot eiusmodi exempla, etsi admodum rara, afferri solent, e. g. conventio emigrantium Puritanorum Anglicorum in navi Mayflower 1620 et conventio ad Statum Californiae constituendum 1849.

221 **Facta derivativa** (in quibus nonnumquam dubium relinqui potest, quandonam novus Status, sufficienti iam independentia praeditus, incipere censendus sit);

1. *Separatio partis,* quatenus a Statu pars separatur suique iuris fit. Ita U. St. A. 1776 defectione ab Anglia, Graecia recens et Bulgaria separatione ab imperio Turcico, Finnland seiunctione a Russia orta sunt.

2. *Dimembratio,* qua Status in partes inter se independentes dissolvitur. Ita imperium Romanum in partem occidentalem et orientalem, regnum Francorum mortuo Ludovico Pio in tres Status, Austria 1918 in complures partes divisa sunt.

3. *Autonomia,* qua partes alicuius Status, quae antea independentia carebant, Status sui iuris fiunt, sed ita, ut (aliqua dependentia retenta) partes pristini Status maneant. Ita medio aevo ex municipiis Status oppidani effecti sunt, in Brasilia 1889 provinciae factae sunt Status partiales, in U. St. A. territoria ex provinciis paulatim in gradum Statuum evehuntur, nonnumquam etiam coloniae dignitate Statuum donantur (Canada).

4. *Nova fundatio,* quatenus per variam societatum civilium seu partium compositionem et divisionem novi Status, sive pacifice sive plerumque vi, formantur. Sic in territoriis imperii Romani orta sunt regna Germanica, regna Normannica in Normannia, Anglia, Italia, Sicilia, similiter orta sunt regna Slavica, regna a Napoleone constructa; huc etiam spectant aliqui Status a societatibus commercialibus formati (Liberia, Kongo).

5. *Confoederatio* et *unio* complurium Statuum in unum ampliorem, sive ita, ut partes componentes maneant Status

itaque Status ex compluribus compositus oriatur (Germania 1870), sive ita, ut desinant esse Status unusque ex iis Status simplex oriatur (Italia).

Diversae sententiae. Iam investigandum est, quaenam 222
in factis enumeratis sive primitivis sive derivativis contineantur causae ipsam unionem iuridicam Statui propriam legitime producentes. De qua re diversae sententiae proferuntur.

1. Praetermissis doctrina contractus socialis et sententia evolutionali aliisque, quae iam remotam originem Status depravant (n. 210 ss), *recentes* doctores iuris politici, utpote ius naturae plerumque negligentes, investigare non solent, sitne in factis originem Status afferentibus naturalis titulus iuridicus et qualis ille sit, sed vel illis factis indicandis originem Status sufficienter se declarasse existimant vel solum titulum iuris positivi afferunt, scilicet leges, pacta, agnitionem internationalem aliaque statuta.

2. In *philosophia neoscholastica* potissimum duae sententia inveniuntur. Nonnulli affirmant, Statum in concreto oriri non posse nisi pacto humano, quo vinculum societatis civilis producatur et auctoritas certo subiecto tribuatur. Haec fuit sententia multorum scholasticorum veterum eademque etiam tempore recenti a nonnullis defenditur, ut a *Balmes, Costa-Rossetti, Castelein.* Plerique autem nunc, e. g. *Th. Meyer, Cathrein, Taparelli, Schiffini* defendunt, originem Status variis causis proximis, etiam sine consensu humano, effici posse[1]).

---

[1]) Singularem doctrinam *C. L. Haller* († 1854) proposuit. Pugnans contra doctrinam contractus socialis ad hanc devenit sententiam: Inter homines varias exsistere privatas relationes et societates, velut inter patrem et membra familiae, inter dominum et famulos, in quibus potentiores virtute, ingenio, divitiis aliis dominentur; idque ex necessitate naturae ideoque ex voluntate Dei accidere. Iam vero Statum non differre a tali societate privata sive talium societatum aggregatione nisi eo, quod eius superior non iam a potestate altiore pendeat; itaque Statum oriri ex accumulatione relationum privatarum nec finem sibi proprium ab illis essentialiter diversum habere. „Diese Verkettung und Unterordnung der menschlichen Verhältnisse“, inquit, „welche wir in der ganzen Welt erblicken, muß jedoch bei irgend einem Freien aufhören, der weiter niemand dient, außer Gott keinen Obern mehr über sich hat, und siehe, da wo sich dieser Freie findet, da ist der

Th. 14. **Causa proxima determinatae societatis auctoritatisque civilis potest esse vel consensus vel independenter a consensu adiunctorum exigentia.**

223 **Declar.** Consideramus iunctim societatem civilem et auctoritatem, nempe quae, licet differant, ita tamen coniunctae sunt, ut nequeat concipi Status oriri, quin simul in certo subiecto auctoritas incipiat. Admittimus imprimis, causam proximam posse esse consensum humanum. Qui non oportet ut semper sit expressus, sed etiam implicitus vel tacitus esse potest, e. g. quatenus in regimine politico libere admittendo continetur. Sed ab eorum sententia recedimus, qui numquam ordinem politicum oriri posse opinantur nisi libera conventione; affirmamus, eum etiam directe lege naturae sine consensu interveniente hominibus imponi posse, nempe si adiuncta externa ordinem civilem certumque regimen exigant. Nam haec sententia veritati propinquior est et necessariae stabilitati ordinis civilis magis congruere videtur.

224 **Demonst.** Tum consensu humano tum independenter a consensu per adiunctorum exigentiam proxime effici potest, ut in aliqua hominum multitudine officia iuraque societati et auctoritati civili propria adesse incipiant. Ergo causa proxima societatis et auctoritatis civilis potest esse vel consensus humanus vel independenter a consensu adiunctorum exigentia. — *Demonst. ant.:*

225 1. *Consensus* intellegitur conventio, qua certa multitudo ad assequendam perfectam vitae sufficientiam de societate civili ineunda consentit, eligendo communem auctoritatem. Talis consensus locum habet, si necessitas quidem ordinis civilis adest, solis adiunctis autem multitudo civiliter unienda nondum satis circumscribitur et praesertim nondum determinatum est, in quo subiecto, aliis exclusis, auctoritas inesse oporteat. Manifestum autem est, eiusmodi conventione

Verband geschlossen, gekrönt, der Staat (das selbständige Wesen) vollendet." Die Staaten „sind von den übrigen natürlich-geselligen Verhältnissen nur dem Grade nach verschieden". Restauration der Staatswissenschaften I² 448.

effici posse, ut tam multitudo quam subiectum auctoritatis accurate determinentur et tunc officia iuraque societati et auctoritati civili propria vigere incipiant.

Id accidere potest in origine primitiva Status, praesertim si altior gradus culturae adest, saepius autem et saepissime accidit in origine derivata, e. g. quando pars populi se iuste independentem facit vel Statu dilapso partes se independentes constituunt vel provinciae coloniaeve autonomiam independentiae accipiunt multoque magis, si ex confoederatione vel unione complurium novus Status enascitur.

Sed affirmandum videtur, in hoc eventu consensum *non efficienter* 226
conferre vinculum societatis et auctoritatem, sed tantum *designare* multitudinem et subiectum auctoritatis et sic esse condicionem necessariam, qua posita directe ex lege naturae vinculum Status et potestas in certo subiecto exsistere incipiant. Nam quia societas et auctoritas civilis natura exiguntur, dummodo multitudo et auctoritatis subiectum sufficienter determinata sint, *utraque,* ut primum consensu haec determinatio facta est, *directe* lege naturae *instituitur.* Aliis verbis: consensu sive principis electione necessaria condicio ponitur, ut naturalis ordinatio hominum ad vitam civilem in actum reducatur, seu perficitur materia, cui lege naturae inducitur forma societatis cum auctoritate.[1])

2. *Adiunctorum exigentia* adest, si in certis adiunctis 227
una ex parte determinata multitudo adest, quae non iam sine ordine civili digne vivere potest, altera ex parte etiam subiectum auctoritatis (sive individuale sive collectivum) adiunctis determinatum est, quatenus unicum tantum idoneum adest. Tunc autem per legem naturae membra huius multitudinis ordine civili ligantur iisque immediate officia civilia et oboedientia erga caput adiunctis designatum imponuntur. Nam, quia talis convictus ordine civili destitutus

[1]) „Recentiores perplures", dicit Leo XIII, „omnem inquiunt potestatem a populo esse; quare qui eam in civitate gerunt, ab iis non uti suam geri, sed a populo sibi mandatam, et hac quidem lege, ut populi ipsius voluntate, a quo mandata est, revocari possit. Ab his vero dissentiunt catholici homines, qui ius imperandi a Deo repetunt, velut a naturali necessarioque principio. Interest autem attendere hoc loco, eos, qui reipublicae praefuturi sint, posse in quibusdam causis voluntate iudicioque deligi multitudinis, non adversante neque repugnante doctrina catholica. Quo sane delectu designatur princeps, non conferuntur iura principatus; neque mandatur imperium, sed statuitur, a quo sit gerendum." Diuturnum.

sive anarchicus naturae repugnat, non amplius libertati relinquitur tali modo vivere. Eo ipso autem societas et auctoritas civilis instituuntur, independenter a consensu. Sicut lege naturali sine consensu in puero nato oboediendi, in parentibus autem educandi officium oritur, quia utrumque necessarium est, et in matrimonio inito independenter a mulieris consensu marito auctoritas confertur, quia necessaria est, ita in hac re accidit. Non enim semper consensus requiritur, ut libertas restringatur vel officium oboediendi imponatur. — Eiusmodi adiuncta haec potissimum sunt:

228 a) *Origo ex una familia* (n. 218). Aliqua familia in multitudinem familiarum coniunctim habitantium excrescit, ut paulatim ordo civilis sub potestate publica necessarius sit; alius autem, qui populum regere possit, non est nisi patriarcha sive senior, nempe qui ita super omnes dignitate et potestate eminet cuique alii iam gratitudine, oboedientia filiali vel domestica aliave subiectione ita obstricti sunt, ut alius praeter, supra vel immo contra eum iudex, dux et rex esse nequeat. Eo ipso autem propter rerum necessitatem iure naturae omnes huic tamquam principi oboedire tenentur, et sic societas civilis cum sua auctoritate et quidem absque consensu constituta est. — Haec origo maxime naturalis dicenda est, quia sic familia naturaliter in organismum perfectiorem excrescit, cuius ex se iam quoddam initium est. Familia enim ex natura destinata est ad „sufficientiam vitae cotidianam", Status autem ad „perfectam sufficientam" afferendam.[1])

229 b) *Convictio communis* in eodem territorio. Si multitudo fundos communis domini potentis et independentis incolit, ex quo famulatu aliave subordinatione privata pendet, in ea paulatim ordo civilis sub potestate publica necessarius evadit. Impossibile autem est, ut alius praeter dominum, omnibus auctoritate, potentia superiorem, illam potestatem exerceat, omnes iudicet, regat, contra hostes defendat. Tunc igitur propter necessitatem omnes domino etiam tamquam

[1]) *Aristoteles,* Polit. I 1 (1252 b).

principi oboedire tenentur, itaque iterum societas civilis cum auctoritate sua absque subditorum consensu instituitur.

Etiam aliis modis in multitudine colonizatione aliave ratione congregata fieri potest, ut aliquis ita praepotentia, peritia militari, aptitudine ad turbas sedandas, forte etiam magisterio sociali vel religiosa praepolleat, ut alius princeps exclusus sit (n. 219).

c) *Violenta fundatio Statuum.* Saepe accidit, ut in ter- 230
ritoriis veterum Statuum, eorum populis subiugatis, novi erigantur, vel ut quomodocumque ex mutatis vel deletis Statibus pristinis vi fortiore novi formentur; etiam evenire potest, ut in populo nondum politice unito usurpator potestatem arripiat. Talis violentia, utpote legi naturali contraria, non ab initio originem Status legitimam facit. Sed, si paulatim impossibilis evadit veteris ordinis restitutio itaque alius rerum ordo praeter novum non relinquitur, fieri potest, ut novus Status rerum legitimus evadat, non propter iniustam violentiam, sed propter exigentiam adiunctorum, quae ordinem civilem et aliquod regimen postulant simulque alium ordinem non patiuntur[1]).

Consensus et adiunctorum exigentia etiam *simul concurrere* pos- 231
sunt. Si initio per adiuncta alicui regimen tribuitur, fieri potest, ut certa successio in regimine adiunctis non sufficienter determinetur ideoque consensu populi expresso vel tacito determinanda sit. Vel si princeps (id quod olim saepe factum est) partes regni in plures heredes distribuit, origo novorum Statuum dici potest legitima fieri tum eo, quod principi talis dividendi potestas consuetudine seu tacito populi consensu conceditur, tum eo, quod divisione facta alius ordo civilis iam impossibilis factus est.

Victor *in iusto bello* ius acquirere potest, ut in satisfactionem 232
pro iniuriis acceptis vel propter securitatem, si aliter obtineri nequit, populum devictum sive partem eius independentia privet; sic iterum populus absque suo consensu pars alterius Status fit potestatique victoris subicitur. Attamen hac ratione non novi Status oriuntur, sed potius veteres pereunt sive mutantur.

Interitus Statuum similibus fere causis, quibus origo, efficitur, 233
nempe 1) subiugatione, qua plerique Status perierunt, 2) dissolutione in partes, 3) unione complurium hactenus independentium in unum Statum, quo spectat etiam sublatio independentiae partium per centralizationem (e. g. in Gallia ex tempore Ludovici XI).

[1]) Cf. infra, De regimine usurpatorio.

234 **Obiectiones.** 1. Origo communis familiarum vel convictio in eodem territorio causae nimis dubiae sunt, quibus non determinatur, quando Status incipiat, quae familiae ad eum pertineant etc. Ergo sine conventione causae insufficientes sunt. — *Resp.* D. ant. si abstracte concipiuntur sine concretis adiunctis Tr. si concrete Sd. semper N. nonnumquam et tunc determinandae sunt conventionibus C. Ceterum etiam alii tituli indeterminatione affecti esse possunt; sic generatio filii confert potestatem patriam, tamen non accurate determinat, in quo momento haec potestas desinat.

2. Origo communis familiarum et relatio ad dominum fundorum producunt solum officia pietatis, oboedientiae, iustitiae commutativae ad invicem et erga patremfamilias dominumque ut tales. Atqui haec officia non sunt officia iustitiae legalis erga Statum et principem politicum. Ergo istae causae non producunt officia politica. — *Resp.* D. mai. solum haec officia producunt, si formaliter in se spectantur C. si simul sumuntur cum necessitate ordinis civilis et potestatis politicae N. C. min. D. pariter cons.

3. Aptitudo ad regendum non sufficit ad conferendum ius regendi. — *Resp.* D. non sola C. non simul cum necessitate alicuius regiminis et defectu aliorum aptorum N.

235 4. Si potestas regendi principibus non ab hominibus conferretur, iis immediate a Deo daretur, id quod Iacobus I, rex Angliae, asseruit. Atqui id admitti nequit, sed tantum R. Pontifici potestas immediate a Deo, electione supposita, confertur. — *Resp.* D. mai. immediate daretur per positivam institutionem Dei, sicut Pontifici confertur N. immediate daretur per Deum ut auctorem naturae Sd. id dici posset, si neque collatio humana neque alia facta contingentia ex liberis actibus humanis pendentia intervenirent C. si non quidem collatio humana, attamen alia facta intercedunt N.

*Th. 15. **Non videtur admittendum esse, quod multi scholastici veteres affirmant, societatem civilem tantum per pactum humanum oriri (1. p.) et auctoritatem semper primum toti populo inesse, dein vero conventione transferri (2. p.).**

*236 **Declar.** Multi scholastici ab exitu s. 16. usque ad initium s. 18. et nonnulli recentes de origine societatis et auctoritatis civilis *haec docent*: 1) Societas civilis a natura quidem exigitur, attamen proxime semper per pactum oritur, quatenus homines in eam constituendam consentiunt; alii enim tituli ad vinculum civile inducendum non sufficiunt. Quod pactum tacitum vel implicitum esse potest, e. g. si libere gubernatio alicuius principis admittitur. 2) Ut primum sic societas civilis orta est, etiam auctoritas adest, quippe quae illam necessario sequitur. Et quidem primum toti

multitudini civiliter unitae inest, quia nulla ratio adest, ut potius in uno, quam in alio sit, cum singuli tamquam cives aequales sint. Sed quia tota multitudo potestati exercendae impar est, nova conventione potestatem, ea in perpetuum se abdicando, in certas personas, unam vel plures, ita transfert, ut dominium potestatis acquirant. (Si quando populus potestatem sibi retinet, forma democratica oritur.) Sed pactum posterius cum priori etiam coniungi potest; si qua multitudo principem eligit vel subiectioni sub patriarcha tacite consentit, iste consensus est primum consensus in formandam societatem et deinde translatio potestatis ex multitudine in principem. In quo exemplo etiam apparet, auctoritatem natura quidem, attamen non semper tempore prius in tota multitudine inesse.

Haec doctrina apud Aristotelem non invenitur; neque 237* apud SS. Patres. Sed *Juristae Romani* (Marcianus, Pomponius, Ulpianus, Papinianus, Justinianus) saepe de pacto loquuntur dicentes, leges, sive a Republica sive a principe decernuntur, ex „communi pacto", ex „communi rei publicae sponsione", ex „constitutione populi", ex „quasipacto inter populum et potentes" (Cicero) vim suam habere; idque vel propterea, quod illa tantum constitutio lex genuina sit, quae communi rationi naturali et iustitiae, legum omnium normae, conformis sit, vel (simul) propterea, quod auctoritas principum ex translatione populi derivanda sit. Populum enim (nempe Romanum), cum tot provincias per se ipsum et senatum non amplius gubernare posset, „lege regia" omnem suam potestatem in unum (Imperatorem) transtulisse.[1]) Hac ratione dicebant, leges ex quadam tacita populi consensione sive ex „pacto" quodam valorem accipere, vel immo legem simpliciter „constitutionem populi" appellabant. Frequentius etiam et expressius iuristae saec. 13. et deinceps, quo tempore reges (Germaniae) electione constituebantur, potestatem principum „per commune pactum", „pactum subiectionis"

---

[1]) „Lege antiqua, quae regia nuncupabatur, omne ius omnisque potestas populi Romani in imperatoriam translata sunt potestatem." Iustinianus 1, 7 C. 1, 17.

a populo derivari putabant, quod alii revocabile, alii vero irrevocabile habebant.[1])

S. Thomas autem nullibi originem Status eiusque auctoritatis ex pacto docet, neque Albertus M., eius magister. Loci, qui a nonnullis e S. Thoma in favorem huius sententiae proferuntur, ab ea alieni sunt. Generatim inter vetustiores scholasticos huius sententiae defensores vix inveniuntur. Tempore autem posteriore inter alios *Bellarminus* eam docuit[2]) et praesertim *Suarez* cum magna diligentia eam exposuit et defendit.[3])

238 Similem doctrinam postea *Sam. Pufendorf* proposuit, quam deinceps pauci, etiam aliqui ex catholicis, secuti sunt. Sed a scholasticis in aliquibus dissentit. Haec enim docet: Unusquisque nascitur in „statu naturali" liber a subiectione civili. Atque homines etiam reapse per aliquod tempus sine societate civili vixerunt, attamem inducti malis, quae talem vitam comitantur, inito pacto ordinem civilem constituerunt. Sed, cum omnes naturali independentia praediti essent, illi tantum, qui pactum inierant, officiis civilibus tenebantur, non autem reliqui, etsi in eodem territorio manentes; similiter posteri non sunt cives, nisi consensum dederint. Facile perspicitur, tali asserto ordinem civilem in apertum discrimen adducit. — Sententia igitur scholasticorum ab hac opinione differt, quod naturalem necessitatem societatis civilis magis urgent et praesertim quod non asserunt, cives non consentientes et nihilominus in territorio manentes ab officiis civilibus liberos esse.

Etiam manifestum est, sententiam scholasticorum multum differre a *sententia Roussaviana* (n. 210). Nam 1) *societatem* civilem Rousseau negat iure naturali et divino constare. 2) *Auctoritas* publica a) secundum R. etiam ex voluntate hominum provenit, secundum scholasticos autem immediate a Deo societati confertur. b) Auctoritas secundum R. est summa voluntatum singulorum ideoque necessario in populo inhaeret, secundum scholasticos autem provenit ex populo tamquam unitate organica et in monarcham transferri potest ac solet. c) Secundum R. magistratus et etiam principes (si forte constituti sint) a populo deponi possunt, id quod a sententia scholasticorum alienum est.[4])

---

[1]) Confer Schilling, Naturrecht u. Staat nach der Lehre der alten Kirche (1914) 27 ss; Die Staats- u. Soziallehre des hl. Thomas v. A.[2] (1930) 85 ss. — [2]) Controv. De laicis. c. 6. — [3]) Defensio fidei cath. adv. regem Angliae III (quod opus Suarez contra Iacobum I, regem Angliae, [† 1625] scripsit, qui libro edito affirmaverat, principibus potestatem similiter immediate a Deo conferri, sicut S. Pontifici); De leg. III. — [4]) Immerito igitur multi, quorum fere unus ab altero sine examine accusationem exscribit, asserunt, scholasticos (et Iesuitas) suprematiam populi Roussavianam docuisse et auctores esse revolutionis Gallicae.

Demonst. 1. p. 1. Thesi praecedenti demonstratum est, determinatam societatem civilem etiam independenter a consensu ex adiunctorum exigentia oriri posse. 239*

2. Doctrina allata, quatenus societatem civilem spectat, compluribus difficultatibus premitur, quae eam minus commendant:

a) Ex ea logice consequitur, homines, si constanter consensum ad societatem politicam ineundam denegaverint, nullo officio civili obligari, etsi vita civilis maxime necessaria sit et forte etiam per adiuncta subiectum auctoritatis indubie determinatum sit. Atqui id repugnare videtur naturali exigentiae ordinis civilis. Si quid enim ita necessarium est, ut contrarium naturae repugnet, non iam homines ab obligatione ad id faciendum liberi esse possunt.

b) Defensores doctrinae concedunt, posteros diu manentes in territorio Status iam constituti legibus vitae civilis obstringi etiam absque suo consensu (alioquin, cum consensum detrectando officiis civilibus se subducere possent, periculum anarchiae induceretur). Sed non propterea id asserere possunt, quod maiores suo consensu etiam posteros obligaverint.[1]) Proinde id eo potissimum demonstrare conantur, quod, qui diu prosperitate publica fruantur, etiam ad civiliter cooperandum obligentur. Sic autem non iam sine contradictione videntur negare posse, etiam maiores absque consensu cives fieri potuisse. Concedunt enim, posse aliquem fieri civem solum per exigentiam adiunctorum[2]).

Demonst. 2. p. 1. Ostensum est, posse adiuncta esse, in quibus vita civilis necessaria et unum tantum certum subiectum auctoritatis possibile sit, atque tunc omnes directe lege naturae absque proprio consensu ad oboediendum erga hanc auctoritatem obligari. Ergo non est admitten- 240*

---

[1]) Maiores pactis suis posteros obligant tantum, quando tamquam constituta societas civilis seu persona moralis perpetua conventiones cum aliis ineunt, non vero quando singuli demum ad constituendam societatem civilem se uniunt. — [2]) Tituli, quibus ex eorum opinione posteri sine suo consensu cives fiunt, non videntur fortiores esse illis, de quibus praecedenti Thesi 2 a b c tractatum est. Cf. *Costa-Rossetti*, Phil. moralis[2] 591 ss et *Schiffini*, Disp. phil. mor. II 336 ss.

dum, auctoritatem civilem primum semper conventione transferri.[1])

Infra ostendetur, natura exigi internationalem unionem socialem et auctoritatem, quae particulares Status sine eorum consensu ad pacem servandam cogere possit. A pari etiam Status et auctoritas civilis sine consensu oriri poterunt.

2. Haec pars doctrinae etiam aliis difficultatibus premitur.

a) Ex doctrina concludendum esse videtur, auctoritatem a populo collatam iterum a populo retrahi posse, saltem quando princeps ea abutatur. Nam, quia pacto collata est, videtur secundum leges contractuum, si unus contrahentium servanda non servat, etiam alter ab obligatione inita liber evadere.[2]) Sed haec conclusio sane periculo non caret.

b) Asseritur, posteros in territorio manentes sine consensu auctoritati civili subici, quod id propter bonum commune necessarium sit. Quare concedendum esse videtur, etiam maiores potuisse sine consensu ad subiectionem obligari propter exigentiam boni communis.

c) Dicitur, „hanc potestatem transferri a multitudine in unum vel plures iure naturae: nam respublica non potest per se ipsam exercere hanc potestatem."[3]) Si igitur multitudo potestatis exercendae apta non est, non elucet, cur lex naturae non possit immediate potestatem subiecto tribuere, quod per adiuncta solum aptum est.

d) Qui in iusto bello victor exstitit, nonnumquam super populum victum sine eius consensu potestatem suam extendere potest. Ergo in eo sine eius consensu potestas politica oritur.[4])

*241 **Obiectiones.** **1.** Auctoritas initio iure naturae inest in aliquo subiecto, itaque aut in tota communitate aut in certis personis. Atqui

---

[1]) Huic sententiae etiam adversari videntur verba Leonis XIII (Diuturnum), quae asserunt, quando princeps voluntate populi eligatur, populum ei non conferre potestatem, sed tantummodo designare eius subiectum: „Quo sane delectu designatur princeps, non conferuntur iura principatus; neque mandatur imperium, sed statuitur, a quo sit gerendum." Cf. n. 226. — [2]) „Quia semper hic casus", inquit *Suarez*, „ad propriam reipublicae conservationem necessarius intellegitur exceptus in primo illo foedere, quo respublica potestatem suam in regem transtulit." Defensio VI c. 4 n. 15. Similiter alii loquuntur. — [3]) *Bellarminus* l. c. — [4]) Id *Suarez* ipse concedere cogitur: „Quando bellum iustum habuit titulum, tunc revera privatur populus potestate, quam habebat, et princeps, qui contra populum invaluit, vere ius et dominium acquisivit . . Ideo supra dixi, potestatem regiam fundari in contractu vel quasicontractu; nam ista punitio delicti vicem contractus habet quoad factum transferendi dominii et potestatis." De legib. III c. 2 n. 20. Quibus verbis aperte contra propositum suum concedere videtur, in hoc eventu adesse effectum, quem alias contractus efficiat, sed per causam productum, quae contractus non sit.

nulla ratio apparet, cur iure naturae debeat esse in certis personis. Ergo inest in tota communitate.[1]) — *Resp.* D. mai. auctoritas initio in aliquo subiecto inest, ita tamen, ut subiectum determinetur facto aliquo contigenti C. ut iam determinatum sit per naturam hominis vel Status abstracte spectatam N. Cd. min. nulla ratio ex parte naturae abstracte spectatae C. nulla, si concrete spectatur in certis adiunctis Sd. non semper C. numquam N.

2. Homines spectata natura inter se liberi et aequales sunt neque quisquam aliis superior est. Ergo tantum consensu proprio societati alligari et auctoritati subici possunt.[2]) — *Resp.* D. ant. non est ratio subiectionis et inaequalitatis, si natura spectatur in certis adiunctis N. si abstracte spectatur Sd. excluditur subiectio unius sub altero N. nondum includitur C.

3. Auctoritas pertinet ad societatem.[3]) Atqui societas est multitudo familiarum. Ergo auctoritas ad eam pertinet. — *Resp.* D. mai. i. e. societas exigit, ut auctoritas in ipsa adsit C. ut in ipsa tota tamquam subiecto inhaereat N. 242*

4. *S. Thomas* aliquoties dicit, principem legem condere tamquam „gerentem vicem totius multitudinis" (1, 2 q. 90 a. 3; q. 97 a. 3 ad 3); quod supponit, principem potestatem a multitudine accepisse. — *Resp.* Vicem vel personam multitudinis gerere S. Doctor intellegit curam eius habere. Adducit ibi ex Isidoro definitionem legis a multis veteribus iuristis traditam: „lex est constitutio populi" (cf. n. 237). Sed eam latissime interpretatur dicens, tantum in Republica legem proprie constitutionem populi esse, in monarchia vero solum improprie, quod nempe princeps, quatenus curam multitudinis habeat, eius vicem gerere dici possit: „Ordinare aliquid in bonum commune est vel totius multitudinis vel alicuius gerentis vicem totius multitudinis. Et ideo condere legem vel pertinet ad totam multitudinem vel pertinet ad personam publicam, quae totius multitudinis curam habet." (q. 90, a. 3.)

5. Ex Patribus saltem *Augustinus* affirmat, in ortu societatis civilis pactum adfuisse. Dicit enim, multitudinem latronum „pacto societatis adstringi" et sic fieri quoddam parvum regnum (De civ. Dei IV 4). Et alibi scribit, vitanda esse flagitia contra ordinem publicum, „ut pactum inter se civitatis aut gentis consuetudine vel lege firmatum nulla civis aut peregrini libidine violetur" (Conf. III 8). — *Resp.* In priori testimonio s. Doctor tantum dicit, latrones per pactum in societatem coalescere, quod sane verum est. In altero autem non plus affirmare videtur, quam in societate vigere universale statutum concordiae et subiectionis communi voluntate assumptum, quod non liceat violare.

---

[1]) „Haec potestas est de iure divino: at ius divinum nulli homini particulari dedit hanc potestatem; ergo dedit multitudini." *Bellarminus* l. c. — [2]) „Non est maior ratio, cur ex multis aequalibus unus potius quam alius dominetur; igitur potestas totius est multitudinis." *Bellarminus* l. c. — [3]) Auctoritas „immediate data est a Deo hominibus in civitatem congregatis . . Ideoque ex vi talis donationis non est haec potestas in una persona . . sed in toto perfecto populo." *Suarez,* Defensio III 2 n. 5.

Caput II

De mutationibus Status

243 Multo saepius nunc mutationes Statuum eveniunt, quam Status novi oriuntur. Quae mutationes politicae plerumque magnos animorum motus rerumque turbationes, saepe etiam gravia dubia, num iure fiant sive factae sint, excitare solent. In qua quaestione iudicanda ferme illa principia prae oculis habenda sunt, quae de origine Status tractantes exposuimus. Quare hoc caput priori adnectimus.

Mutatio est transitus Status ab uno modo se habendi ad alium. In mutatione igitur Status idem manet, moraliter saltem, non vero novus oritur. Non tamem omnes mutationes considerabimus, sed *substantiales* tantum, i. e. eas, quae auctionem sive diminutionem territorii et auctoritatem supremam attinent. Cum enim territorium (scilicet cum incolis suis) et potestas suprema partes substantiales Status sint, etiam mutationes earum substantiales appellare et ita ab aliis mutationibus distinguere licet, quales sunt incrementum officialium, profectus in observandis legibus et similes; quae accidentales nominari possunt. Et primum quidem de potestatis politicae, dein de territorii mutatione tractabimus. Cum utraque magna ex parte similibus causis efficiatur similiaque principia applicanda sint, haec duplex tractatio non perfecte separari poterit. Antea autem de celeberrimis autonomismi populorum et nationalismi principiis agendum videtur, ex quibus generale quoddam ius ad mutationes politicas faciendas arcessitur.

Art. I. **De autonomismo populorum**

244 *Autonomismus politicus populorum* (Selbstbestimmungsrecht der Völker, Right of Self-Determination) intellegitur ius, quod omnibus populis a natura convenire dicitur, ut modum vivendi politicum propria voluntate decernere valeant.

Nomine populi autem designatur quaelibet multitudo familiarum sive municipiorum historice orta et aliquo modo politice unita. Proinde populus latius patet quam natio; nam populus potest esse pars nationis vel etiam gens ex compluribus nationibus sive nationum partibus composita. Sed plerumque nationes et praesertim illae nationum „partes minores“ (nationale Minderheiten) prae oculis habentur, quae in Statu maioris nationis vivunt. Principium igitur allatum intendit suppressionem populi debilioris per potentiorem removere et unicuique debitam libertatem providere, ut modo sibi congruenti vivere seque explicare queat et hac ratione simul pax universalis procuretur.

Hoc principium semper quidem aliquo modo in sensu populorum viguit omnesque contentiones et bella, quae ad libertatem politicam obtinendam facta sunt, incendit. Sed expresse demum tempore recentiore pronuntiatum est, aliquo modo iam saec. 19., quando, velut a Napoleone et Cavour, „ius suffragii“ populi sive plebiscitum tamquam titulus annexionibus valorem iuridicum tribuens invocatum est; solemnius autem tempore belli universalis a W. Wilson, praeside U. S. A., tamquam supremum principium iusti ordinis in mundo instituendi sive stabiliendi promulgatum atque deinceps a compluribus nationibus ad propriam independentiam obtinendam invocatum est.

Innititur autem ultimo in iure naturali hominis, ut de se suisque rebus libere disponere valeat. Sed sicut hoc ius libertatis personalis non illimitatum est, sed certis finibus circumscribitur, quibus praetermissis vitiosum redditur, ita hoc ius liberae determinationis politicae limites habet, quibus vel observatis vel praetermissis rectum vel vitiosum evadit.

Th. 16. **Autonomismus populorum, quo omnibus populis ius asseritur libere suum ordinem politicum determinandi, certis limitibus, ut admitti possit, circumscribendus est.**

I. Autonomismus illimitatus admitti non potest, nempe 245
tamquam ius, quod omnibus populis inesse asseritur, ut semper, quomodocumque iam ad aliquem Statum pertineant

vel aliis vinculis historicis, geographicis, oeconomicis ligentur, ordinem suum politicum atque etiam Statum, ad quem pertinere velint, determinare queant. Haec huius iuris conceptio sponte ex moderna illa idea libertatis immoderatae sequitur, qua homini ius attribuitur, ut solus se determinet seu ut independens sit a qualibet lege, quam non ipse sibi imposuerit. Etiam in asserta suprematia populi includitur, quippe secundum quam voluntas populi supremus titulus omnis iuris politici statuitur.

246 **Demonst. assertum.** 1. *Ex necessitate stabilis ordinis civilis.* Natura exigit, ut homines in societate civili ordinata vivant, i. e. in tali, ex qua necessariam vitae sufficientiam, praesertim vero ordinis pacisque stabilem securitatem accipere valeant. Idcirco natura iam ab initio, ut primum in multitudine vita homine digna sine ordine politico agi nequit, hunc ordinem exigit eiusque officia imponit, etiam absque hominum consensu. Pari modo, si iam per causas humanae naturae humanisque rebus conaturales certus Status constitutus est, propter eandem necessitatem per se et ordinarie huius ordinis civilis stabilitatem seu, ut populi his vinculis civilibus ligati permaneant, postulat. Atqui haec ordinis civilis stabilitas auferretur, si autonomismus illimitatus admittendus esset, quia dissolutio ordinis pacisque civilis sequeretur. Ergo.

Demonst. min. Secundum hoc principium quilibet ordo politicus, causis quantumvis conaturalibus et historicis formatus, semper, quando placeret, labefactari et dissolvi posset. Possent ordinem, quem patres elegerunt, semper filii mutare; eodem enim autonomismo, quo patres, fruuntur. (Neve dicatur, non iam divelli posse, quod patres statuerint, quoniam ordo stabilis esse debeat. Sic enim neque patribus ordine politico iam legitime ligatis ius divellendi concedi potest; itaque relinquitur principium.) Immo eadem generatio mutato consilio ordinem a se constitutum iterum resolvere posset; ius enim autonomismi retinet. Manifestum autem est, hac ratione continua adesse pericula motuum, agitationum, conflictuum diversorum studiorum et factionum omnemque eici ordinis pacisque tranquillitatem.

Hoc periculum autem propterea in immensum crescit, quia ius praetensum nullis limitibus circumscriptum est. Si populus magnus eo fruitur, etiam parvus, si populus totus, a pari etiam partes, provinciae, urbes, vici, immo singula individua eo fruuntur; ex natura enim humana sequi dicitur.[1])

2. *Autonomismus illimitatus non probatur.* Ultima eius 247
ratio tantum haec esse potest, quod homini naturale ius sit, ut nullo vinculo ligari queat, nisi ipse id agnoscat et quamdiu agnoscat; quae ratio etiam doctrinae de suprematia populi subest. Atqui haec ratio admitti nequit. Nam a) homo tale ius non habet, nisi supponatur illa conceptio hominis christianae contraria, qua putatur homo ens quoddam absolutum, quod solum sibi suprema lex sibique omnino sufficiens sit. b) Sequeretur, etiam liberos officium oboediendi, uxores subiectionem sub marito recusare posse; quod ius reapse socialistae aliique modernae emancipationis sectatores aliqua ex parte saltem asserunt. Immo libertas ab omni auctoritate sequeretur. Ergo autonomismus populorum non probatur.

II. Autonomismus populorum intra debitos limites concedi 248
potest et debet, nempe si salus populorum atque vitae civilis ordo constantiaque non periclitantur. Etenim sicut singuli homines, ita populi per se, nisi graviores rationes obstant, ius naturale habent, ut de rebus suis libere disponere valeant. Speciatim igitur:

1. Quando Status ita dissolutus est, ut in longum tempus nulla adsit restitutionis spes, eius populi a pristinis vinculis liberati sunt propriaque electione novum Statum condere possunt.

2. Pariter, si populus, propria libertate privatus, iniuste sub alicuius Status potestate tenetur, potest, quando in

---

[1]) Praetermittimus aliud incommodum grave quidem, sed quaestioni propositae externum, in eo situm, quod plebiscita raro genuina, sed saepe vel plerumque agitationibus sive fraudulentis artificiis praeparata et directa sive metu extorta sunt.

idoneis adiunctis sine maiore damno fieri potest, pristinam libertatem et autonomiam sibi restituere.

3. Etiam coloniae a Statu quodam materno fundatae et usque adhuc propria independentia carentes per se ius habent, ut, quando ad proprium Statum constituendum sibi sufficiunt, paulatim dependentiam illam minuant atque etiam solvant, servata tamen indemnitate Status materni. Comparandae enim sunt cum filiis, qui, quamdiu educandi sunt, a parentibus pendent, postquam autem paterna provisione non amplius indigent, paulatim proprii iuris fiunt.

4. Talibus populi partibus, quae intra Statum aliquam unitatem naturalem sive historicam constituunt, liberaliter conveniens autonomia concedenda est, qua res suas, quas possunt, libere administrare valeant, servata tamen unitate et inspectione Status. Speciatim nationibus minoribus in aliquo Statu contentis autonomia culturalis debetur in eo sita, quod culturam suam nationalem et praesertim linguam libere retinere possint; haec enim bona eorum sunt, quibus iuste privari nequeunt.

Th. 17. **Speciatim principio nationalitatis, quod dici solet, ius legitimum ascribi nequit.**

249 **Declar.** Cum principio autonomismi populorum non quidem synonymum, attamen simile est principium nationalitatis, quod pariter nunc magnopere celebratur. *Principium nationalitatis* nationibus ius naturale tribuit, ut singulae cum omnibus suis partibus unum Statum constituant, itaque ut eius partes politice divisae, neglectis aliis vinculis historico-naturalibus et iuridicis, quibus iam cum aliis populis politice iunctae sunt, ad unum Statum se uniant. Quo fieret, ut tantum Status nationales exsisterent.

Natio stricte dicta non idem est ac populus politicus; multae enim nationes unum populum politicum constituere possunt. Natio concipi solet instar familiae dilatatae, nempe tamquam complexio eorum, qui, sicut fere membra familiae, communitate quadam originis et emanante inde communi

indole vitaeque consortio naturaliter uniti sunt et unitos se sentiunt. Strictissime igitur unam nationem constituent, qui a communi stirpe descendunt, velut Iudaei. Sed tales paucissimi inveniuntur. Nunc igitur natio paulo latius intellegi solet: complexio eorum, qui communi quadam evolutione historica et certa culturae, linguae praesertim, communione coniuncti sunt et coniunctos se sentiunt. (Sed notandum est, conceptum nationis nunc aliqua incertitudine laborare et praesertim saepe nimis dilatari.)

Principium nationalitatis, ex deficiente amore christiano 250
enatum, vehementius s. 19. mentes occupare coepit. Primus fere Mancini 1851 id proclamavit. Nunc plerumque sub formula autonomismi politici enuntiari solet. Hoc principium una ex parte nonnullas nationes arctius constrinxit, sed altera ex parte nationes inter se seiunxit et inimicas reddidit gravesque mutationes politicas excitavit. Infra inquiretur, quaenam sint officia Status erga nationes ei insertas et quae istarum iura erga proprium Statum. Hoc loco tantum de principio allato agitur.

Verum quidem est, communitatem eiusdem nationalitatis plerumque Statui maiorem unitatem internam et potestatem externam conferre ideoque intra iustos limites Status conationales intendi posse. Attamen minime admittendum est, nationibus ius esse, ut semper, si politice divisae sint, nexus civiles solvant et in unum coeant.

Demonst. 1. Principio, quod institutioni naturae adver- 251
satur atque ordinem civilem et internationalem necessario perturbat, ius legitimum ascribi nequit. Atqui tale est principium nationalitatis. Nam

a) contradicit *institutioni naturae.* Natura unionem civilem propter hunc finem postulat, ut homines prosperitatem publicam obtineant. Proinde exigit, ut in constituendis Statibus primo loco attendantur rationes prosperitatis seu ea, quae ad prosperitatem afferendam necessaria et utilia sunt. Atqui rationes nationalitatis minime idem sunt ac rationes prosperitatis. Sed praeter conationalitatem aeque multoque magis alia ad prosperitatem necessaria utiliaque

sunt, e. g. territorii conveniens magnitudo, forma ac productivitas, aditus ad mare, communitas morum et institutionum evolutionisque historicae et similia, omnium autem maxime necessaria est ordinis civilis stabilitas, quae proinde postulat, ne Status causis naturalibus et historicis formati labefactentur. Ergo natura exigit, ut in Statibus constituendis primo loco non rationes nationalitatis, sed rationes prosperitatis ab illis diversae attendantur; proinde principium nationalitatis institutioni naturae contradicit.

Idem confirmatur eo, quod per longissima tempora plerique Status minime secundum nationalitatis communitatem formati sunt, ut igitur affirmandum esset, populos usque ad haec tempora verum principium politicum ignorasse; quod parum probabile est.

b) *Ordinem civilem et internationalem perturbat.* Nam

252 α) Omnino *ambiguum* est. Notio enim nationis nunc non parum controversa et certe valde indeterminata est. Nam incertum relinquitur, qualis communis evolutio historica, qualis communitas culturae et linguae et characteris ad nationem constituendam requiratur sive sufficiat, quando igitur una vel plures nationes numerandae sint, cum diversitates per continuos transitus inter sese excipiant. Itaque vix ulla est pars nationis, quae non probare possit, etiam se esse nationem ab aliis distinctam ideoque iure independentiae frui. Principium autem tam ambiguum est principium incertitudinis iuris, proinde etiam perversionis ordinis.

β) *Impossibiles coniunctiones politicas postulat.* Nam partes eiusdem nationis saepe inter se tam dispersae tamque condicionibus localibus, oeconomicis, historicis differentes et cum aliis nationibus ita permixtae sunt, ut ab iis dividi et inter se in unum Statum coiungi nequeant. Speciatim in confinibus nationes ita permixtae sunt, ut sine iniustitia et continuis dissidiis separari non possint. Praeterea saepe nationes tam parvae vel spectato situ, figura et productivitate territorii ita dispositae sunt, ut non solae, sed tantum cum aliis nationibus Statum independentem formare

possint, qui civibus sufficientem copiam bonorum, aptum commericum, facultatem defensionis praebere possit.

Quodsi dicitur, separationem nationum faciendam non esse, quando impossibilis sit, iam conceditur, praeter conationalitatem etiam alias rationes aeque vel fortius unitatem politicam postulare ideoque principium nationalitatis falsum esse.

γ) Fere totum *dissolveret ordinem* civilem et interna- 253
tionalem hodiernum. Multi enim Status compluribus nationibus mixti sunt, atque paucissimi inveniuntur, quorum partes non iure vero vel apparenti probare possent, se diversas nationes esse ideoque oboedientiam detrectare posse.

Si omnes nationes politice separandae essent, etiam magis animorum alienatio et aversio augeretur, cum e contrario Status mixti multum ad nationum concordiam fovendam et ad contractum angustumque propriae nationalitatis amorem temperandum conferre possint.

2. *Principium nationalitatis non demonstratur.* Etenim 254

a) non demonstratur ex generaliore iure *autonomismi populorum,* quippe quod non exsistit.

b) Neque demonstratur, tale ius *nationibus* ut talibus competere. Nullum enim legitimum argumentum afferri potest. α) Argumenta, quae proferuntur, tantum ostendunt, in nationibus inclinationem esse ad communitates civiles efficiendas, Status nationales ex hac parte maiore praeditos esse unitate et potestate, etiam bona nationalia in iis per se melius servari. Sed non demonstrant, haec bona omnibus esse praestantiora solaque fere in re civili attendenda esse vel conationalitatem tantopere ex natura unionem politicam exigere, ut omnes aliae rationes et populorum necessitudines locales, oeconomicae, historicae atque ipsa stabilitas rerum politicarum maxime necessaria cedere debeant. — β) A pari demonstrari posset, etiam alias propinquitates, e. g. eiusdem religionis communitatem, quae certe sublimior est, simile vel maius ius conferre ad politicas uniones ineundas; quod nemo admiserit. Immo non

satis apparet, si propter conationalitatem officia civilia deleri possunt, cur non etiam vincula matrimonialia inter coniuges diversae nationis rumpi queant.

Art. 2. **De mutatione potestatis politicae**

§ 1. De diversis causis huius mutationis

255 Causae supremae potestatis politicae mutandae (de suprema enim seu independenti potestate agitur, non de subordinatis magistratibus) hae potissimum sunt:

1. *Successio* in principatu monarchico, quae fit a) hereditate, qua in unius decedentis locum alia persona eiusdem familiae secundum stabile ius succedit, — b) electione, qua successor suffragio populi vel alicuius collegii subrogatur.

Facile perspicitur, principem etiam iure regendi se abdicare posse, immo id nonnumquam in bonum cummune cedere.

256 2. *Victoria in iusto bello* victori ius concedere potest, ut in satisfactionem pro iniuriis acceptis vel ad futuram securitatem obtinendam, si id omnino necessarium videatur, populum devictum vel partem eius sibi subiciat sive aliter eius regimen politicum mutet.

257 3. *Mutatio legitima constitutionis.* „Constitutio" sive lex fundamentalis, qua per suprema capita forma et ambitus regiminis atque reliqua structura Status determinantur, non tam ad regendum Statum, quam potius ad eum perfecte constituendum spectat. Ideo per se non ad solam auctoritatem civilem pertinet, cuius quidem est, societatem constitutam dirigere, non autem eam constituere; sed simul etiam ad populum spectat. Propterea per se sine populi consensu mutari nequit. Atque etiam a solo populo mutari potest, si Respublica habetur. Quodsi monarchia adfuit, per adiuncta autem ita deleta est, ut eius restitutio in diuturnum tempus impossibilis sit, pariter a solo populo nova constitutio cum perpetuo valore institui potest.[1])

---

[1]) Huc refertur, quod *Leo XIII* ad Episcopos et catholicos Galliae 16. Febr. 1892 scribit: „Cur ius nationis non erit, immo potius officium, ab huiusmodi statu [subversionis politicae], qui eam adeo graviter

Sin autem haec diuturna restitutionis impossibilitas asseri nequit, ad tempus quidem in locum monarchiae nova constitutio cum legitimo valore substitui potest, sed ita, ut iura principis interim suspensa quidem, attamen non in perpetuum exstincta esse videantur. Id quidem non propterea, quia iura personalia principis vel familiae regnantis tanti valoris sint, ut vehementibus commotionibus publicis exstingui nequeant, sed propter stabilitatem ordinis politici maxime necessariam, quae vetare videtur, ne, si aliqua repentina revolutio sive infortunium politicum accidit, statim pristinus ordo iuridicus Status in perpetuum iure sublatus sit.

In gravissima rei publicae necessitate etiam potestas suprema sola constitutionem mutare potest, quae mutatio quam primum a populo approbanda erit. Immo in summo discrimine, e. g. in revolutione, accidere potest, ut unus vir tamquam *dictator* (ad tempus) plenam potestatem supremam iure in se assumat et exerceat, si aliter nisi ita salus et ordo publicus salvari sive restitui nequit. Nam salus publica est supremus finis Status et propterea suprema lex. Sed talis potestas dictatoria tamdiu solum exercenda est, quamdiu necessitas postulat, et quam primum curandum est, ut vetus constituio restauretur vel nova cum populi approbatione vere libera condatur. Si absque tali necessitate regimen dictatorium retinetur, evadit insutum usurpatorium.

4. *Tyrannis.* 5. *Usurpatio regiminis.* De quibus iam speciatim agendum est.

§ 2. De regimine tyrannico

De statu quaestionis. Investigandum est, quid populo 258
agere liceat, si regimen in se quidem legitimum est, attamen potestate sua tyrannice in gravissimum populi detrimentum abutitur. Haec quaestio iam a veteribus scholasticis tractatur, qui tamen potissimum principem plusminusve absolutum prae oculis habent. Nomine *tyranni* enim principem legitimum intellegunt, qui potestate sua perpetuo bellando, mores religionemque pervertendo, bona subditorum invadendo in perniciem societatis abutitur.[1]) Hodie, cum apud nationes cultas monarchiae admodum temperatae sint vel Respublicae exsistant, vix iam timendum est, ne principes potestate gravissime abutantur. Sed nunc tyrannis exerceri

---

perturbat, sese subtrahendi pacemque publicam in pristinam ordinis tranquillitatem restituendi? Iam vero ista necessitas novi regiminis constitutionem atque exsistentiam iustam comprobat, quamlibet ea demum formam assumat; quoniam in hypothesi, in qua versamur, haec nova regimina ordini publico restituendo interim necessario requiruntur." Cf. ep. *Benedicti XV* ad Epp. Lusitaniae 18. Dec. 1919. — [1]) Nonnumquam voce tyranni etiam usurpatorem designant.

potest ab una parte populi in aliam, cuius gravissima iura opprimuntur, scilicet ab una fractione praedominante in aliam, ab una natione potentiore in aliam. Hanc tyrannidem imprimis prae oculis habemus, quae intolerabilior esse potest quam unius principis haud diuturna vexatio. Itaque quaeritur, qua resistentia populus oppressus uti possit, num etiam regimen deponere, fortasse etiam se independentem facere queat, ut sic cum regiminis mutatione etiam territorii mutatio coniungatur.

259 Plerique veteres scholastici docuerunt (Suarez, Dom. Soto, Bannez, Lessius, Bellarminus), contra principem tyrannicum insurgere eumque etiam deponere licere, at non ex auctoritate privata, sed auctoritate et decreto communitatis. Quam sententiam etiam propria sua opinione de origine auctoritatis probare solent, quod videlicet potestas suprema aliquando a populo in regem translata sit, hac utique condicione, ut ea non in perniciém boni communis abutatur.[1]) Eos, qui suprematiae populi adhaerent, populo ius concedere ad principem quocumque tempore deponendum per se patet. Neque haec umquam rebellio, sed proprii iuris exercitium esset; summum diceretur rebellio, si una pars populi contra aliam maiorem sive contra „voluntatem generalem" insurgeret. Etiam qui autonomismum populorum defendunt, sine ulla restrictione civibus oppressis ius ad condicionem suam politicam determinandam concedere debent.

260 **Haec dicenda** esse videntur. 1. Contra tyrannidem semper licita vel etiam praecepta est *resistentia passiva* in eo sita, quod mandatis regiminis, quibus potestate abutitur praecipiendo, quae ius laedunt sive in se mala sunt, constanter oboedientia denegatur. Talis resistentia permittitur, quia officium oboediendi non latius patet quam ius praecipiendi, et etiam praecepta esse potest, si malum mandatur. Si talis resistentia constanter ab omnibus exercetur, saepissime medium sufficiens et certe aptissimum est ad tyrannidem frangendam.

[1]) „Si rex legitimus tyrannice gubernet et regno nullum aliud subsit remedium ad se defendendum, nisi regem expellere ac deponere, poterit respublica tota publico et communi consilio civitatum et procerum regem deponere tum ex vi iuris naturalis, quo licet vim vi repellere, tum quia semper hic casus ad propriam reipublicae conservationem necessarius intellegitur exceptus in primo illo foedere, quo respublica potestatem suam in regem transtulit." *Suarez,* Defensio VI 4 n. 15. Cf. De carit. XIII 8 n. 2.

2. Permittitur et plerumque ad tollendas actiones leges- 261 que iniustas sufficit uti *resistentia activa legali* in hoc sita, quod media legibus permissa adhibentur, velut actiones deputatorum, petitiones, contiones publicae, ephemerides.

3. Si populo ius est *principem eligendi,* eum etiam deponere potest. „Si ad ius multitudinis alicuius pertineat", inquit S. Thomas, „sibi providere de rege, non iniuste ab eadem rex institutus potest destrui vel refrenari eius potestas, si potestate regia tyrannice abutatur."[1]) Idem fieri potest, si subditis ius ad principem tyrannicum deponendum concessum fuit.[2])

4. Potissimum quaeritur de **resistentia armata**, ad ex- 262 torquendam mutationem legum, deponendum regimen vel etiam ad independentiam expugnandam instituta. Supponitur autem, oppressionem intolerabilem factam esse neque spem esse emendationis. Neque quaeritur, num liceat privata auctoritate vim adhibere, e. g. ducem adversarium occidendo. Communi enim iudicio id prohibetur, quia defensionem iurium publicorum determinare non ad personam privatam spectat, et quia talis licentia ad arbitrarias revolutiones duceret nec quisquam iam securus esset.[3])

a) Itaque dicendum est, resistentiam violentam, si populus seu pars populi oppressa auctoritate communi eam decreverit, *in se non illicitam esse, dummodo* ne plus fiat, quam ad defensionem necesse sit neque maiora mala consequantur. Nam sicut singuli, ita etiam populus gravissima iura sua in vitam, bona materialia, libertatem contra iniustum aggressorem vi defendere potest. Regimen autem tyrannice populum opprimens est talis iniustus aggressor. Neque haec

[1]) De regimine princ. I 6. — [2]) Nonnulli reges, velut Carolus Calvus 856, Henricus I, rex Angliae, item postea Ioannes, rex Angliae, in „Magna Charta" 1215, Andreas II, rex Hungariae, 1222, Alphonsus III, rex Aragoniae, 1287 et alii subditis ius concesserunt ad se debellandos vel etiam deponendos, si potestate abuterentur. — [3]) „Esset hoc multitudini periculosum", inquit *S. Thomas,* „et eius rectoribus, si privata praesumptione aliqui attentarent praesidentium necem, etiam tyrannorum . . Magis igitur ex huius praesumptione immineret periculum multitudini de amissione regis, quam remedium de subtractione tyranni. Videtur autem magis contra tyrannorum saevitiam non privata praesumptione aliquorum, sed auctoritate publica procedendum." L. c.

proprie rebellio est. Rebellio enim stricte dicta tantum adest, si iniuste contra regimen legitimum insurgitur. „Regimen tyrannicum non est iustum, quia non ordinatur ad bonum commune, sed ad bonum privatum regentis . . Et ideo perturbatio huius regiminis non habet rationem seditionis, nisi forte quando inordinate perturbatur tyranni regimen, quod multitudo subiecta maius detrimentum patitur ex perturbatione consequente, quam ex tyranni regimine.“[1])

263 b) Itaque si aliud medium non relinquitur, cives etiam *regimen deponere seu mutare* possunt, non per modum sententiae iudicialis, nempe ad quam potestas superior in regimen requireretur, qua cives carent, sed propter necessariam iurium defensionem. Oritur enim in hac causa collisio inter ius regiminis seu partis praedominantis potestate abutentis et ius partis oppressae, quae in grave discrimen adducitur. Iam vero ius posterius certe fortius est et alterum vincit, quod proinde extinguitur. Atque natio oppressa, si aliud remedium non restat, etiam se independentem facere potest; quod facilius, quam alias, tunc fiet, quando vincula valde laxa eam cum toto Statu iungunt, id quod nonnumquam in coloniis accidit.

c) Sed violentia tantum permittitur, si convenientem proportionem non excedit neque *maiora mala* consequuntur. Cum autem ex resistentia armata gravissimae perturbationes sequi soleant, *rarissime* tantum adhiberi poterit.

Facilius permitti potest, ut populus oppressus occasione pacifica, e. g. intercessione externa, utatur, ut se oppressioni subducat, dummodo iudicium de hac re non agitatoribus, sed viris prudentia et probitate praestantibus committatur.

264 **De occisione tyranni.** Constans profertur accusatio contra veteres scholasticos, praesertim contra doctores S. I.,

[1]) 2, 2 q. 42 a. 2 ad 3. Cf. 1, 2 q. 96 a. 4 ad 3; 2, 2 q. 69 a. 4; De reg. princ. I 6. — Etiam *Pius XI* die 28. Martii 1937 ad Episcopos Mexicanos scribens consentit, non improbari cives, qui, quando potestas publica iustitiam et libertatem manifesto impugnet, in unum coalescant et defensionem violentam adhibeant ad tuendos semetipsos et nationem servandam, dummodo vindicatio ad propositum finem ex integro vel ex parte conducat et maiora damna communitati et iustitiae non afferat, quam ipsa damna resarcienda sunt.

eos docuisse licere tyrannos occidere, qua doctrina nihil videatur vitae principum periculosius esse.

In qua re imprimis animadvertendum est, veteres nomine tyranni saepe usurpatorem designare. Tales „tyrannos“, qui patriae libertatem invadunt, occidere licere, quamdiu eorum potestas nondum legitima facta sit, revera plerique veterum cum S. Thoma docuerunt.[1])

Legitimos principes tyrannice regnantes occidi posse et quidem etiam a viro privato, pauci tantum catholici docuerunt, quorum primus videtur fuisse Ioannes de Salisbury († 1180). Post reformationem doctores protestantici multi, e. g. Melanchthon, Calvinus, Zwingli, Lutherus, Butzer, H. Grotius, Leibniz aliique tale tyrannicidium licitum atque etiam laudabile esse defenderunt. Etiam inter catholicos aliqui defensores inventi sunt.

Ad quos pertinet etiam, isque solus inter scriptores S. I., *Io. Mariana*, qui in opere „De rege et regis institutione“ (1599), Philippo III dedicato, defendit, quando tyrannis intolerabilis facta sit totiusque populi monitiones minaeque frustra adhibitae sint, licere tyrannum occidere. „Neque est periculum“, inquit, „ut multi eo exemplo in principum vitam saeviant, quasi tyranni sint. Neque enim id in cuiusquam privati arbitrio positum ponimus: non in multorum, nisi publica vox populi adsit, viri eruditi et graves in consilium adhibeantur.“ „Haec nostra sententia est a sincero animo certe profecta, in qua cum falli possim ut humanus, si quis meliora attulerit, gratias habeam.“[2]) Cl. Aquaviva, Generalis S. I., mandavit, ut loci illi in opere auctoris corrigerentur, et vetuit (1610), ne ista sententia doceretur. Eam ceteroquin inter catholicos fere solitariam fuisse, ex his colligitur, quae Suarez scribit: „Dicimus ergo, principem propter tyrannicum regimen vel propter quaevis crimina

[1]) 2 sent. d. 44 q. 2 a. 2 ad 5. — *Suarez* scribit: „Communiter asseritur, hunc tyrannum interfici posse a quacumque privata persona, quae sit membrum reipublicae, quae tyrannidem patitur, si aliter non potest rempublicam ab illa tyrannide liberare. Ita sentit D. Thomas 2 sent. d. 44 q. 2 a. 2, quem fere omnes doctores citati secuti sunt . . Ratio est, quia tunc non occiditur rex aut princeps, sed hostis reipublicae.“ Defensio VI 4 n. 7. — [2]) L. c. I 6.

non posse ab aliquo privata auctoritate iuste interfici. Assertio est communis et certa."[1])

§ 3. De regimine usurpatorio

265 Saepe accidit, ut regimen iniuste occupetur; quod regimen usurpatorium vocatur. Veteres scholastici fere tantum de usurpatore agunt, qui legitimo principi imperium eripit. Sed iniusta regiminis occupatio etiam aliis modis accidit. Evenire potest, ut aliqua factio concitata revolutione supremam potestatem arripiat. Frequentissime quoque accidit, ut unus Status alii partem territorii et incolarum iniuste eripiat sibique subiciat.[2]) Inquirendum igitur est, num tale regimen labente tempore in legitimum converti possit et quid interim civibus agendum sit.

Imprimis manifestum est, 1) regimen non hoc solo iustum evadere, quod sit „factum completum" (Fait accompli), quasi omne factum politicum feliciter completum in se ipso titulum iuris contineat. Nullum factum eo solo, quod factum est, ratio iuris (e. g. furtum ratio iustae possessionis) esse potest, nisi ius verum seu morale in ius fortioris convertendum sit seu ordo iuridicus in favorem ordinis mere physici abdicandus sit.[3]) 2) Neque semper pactum, quo Status in cessionem territorii erepti consentit, novum ius fundat. Etenim si solum coacte sine interna voluntate initur, invalidum est, alias autem a parte laesa rescindi potest. Neque agnitio ex parte aliorum Statuum regimen usurpatorium per se legitimum facit, quia nullus Status iura aliorum Statuum independentium propria potestate transferre potest.

Th. 18. **Cives regimini usurpatorio eo tempore, quo iniuste possidetur, in rebus ad regendum Statum spectantibus oboedire debent (1. p.). Sed fieri potest, ut tale regimen post aliquod tempus legitimum evadat (2. p.).**

266 **Declar.** In 1. p., in qua asserenda auctores, saltem catholici, conveniunt, supponitur, occupationem iniustam *completam* esse. Quamdiu enim nondum completa est, cives contra intentatam occupationem eam resistentiam exercere debent, quam iustum bellum permittit. Occupatione vi completa cives in iis oboedire debent, quae ad rempublicam administrandam et regendam pertinent; etiam actus iudiciales regiminis valent.[1]) In iis autem, quae ad usurpationem firmandam spectant, non tenentur, immo etiam prohibentur oboedire, quia talis oboedientia cooperatio esset ad publicam iniustitiam. Officiales igitur, politia, milites cooperari quidem debent in curando ordine publico, non autem in stabilienda usurpatione; neque salaria accepta iis aliam obligationem, praeterquam in bonum societatis, imponunt.

Quod 2. p. affirmat, etiam communiter a recentibus doctoribus catholicis asseritur.

In utraque parte etiam iniustam subiectionem territorii sub regimine alieni Status prae oculis habemus.

Demonst. 1. p. Auctoritati a natura institutae in iis, quae ad eius ambitum spectant, oboediendum est. Atqui in regimine usurpato inest, etsi iniuste possessa, auctoritas civilis a natura instituta, et ad ambitum auctoritatis civilis spectat regere Statum. Ergo regimini usurpato ratione auctoritatis civilis, quae ei inest, a civibus in rebus ad regendum Statum pertinentibus oboediendum est. 267

Demonst. min. Natura poscit, ut etiam tempore regiminis usurpati ordo civilis maneat. Ordo civilis autem esse nequit, nisi adsit auctoritas civilis sive potestas moralis regendi membra ad bonum commune, utpote cum essentia Status conexa et a natura immediate instituta. Potestas autem ab aliquo exercenda est. Sed nequit exerceri a populo vel regimine expulso, cum regimen usurpatorium id impediat. Ideo exercenda est per hoc ipsum.

Itaque regimen usurpatorium possidet quidem auctoritatem, quatenus lex naturalis poscit, ut eam exerceat, quam-

[1]) L. c. n. 2. — [2]) Etiam evenire potuit vel adhuc potest, ut in multitudine nondum politice unita aliquis potestatem sibi arroget seque principem faciat (cf. n. 219). — [3]) In syllabo Pii IX damnatae sunt eiusmodi propositiones 57—61.

[1]) „Dubitatur de tyranno", inquit *Lugo*, „an eius sententiae et alii actus iudiciales validi sint. Loquimur autem de tyranno, hoc est de illo, qui sine titulo rempublicam invasit et usurpavit. Scotus negat, esse validos . . Alii autem communiter dicunt, ea omnia esse valida." De iust. et iure d. 37 n. 27.

diu alios a regimine arcet, sed iniuste eam possidet, quia iniuste alios arcet; seu iniuste in ea condicione versatur, quam exigentia exercendae potestatis comitatur. Aliis verbis: possidet quidem „ius auctoritatis", i. e. ius postulandi oboedientiam societati essentiale, cui in civibus officium oboedientiae respondet, sed non possidet „ius iustitiae" commutativae ad auctoritatem possidendam, cui iuri respondeat in aliis officium iuridicum non eripiendi hanc possessionem.

Aliter. Si non esset officium oboediendi regimini usurpatorio, deesset principium ordinis civilis et turbatio sequeretur. Atqui haec repugnat legi naturae. Ergo.

Itaque cives non tantum propterea oboedire tenentur, quia inoboedientia iis damna affert, sed ex obligatione erga ipsam auctoritatem Status.

268 Ergo cives hoc tempore mandatis regiminis expulsi oboedire non tenentur. Non enim ius actu utendi potestate sua possidet. Attamen retinet ius in auctoritatem possidendam, et in civibus manet habitualis obligatio ei oboediendi, quae tamen interim suspensa est. Cives etiam obligantur ad iura pristini regiminis armis restituenda, si evocantur, quando solida spes successus adest neque gravissima mala publica timenda sunt. Et hoc quidem non tam formaliter propter ius personarum, ad quas auctoritas pertinet (non enim formaliter propterea cives vitam suam perdere debent, ut alii iure regio frui possint), quam potius propter bonum Status, quod gravissime poscit, ut iura regiminis illaesa serventur, nimirum propter constantiam rerum politicarum summe necessariam, quae usurpationibus in discrimen adducitur.

269 **Demonst. 2. p.** Legi naturae repugnat, ut Status in perpetuum vel diutissime careat regimine legitimo seu ut in perpetuum perduret status, in quo auctoritas a possessore illegitimo exercetur, ius autem ad auctoritatem penes alium est. Proinde lex naturae postulat, ut aliquando regimen illud, quod unum per adiuncta possibile est, legitimum evadat. Atqui fieri potest, ut aliquando nullum aliud regimen praeter usurpatorium possibile sit. Nam accidere potest, ut paulatim hoc regimen magnam partem civium consuetudine variaque dependentia secum coniungat et cum rebus publicis arcte coalescat, ut potentia et honor regiminis pristini magismagisque infirmetur aliaque adiuncta talia fiant, ut nulla sit spes fore, ut restitutio pristini et mutatio praesentis regiminis sine magno discrimine publico peragantur. Tunc iam omne aliud regimen impossibile evadit itaque etiam ius veteris exstinguitur propter collisionem iurium et necessitatum, hinc necessitatis stabilis ordinis iurisque societatis ad bonum commune, illinc iuris regiminis veteris, quod iam impossibile factum est. Ergo post aliquod tempus regimen usurpatorium legitimum evadere potest.[1]) — Quando hoc momentum adsit, plerumque accurate definiri nequit. Sed aliquando constare potest, rem non iam dubiam esse.

Demonst. mai. Lex naturalis postulare nequit, ut ius veteris regiminis statim exstinguatur. Generalis enim inviolabilitas iurium et speciatim necessitas stabilitatis politicae exigunt, ut iura regiminis non statim iniusta usurpatione tollantur. Tamen talis conflictus inter ius et factum perpetuus esse non debet. Nam a) est perpetuus fons inquietudinis, aversionum, conspirationum, turbarum, itaque pereunt pacis constantia et iuris certitudo. b) Tales usurpationes frequentes sunt saepeque una aliam sequitur, ut igitur, si antiqua iura numquam exstinguerentur semperque unum contra aliud invocari posset, numquam finis esset tentaminum et infestationum, omnisque certitudo iuris et constantia ordinis civilis atque etiam internationalis perirent. 270

Quae exposita sunt, etiam in occupatione iniusta alieni territorii locum habent, nisi quod in tali causa maius tempus transire potest, donec illa impossibilitas restitutionis adsit, praesertim si subditorum animi constanter aversi manent.

Art. 3. **De mutatione territorii**

Mutatio territorii variis modis, iustis et iniustis, fieri potest: 271

[1]) Ratio, qua possessio usurpatoria paulatim legitima evadit, etiam *praescriptio* vocari potest, sed non significatione propria. Praescriptio

1. *Cessione libera.* Ita 1899 Hispania insulas Carolinas Germaniae cessit. Quae cessio certe valida est, si ad bonum totius Status necessaria est, magisque etiam tunc, cum pars cessa consentit.

2. *Annexione iusta.* Qui in iusto bello victoriam retulit, aliquod territorium Status devicti in suam ditionem redigere potest non propter victoriam ut talem, sed in satisfactionem debitam et proportionatam pro iniuriis acceptis vel in securitatem futuram contra periculosum hostem, si id omnino necessarium videatur.

3. *Annexione iniusta.* Annexio usurpatoria territorii et regiminis ex se quidem legitima non est, sed post aliquod tempus legitima evadere potest; quod supra expositum est.

272 Recens ius internationale positivum distinguere solet annexionem, occupationem bellicam, occupationem simpliciter dictam, quas omnes simpliciter et sine distinctione, at parum recte, titulos legitimos territorii acquirendi habet.

a) *„Annexio"* adest, sit territorium in propriam ditionem redactum esse enuntiatur, ut incolae territorii fiant subditi Status adnectentis. Ut annexio seu, quod fere idem est, „expugnatio" (Eroberung, conquête, conquest) legitima habeatur, postulant, ut potestas militaris pristini possessoris in territorio penitus devicta sit. Sed incolis „optio" dari solet, ut, si velint, subditi Status prioris maneant, attamen sub condicione, ut emigrent. Ad annexionem postulatur agnitio Statuum aliorum, quorum iura attinguntur.

b) *„Occupatio bellica"* (Besetzung, occupation militaire) adest, si hostis tempore belli aliquod territorium occupat in eoque ordinariam potestatem politicam exercet, sed absque annexione sive „iure" expugnationis, ut igitur incolae subditi Status veteris maneant.

c) *Occupatio* simpliciter dicta est susceptio imperii super territorium, quod nondum ad aliquem Statum pertinere censetur. Nomine Status autem intellegunt communitatem in certo territorio fixas sedes habentem sub potestate independenti; societas nomadum non censetur esse Status. A tali occupatione vix differt *„protectoratus"* super colonias („Schutzgebiete").

273 4. *Liberatione territorii* in eo sita, quod territorium separatur et independens fit. Si causa est intolerabilis tyrannis, talis defectio in certis adiunctis legitima esse potest. Cf. etiam n. 248.

---

enim proprie dicta iure positivo tantum valet resque privatas respicit et communiter non censetur fieri posse, quamdiu possessio malae fidei perdurat.

Caput III

De fine Status

Antequam de interna constitutione et de functionibus Status agi potest, inquirere oportet, qualis sit finis Statui natura praefixus. Nempe sicut omnis institutio et societas, ita etiam natura Status fine suo determinatur, ideoque ex fine potissimum iudicium ferendum est de eius interna constitutione, de indole ambituque potestatis eius, de aptitudine et iustitia mediorum, legum, administrationis; horum omnium enim norma est finis. Si igitur Statui certus finis natura praestitutus est, eo tota de Statu tractatio sequens regenda erit. 274

Art. 1. Vera sententia de fine Status

Status habet finem natura praestitutum; id quod nunc interdum immerito negatur. Nam 1) Status est societas natura postulata ad satisfaciendum certis indigentiis humanis ergo natura ei certus finis obtinendus praefigitur. — 2) Si nullus finis naturalis esset, nulla iam inquisitio philosophica de Statu institui posset, qualis sit eius natura et discrimen a reliquis societatibus, qualis eius potestatis extensio, quae normae tenendae in iudicandis legibus etc. — 3) Vix non omnes, implicite saltem, in admittendo tali fine consentiunt, e. g. politici, quando provocantes ad officia Status et regiminis programmata politica proponunt, mutationes legum moliuntur vel immo revolutiones tentant, pariter iuristae atque etiam illi ipsi, qui finem negant, quando „generalem doctrinam de Statu" proponunt, de potestate legitima regiminis, de normis in regendo Statu et similibus disputant. 275

Errant igitur, qui finem naturalem omnibus Statibus communem negant, quia empirismo dediti omnes quaestiones metaphysicas ideoque etiam teleologicas de fine rerum abhorrent vel, id quod cohaeret, quia universali relativismo addicti etiam naturas et fines Statuum perpetuo 276

mutari defendunt ideoque historice tantum inquirendum esse asserunt, quales fines singuli Status sibi proponant.

Th. 18. **Finis Status natura praestitutus est prosperitas publica civium.**

277 **Declar.** 1. Loquimur de fine *Status*, non auctoritatis civilis, cuius distinctionis neglectio nonnumquam confusionem parit. Tamen utriusque finis arcte cohaeret; auctoritatis enim finis est, ut cives in finem Status dirigat. Et quidem de fine *proximo* Status loquimur; ultimus enim finis non alius est quam hominis ipsius, nempe gloria Dei hominumque beatitudo. Porro quaestio de *fine naturali* instituitur, qui Statui non tantum propria aspiratione vel historica evolutione, sed ipsa natura humana praefigitur.

Hic finis a) omnibus Statibus *communis* est, quatenus nimirum abstracte concipitur; concrete spectatus in singulis pro vario culturae gradu aliisque condicionibus varias formas induit. b) Est finis, in quem Status tendere *debet.* Sed utique etiam ab eo aberrare potest, e. g. magis imperii dilatationem quam civium prosperitatem, magis prosperitatem aliquorum quam omnium intendendo, et aliis modis.

278 2. Finis dicitur esse *prosperitas publica* civium. Prosperitas publica in eo consistit, quod publice sufficientia media praesto sunt, quibus cives suae prosperitati privatae temporali consulere possunt. Prosperitas privata temporalis consistit in copia bonorum animae corporisque singulis individuis, familiis, consociationibus privatis propria, quae ad felicitatem huius vitae requiruntur: ergo complectitur bona, quae singuli possident sibique acquirunt, ut sanitatem, victum, vestitum, habitationem agros, libertatem externam, cultum mentis, honestatem, religionem. Ad hanc igitur privatam prosperitatem singulis immediate conferendam Status neque necessarius neque aptus est, sed singuli eam sibi procurant. Attamen ad prosperitatem privatam aliqua media externa necessaria sunt, quae civium facultatem excedunt, quae igitur omnibus in communi offerri debent. In his consistit prosperitas publica. Haec media seu partes prosperitatis publicae tres sunt:

a) *Cura ordinis iuridici,* qua bona iuraque civium efficaci tutela muniuntur et iura officiaque iuridica etiam ulterius determinantur invicemque conciliantur, quantum opus est, ut pacifica omnium cooperatio ad bonum commune stabilisque ordo obtineatur.

b) *Subsidia* prosperitatis, i. e. publicae institutiones bonis communibus obtinendis et conservandis necessariae, quas cives privatim sibi procurare nequeunt, ut viae publicae, institutio postalis, pontes, scholae superiores.

c) *Communicatio productorum* et laborum, quatenus cives diversas res vel labores suos ad vitae sufficientiam necessarios, qui omnes a singulis praestari nequeunt, divisim praestant invicemque offerunt.

Primum et secundum ab auctoritate publica, tertium a singulis civibus sub cura ordinis iuridici praestatur.

Itaque prosperitas publica est medium seu *causa* in 279
prosperitatem privatam ut finem ordinata, operam privatam complens et iuvans. Et complectitur tantum bona *externa* et temporalia, quamvis non materialia tantum. Bona enim interna, ut felicitas animi, virtus, coniunctio cum Deo institutionibus publicis directe procurari nequeunt. Sed mediate etiam illa interna et aeterna bona per activitatem socialem Status obtineri possunt. Vix necesse est animadvertere, prosperitatem intellegi veram, proinde conformem legibus moralitatis et religionis, quae igitur finem ultimum hominis non impediat, sed ei subordinata sit.

Denique finis dicitur prosperitas publica *civium*, ut expresse indicetur, finem non esse prosperitatem et gloriam Status ut talis, ita ut cives eorumque cooperatio propter Status adesse censeantur; sed prosperitatem publicam tamquam medium ordinari in prosperitatem privatam civium.

3. Finis statutus nunc communiter *in philosophia chri-* 280
stiana defenditur. Aristoteles similiter „perfectam sufficientiam", „perfectam vitam" finem esse docet; sed non satis publicam a privata prosperitate discernit. Etiam Romanis semper „salus publica" finis Status esse videbatur. Pariter scholastici cum S. Thoma „bonum commune", „felicitatem

communem", „publicam prosperitatem" finem civitatis esse docuerunt. Similes formulas doctores posterioris aetatis, etiam protestantes, ut Grotius, Chr. Wolff, proponunt. Sed negari nequit, significationem istarum formularum non semper accurate circumscriptam fuisse. Quo fiebat, ut nonnumquam secundum interpretationem valde latam acciperentur et Statuum rectores praetextu prosperitatis communis cuncta gubernare et inspicere studerent in detrimentum libertatis personalis („Polizeistaat").

Propterea ex fine s. 18. „prosperitas publica" multis odiosa facta est. Qui tamen in hoc errarunt, quod eam non accuratius determinarunt, sed reiecerunt aliosque fines falsos substituerunt et praesertim finem ad solam fere iurium tutelam restrinxerunt. Attamen recentes iuris doctores magismagisque ad prosperitatem redeunt, quamvis non semper claris formulis, finem statuentes vel simpliciter prosperitatem communem vel securitatem ordinisque iuridici et culturae curam; sed saepe ita, ut prosperitatem publicam a privata parum distinguant vel bonum commune non satis ad prosperitatem privatam dirigant (n. 299).

281 *Aristoteles* Statum propter „perfectam sufficientiam", „perfectam vitam" adesse censet: „Πόλις .. ἡ εὖ ζῆν κοινωνία .. ζωῆς τελείας χάριν καὶ αὐτάρκους. Τοῦτο δ'ἐστίν, ὥς φαμεν, τὸ ζῆν εὐδαιμόνως καὶ καλῶς".[1]) „Ἡ δ' ἐκ πλειόνων κωμῶν κοινωνία τέλειος πόλις, ἡ δὴ πάσης ἔχουσα πέρας τῆς αὐταρκείας ὡς ἔπος εἰπεῖν, γενομένη μὲν οὖν τοῦ ζῆν ἕνεκεν, οὖσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν."[2]) *Cicero* dicit: „Est igitur .. respublica res populi. Populus autem non omnis hominum coetus quoquo modo congregatus, sed coetus multitudinis iuris consensu et utilitatis communione sociatus."[3]) *S. Thomas* docet: „Cum autem homini competat in multitudine vivere, quia sibi non sufficit ad necessaria vitae, si solitarius maneat, oportet, quod tanto sit perfectior multitudinis societas, quanto magis per se sufficiens erit ad necessaria vitae. Habetur siquidem aliqua vitae sufficientia in familia domus unius .. In civitate vero, quae est perfecta communitas, quantum ad omnia necessaria vitae."[4]) *Suarez* accurate publicam a privata prosperitate distinguens haec scribit: „Addo, potestatem civilem legislativam, etiam in pura natura spectatam, non habere pro fine intrinseco et per se intento felicitatem naturalem vitae futurae, immo nec propriam felicitatem

[1]) Polit. III 9 (1280 b 33). — [2]) Ib. I 2 (1152 b 27). — [3]) De rep. 1 25. — [4]) De regim. princ. I 1. Cf. In 3 Polit. l. 6; 1, 2 q. 90 a. 2 coll. q. 95 a. 1 4; q. 96 a. 2 s; q. 99 a. 3; 2, 2 q. 43 a. 1.

naturalem vitae praesentis, quatenus ad singulos homines, ut particulares personae sunt, pertinere potest, sed eius finem esse felicitatem naturalem communitatis, ut in ea scilicet in pace et iustitia vivant et cum sufficientia bonorum." „Ergo id, quod ita pertinet ad privatam felicitatem, ut non redundet in bonum communitatis, ad hanc potestatem vel legem civilem non spectat."[1]) Consentit *H. Grotius:* „Est civitas coetus perfectus liberorum hominum iuris fruendi et communis utilitatis causa sociatus."[2])

Leo XIII haec docet: „Insitum homini natura est, ut in civili 282
societate vivat; is enim, necessarium vitae cultum et paratum itemque ingenii atque animi perfectionem cum in solitudine adipisci non possit, provisum divinitus est, ut in coniunctionem congregationemque hominum nasceretur cum domesticam tum etiam civilem, quae suppeditare vitae sufficientiam perfectam sola potest."[3])

Demonst. 1. Illud est finis Status natura praestitutus, 283
quod ex naturae exigentia et impulsu per Statum consequendum est. Atqui id est prosperitas publica civium. Ergo hic est finis Status natura praestitutus.

Demonst. min. Natura humana exigit et impellit, ut multitudo familiarum, quae coniunctim habitat, cooperatione sociali sub communi regimine media publica procuret, quae ad suam prosperitatem privatam temporalem necessaria sunt, sed aliter quam tali cooperatione obtineri nequeunt; itaque exigit prosperitatem publicam per Statum consequendam. — Media ista haec sunt:

a) *Cura ordinis iuridici.* Ad quam pertinet α) *tutela* 284
bonorum et iurium, libertatis maxime et proprietatis, contra hostes externos et contra civium laesiones et aspirationes, defendendo ea, laesiones puniendo, lites dirimendo, β) *determinatio* iuris naturalis per positivum, e. g. definiendo ius hereditarium et formas contractuum, γ) *restrictio* libertatis singulorum, in quantum necessaria est, e. g. libertatis in vendendis fundis, caedendis silvis, gerendis negotiis bursalibus. Ista tria una ex parte requiruntur, ut cives necessaria securitate fruantur neve in communi bono procurando inter se impediant, sed iuvent, stabilisque ordo obti-

[1]) De leg. III 11 n. 7. — [2]) De iure belli et pacis I 1 § 14. — Etiam *Ch. Wolff* docet: „In civitate nihil faciendum, quod saluti eiusdem adversatur: salus publica in eadem suprema lex est." Instit. iuris naturae et gent. § 976. Sed publicam a privata salute non satis discernens fere in absolutismum Status incidit. — [3]) Encycl. Immortale Dei.

neatur; alia autem ex parte tantum in unione sociali per auctoritatem communem obtineri possunt, vel quia singuli non sufficiunt (contra hostes), vel quia legislatio necessaria est, vel quia, si singuli iura sua vindicare possent, ingens turbatio oriretur.

b) *Subsidia* a Statu in communi oblata, ut viae ferratae, hospitalia, praesidia contra communia pericula morborum vel inundationum, instituta scientifica. Quae pariter necessaria sunt, sed a privatis procurari nequeunt, quia vel non sufficiunt vel, si forte sufficerent, ista subsidia non recte instituerent, sicut communi omnium bono congruit.

c) *Communicatio productorum* et laborum.

Aliter. Natura exigit, ut per Statum obtineatur *prosperitas* civium. Omnes enim indigent securitate aliisque bonis. Singuli autem per se solos ea omnia sibi procurare nequeunt, sed medium unicum aptum ad ea obtinenda est unio stabilis multarum familiarum sub communi regimine. Porro prosperitas per Statum obtinenda tantum publica, *non privata* esse potest. Nam ad privatam prosperitatem directe procurandam a) Status necessarius non est, sed singuli eam procurant, dummodo quaedam condiciones publicae praesto sint, b) Status aptus non est. Etenim α) id vires eius superat. Deberet enim singulis directe providere et assignare victum, habitationem, media sanitatis, statum vitae, modos filios educandi et infinita alia. β) Talis prosperitas coacta ideoque nulla esset. γ) Privata iura laederet. Directa enim cura prosperitatis privatae spectat ad patremfamilias, parentes et singula individua, qui, sicut officium habent, ut vitam suam in finem ultimum ipsi dirigant, sic etiam ius habent ad debitam hac in re libertatem.

286 2. *Ex historia.* Historia constat, Statibus inesse tendentiam naturalem ad prosperitatem publicam procurandam. Ergo haec est finis eorum naturalis, quia ex sua natura in eum obtinendum tendunt.

Antec. ita ostenditur. Ex eo, quod omnes arbores alicuius speciei certos fructus producere conantur et quidem eo perfectius, quo magis adultae, perfectae et non impeditae sunt, ex eo recte concluditur, huic speciei naturalem inesse tendentiam ad tales fructus producendos. Sic etiam concludi potest, Statibus naturalem tendentiam inesse ad prosperitatem publicam procurandam, si a) omnes, saltem aliquo modo, eam producere conantur, b) et quidem eo perfectius, quo melius natura eorum exculta est, et c) si, quando ab eo fine graviter deflectunt, id ex impedimentis naturae humanae contrariis provenire conspicitur. Atqui a) constat, in omnibus Statibus praesto esse tutelam contra hostes externos et, aliquo modo saltem, etiam contra concivium iniurias et lites, similiter adesse praecepta publica ad convictum socialem ordinandum, atque hanc ordinis iuridici curam maxime a regimine postulari; adesse etiam communicationem productorum; adesse denique subsidia publica, diversa pro diversa cultura, ad communia bona obtinenda et pericula cavenda. b) Quo cultiores sunt populi, eo ampliores tales condiciones publicae praesto sunt. c) Quando Status ab hoc fine graviter deflectunt, quatenus e. g. una pars civium aliam opprimit, dura servitus, diuturnae turbae internae, egestas, continua bella adsunt, id provenire conspicitur ex feritate malisque moribus, ex cupiditate regentium, ex ignorantia et erroribus (de iuribus humanis, matrimonio et aliis) itaque ex impedimentis naturae contrariis seu ex aberratione a via naturae.

Finis Status uberius declaratur. Ut finis descriptus clarius perspiciatur, aliqua eius momenta distinctius exponere iuvat. 287

1. Ad essentiam prosperitatis publicae pertinet, ut activitatem privatam civium *compleat* solumque compleat, illa videlicet praestando, quae una ex parte civibus necessaria sunt, alia ex parte ab iis privatim obtineri nequeunt. Extensio igitur prosperitatis publicae ibi incipit, ubi sufficientia privata desinit, et comprehendit, non quaecumque ad bonum civium conferri possunt, sed quae necessaria sunt. Si prosperitas publica et activitas Status ulterius extenditur, libertas civium laeditur et proinde prosperitas desinit esse prosperitas. Ad libertatem enim civium

spectat, ut ipsi, quantum possunt, bono suo consulant, neque Status institutus est, ut iura civium laedat, sed ut ea tueatur solumque in tantum restringat, in quantum bonum commune exigit. Id attendendum est, non ubi de tutela iurium, sed ubi de positiva procuratione prosperitatis agitur, e. g. de scholis instituendis et praescribendis, de activitate civium inspicienda et manuducenda. In his facile, si Status ea facienda assumat, quae minime necessaria sunt vel a privatis fieri possunt, limites natura definitos transgreditur. Sed necessitas, de qua sermo fit, late interpretanda est.

Prosperitas publica abstracte spectata eiusque extensio virtualis semper eadem est: comprehendit media publica necessaria ad prosperitatem privatam. Sed eius actualis extensio *mutari* potest. Quo maior est cultura, eo una ex parte maior est privata activitas et sic minor provisio Status, sed altera ex parte eo ampliores sunt indigentiae et implexius commercium sociale ideoque eo maior extensio curae publicae, quatenus ampliora subsidia publica petuntur et amplior atque implexior oritur apparatus legum. Praeterea in una natione praevalet agricultura, in alia industria vel aliud vivendi genus, cui activitas publica accommodanda est.

288 2. Inter ea, quae Status per auctoritatem ad prosperitatem conferre debet, *primum* est *cura ordinis iuridici.* Nam a) maxime necessaria est, quia sine ea securitas ordoque esse nequeunt. Ideo nihil magis a regimine postulari solet, quam ut isti provideat (cf. 1 Tim 2, 2). b) Facilius subsidia prosperitatis, nullo autem modo ordo iuridicus a privatis curari potest. c) Ideo antiquitus potissimum munus principum esse censebatur, ut in bello duces, in pace autem iudices essent (cf. e. g. 1 Reg. 8, 5; 2 Reg. 15, 4; 3 Reg. 3, 9; Sap. 6, 5). Sed notandum est, Statum ordinem iuridicum naturalem non solum tueri, sed iure quoque positivo determinare debere, et quidem etiam limitando iura privata, e. g. accuratius definiendo ius contractuum, restringendo libertatem in agendo, ne publica

honestas et religio laedantur, ne infirmiores capitalismo opprimantur etc.

3. Ad notionem prosperitatis publicae praeterea spectat, ut *communis sit* omnibus membris, nemine per se ex) 289
cluso. Alioquin non esset vere publica, omnibus patens, sicut natura poscit. Status enim in omnium auxilium institutus est, et praeterea vita civilis talis est, ut, qui a prosperitate publica excluditur, etiam a privata excludatur, simul tamen cogatur ad aliorum bonum gratis cooperari. Sed fieri potest, ut aliqui per accidens propria culpa vel infelici casu excludantur. Porro communitas illa prosperitatis non plane aequalis, sed potius *proportionalis* sit, scilicet secundum indolem, exigentiam meritaque membrorum iuxta regulas iustitiae distributivae. Ita convenit, ut infirmiori parti populi maior cura tribuatur, quia totius corporis salus exigit, ut partibus imbecillioribus diligentius provideatur. Praeterea prosperitas publica non solum omnibus individuis, sed etiam familiis ut talibus, classibus et societatibus privatis communis esse debet, quippe quae etiam ut tales partes naturales Status sunt, quibus igitur providere debet. Denique prosperitas etiam ad cives futuros se extendit. Sicut enim praesentes, ita etiam futuri homines Statu indigent; horum prosperitas autem, quippe quae etiam ex praesentibus condicionibus pendet, iam antea praeparanda est.

4. Itaque finis Status *non est Status ipse,* propria eius 290
conservatio, flos et gloria. Nulla enim societas, utpote unio plurium ad communem finem, propter se ipsam adest, sed propter finem a se distinctum. Attamen ut hunc finem assequatur, oportet ut conservetur, et ad finem melius assequendum oportet ut perficiatur. Ideo Status se ipsum tueri atque etiam operam navare potest et debet, ut suam securitatem, organizationem, potentiam, quantum opus est, augeat.

5. Prosperitas a Statu obtinenda non solum corporis, 291
sed etiam animi bona comprehendit, proinde etiam *honestatem et religionem* (videlicet publicam, quae ingreditur

vitam publicam). Atque hoc etiam ita, ut suprema potestate res honestatem religionemque spectantes curare valeat, nisi forte supremus rerum humanarum rector potestatem harum rerum regendarum superiori auctoritati commiserit. Quod revera nunc locum habet. Nam Deus hanc potestatem Ecclesiae commisit, nimirum quoad sibi subiectos i. e. baptizatos, quia humana natura nunc vitiata est ideoque societas mere naturalis, qualis Status est, sine errore et pravitate illas res regere nequit, et quia religionem supernaturalem instituit. Itaque Status quoad non baptizatos ulterius suprema potestate honestatem religionemque curare potest, quoad baptizitatos autem nonnisi in subordinatione sub Ecclesia, ut igitur eorum honestatem et religionem tueri quidem et promovere, non autem propria auctoritate regere ac definire debeat.

292 **Obiectiones.** 1. Qualis sit finis Status, non a priori, sed empirice inquirendum est. — *Resp.* D. empirice inquirendum est, qualis sit finis historicus, in quem Status reapse tendunt C. qualis sit naturalis, in quem tendere debent Sd. quatenus a natura humana empirice nota proficiscendum est, ut inquiratur, quid Status intendere debeat C. quatenus tantum per experientiam et historiam inquirendam sit, quid Status intendant sive intenderint N.

2. Verum est, quod Montesquieu asserit, communem omnium Statuum finem hunc tantum esse, ut se conservent, alios fines esse particulares. „Dilatatio fuit finis Romae, bellum Lacedaemonis, religio finis populi Iudaici, commercium Marsiliae etc."[1]) — *Resp.* ad 1) D. conservatio sui est unicus finis communis N. aliquis Sd. propter se intendendus N. propter cives C. Ad 2) D. isti fines sunt fines naturales istorum Statuum N. historici, quos reapse intenderunt Sd. totales N. partiales (supposita veritate historica) C.

3. Prosperitas publica finis valde indeterminatus est, ideo ad potestatem politicam nimis extendendam ducit. „Notio prosperitatis et affinis notio utilitatis tam ambiguae, tam indeterminatae sunt, tantopere ex subiectiva opinione dependent, ut ex iis omnia possibilia deduci possint et deducta sint . . Ista est doctrina classica absolutismi politici."[2])

[1]) „Quoique tous les états aient en général un même objet, qui est de se maintenir, chaque état en a pourtant un qui lui est particulier. L'agrandissement était l'objet de Rome, la guerre celui de Lacédémone, la religion celui des lois judaïques, le commerce celui de Marseille . . en général les délices du prince celui des états despotiques, sa gloire et celle de l'état celui des monarchies, l'indépendance de chaque particulier est l'objet des lois de Pologne, et ce qui en résulte, l'oppression de tous." Esprit des lois XI 5. — [2]) *Jellinek:* „Der Begriff des Wohls und der ihm nahe verwandte des Nutzens sind so vieldeutig, so unbestimmt, daß aus ihnen alles Mögliche gefolgert werden kann und gefolgert worden ist . . Sie ist die klassische Theorie des Staatsabsolutismus und des Polizeistaats." Allg. Staatslehre[3] (5. Neudruck 1929) 243. „Die entsetzlichen Erfahrungen", inquit similiter *Bluntschli*, „welche die Welt mit den Greueln des Pariser Wohlfahrtsausschusses [Comité du Salut public] in den neunziger Jahren des vorigen Jahrhunderts gemacht hat, haben das Wort [Salut public] vollends in Mißkredit gebracht." Allg. Staatslehre[5] I (1875) 359.

— *Resp.* D. prosperitas publica recte inspecta valde indeterminata est etc. N. si non recte inspicitur vel si tantum de „prosperitate" sermo fit idque saepe ita, ut publica cum privata permisceatur C.

4. Status saepe prosperitatem privatam curare debet, e. g. quando pauperes sustentat. — *Resp.* D. curat haec formaliter sub respectu prosperitatis publicae, e. g. ne pauperes bono communi obsint vel ut onus civium pauperes iuvandi in se suscipiat C. sub respectu prosperitatis privatae N. 293

5. Prosperitas publica seu bonum commune in eo consistit, quod prosperitas privata omnibus communis est. Ergo prosperitas publica nequit esse finis, nisi eo ipso prosperitas privata finis sit. — *Resp.* N. ant. Prosperitas, quae publica, et bonum, quod commune dicitur, non est prosperitas privata omnibus logice communis, sed est communis causa ad prosperitatem privatam.

Art. 2. **De falsis sententiis finem Status spectantibus**

Praeter sententiam scepticam, quae finem communem Status generatim in dubium vocat (n. 275), duae potissimum sententiae examinandae sunt, una, quae nimis restringit, altera, quae nimis exaggerat finem.

I. **„Sola iurium tutela finis Status est"**, asserit prima 294 sententia. Quae igitur tenet, officium Status solum esse curam ordinis iuridici et id quidem ita, ut tantum libertatem civium tueatur, non autem limitet, nisi quantum necesse sit, ut omnes aequali libertate frui possint. Haec sententia s. 18. orta est, postquam immoderata interpretatio prosperitatis communis in multis regnis absolutismum produxit. Kant eam veste philosophica induit. S. 19. liberalismo propria facta est, qui in „iuribus humanis" 1789 pronuntiatis innititur et plenam hominis libertatem profitetur, quam Status tueri, restringere autem solum eatenus debeat, quatenus omnium eadem libertas simul constare possit, in aliis autem, in scientia, religione, in docendo,

scribendo, in certamine virium oeconomicarum plenam concedendam esse libertatem.[1]) Haec doctrina legislationem s. 19. rexit et varias immoderatas libertates induxit, quae tristissimos attulerunt effectus. In rebus oeconomicis ista principia fere relicta iam sunt, propter manifesta mala, quae consecuta sunt, sed in aliis tum doctrina tum leges et effectus perdurant.

295 Primus fere istam doctrinam *Locke* proponit.[2]) *Kant* eam excoluit. Qui hominem autonomum facit et uni tantum legi propriae rationis subicit, externam autem libertatem plenam ei concedit eatenus solum restringendam, ut etiam aliorum libertas simul constare possit: „Ita te gere extrinsecus", inquit, „ut liber usus arbitrii tui cum libertate uniuscuiusque secundum legem generalem simul constare possit."[3]) Statum igitur id unum efficere debere, ut haec omnium libertas tuta sit.

Finis Status non est sola iurium tutela. Nam

296 1. Finis Status illud est, ad quod consequendum natura Statum exigit, ergo prosperitas publica. Atqui prosperitas publica non consistit in sola tutela iurium, sed, praetermissa communicatione productorum ex parte civium, comprehendit a) subsidia publica, b) curam ordinis iuridici. Quae cura non tantum iura tueri, sed etiam limitare debet, ne bonum commune impediatur. Status non debet libertatem concedere quaelibet docendi, pingendi, agendi et negotiandi et sic permittere, ut aliorum religio bonique mores in discrimen adducantur viresque oeconomicae infirmiores validioribus misere succumbant. Ita Status graviter deesset officio boni communis procurandi et officio erga Deum, cum religionem et honestatem vehementer negligeret.

Non est verum, homini libertatem concedendam esse ad quaelibet facienda, dummodo ne similis aliorum libertas impediatur. Haec sententia ignorat, homines non solum suum bonum individuale consequi debere, sed etiam ad vitam socialem destinatos esse, quae quidem postulat,

---

[1]) „Laissez faire, laissez aller, le monde va de lui-même." Liberalismus oeconomicus etiam doctrina manchesteriana vocatur. — [2]) Two treatises on civil government 1689. — [3]) „Handle äußerlich so, daß der freie Gebrauch deiner Willkür mit der Freiheit von jedermann nach einem allgemeinen Gesetze zusammen bestehen könne." Metaphysik d. Sitten. Rechtslehre, Einlt. § C.

ne aliorum stricta iura violemus, at insuper etiam poscit, ne prosperitatem communem impediamus, sed potius iuvemus. Praeterea haec sententia supponit puerile istud de natura humana iudicium, quod eam omnino bonam existimat, nesciens, ei gravia vitia mentisque obscuritates inesse, ut, si sibi libere relinquatur, non harmonia, sed inordinatio sequatur.

2. Numquam Status, neque tempore praedominantis 297
liberalismi, contenti fuerunt sola iurium privatorum tutela, sed subsidia prosperitatis instituerunt et varie libertatem restrinxerunt. Praesertim observamus, libertatem oeconomicam, quam legislatio antea concesserat, nunc iterum limitari.

II. Immoderata Status dominatio. Recentiore tempore plurimi finem momentumque Status immoderate extendunt, quatenus ei omnes fere civium res directe subiciunt in grave libertatis personalis detrimentum. In hoc duae sententiae concordant, quae ceteroquin non parum differunt.

1. Bonum publicum tamquam finis in se apprehenditur. 298
Haec opinio late diffusa tenet, finem Status esse quoddam bonum publicum, attamen non ut medium in felicitatem privatam ordinatum, sed tamquam finem in se, cui prosperitas civium subordinetur. Hoc bonum publicum vel dicitur ipse Status eiusque perfectio ac gloria vel nationis generisve humani profectus et cultura. Qua opinione Statui illimitata potentia attribuitur, ut a civibus, ferme posthabito eorum bono privato, vix non omnia exigere valeat, quae ad gloriam Status et culturam publicam utilia videantur.

Antiqui gentiles opinione imbuti erant, homines propter civitatem 299
adesse; cives vix ullis adversus Statum iuribus fruebantur. Maxime in Statibus orientalibus hic mos fuit, sed etiam apud Graecos et Romanos; at ibi iam aliqua iuris personalis conscientia invenitur. Gentilibus enim finis dignitasque personalis hominum non clare perspecta erant; praeterea, cum societas religiosa independens deesset, Status etiam religionem et moralitatem regendas suscepit; saepe etiam opinio quaedam religiosa adfuit, reges potestate a diis tradita ideoque absoluta instructos esse. Sic Platoni finis civitatis tam late patere videtur sicut totus finis humanae naturae, et civitati plenam concedit potestatem

in familiam, matrimonium, pueros, proprietatem. Etiam Aristoteles civitati omnia fere tradit.[1])

Recenti aetate maxime *Hegel* apotheosim Status inauguratus est. Secundum eum Status est summa repraesentatio entis absoluti pantheistici, „absolutus immotus finis sui", „summo iure in singulos instructus"[2]), „Status instar entis terrenidivini venerandus est, atque intellegere oportet, si difficile sit naturam comprehendere, infinite difficilius esse Statum comprehendere."[3])

300 Multis nunc similis opinio inest, finem supremum Status esse culturam humanam et speciatim *propriae nationis prosperitatem,* quae in Statu personalitatem quandam induere apprehenditur. Ideo Statui fere plenam potestatem attribuunt, ut res subditorum in hunc finem dirigat. Propter obscuratam enim ideam Dei, genuini boni summi ac finis, fere hominem ipsum finem supremum constituunt, sed non hominem singularem, quippe qui finis esset nimis exiguus, sed collectivum, genus humanum sive nationem, cui igitur omnia subordinanda sint.

In eandem immoderatam atque absolutam dominationem Status omnes iique plurimi incidunt vel incidant oportet, qui Statum omnis *iuris supremum fontem* faciunt, qui plane autonomus sit nulloque nisi proprio iudicio et voluntate ligetur.[4])

301 *Finis Status non est bonum publicum tamquam finis in se* apprehensum. Nam

1. Finis est prosperitas publica civium seu publica oblatio mediorum, quibus cives prosperitatem privatam procurare possunt, ergo bonum publicum tamquam medium obtinendae felicitatis privatae.

2. Doctrina allata praeterea a) hominem facit purum medium utilitatis nationis suae ideoque dignitate personali privat, b) idque ita, ut omnia ab eo exigi possint et ipse absolutismo Status tradatur. c) Ista sententia nunc magna ex parte ex ignoratione Dei nascitur, quae humanitatem,

---

[1]) Polit. VIII 1 (1337 a): „Non existimandum est, aliquem civem esse suum, sed tenendum est, omnes esse civitatis." — [2]) „Absoluter, unbewegter Selbstzweck". „Dieser Endzweck hat das höchste Recht gegen die einzelnen, deren höchste Pflicht es ist, Mitglieder des Staates zu sein." Grundlinien der Philosophie des Rechts. WW. VIII (1833) § 258. — [3]) „Man muß den Staat wie ein Irdisch-Göttliches verehren und einsehen, daß, wenn es schwer ist, die Natur zu begreifen, es noch unendlich herber ist, den Staat zu fassen." Ib. § 272. „Der vernünftige Staat ist unendlich in sich." § 270. — [4]) „Hodierna doctrina iuristica de Statu . . Statui formale ius tribuit ad fines activitatis suae proprio iudicio definiendos, ut per se nihil, quod ad socialem vitam humanam pertinet, eius regimini subtractum sit. („Die moderne juristische Theorie vom Staate . , schreibt dem Staate das formelle Recht zu, nach seinem Ermessen die Grenzen seiner Wirksamkeit zu bestimmen, so daß prinzipiell nichts dem menschlichen Gemeinleben Angehörige seiner regulierenden Macht entrückt ist.") *Jellinek,* Allg. Staatslehre[3] (1929) 327.

nationem, Statum loco Dei ens quoddam absolutum constituit, quod sibi finis, suprema lex, fons omnis iuris sit.[1]) (L'Etat est athée).

Obiectio. Profectus nationis et Status est verum bonum civium ideoque ad prosperitatem et sic ad finem Status pertinet. — *Resp.* D. profectus conceptus instar finis in se, cui prosperitas privata subordinanda sit, vel immo apprehensus tamquam finis absolutus N. si recte spectatur et intenditur tamquam medium ad bonum civium, pertinet ad prosperitatem publicam, saltem ut pars C.

2. Doctrina socialistica una quidem ex parte finem Status eatenus nimis coarctat, quod, utpote materialistica, fere tantum prosperitatem materialem seu copiam bonorum oeconomicorum attendit eique omnia subordinat, honestatem autem et religionem parum curat, immo religionem ex fine Status eliminat. Sed altera ex parte finem ac dominationem Status praeter omnem modum extendit, quia etiam privatam prosperitatem directe a Statu procurari iubet. Postulat enim, ut bona productiva ex privata in communem possessionem Status transeant Statusque singulis tum labores iniungat tum bona communiter producta secundum eorum labores vel indigentias assignet; etiam educationem Status socialistibus in suam potestatem accipere vult. 302

Haec doctrina intolerabilis est. Nam hac ratione, praeterquam quod talis cura boni privati facultatem Status penitus superat, cives in condicionem mediorum communitatis et quidem talium, quae tantum productioni inservire debent, rediguntur, Statuique illimitatum ius in singulos traditur; itaque promissa prosperitas servitus evadit.

Caput IV

De interna constitutione Status

Postquam originem, mutationes et finem Status consideravimus, iam de interna Status natura, de eius qualitatibus, partium structura mutuaque relatione agendum est.

---

[1]) Graviter hac de re *Pius XII* loquitur in Ep. enc. Summi Pontificatus 20. Oct. 1939.

Art. 1. **Generalia de natura Status**

303 **Status est societas perfecta.** Statum esse veram *societatem* seu stabilem unionem moralem plurium, individuorum nimirum, familiarum, classium aliarumque partium ad communem finem assequendum, et quidem societatem *naturalem,* ex antea dictis elucet.

Atque Status societas *perfecta* est seu talis, quae sibi ad finem consequendum sufficit ideoque ex alia societate non pendet. Nam finis, prosperitas publica, ex natura ei praestitutus est. Ideo ex eadem naturae institutione omnia iura et media ad istum finem necessaria habeat oportet, et quidem per se ipsum, non per aliam societatem, cuius pars esse debeat et per quam respectu finis sui complendus sit. Etenim Status ipse ultimum supplementum ad perfectam vitae sufficientiam consequendam praestat, proinde omnium aliarum societatum (naturalium) ultimum complementum ideoque suprema societas inter omnes et proinde nullius essentialiter pars est. Propterea etiam respectu finis sui independens est; quae independentia suprematia Status vocatur. De qua iam plura dicenda sunt.

304 **Suprematia** (Souveraineté) primo de auctoritate civili, deinde de Statu praedicatur.[1]) Auctoritas civilis oportet quidem ut in se una sit, quatenus non in complures potestates inter se independentes divisa esse potest, quod unitati Status repugnaret. Sed per complura subiecta distributa esse potest, et quidem ita, ut vel insit cum dependentia ab aliquo superiore, velut in officialibus, vel sine tali dependentia. Sic iam suprematia dicitur. Suprematia igitur *auctoritatis civilis* in eo consistit, quod independens seu suprema est. Suprematia igitur requirit, ut absit dependentia externa ab altero Statu et dependentia interna a superiore potestate proprii Status. Suprematia, quatenus

[1]) Etiam ad S. Pontificem suprematia pertinet, et quidem tum ecclesiastica, quatenus in Ecclesia, quae etiam societas perfecta atque Statu sublimior est, supremam potestatem possidet, tum etiam civilis.

de *Statu* praedicatur, significat, Statum potestatem independentem et speciatim independentiam externam (suprematiam iuris internationalis) habere.[1]) Hac ratione Status a municipiis et provinciis differt.

Suprematia autem non prohibet, quominus Status debita iustitiae commutativae contrahat vel etiam onera ac servitutes, velut ex clade bellica imposita, portet. Neque impedit, quominus duo Status ad unum compositum coalescant, dummodo independentiam essentialem ad Statum requisitam retineant neve in gradum provinciae deprimantur. Quaestio ulterior, quando in tali compositione independentia ad notionem Status sufficiens permaneat et quando desinere censenda sit, non semper facilis est. Videtur solvenda esse ex regula aestimationis moralis, secundum quam tamdiu dicitur aliqua res manere, quamdiu eius pars longe praestantior manet, etsi aliquid pereat. Sic censetur arbor manere, etsi complures rami perditi sunt. Sic etiam independentia Status manere censetur, quamdiu pars eius multo principalior, i. e. independentia *quoad res principales,* manet. Videtur igitur sufficere, ut maneat independentia quoad res internas principales, etsi aliqua dependentia adsit in relationibus externis, quod e. g. legationes, pacta internationalia, bellum et pacem attinet.[2]) 305

De Statibus compositis. Quaestio modo tractata contingit divisionem Statuum in simplices et compositos. Status simplex (Einheitsstaat) ille est, qui non ex compluribus constat, ut Gallia. Status compositus adest, si complures 306

[1]) Suprematia igitur non in eo consistit, quod auctoritas civilis *absolute* independens sit a qualibet lege superiore; subest enim legi naturali et divinae. Itaque non est „proprietas Status, quo tantum sua voluntate iure ligari potest". (Souveränität „ist die Eigenschaft des Staates, kraft welcher er nur durch eigenen Willen rechtlich gebunden werden kann." *Jellinek,* Lehre von d. Staatenverbindungen [1883] 34.) — [2]) Neque suprematiae obstare videtur, quominus Status singuli in rebus ad communem salutem humanam necessariis alicui communi auctoritati internationali subsint; de qua re cf. infra, ubi de relationibus internationalibus agetur. Ceterum de notione et amplitudine suprematiae magna inter iurisperitos sententiarum varietas est. Certe eius notio antea strictior paulatim dilatata est.

Status eatenus perpetuo coniuncti sunt, quatenus aliqua ratione regimine communi reguntur. Ergo, si duo regna tantum unione personali communis principis vel tantum foedere (Alliance) sociata sunt, non oritur Status compositus. Porro unitas compositionis plus minusve stricta esse potest. Sic complures species Status compositi distinguuntur:

307 1) *Status foederalis* (Bundesstaat, État fédéral) ex compluribus Statibus (Gliedstaaten) compositus est, qui in aliquibus communi auctoritati a singulis independenti subsunt. Haec auctoritatis igitur aliquam partem potestatis supremae possidet. Notandum enim est, in potestate suprema complures partes distingui et dividi posse, non quidem in se, ut cohaerere et consonare desinant, sed ratione subiectorum, quatenus e. g. per leges fundamentales suprema potestas belli ac pacis, gubernatio rerum externarum, potestas legislatrix inter diversa subiecta distribuuntur. Id accidit in Statibus foederalibus. Si auctoritas communis a singulis Statibus independens partem praecipuam auctoritatis possideret, Status partiales non iam simpliciter dici possent suprematia frui ideoque stricte Status non iam essent.[1]) Sin autem Status partiales praecipuam partem retinent, nihil obstat, quominus merito Status nominentur. Status foederales sunt U. St. A., Helvetia, Germania post a. 1871, Brasilia post 1891.

In Statibus foederalibus saepe certamen geritur inter *foederalismum* et *unitarismum*. Foederalismus vult Status partiales conservare earumque propriam independentiam contra centralisationis molimina tueri. Unitarismus autem hanc independentiam centralisatione augenda minuere sive tollere nititur.

2) *Confoederatio Statuum* (Staatenbund, Confédération d'États) adesse censetur, quando complures Status in aliquibus rebus tali regimine communi reguntur, quod non

[1]) Etsi talis „Status" partialis ipse non iam vere suprematia fruitur, potest tamen eius princeps consueta privilegia *personalia* alioquin suprematiae propria possidere.

singulis Statibus superius est, sed tantum summa voluntatum omnium Statuum est, qui in aliquibus rebus communem legislationem et administrationem instituerunt. Singulorum igitur independentia integra manet. Talis fuit „Der Deutsche Bund" 1815—67, Helvetia ante a. 1848. Status foederalis quasi unum per se, confoederatio autem unum per accidens vocari potest.

3) Peculiaris compositio locum habet, a) quando *protectoratus simplex* sive internationalis adest[1]), quo Status 308 potentior se obligat ad infirmiorem tuendum contra externos et internos conatus hostiles hac condicione, ut etiam eius relationes externas regat et aliqua commoda ab eo accipiat (Monaco); quo suprematia non tollitur — b) quando aliquis Status in rebus internis independens est, in externis autem ab alio, qui *Suzerain* nominatur, ita pendet, ut ei militarem cooperationem in bello et aliqua tributa debeat; ita olim Bulgaria et Aegyptus a regno Osmanico pendebant.

De Partibus Status. 1. Status, utpote multitudo unione 309 morali ad communem finem assequendum unita, ex duabus partibus, una materiali, altera formali, coalescit. Pars materialis est multitudo seu *populus* cum omnibus individuis, familiis, classibus, quas complectitur, simul sumpto territorio, quod incolit et quocum naturaliter coalescit. Pars formalis est ipsa *unio,* qua multitudo evadit societas civilis. Quae unio in officiis et iuribus consistit, quibus membra ad communem finem assequendum copulantur, nempe potissimum in iure Status in membrorum cooperationem et in officio membrorum eam praestandi. Ad ius illud in membrorum cooperationem, quod Status habet, maxime pertinet ius membra in finem communem dirigendi, quod *auctoritas* dicitur. Auctoritas enim civilis est ius membra efficaciter ad finem Status dirigendi praecipiendo, iudicando, puniendo, iuvando. Haec est auctori-

[1]) Non vero protectoratus colonialis super colonias, quae independentia carent, neque protectoratus missionarius, qui ab aliquo Statu christiano in alio Statu nonchristiano geritur.

tas abstracte concepta. Concrete spectata est subiectum hoc iure instructum.

310 Officium cooperandi ad prosperitatem et ius cooperationem postulandi ad specialem virtutem pertinent, quae *iustitia legalis* dicitur. Iustitia legalis est species iustitiae, quae respicit ius societatis et quidem perfectae postulandi a membris, quae ad finem necessaria sunt. Ab iis, qui auctoritatem gerunt, Status et iustitia legalis postulant, ut subditos ad prosperitatem assequendam regant recte legibus ferendis, iudicando, subsidiis publicis offerendis; a subditis autem (quatenus sunt subditi et non simul auctoritatem participant) postulat, ut leges observent et directioni obsecundent. Ius iustitiae legalis etiam vi extorqueri potest, scilicet ab auctoritate respectu subditorum, non autem vicissim, quia inde graves turbae sequerentur.[1])

311 2. Quod igitur *relationem auctoritatis ad subditos* spectat, haec generatim dicenda sunt:

a) Auctoritas ordinatur in prosperitatem publicam civium assequendam. Non igitur exercenda est instar potestatis patrisfamilias, quae in domesticos refertur et directe privatum eorum bonum intendit, multo minus instar potestatis herilis, quam herus in famulos exercet, potissimum utilitatem propriam intendens. Neque auctoritas extra et supra Statum stat, sed est pars sive membrum Status, attamen tale, quod alia membra regit, nempe caput.

b) Auctoritas et subditi potissimum vinculo iustitiae legalis copulantur: auctoritas exercet ius Status exigendi necessaria ad prosperitatem, subditi vero huic iuri obsecundant. Praeterea auctoritas etiam iustitia distributiva erga subditos obligatur, ut debita proportione communia onera et bona distribuat. His accedunt leges et consuetudines positivae, praesertim leges fundamentales, quibus relatio regiminis ad subditos accuratius determinatur.

Primum igitur de parte materiali, de populo cum territorio, agendum, deinde structura auctoritatis exponenda est.

[1]) Cf. de iustitia legali Eth. I.

Art. 2. **De structura populi**

Populus est complexio eorum, qui sub auctoritate communi Statum constituunt. Ita populus hoc loco intellegitur.[1]) Populus autem non est concipiendus instar aggregationis atomicae individuorum aequalium[2]), sed tamquam *totum organicum*. Sicut in organismo non tantum atomi mechanice aggregatae sunt, sed primum ad cellas, per cellas ad organa, diversa structura et functione praedita diverseque invicem subordinata, colliguntur et dein demum in unum totum conspirans uniuntur, ita populus ex plurimis quidem individuis componitur, quae tamen plerumque non immediate, sed ita societatem civilem constituunt, ut antea naturaliter ad familias, municipia, classes, tribus nationales colligantur, quae deinde in Statum coniunguntur. Istae unitates organicae, diversa indole et functione instructae, etiam naturali institutione ortae sunt, sicut Status ipse, et aliquae etiam magis naturali. Proinde a Statu non supprimendae sunt, sed, relicta cuiusque indole et agendi libertate, organice in altiorem unitatem Status complectendae sunt. 312

Iam de praecipuis partibus organicis populi ex ordine agendum est.

§ 1. De familia

1. *Familia et Status essentialiter differunt,* non gradu tantum, quasi Status sit familia amplificata.[3]) Differunt enim a) *fine:* finis proximus familiae est bonum privatum coniugum, filiorum, heri et famulorum, finis Status autem bonum publicum civium. — b) Differunt *interna constitutione:* familia coalescit ex societate matrimoniali, filiali, 313

[1]) Nunc non raro nomine populi natio significatur. Hic igitur populus nationalis non idem est ac populus politicus, de quo modo loquimur. — [2]) Talis conceptio manifestatur e. g. in repraesentatione parlamentari aequali, in qua deputati pure secundum numerum civium eliguntur. — [3]) Cf. Aristoteles, Polit. I 1; S. Thomas, 2, 2 q. 58 a. 7 ad 2. Aristoteles, Polit. II 2 ostendit, *Platonem* ad communitatem bonorum, liberorum, uxorum admittendam ex ignorato discrimine inter Statum et familiam pervenisse.

herili, Status autem ex familiis, municipiis, provinciis. Subiectum auctoritatis in familia a natura determinatum est, non item in Statu. Ambitus potestatis patriae ubique idem est, ambitus vero potestatis politicae variari potest et certe amplior est. Vinculum iuridicum Status est iustitia legalis, vinculum autem familiae amor, pietas, iustitia commutativa.

Familia magis et prius a natura exigitur quam Status. Primum enim ex indigentiis et impulsu naturae ad genus humanum propagandum uterque sexus coniungitur et parentibus officium educationis imponitur, tunc demum, quia familiae sibi non sufficiunt, Status ut complementum accedit.

314 2. Cum igitur familia cum propria sua natura, officiis et iuribus ante Statum et independenter ab eo exsistat, Status eius internam constitutionem, activitatem, iura illaesa relinquere et ea tantum familiae iniungere debet, quae ad bonum publicum necessaria sunt. Seu aliter: familia non directe a Statu pendet, sed tantum indirecte; seu familia non pendet respectu finis proprii, qui a natura ei assignatus est, sed tantum ratione altioris finis Statui assignati. Itaque Status cavere debet, ne ius parentum in liberorum educationem vel ius patris administrandi bona familiae et testamentum condendi vel similia iura laedat.[1])

§ 2. De municipiis

315 Minore quidem, attamen simili ratione etiam municipia partes naturales Status sunt. *Municipium* (Gemeinde, Commune) est communitas plurium familiarum immediata vicinia coniunctarum. Naturaliter fit, ut familiae domus suas vicinas ponant tum propter consanguinitatem et amicitiam tum maxime propterea, ut sibi mutuum auxilium ferant;

---

[1]) „Familia“, inquit *Leo XIII*, „perparva illa quidem, sed vera societas eademque omni civitate antiquior; cui propterea sua quaedam iura officiaque esse necesse est, quae minime pendent a republica . . Familia quidem paria saltem cum societate civili iura obtinet. Paria saltem diximus, quia, cum convictus domesticus et cogitatione sit et re prior quam civilis coniunctio, priora quoque esse magisque naturalia iura eius officiaque consequitur.“ Rerum novarum.

et quidem per se id prius fit, quam ad Statum copulantur, quippe qui ex municipiis oriri solet. Apud Graecos et alibi maiora municipia etiam simul independentes Status erant. — Itaque municipia a familiis differunt iisque ulteriorem sufficientiam (sed nondum plenam) conferunt et initia quaedam Status sunt.

Quia igitur municipia partes naturales Status sunt 316
proprio fine et activitate natura instructae, etiam ut tales a Statu tractandae sunt, i. e. conveniens iis *autonomia* concedenda est (Selbstverwaltung, Self-Government), ut libere agere valeant, quae per se possunt, sub inspectione Status, qui tamen autonomiam eatenus solum restringere debet, quatenus bonum commune postulat. Hac ratione bona localia civium cum maiore notitia, aptitudine, efficacia procurantur, maiori per se libertati consulitur et Status oneribus levatur.

Similia, servata proportione, dicenda sunt de *provinciis* indole et moribus diversis, maxime si iuribus historicis fruuntur.

In regnis antiquis, in quibus unio Status minus arcta 317
erat, municipia magna fruebantur autonomia. Pariter medio aevo, municipia praesertim oppidana. Quae tamen autonomia paulatim a principibus suppressa est, parum quidem in Anglia, vehementer vero in Germania. Recentiore tempore iterum restituitur; magna viget in Anglia, ampla in Germania et alibi, insufficiens vero in Gallia.

Municipia nunc „personae iuris publici“ habentur, i. e. aliqua iura Status participant: habent suos magistratus cum potestate a Statu agnita, saepe suam politiam (Police), etiam tributa exigere valent. Praeterea scholas fundant, curam pauperum suorum gerunt, in quantum caritas privata non sufficit, provisionem alimentorum, res hygienicas, plateas, aquae ductus, instituta electrica aliasque institutiones quaestuosas locales in utilitatem communem curare solent; generatim activitas communalis in annos amplificatur.

§ 3. De statibus et classibus

318 1. Ex condicionibus vitae socialis naturali quadam necessitate etiam aliae particulares coniunctiones nascuntur, quae status vel classes nominantur. Quae similiter partes organicae Status sunt, quarum proinde etiam rationem habere debet. Aevo medio status et classes vix distinguebantur. Praecipui status erant clerus, nobiles, cives (oppidorum), quibus postea ruricolae (vel liberi vel glebae addicti [Hörige], sed organizatione carentes) accedebant. Cives secundum diversam occupationem in diversas corporationes, velut fabrorum lignariorum, pistorum, dividebantur; quae recenti tempore cum detrimento sociali evanuerunt.

Nunc inter statum et classem haec fere distinctio observari solet. *Status* (Berufsstände) intelleguntur complexiones eorum, qui eidem functioni in societate operam dant, maxime si organizatae sunt, e. g. agricolae, mercatores vel diversis artibus et professionibus operam dantes, idque ita, ut heri et operarii ad eundem statum pertineant. *Classes* (gesellschaftliche Klassen, Classes sociales) intelleguntur complexiones eorum, qui eundem gradum aestimationis sive valoris socialis tenent seu in commercio sociali aequalis dignitatis habentur.

Aevo medio hi gradus sociales classium potissimum secundum functionem et maiorem minoremve spiritualem ac moralem dignitatem determinabantur. Nunc autem gradus socialis non quidem unice, attamen potissimum oeconomica condicione et quidem praesertim possessione determinatur; proinde qui eandem functionem, e. g. industrialem, exercent, non, ut antea fere accidit, eidem, sed diversis classibus adnumerantur, prout vel operarii vel domini industriales sunt. Hoc tempore maxime inter duas classes non solum distinctio, sed etiam gravis oppositio est. Una est illorum, qui stabilem possessionem vel saltem stabilem et bonam vitae sufficientiam habent; et civilis vocatur (Bourgeois). Altera est eorum, qui ex labore manuum vivunt et proletarios se vocant. Qui diu conquesti sunt, quod pro possessoribus laborare ab iisque penitus pendere coguntur et sub respectu sociali et politico non homines pleni iuris habentur.

2. *Status sunt partes organicae populi,* ut structura eius 319
per status consociatos admodum conveniens dicenda sit. Etenim

a) Status naturaliter ex distributione functionum in societate oriuntur; et praeterea naturae sociali hominis admodum conveniens est, ut status in consociationes et collegia uniantur. Homines enim fines et indigentias similes habentes sponte ad tales uniones ineundas impelluntur, quibus communia sua studia collatis viribus facilius et efficacius prosequi, communia damna et pericula cavere, functiones communes in rectum ordinem redigere, membris suis providere, internam discordiam concurrentiamque arcere sive minuere possint.[1]) In his consortiis primum ea, quae toti statui communia sunt, tractanda erunt, de rebus autem, quae peculiaria commoda vel incommoda herorum et operariorum attingunt, utrique seorsum deliberare vel decernere poterunt. Hac ratione accommodata populi et societatis civilis organizatio oritur. Cum enim societas civilis hunc finem intendat, ut per sociatas omnium artes et functiones bona omnia ad prosperitatem requisita civibus praebeat, admodum conveniens est, ut eius structura secundum varia functionum genera fiat. Haec organica compositio in locum structurae atomicae a liberalismo inductae substituenda erit, qui populum tantummodo summam individuorum liberorum et aequalium habuit.

b) Talis statuum consociatio non solum ad illorum, sed etiam ad integrae societatis civilis prosperitatem permultum conducet. Ita enim singulorum statuum indigentiae manifestari et per deputatos repraesentari, legislatione et administratione iuvari, in unum bonum commune pacifice componi poterunt. Etiam bonorum oeconomicorum

---

[1]) Hae statuum consociationes enixe a Leone XIII (Novarum rerum) et Pio XI (Quadragesimo) commendantur.

productio, circulatio et consumptio rectius circumscribetur verisque populi indigentiis accommodabitur, rectius etiam paulatim bonorum dominia distribuentur nimia divitiarum cumulatione impedita.

c) Idcirco status aliquatenus consociati apud omnes gentes cultas exstiterunt. Post revolutionem autem Gallicam fere omnes evanuerunt et populus collectio atomica individuorum evasit. Sed ex aliquo tempore iterum status se unire, „cameras“ formare aliisque modis repraesentationem politicam assequi incipiunt.

Propterea res publica status consociatos tamquam partes suas naturaliter formatas agnoscere, iis gradum corporationum iuris publici et convenientem autonomiam ad propria negotia tractanda concedere debet, utique sub inspectione communis auctoritatis civilis, cuius erit providere, ut diversa statuum studia apte in bonum commune conspirent.

Attamen regimen civile, quamquam has consociationes diligenter promovere iisque auxilium praestare debet, non convenit, ut eas ipsum dirigat et tamquam instrumenta sua adhibeat. Praeterquam quod hac ratione complexa administratione se onerat, debitam civium libertatem in favorem cuiusdam absolutismi politici nimis restringit et naturalem statuum evolutionem impedit.

320 Etiam aliqua classium unio conveniens est. Nam propter hominum et adiunctorum inaequalitatem naturaliter diversi gradus sociales oriuntur, qui similes necessitates habent ideoque pariter aliquam unionem appetunt. Sed haec unio maxima ex parte per statuum organizationem obtineri potest. Etenim dubium non est, quin distinctio classium secundum possessionem materialem, ut nunc fere accidit, parum consentanea sit et potius distinctio secundum momentum functionum optanda sit, ne constructio organica societatis, quae potissimum ex varia functione sociali oritur, scindatur et momenta idealia postponantur, idque tunc praesertim, quando gravis discordia classium hinc possidentium, illinc proletariorum, adest. Nunc magis curanda

est harum classium mutua conspiratio, quam organisatio. Verum non est, quod socialistae dicunt, classium pugnas necessarias esse. Sed potius solidaritate opus est, quia ex organisato egoismo classium, spreto bono communi, etiam ipsarum classium pernicies oritur.

§ 4. De nationibus

Saepe accidit, ut in uno Statu complures nationes 321
sint, praesertim ut praeter unam praevalentem aliae nationes minores vivant. Tunc quaestio oritur, quomodo Status etiam nationum diversarum rationem habere debeat et quid nationes ab eo poscere queant.[1]) *Natio* autem hoc loco non idem ac populus politicus, sed strictius complexio eorum intellegitur, qui communi quadam historica evolutione et certa culturae, praesertim linguae communitate coniuncti sunt et coniunctos se sentiunt.

Haec quaestio, quae nunc nomen gerit „tutelam partium minorum“ (Schutz der Minderheiten, protection des minorités), novum accepit momentum post finem belli universalis, quando compluribus Statibus lex imposita est, ut certa iura civilia, culturalia, religiosa nationum minorum (sive confessionum) illaesa servarent. Praetermissis his positivis statutis, quae ceteroquin non omnes Status obligant, hoc loco ea solum, quae ius naturae praescribit, proponemus.

1. Nationes ius habent in *culturam nationalem,* prae- 322
sertim linguam, retinendam. Nam a) nationes una cum proprietatibus et cultura sua naturaliter oriuntur, ideo ius exsistendi naturale habent. b) Qualitates nationales, lingua maxime, etsi earum dignitas nunc iusto plus exaggeratur, tamen bona civium sunt, quae tamquam thesauros patrios aestimant quibusque privari nequeunt, quin eorum independentia violetur. Ideo exigere possunt, ut Status ea

[1]) Haec res iam attingitur supra n. 248. Ibidem etiam (n. 249) de principio nationalitatis agitur, quod (falso) nationibus ius tribuit, ut singulae cum omnibus suis partibus, etsi politice divisis, in unum Statum coniungantur.

servet et tueatur sicut quaecumque alia bona civium. Status igitur cavere debet, ne linguam alicuius nationis in scholis supprimat vel in usu publico, quando id bonum commune non poscit, in favorem aliarum linguarum reprimat neve molestam nationis potioris propagationem exerceat. Sed non vetatur, ne in commercio publico, in quantum unitas et facilitas vitae civilis exigunt, lingua communis praescribatur.

2. Nationes minores per se *aequalia iura civilia* habent sicut natio potentior. Non enim, quia una natio numero vel opibus inferior est, propterea minora iura habet quam alia; nam eodem modo pars Status est et officia civilia implet. Quare per se eadem iura in repraesentationem parlamentarem, in scholas aliaque bona et munera publica habet. „Per se", nisi alia natio specialibus iuribus historicis fruitur vel fortasse natio minor pleni iuris politici nondum capax est; sed talis praeponderantia numquam in subiectionem alterius partis degenerare debet.

323 3. Diversis nationibus liberaliter aliqua *autonomia* ad res suas civiles administrandas concedenda est, si eam desiderant eiusque capaces sunt, quantum bonum totius Status patitur. Non enim hic est finis Status, ut suam vel nationis praevalentis potestatem quam maxime augeat, sed ut omnes cives quam contentissimos reddat, quo etiam firmitati Status optime consulitur.

§ 5. De territorio

324 Territorium stabile, quod populus incolit, scilicet complexio fundorum una cum aedificiis, etiam pars materialis Status dicendum est, non quidem essentialis, attamen *pars integralis cum populo coalescens.* Non pars essentialis, quia etiam illi populi, qui ad tempus (Israelitae in eremo) vel perpetuo (nomades) sedes mutant, societatem civilem constituunt (n. 195). Attamen pars integralis est, quia ad perfectiorem vitam civilem necessarium est et cum populo, sicut solum cum arbore, quasi in unum coalescit. Nam territorio affixae sunt familiae, agricultura, industria, commercium, oppida, artes; et territorii situs, forma, caelum, fertilitas vitam moresque populi determinant. Idcirco etiam iurisdictio potestatis politicae territorio suo affixa esse censetur. Itaque populus non nimis a territorio separandus est. Quod fit, si e. g. ius deputatos eligendi tantum secundum numerum individuorum distribuitur, ut una pars magnae urbis eandem repraesentationem accipiat quam latissima regio.

Quod *relationem iuridicam territorii ad Statum* attinet, 325
Status potest instar personae privatae dominium particularium fundorum et aedificiorum acquirere (Domänen, domaines). Attamen ius eius, quod in totum territorium habet, minime est ius proprietatis, quo proprietas privata tolleretur. Sed tantum ius iurisdictionis est, quatenus, si bonum commune requirit, de dominiis privatis aliqua disponere potest imponendo tributa, limitando hereditariam transmissionem fundorum, vetando excisionem silvarum, etiam in necessitate expropriationem faciendo. Erravit igitur vetus absolutismus, maxime regnis orientalibus proprius, qui reges etiam dominos terrae fecit, et errant socialistae, qui similiter Statui ius attribuunt, ut de fundis subditorum liberrime disponat.

Secundum *ius internationale* hodiernum positivum ad territorium 326
Status etiam coloniae transmarinae pertinere censentur. A coloniis distinguuntur „Sphaerae influxus" (Interessensphären, Sphères d'influence), i. e. regiones coloniis finitimae, quae nondum coloniae sunt, sed ad quas paulatim occupandas alicui Statui ius esse censetur. Ad territorium etiam aquae nationales pertinent (Hoheitsgewässer), i. e. flumina, canales, maria, lacus proprii territorii finibus inclusa, pariter aer territorio impositus. Aquae litorales (Küstengewässer, mer côtière, littorale) seu pars maris aperti territorium alicuius Status prope contingens tantum limitato eius imperio subiectae sunt. Eodem iure hodierno imperium proprii territorii participant naves ministerio Status mancipatae, e. g. naves bellicae, etiam quando in aquis alterius imperii navigant, pariter propriae naves mercantiles, saltem si in mari aperto versantur; similia fere de vehiculis aereis valent.

Art. 3. De structura auctoritatis civilis

§ 1. De formis regiminis

Iam alterius partis Status, auctoritatis civilis, structura exponenda est et quidem auctoritatis supremae. De organis subordinatis pauca tantum addemus.

327 Modus, quo auctoritas suprema possidetur, *forma regiminis* nominatur. Ex tempore Aristotelis triplex forma distinguitur, *monarchia, aristocratia, democratia,* prout potestas suprema vel uni vel collegio optimatum vel toti populo proprio iure inest. In hac divisione supponitur, posse adesse classem socialem, aristocraticam nempe, quae supra ceteras multum emineat cuiusque eminentia ab omnibus agnita sit. Quod cum hoc tempore non iam locum habeat, forma aristocratica nunc non invenitur, nisi ad modum elementi aliis formis admixti, cuiusmodi est prima camera in monarchia constitutionali. Aristocratiae fuerunt respublica Romana (senatus) et Veneta. Status non monarchicus *Respublica* nominatur, quae igitur vel aristocratica vel democratica esse potest. Sed quia aristocratiae non iam inveniuntur, Respublica nunc simpliciter Status democraticus intellegitur. Praetermissa igitur aristocratia solam monarchiam et democratiam inspiciemus.

328 **I. Monarchia** adest, si una persona proprio iure et stabiliter subiectum supremae potestatis est. „Proprio iure", ut ius imperandi vere ipsius, non populi sit, cuius nomine imperet, „stabiliter", ut hoc ius non temporarium, ut praesidentis, sed perpetuum sit. „Subiectum supremae potestatis" monarcha saltem eatenus est, quatenus omnes functiones principales regiminis ita ab eius potestate regente sive complente pendent, ut sine eo esse effectumque iuridicum obtinere nequeant. Inter iura monarchorum nunc haec praecipue recensentur: ius sanciendi leges, nominandi ministros, edendi ordinationes administrativas, convocandi et dimittendi parlamentum, ius repraesentationis internationalis, ius decernendi belli ac pacis, denique privilegium, ut nulli rationem

reddere debeat; accedunt denique iura honoraria, ut ius gestandi quaedam insignia.

Monarchia est forma ab antiquis temporibus usitatissima. Initio ex hoc potissimum orta esse videtur, quod aliqua familia paulatim in Statum patriarchalem amplificabatur vel dux belli etiam rerum civilium principatum obtinebat.

Quod relationem principis ad Statum attinet, tenendum est, id quod etiam recens iurisprudentia recte inculcat, principem non extra Statum stare, sed *organum Status* esse, et ius imperii ius quidem ipsius esse, attamen non ad modum proprietatis privatae primo in ipsius utilitatem destinatae, sed tamquam ius publicum primo in utilitatem communem ordinatum; pariter officiales primo Status, non principis esse ministros. 329

Haec vera notio principatus nonnumquam obscurata est, praesertim eo, quod non raro imperium et Status quasi dominium privatum principis habebatur et magistratus ministri eius; propterea principibus etiam ius tribuebatur, ut territorium et imperium inter heredes dividerent. Huic affinis fuit illa conceptio aevi medii, qua principi quoddam „ius altum" in territorium ascribebatur eiusmodi, ut partes territorii simul cum aliqua parte regiminis proceribus suis committere posset tamquam praedia beneficiaria sive *feuda* (Lehen) instar possessionum privatarum hac condicione, ut principi ad certa subiectionis ministeria obstricti essent.

Manifestum est, a forma monarchica differre regimen dictatorium, quando una persona (fortasse cum factione sua) plenissime supremam potestatem exercet, quam vel iniuste arripuit vel propterea ad tempus iure in se assumpsit, ut res publica ex summo discrimine salvetur. Si illud, iniustus usurpator est. Si alterum, tantum ad tempus potestatem habet, donec necessitas desinat (n. 257), ideoque monarcha non est.

Species monarchiae potiores hae sunt:

1. Monarchia absoluta et limitata, prout princeps vel plenitudinem potestatis supremae possidet, nullo iure positivo ab eo independenti limitatam, vel aliqua eius pars sive usus simul a subditis iure proprio participatur. Monarchia absoluta in antiquitate et postea s. 16—18. viguit. 330

Latius, quam monarchia absoluta, *absolutismus* patet, qui in quavis forma regiminis esse potest et generatim politicam potestatem significat nullo iure superiore restrictam. Supremus absolutismi gradus, quando potestas penitus ad arbitrium sine coercitione legis moralis usurpatur, *despotismus* nominatur.

Monarchia limitata varia esse potest. Aevo medio potestas principum per ordines privilegiatos, clerum, nobiles, cives oppidanos limitabatur (Ständische Monarchie), qui iura sua acriter adversus principem tueri et amplificare nitebantur, ut in Statum quidam dualismus inferretur, qui postea plerumque, ordinibus devictis, in absolutismum principum desiit. Nunc maxime hae formae monarchiae limitatae commemorandae sunt:

331 **2. Monarchia constitutionalis et parlamentaris.** Monarchia *constitutionalis* ea est, in qua princeps potestatem supremam vere quidem et libere exercet, sed tantum intra certos limites legibus fundamentalibus statutos et cum cooperatione deputatorum populi. Monarchia constitutionalis originem ex Anglia ducit, ubi paulatim potestas regia diminuta, potestas autem parlamenti aucta est. Ex hac constitutione Anglica maxima ex parte non scripta Montesquieu[1]) parum fideliter „systema constitutionale", quod ex eo tempore vocatum est, abstraxit et tamquam exemplar ideale constitutionis proposuit. In ea nimirum, ait, potestatem legislativam, administrativam, iudicialem apte seiungi et elementa monarchica, democratica, aristocratica convenienter misceri, ut congruum potestatum aequilibrium producatur et libertas civium adversus nimiam collectionem potestatis in una manu custodiatur. Haec constitutio s. 19. a liberalismo in plerosque Europae Status invecta est et quidem initio nomine suprematiae populi, quacum tamen non necessario cohaeret.

In monarchia constitutionali principi parlamentum adiungitur, cuius saltem camera secunda ex deputatis a populo electis componitur. Parlamentum leges definit et decernit, quibus princeps sanctione et publicationis mandato vim legalem tribuit. Potestatem administrativam princeps maxima ex parte per ministros (secretarios) exercet, quos independenter a consensu parlamenti nominat; sed actus principis ut valorem habeant, „contrasignatione" ministri correspondentis indigent. Parlamentum de administratione a ministris rationem exigere potest; etiam eatenus administrationem regit, quatenus annuos reditus et expensas examinat (Budget) iisque consensum denegare valet. Potestas iudicialis a iudicibus exercetur, qui a principe quidem creantur, sed in munere exercendo magna independentia fruuntur.

[1]) De l'esprit des lois 1748.

Monarchia *parlamentaris* a constitutionali eo maxime 332 differt, quod princeps illos tantum ministros creare et retinere potest, qui ex maiore parte parlamenti desumpti sive ei accepti sunt. Quo efficitur, ut efficax resistentia gubernii sive principis adversus parlamentum impossibilis sit et parlamentum cum potestate tam plena administrationem (per ministros suos) regat et leges decernat, ut princeps usum liberum suae potestatis vix iam ullum habeat. Iste „parlamentarismus" nunc in plerisque monarchiis, quae adhuc exstant, viget, attamen vix ullibi lege constitutus, sed tantum ex dominatione parlamenti paulatim invectus est.

3. Monarchia hereditaria vel electoria est, prout principi munere 333 defuncto vel membrum eiusdem familiae certo ordine succedit vel successor a populo sive collegio eligitur. Monarchia hereditaria praeferenda est. Nam electiones vehementer partium studia excitant, princeps electus electoribus suis obstrictus manet, facile ad proprium potius, quam commune bonum quaerendum inducitur; praeterea inter principem hereditarium et subditos maior animorum coniunctio adesse solet. In successione quidem hereditaria plerumque non certo provisum est, ut semper aptus succedat. Sed neque in electione semper aptus vel aptior sufficitur, sed saepe potentior vel fraudulentior, et heres ad imperium recte exercendum a puero instrui potest. Ceterum non est impossibile legibus talem successionis hereditariae prudentem ordinem instituere, ut inepti a successione arceantur et alii eiusdem familiae substituantur.

II. Democratia adest, quando totus populus subiectum 334 supremae potestatis est. Antiquitus democratia in civitatibus Graecis et aliquamdiu in republica Romana, alibi autem rarissime invenitur. Recentiore autem tempore primum in U. St. A. et postea in plurimis aliis regnis instituta est.

Democratiam eamque solam admittendam esse nunc saepe ex eo inferunt, quod omnes homines natura liberi et aequales sint ideoque potestati publicae, quae non sit collectio voluntatum omnium, subesse non debeant. Haec sententia primum ex doctrina Calvini derivata est, qui regimen ecclesiasticum municipio tribuit, s. 17. autem in Anglia et

America divulgata et postmodum maxime a Rousseau exculta et per Europam disseminata est. Sed democratia non necessario in hac doctrina nititur.[1])

Species democratiae hae sunt:

335 **1. Democratia immediata et repraesentativa.** Democratia immediata illa est, in qua populus immediate principales functiones legislationis et administrationis exercet. Olim in parvis civitatibus Graecis et praesertim Athenis fuit et adhuc in nonnullis partibus Helvetiae invenitur (sed cum collegiis repraesentativis mixta); in magnis Statibus impossibilis est. Democratia repraesentativa ea est, in qua populus omnes fere functiones per viros sive collegia eum repraesentantes exercet.

336 Duae potissimum formae in democratia repraesentativa distinguuntur, quarum in variis regionibus variae mixtiones inveniuntur.

Prima est *forma Americana,* quae praesertim in U. St. A. et aliquatenus in Helvetia recepta est: Potestas legislativa et administrativa seiunctae sunt et populo aliqua immediata functio legislativa tribuitur, ut igitur potestatis cumulatio arceatur. Legislationem generatim deputati exercent, sed in Helvetia et in nonnullis partibus U. St. A. aliquae leges a collegiis repraesentativis decretae populo sanciendae proponuntur (Referendum) vel populus etiam leges decernendas ipse proponere potest (Initiative). Potestas administrativa in U. St. A. maxima ex parte penes praesidentem a populo electum est, a quo ministri (secretarii) eliguntur et a quo solo pendent, qui tamen in legislationem efficacem influxum non exercet, nisi quod Veto interponere potest.

Secunda forma *parlamentaris* est: Parlamentum omnes leges sancit, fundamentalibus non exceptis, praesidentem eligit et per ministros, qui semper parlamento accepti esse debent, administrationem regit; populus excepta electione nullam potestatem immediate exercet. Forma Americana cum constitutionalismo similitudinem habet; alia est regimen parlamentare.

337 **2. Democratia socialistica et moderata.** Democratia socialistica non est contenta ea libertate et aequalitate omni democratiae propria, ut cives tantum populi regimini subsint et, ablatis classium privilegiis, omnes per se eadem

---

[1]) A democratia *politica* modo descripta paulum differt democratia latius accepta, quae *civilis* vocari potest et generatim aequalitatem civilem significat in eo positam, quod suppressis privilegiis omnes cives coram lege civili et criminali aequales sunt, quod omnibus aditus ad munera publica, scholas, gradus sociales patet, quod obligatio militaris et ius suffragii universalia sunt etc. Talis democratia etiam in monarchia locum habere potest.

iura politica habeant sive acquirere possint. Sed absolutam postulat tum politicam tum socialem libertatem et aequalitatem. Itaque a) poscit etiam aequalitatem possessionis et fruitionis rerum, reiciens proprietatem privatam rerum productivarum, et poscit, ut omnes viri et feminae, maritus et uxor, dominus et famuli eadem iura socialia habeant. Postulat libertatem absolutam, quatenus omnem fere auctoritatem reicit, quam quis non libere agnoscat et (per deputatos) simul exerceat. Democratia moderata ab his postulationibus abstinet.

Th. 19. **Tum monarchia tum democratia (praetermissa aristocratia) per se formae regiminis iustae et aptae sunt (1. p.). Utrique diversa bona incommodis mixta propria sunt (2. p.), ut non absolute una alteri praeferenda sit (3. p.).**

Demonst. 1. p. 1. Monarchia et democratia (et aristo- 338
cratia) per se *iustae* sunt, quia neutra iuri naturae (vel iuri divino positivo) repugnat, non monarchia, quia populo ius inalienabile suprematiae non competit, non democratia, quia nulli personae (sive collegio optimatum) ex se ius imperii proprium est.

Utraque per se *apta* est, quia talem regiminis unitatem et efficaciam praebere potest, quae fini Status obtinendo idonea est. — Etiam historia demonstrat, populos tam in monarchiis quam in democratiis (et aristocratiis) prosperitatem feliciter obtinuisse.

Per se iustae et aptae sunt, spectata earum generali natura et abstrahendo a concretis determinationibus, quae vitiosae esse possunt.

2. *Ecclesia* nullam formam regiminis vituperat. „Ius imperii", 339
inquit Leo XIII, „per se non est cum ulla reipublicae forma necessario copulatum."[1]) „Ex variis reipublicae generibus, modo sint ad consulendum utilitati civium per se idonea, nullum Ecclesia respuit."[2]) „Non ad se putat Ecclesia pertinere, quae maxime forma civitatis placeat."[3])

---

[1]) Immortale Dei 1885. — [2]) Libertas 1888. — [3]) Sapientiae christianae 1890.

340 **Demonst. 2. p. I.** Monarchiae per se insunt:

1. *Haec bona* (saltem si democraticum temperamentum adest):

a) *Pax* melius, quam in democratia, conservatur, quia factionum pugnae per principem factionibus superiorem facilius arcentur vel componuntur et supremum regiminis munus machinationibus subtractum est. Etiam stabilitati et continuitati rerum publicarum melius provisum est, quia magis spiritu conservativo reguntur.

b) Melius provisum est aequali *iustitiae* erga omnes et tutelae infirmiorum contra dominationem factionum vel plutocratismi; princeps enim emolumentis partium parum indiget et propria utilitate impellitur, ut omnium benevolentiam conservare studeat.

c) Maior est reverentia *auctoritatis,* quia potestas hereditaria principis a voluntate populi independens splendoreque circumdata est et etiam officialibus aliquid dignitatis suae tribuit. Si praeterea dynastia diuturna consuetudine et amore cum populo coniuncta est, vitae publicae multum firmitatis et iucunditatis affertur, cum aliquam similitudinem induat vitae familiaris sub communi capite, in quo omnes symbolum unitatis et gloriae patriae venerantur.

d) In monarchia (quae non solum nomine monarchia est) maior est *unitas* regiminis, ideo etiam maior vis et promptitudo, praesertim in periculis, et maior est stabilitas politica.

e) Monarchia, saltem si democratice temperata est, multo validius quam Respublica praesidium est adversus *potestates eversionum cupidas,* socialismum, anarchismum, atheismum, qui auctoritatem, religionem, proprietatem, matrimonium, classium concordiam impugnant. Validius enim auctoritatem tuetur, traditiones conservat, efficacius immoderatae aequalitatis et libertatis principiis se opponit. Hinc solitum istarum factionum odium contra monarchias.

341 2. *Incommoda.* a) In monarchia democraticis institutionibus non temperata periculum est, ne libertas civium abusu potestatis principis laedatur. — b) In tali monarchia

etiam timendum est, ne bonum commune non satis intendatur, necessitates populi nesciantur, institutiones sociales parum apte instruantur, in bellis gerendis nonnumquam magis dynastiae, quam subditorum bonum intendatur. — c) Officiales publici, si populi electioni et inspectioni nimis substracti sunt, facile coetus fiunt a populo segregatus suique iuris, indigentiarum communium parum gnarus et studiosus, omnia regendi cupidus. Sed incommoda hactenus notata fere tantum timenda sunt in monarchia, quae parum democratica est et forte insuper varias institutiones ex tempore absolutismi residuas secum trahit. — d) Potest princeps mente imbecillis fieri vel heres ineptus succedere. Ceterum animadvertendum est, in Republica non semper aptissimos eligi, sed illos fere, qui duces factionum effecti sunt, et in monarchia heredem a puero ad munus futurum praeparari et etiam statutis aliquatenus caveri posse, ut inepti a successione arceantur.

II. Democratiae per se insunt: 342

1. *Haec bona:* a) Consulit *libertati politicae,* arcens abusum principatus et civibus partes in vita publica regenda concedens. Aliqua talis participatio nunc valde *conveniens* dicenda est. Etenim α) onera, quae cives pro Statu subire debent, nunc multo maiora sunt quam antea, ideoque iustitiae congruit, ut etiam Status iura maiora retribuat. β) Quia nunc vita privata rebus publicis ex omni parte contingitur, convenit, ut etiam cives iis regendis cooperari possint, non excepta belli pacisque decisione; decet enim, cum bella nunc ingentia onera imponant, ea non decerni populo minime audito. γ) Cives nunc generatim cultiores sunt et iura politica appetunt, quare convenit, ut regimen, sive est monarchicum sive republicanum, genuinam indolem democraticam habeat. Antiquo tempore haec convenientia non eadem fuit. Nam onera minora erant, vita publica simplicior erat multoque minus, in regnis saltem magnis, vitam privatam attingebat; cooperatio politica generatim minus appetebatur et etiam minus possibilis erat, quia propter defectum celeris communicationis neque notitia

studiumque rerum publicarum neque electio, convocatio et informatio deputatorum tales, quales nunc postulantur, esse poterant.

b) Democratia per se providet, ut debita adsit informatio et efficacia ad *bonum omnibus commune* consequendum, ut institutiones publicae et officiales vere bono communi inserviant.

c) Civium *inaequalitatem* et privilegia temperat.

d) *Studium auget* rerum publicarum et in rebus socialibus procurandis industriam privatam maiorem reddit.

343 2. *Incommoda:* a) Maximum incommodum hoc est, quod in democratia illi, indirecte saltem, regnant, qui plerumque potius regendi sunt, nempe magna multitudo, quae veri boni omnibus communis nec satis gnara nec satis studiosa esse solet, sed plerumque potius immaturo iudicio, aliorum suasionibus, studiis particularibus ducitur. — b) Reverentia auctoritatis minor est, quia magistratus facile aliis aequales et creatura populi habentur. — c) Maior per se est factionum discordia et rerum politicarum fluctuatio — d) et maius per se periculum, ne factiones sive plutocratia dominentur, ne prelo pecunia empto et machinationibus opinio publica construatur, cui deputati et regimen se accommodare debent, denique ne electiones deputatorum et praesidentis munerumque distributio praemiis ac promissionibus regantur. — e) Magna aequalitatis aemulatio in democratiis frequens favet invidiis et suspicionibus adversus viros praestantes. — Democratia ut recta sit, generatim maiorem virtutem civilem exigit quam monarchia.

344 **Demonst. 3. p.** Modo monarchia, modo democratia melior esse potest. Nam a) formae ipsae regiminis plus-minusve apte institui possunt, ut hac ratione modo una, modo altera praeferenda sit. — b) Spectata indole populorum, quibus regiminis formae instar vestimentorum accommodatae sint, scilicet spectata evolutione historica, structura sociali, extensione territorii modo una, modo altera melior est. Ubi magna est populi inaequalitas, generatim

monarchia melior est, quae tamen in populo ex longo tempore democratico vix iam possibilis est. Ergo non absolute una forma alteri praeferenda est.

Generatim illa forma singulis populis melior censenda est, quae diuturna evolutione producta et consuetudine familiaris effecta est. Talis forma mutanda non est nisi raro et lente, neque aliarum nationum formae caece imitandae sunt, omnium maxime autem opus est, ut in subditis et regentibus iustitia vigeat, sine qua forma optima nihil iuvat et quacum etiam minus bona laetos fructus fert.

Aristoteles videtur monarchiam praestantissimum regendi modum habere, sed non absolutam, verum (aristocratia sive quodam constitutionalismo) temperatam. Cf. Polit. III 15 16; IV 2; Ethic. Nic. VIII 12. 345

Simili ratione *scholastici* monarchiam mixtam optimum esse regimen censent. *S. Thomas* generatim monarchiam commendat: „Optimum autem regimen multitudinis est, ut regatur per unum; quod patet ex fine regiminis, qui est pax." C. gent. IV 76. Cf. De regim. princ. I 2 3. Maxime autem commendat monarchiam mixtam: „Est etiam aliquod regimen ex istis commixtum, quod est optimum." 1, 2 q. 95 a. 4; cf. ib. q. 105 a. 1. „Est optima politia bene commixta ex regno, in quantum unus praeest, et aristocratia, in quantum multi principantur secundum virtutem, et ex democratia i. e. potestate populi, in quantum ex popularibus possunt eligi principes et ad populum pertinet electio principum." Sed populus iure suo ne abutatur: „Si paulatim idem populus depravatus habeat venale suffragium et regimen flagitiosis sceleratisque committat, recte adimitur populo talis potestas dandi honores et ad paucorum bonorum redit arbitrium." 1, 2 q. 97 a. 2. — *Suarez* haec scribit: „Licet inter eos [modos gubernationis] monarchia sit melior, ut Aristoteles late ostendit et colligi potest ex gubernatione et providentia totius universi, quam oportet esse optimam . . idem ostendit exemplum Christi Domini in institutione et gubernatione suae Ecclesiae ac denique id etiam suadet frequentior usus omnium nationum: licet hoc ita sit, nihilominus . . supposita fragilitate, ignorantia et malitia hominum regulariter expedit aliquid admiscere ex communi gubernatione, quae per plures fit." De legib. III 4 n. 1. Cf. *Bellarminum,* De Summo Pont. I. c. 1 ss.

§ 2. De repraesentatione populi

Nunc democratiis et monarchiis commune est, ut populus in regendo Statu partem habeat, sed plerumque non immediate, id quod in Statu paulo maiore fieri nequit, sed per deputatos, qui populum repraesentant. Gravissimi igitur momenti est, ut haec repraesentatio recte instituatur.

346 **De repraesentatione populi in genere.** 1. Loquimur de repraesentatione, quae ad comitia suprema regni deputatur, non ad alia, v. g. ad comitia municipiorum vel cameras commerciales. Haec repraesentatio est collegium deputatorum solum vel maiore ex parte a populo electorum, qui supremae potestatis, imprimis legislativae, participes sunt. Duas cameras complecti solet ad mutuum temperamentum et complementum faciendum, quarum secunda (Chambre des députés, House of Commons etc.) semper ex deputatis a populo electis componitur et plerumque maiorem potestatem habet, prima autem (Sénat, House of Lords etc.) in monarchiis plerumque proceres comprehendit a lege seu principe designatos vel ex parte etiam repraesentantes statuum populi, in democratiis autem ex specialibus deputatis electis componitur. Interdum utraque, plerumque vero solum secunda camera parlamentum vocatur. Loquimur potissimum de hac repraesentatione parlamentari camerae secundae.

Talia comitia suprema repraesentativa, si Anglia excipitur, ante s. 18. non inveniuntur. Medio aevo tres ordines privilegiati regiminis politici participes erant, sed magis se ipsos, quam populum repraesentabant. Demum post revolutionem Gallicam ad exemplar constitutionis Anglicae (n. 331) systema repraesentativum in varia regna introductum est, ut abusus summi regiminis impediretur et bonum omnibus commune cooperatione deputatorum certius obtineretur.

347 2. *Functiones* repraesentationis parlamentaris legislationem et administrationem spectant. Legislationi exercendae, quippe quae deliberationem postulat, amplum collegium repraesentativum aptum est, at non administrationi, quam propterea non tam exercet, quam potius moderatur. Legislationem parlamentum in Republica exercet cum auctoritate suprema, sed ita, ut ad legem impediendam praesidens Veto interponere (in U. St. A.) vel parlamentum dissolvere queat vel ut populus ipse legem ad suum tribunal citare possit (Referendum). In monarchia parlamentum leges decernit, sed princeps eas sancit. Administrationem parlamentum eatenus regere solet, quatenus rationes annuas

(Budget), sine quibus administratio fieri nequit, approbat vel reprobat et ministri ei rationem reddere debent.

3. *Bona et incommoda* systematis repraesentativi haec potissimum sunt. 348

(1) Systema repraesentativum generatim spectatum per se *approbandum* est, quia a) civibus cooperationem politicam concedit, quae nunc spectata maiore cultura civium et magnis oneribus, quae subire debent, conveniens est, b) abusum regiminis impedit, c) per se efficit, ut bonum commune melius procuretur, d) et studium publicum excitetur ac fiducia augeatur, si res publicae publice tractantur.

(2) Sed quale elapso tempore in usu fuit sive adhuc 349
est, has iustissimas querelas concitavit:

a) *Pugnae factionum* saepe bono communi gravissime obstant. Optandum esset, ut nulla factionum necessitas esset, sed in singulis rebus singuli suo deliberato iudicio ducerentur. Sed alia ex parte factiones naturaliter oriuntur, ut deputati similia studia persequentes maiorem potestatem exerceant et de negotiis tractandis instructionem et directionem accipiant, ut disceptatio parlamentaris ordinata evadat, si res antea in factionibus declarantur, sententiae proferendae definiuntur, oratores designantur, etiam studia contraria componuntur. Sed timendum est, ne hac ratione libertas singulorum nimis restringatur. Multo magis autem dolendum est, quod saepissime factiones sua particularia studia persequuntur et communi bono praeferunt.

b) Multi deputati *minus apti* sunt. Non enim semper aptiores, sed plerumque illi eliguntur, qui facultate loquendi et agitandi praestant et favorem popularem conservare sciunt, quod eo magis accidit, quo magis ius electionis democraticum est.

c) *Electiones* vix umquam tales sunt, ut vera repraesentatio populi, totius nempe populi structurae studiisque, non vero partium studiis accommodata, oriatur.

d) Nunc deputati non solum ad leges ferendas con- 350
sulendo concurrunt, sed leges decernunt, quae, quia omni-

bus imponuntur, in utilitatem omnium ordinandae sunt. Ideo in disceptandis quidem legibus necessitates particulares electorum suorum urgere possunt, sed in decernendis legibus particulare bonum communi subordinare debent. Aliis verbis: deputati non tantum electores suos, sed *indifferenter repraesentant* omnes cives omniumque studia. Ex quo haec incommoda oriuntur: α) Deputati de omnibus omnium statuum negotiis iudicare debent, quae parum perspiciunt. β) Talis repraesentatio aequalis non satis cum structura inaequali et organica populi congruit. γ) Quia deputati omnes repraesentant, non obligantur ad sequenda desideria electorum suorum seu non subsunt, ut aiunt, „mandato imperativo" electorum. Sic autem deputati non iam plene repraesentantes populi sunt, cum, iure saltem, non electorum, sed suam voluntatem manifestent. Si igitur in democratia nullum vel valde limitatum „Referendum" sive ius leges proponendi conceditur, populus, licet subiectum supremae potestatis dicatur, praeter electionem nullum influxum in rempublicam regendam habet.

351 e) Nunc receptum est *„ius partis maioris"* sive regula, ut, si res tractanda maiorem tulerit suffragiorum partem, decreta esse censeatur. Hoc principium demum post receptum Ius Romanum in notitiam venit et ex aliquot saeculis in usum publicum introductum est. Indoli democraticae parum congruit, quia sic non populus, sed una pars decernit, quae etiam tyrannidem exercere potest. Conandum esset, ut res decernerentur morali universalitate suffragiorum, adhibitis, quantum licet, mutuis compositionibus, et ius partis maioris tantum in necessitate adhiberetur.

352 **De diversis formis repraesentativis.** Praecipuae hae sunt, quae iterum variis modis inter se mixtae esse possunt.

I. **Constitutionalismus et parlamentarismus.** Haec divisio diversam parlamenti potentiam respicit.

In *constitutionalismo* sive monarchia constitutionali (n. 331) non opus est, ut ministri ad parlamentum pertineant. Sic praepotentia parlamenti impeditur. Sed quia inter parlamentum et gubernium multae pugnae oriuntur, continua diversorum studiorum compositio, proinde maior politica prudentia et moderatio ac sincerus patriotismus necessarii sunt.[1])

Parlamentarismus sensu stricto acceptus in eo consistit, quod parlamentum regimen tenet, quatenus ministri membra parlamenti vel personae ei acceptae esse debent. Sic parlamentum per ministros suos administrationem dirigit, neque eius legislatio efficaciter restringi potest (alioquin ministri deessent), ipsum autem ab onere rationis reddendae liberum est. In parlamentarismo igitur, qui in monarchia et republica locum habere potest, a) facilitas et cupido legum ferendarum parum temperatur; b) gubernium numquam super factiones stat, sed a praevalente factione ducitur nimisque saepe mutatur, quod utrumque eo maius damnum affert, quo graviores inter factiones principiorum differentiae intercedunt; etiam maius periculum est, ne emolumenta factionum dominentur et dependentia ministorum a deputatis protectioni et corruptioni ansam det; c) neque ministri ex parlamento assumendi sufficientem muneris sui peritiam secum afferunt.

II. Repraesentatio organica et indifferens. Nunc repraesentatio, saltem in camera secunda, haec est, quod non diversi status sive classes sociales, oeconomicae, nationales, religiosae per propria sua membra repraesentantur, sed singuli deputati aequaliter ab omnibus civibus in districtus divisis eliguntur omniumque simul studia repraesentant. Repraesentatio non est organica, sed indifferens. At vero populus corpus organicum est, quia non ex aequalibus, sed potissimum ex inaequalibus partibus, ex statibus, nationibus, religionibus aliisque unitatibus socialibus componitur (n. 312). Idcirco philosophia christiana repraesentationem organicam commendat, quam individualismi et nimiae aequalitatis defensores, socialistae maxime, reiciunt. 353

---

[1]) Cum constitutionalismo similitudinem habet systema repraesentativum U. St. A., in quo gubernium etiam a congressu deputatorum maxima ex parte independens est et libertas legislationis parlamentaris per Veto praesidentis restringi potest.

Repraesentatio aliqua ratione organica sit, praesertim conveniens statuum repraesentatio adsit. Nam a) ita tantum repraesentatio populi, nempe pariter organici, oritur, et praesertim b) melius bonum commune obtinetur. Etenim α) propria negotia statuum et classium maiore cum notitia et efficacia geruntur. β) Quatenus sic necessitates particulares melius proponuntur, potestas legislativa etiam bonum commune ex partibus coalescens perfectius cognoscere et prosequi potest. — Repraesentatio „aliqua ratione" sit organica, quatenus saltem repraesentationi indifferenti aliqua statuum, praecipuorum maxime, repraesentatio admisceatur, e. g. cameram primam ei reservando vel camerae secundae inserendo deputatos ex cameris commercialibus, agrariis, ex clero, universitatibus etc. Etiam aliqua specialis repraesentatio communitatum vel provinciarum inseri potest.

354 Sed totalis repraesentatio organica, i. e. sola repraesentatio statuum classiumque et quidem omnium vix possibilis est. Supponit enim, status maxima ex parte organisatos esse, quod nunc saltem nondum factum est. Praeterea discrimina statuum classiumque tam multa sunt tantaque implicatione inter se discurrunt, ut completa eorum segregatio fieri nequeat. E. g. operarius agrarius simul ad statum agrarium et classem operariorum pertinet; operarius industrialis communia studia cum domino suo et simul adversus eum communia cum operario agrario habet. Etiam distributio iusta, quae singulis classibus earumque momento satisfaciat et iusta agnoscatur, difficiliis est. Praeterea sunt studia et bona eaque praestantissimi ordinis, scilicet moralia, religiosa, culturalia, quae non singularibus statibus sive classibus, sed omnibus civibus communia sunt, quorum igitur cura non particularibus statibus committi potest.

§ 3. De electione parlamentari

355 Qualitas repraesentationis parlamentaris maxime pendet ex modo eam eligendi sive ex „iure electionis". *Ius electionis* obiectivum est lex, qua electio determinatur, ius subiectivum et quidem activum est facultas eligendi, passivum vero potestas, ut quis eligatur.

Quod ius *passivum* attinet, ad ineptos excludendos aliquae condiciones limitantes statui solent, e. g. ut eligendus aetatis provectioris sit, ne simul in camera altera sedeat, ut aliquamdiu in territorio domicilium habeat; etiam officiales Status salario fruentes saepe excluduntur, quia tamquam auctoritatem civilem participantes supra factiones politicas stare debent.

Potissimum de *iure activo* agendum est, cuius rectitudo postulat, ut duo potissimum adsint: conveniens distributio iuris eligendi et libertas eligendi.

I. Recta distributio facultatis eligendi. Quae ut obtinea- 356
tur, ratio habenda est a) *boni communis,* quis eligendi modus maximam afferat spem, fore, ut deputati bono publico aptissimi eligantur, scilicet boni communis studiosi, prudentes, periti, industrii. Electio enim parlamentaris est participatio supremae auctoritatis ideoque primo in bonum Status dirigenda est. b) Hoc supposito secundo loco ratio habenda est *iustitiae distributivae,* quae exigit vel commendat, ut, qui eligendo bonum commune aequali modo iuvare possunt vel qui aequalia merita in rempublicam habent vel qui aequalia onera portant, etiam aequale ius eligendi accipiant.

Itaque spectata hac iuris eligendi distributione distinguitur:

1. *Ius eligendi universale* (allgemeines Wahlrecht, Suf- 357
frage universel) et *limitatum,* prout vel omnibus vel parti tantum conceditur.[1]) Ius limitatum aliquas qualitates postulat, quae non omnibus praesto sunt, e. g. certam tributorum copiam vel legendi facultatem. Nunc ubique fere ius universale receptum est. Idque non immerito. Nam a) dignitati civium et iustitiae distributivae parum congrueret, ut, licet nunc omnium fortuna rebus publicis vehementer afficiatur omnesque gravia onera civilia portent ideoque aliquem influxum in res publicas regendas appetant, is parti tantum civium reservetur. Supponitur autem, omnes per se sufficienter aptos esse ad ius suffragii exercendum. q) Idem bonum commune exigit, quia, qui excluderentur, incontenti redderentur et eorum indigentiae facile a depu-

---

[1]) Etiam in suffragio universali aliqui excludi solent, qui negotio eligendi parum idonei esse censentur, ut iuvenes, delictorum rei, amentes. De feminis cf. infra Cap. V a. 5.

tatis negligerentur. (Sed non propterea suffragium aequale postulatur.)

Electio potest esse *directa* vel *indirecta*. In indirecta non eliguntur immediate deputati, sed electores eorum. Electiones indirectae, saltem quod cameram secundam attinet, nunc fere sublatae sunt. Talis enim influxus politicus nimis tenuis nimisque incertus est, quia voluntas eligentium bis, primum in electores, deinde in deputatos, traicitur.

358 2. *Ius eligendi aequale et inaequale,* prout eligentes aequali vel inaequali mensura electionem faciunt. Inaequalitas efficitur, quatenus vel districtus sive curiae, qui certum numerum deputatorum eligunt, spectato numero electorum inaequales sunt, vel aliqui simul in compluribus curiis eligunt, e. g. in communi et praeterea in commerciali, vel unus complura suffragia fert (Pluralsystem), ut patresfamilias, personae munere sociali, possessione, cultura mentis praestantiores. Nunc ius aequale (universale) frequentissime receptum est, et hac ratione defendi solet, quod ius inaequale aequalitati hominum repugnet vel ius eligendi inaequale rite exsecutioni mandari nequeat.

Ius eligendi inaequale sit. a) Imprimis ex parte iustitiae ius *aequale non exigitur.* Licet homines spectata essentia abstracta aequales sint, tamen indole accidentali, opibus, scientia, aetate, condicione sociali inaequales sunt et ut inaequales corpus politicum constituunt. Proinde postulari nequit, ut nihilonimus aequalia iura politica habeant.

359 b) Quia principalis finis electionis *bonum commune* est, convenit, ut iis, qui iure eligendi melius in bonum commune utuntur vel qui praestantiores partes Status sunt, maiore eligendi vi instruantur. α) Sic convenit, ut iis, qui de rebus publicis maturius iudicium habere et communis utilitatis studiosiores esse censentur, quales sunt aetate provectiores, peritia locoque sociali praestantiores, patresfamilias, ut iis maior suffragii vis concedatur quam aliis quibuslibet, qui saepe tantum fortuitis consiliis, aliorum opinionibus, boni particularis studio ducuntur. — β) Convenit, ut personae vel classes, quae partes praestantiores magisque necessariae Status sunt, etiam maiorem efficaciam in electiones exerceant, quales sunt, qui non tantum sui

ipsorum, sed simul aliorum et rerum bono communi necessariarum vice funguntur, ut patresfamilias, possessores fundorum et operum industrialium.

c) Iustitiae *distributivae* congruit, ut etiam iis plus concedatur, qui plus praestant in utilitatem communem, velut qui in bello pugnarunt.

Sed accurata computatio momentorum, ex quibus maior eligendi facultas derivanda est, difficilis et contentionibus obnoxia est. Sufficit, ut fiat, quod congrue fieri potest. Ubi iam suffragium aequale introductum est, vix iam, nisi facta rerum publicarum conversione, inaequale induci poterit.

Si electiones, sive aequales sive inaequales, ita instituuntur, ut, 360
qui maiorem partem suffragiorum tulerit, electus habeatur, accidere potest, ut partes minores nimis praetereantur; e. g. aliqua factio, cui in compluribus districtibus magna quidem, sed non maior pars civium addicta est, ita vinci potest, ut nullum canditatum obtineat. Hoc incommodum electioni vere democraticae parum consentaneum etiam augetur, si forte districtus a factione praedominante ita studiose compositi sunt, ut aliae factiones in quam paucissimis districtibus maiora suffragia obtineant. Cui incommodo variis modis occurrere student, inter alia *suffragio proportionali,* quod in aequali et inaequali electione adhiberi potest. Consistit autem in hoc: Totus numerus candidatorum eligendorum distribuitur per factiones secundum numerum suffragiorum, quem singulae factiones acceperunt, ut igitur, quae quartam partem omnium suffragiorum tulerit, etiam quartam partem candidatorum accipiat. Hic modus eligendi una ex parte implexior est et libertatem eligentium restringit, quia certis factionibus et plerumque etiam candidatis ab iis designatis adstringuntur, altera autem ex parte ius factionum minorum magis servat.

II. **Libertas eligendi** salva sit. Nemo fraudibus, minis, 361
violentia a ferendo suffragio suo impediatur; etiam illegitimae largitiones vel fraudes calumniaeque contra adversarios politicos et similia arcenda sunt. Propterea etiam electio secreta esse debet.

De officio eligendi. Nonnumquam lege *positiva* officium 362
eligendi imponitur. Talis lex certe approbanda est, ne quis alium ab eligendo deterrere possit neve nimis multi ab eligendo abstineant, praesertim ex pacatis civibus, qui facile negligentiores sunt. Sed nunc electores plerumque etiam lege *naturali* ad electionem faciendam obligantur (nisi legitime excusentur); non quod talis obligatio ex ipso iure eligendi oriatur, quippe quod in modum facultatis,

non vero muneris ex officio exercendi conceditur; sed oritur ex iustitia legali erga Statum (et Ecclesiam), ut indigni deputati arceantur bonique eligantur. Eum, qui eligit, debere tantum aptos eligere, manifestum est. Si bonus (cum spe fructus) eligi nequit, etiam minus bonus eligi potest vel debet, si ita electio peioris impeditur.

363 **Nota.** Ex his omnibus, quae de repraesentatione populi exposita sunt, iudicium fieri potest de multis illis et iustis querelis, quae contra systema repraesentativum, sicut hucusque in plurimis Statibus usu receptum fuit sive adhuc viget, proferuntur, et qualia fere remedia adhiberi possint.

1. Competentia parlamenti plerumque nimis ampla et independens est, non satis per efficacem potestatem auctoritatis supremae temperata. Quo fit, ut salus publica iusto magis factionum pugnis commissa sit.

2. Repraesentatio fere tantum indifferens, non satis organica est; praesertim statuum repraesentatio desideratur.

3. In electione deputatorum ordinanda non hoc maxime attendendum est, ut omnes aequali iure eligendi fruantur, sed potius ut deputati optimi eligantur.

4. Repraesentatio populi etiam ita, ex parte saltem, institui posset, ut deputati tantummodo suffragia consultativa haberent ad indigentias aperiendas et consilia danda, decernendi autem potestas penes supremum tribunal esset; quo multae difficultates mitigarentur.

5. Sterilitas et damna parlamentorum non parum etiam ex hoc oriuntur, quod Status hodierni permultas res regendas sibi assumunt, quae ad eos non pertinent, sed liberae civium, familiarum, statuum, Ecclesiae dispositioni relinquendae sunt, velut scholae, matrimonia, res religiosae aliaeque culturales vel etiam oeconomicae. Quibus rebus parlamento subtractis tum ambitus legislationis tum factionum discordiae mitigarentur.

*§ 4. De officialibus publicis

Praeter auctoritatem supremam, de qua hactenus disputatum est, plurima organa subordinata requiruntur, in quae potestas suprema derivatur; quae officiales vocantur.

1. *Officium* sive munus publicum est complexio stabilis certarum functionum publicarum, quae ab auctoritate publica demandantur. Cui tale munus demandatum est, *officialis* (Beamter, functionnaire, employé) nominatur. Distingui possunt officiales Status, municipii, Ecclesiae. Ad officiales Status igitur non pertinent princeps vel deputati, quibus munus non ab auctoritate Status demandatum est. Neque semper ad officium (e. g. financicum) auctoritas imperandi pertinet. Officiales Status dividi solent in administratorios sive gubernatorios (Verwaltungs-, Regierungsbeamte, fonct. de l'administration, du gouvernement), qui sunt maxima pars omnium, et iudiciales. 364*

Copia et implexio negotiorum in Statu moderno ex s. 18. effecerunt, ut non iam sufficerent veteres illi ex nobilibus plerumque et clericis desumpti principum vasalli corporationesque consiliariae, quae tunc officia publica administrabant, sed ut ordo peculiaris officialium oriretur, qui se totos functionibus publicis darent, ex iis sustentationem acciperent ad easque specialiter instituerentur. Etiam adhuc quidem inveniuntur officia honoraria, velut officia iudicum iuratorum vel aliqua officia municipialia, quae salarium non afferunt neque etiam totam personam occupant. Sed plerique officiales salario conducuntur. In Rebuspublicis nonnumquam a populo eliguntur, plerumque autem a superioribus magistratibus constituuntur et quidem fere semper in perpetuum. Si tantum ad tempus constituuntur vel simul cum gubernio mutantur, periculum privati emolumenti venandi nimiaeque dependentiae a mutabili gubernio inducitur.

2. In *constituendis et regendis officialibus* haec observanda sunt: 365*

a) Officiales sint viri muneri suo pares, probitate, industria, comitate praediti, boni communis gnari et studiosi.

b) Officialibus perpetuis salarium ad se familiamque honeste sustentandam sufficiens dandum est. Etiam de officio retinendo securi esse debent, proinde munere et salario

privandi non sunt ex arbitrio neque etiam propter delicta, nisi instituta aliqua inquisitione iudiciali.

c) Officiales ne nimis multi sint.

d) In officiis dispensandis iustitia distributiva servetur. Quae potissimum postulat, ut, quando Status indole democratica praeditus aequalitatem civium agnoscit, aequali modo omnibus ad omnia officia, aequali aptitudine supposita, aditus pateat et ut, qui maiora merita civilia habet, e. g. qui diutius Statui ministravit, aliis praeferatur.

e) Arcenda est ea regendi ratio, quae bureaucratismus vocatur, in eo sita, quod status officialium omnia suae inspectioni importune subicere conatur et quidem saepe ita, ut potissimum administrationis formalitates sectetur, prosperitatis vero communis studio atque saepe etiam scientia careat. Ita libertas civilis supprimitur, cives non iuvantur, sed in omnibus impediuntur et quaedam passivitas eorum producitur. Talis administrandi ratio arcetur, si ab officialibus scientia realium usuum et indigentiarum vitae postulatur et si eorum administratio alicui efficaciae parlamenti sive recognitioni populi subicitur, si in rebus gravioribus cum officialibus deputati ex populo electi cooperantur et si municipiis et statibus consociatis conveniens conceditur autonomia. Nunc etiam plerumque vetera officialium privilegia ablata sunt.

*366 3. *Obligationes officialium* principales sunt: a) Ex iustitia commutativa erga Statum tenentur ad fideliter officio fungendum; officium enim libere pro salario accipientes contractu, saltem implicito, ad talem fidelitatem se obligarunt. — b) Superioribus oboedire debent. Si certo constat, quod iussum est, adversari conscientiae sive legi superiori, oboedientia praestanda non est, sed, si aliud non relinquitur, munere cedendum est.

*Art. 4. De lege fundamentali Status

*367 Interna constitutio Status et maxime auctoritatis determinatur lege fundamentali. *Lex fundamentalis* (Verfassung, Staatsgrundgesetze, Lois fondamentales, Constitution) est complexio legum, quibus per suprema capita forma ambitusque potestatis supremae et reliqua structura Status determinantur.[1]) Etiam „Constitutio Status" vocatur.[2]) Lex fundamentalis potest esse mere consuetudinalis (in Anglia) vel formaliter decreta, id quod nunc plerumque locum habet. Finis eius est, ut interna Status, auctoritatis maxime, constitutio certis lineis circumscribatur et praesertim libertas civium adversus auctoritatem in tuto ponatur. — Potissimum inquirendum est, ex quo fonte valor legis fundamentalis derivetur et quinam eam mutare possint.

1. Origo Status etiam primam *originem* legis fundamentalis 368*
includit. Nam Status non oritur, nisi suprema potestas determinetur, quae determinatio vim habet legis fundamentalis (scriptae vel non scriptae). Quod igitur causa Status fuit, etiam prima causa fuit legis fundamentalis eiusque valoris itaque vel externa adiuncta vel libera conventio civium, sicut de causa proxima Status dictum est.

2. Lex fundamentalis nonnumquam *mutatur* vel etiam 369*
mutari debet. Modus in tali mutatione observandus lege ipsa fundamentali praescribi solet et quidem plerumque in hunc modum, ut mutatio difficilis reddatur. Talia praecepta certe observanda sunt. Tantum inquirendum est, quo modo et iure mutatio fieri possit, si hic modus vel omnino non vel non accurate praescribitur vel forte observari nequit.

a) Legem fundamentalem mutare vel abrogare in Republica ad populum spectat, qui est ultimum subiectum omnis potestatis. Neque in monarchia princeps solus vel gubernium sine populo mutationem facere potest. Nam, quia lex fundamentalis non ad regendum, sed ad constituendum Statum et ad eius modum essendi pertinet, potestas mutandi ad totum Statum spectat, qui in monarchia

---

[1]) Limes inter materias legum fundamentalium et legum communium vix accurate designari potest. Leges fundamentales diversorum Statuum amplitudine materiae multum differunt. — [2]) Hoc nomen etiam strictius accipitur ad designandam legem, quae constitutionalismum sancit.

ex populo et principe coalescit, non vero ad solum principem, cuius quidem est Statum constitutum regere, non autem eum constituere. Idem consuetudine nationum cultarum confirmatur.

b) In gravissima necessitate etiam potestas suprema sola legem fundamentalem suspendere vel ita mutare potest, sicut secundum prudentem aestimationem stabilitas et prosperitas Status et populorum eius exigunt. Vel etiam unus suprema potestate ad modum dictatoris potiri potest (n. 257). Tunc enim ipsa adiunctorum exigentia, quae titulus originis Status eiusque auctoritatis esse potest, etiam legitimus titulus mutationis est. Sed opus est, ut quam primum ingenua et incorrupta populi approbatio obtineatur.

*370 c) Cum constitutio maximi momenti sit et populi condicioni ac moribus congruere debeat ideoque in ea mutanda diuturna experientia omniumque momentorum deliberata consideratio adhibenda sit, et cum praeterea graviores mutationes multarum rerum diuturnos nexus dissolvant et violentias inferant, mutationes constitutionum lente tantum suaviterque faciendae et integrae mutationes vix umquam subito inducendae sunt; sed generatim non plus mutandum est, quam praesens necessitas postulat, ut potius organica evolutio, quam abrupta mutatio fiat. Res igitur periculi et insipientiae plena est, si aliqua factio tumultuarie constitutionem secundum placita sua subito innovare aggreditur vel si aliqua constitutio sine discrimine omnibus nationibus imponitur.

Caput V

De activitate Status

371 Iam longiore expositione de activitate Status disserere oportet, qua finem suum obtinere debet. Cum haec activitas vel directe ad auctoritatem civilem pertineat vel sal-

tem ab ea regenda sit, attamen ita, ut libera cooperatio civium non magis restringatur, quam opus sit, expositio proposita fere eo absolvitur, quod ostenditur, quomodo *auctoritas* se habere debeat respectu earum rerum, quas finis Status comprehendit.

Finis Status hic est, ut publice sufficientia media offerat, quibus cives prosperitatem suam privatam obtinere ac servare possint, nempe haec potissimum bona: religionem et moralitatem, convenientem mentis cultum et instructionem, bona corporis, bona externa materialia, libertatem externam. Media autem publica ad hanc prosperitatem privatam necessaria, quae igitur finem Status constituunt, tria sunt: a) cura ordinis iuridici, qua Status iura civium tuetur eorumque iura et officia iuridica ulterius determinat, b) subsidia prosperitatis, quae cives ipsi privatim procurare nequeunt, denique c) communicatio productorum et laborum, quos cives invicem offerunt (n. 284).

Auctoritas civilis dirigendo curare debet, ut ille finis obtineatur, et quidem potissimum his: a) cura ordinis iuridici gerenda, quippe quam cives ipsi exercere nequeunt, b) subsidiis prosperitatis offerendis, denique c) praestando aliqua, quae in fine modo descripto praeterea includuntur, nimirum providendo incolumitati Status ipsius et quibusdam mediis ad finem Status necessariis, providendo igitur militiae, politiae, tributis, relationibus internationalibus.

Regulae generales de ambitu functionum auctoritatis hae sunt: 1. Auctoritas ea omnia et sola potest, quae ad *prosperitatem publicam* convenienter assequendam necessaria sunt. Ad hunc enim finem eumque solum ex natura instituta est. Si extra eum versatur disponendo de iis, quae prosperitatem privatam vel res religiosas ad Ecclesiam pertinentes attinent, vel praecipiendo, quae evidenter bono communi inutilia sive nociva sunt vel tantum commodum privatum aliquorum spectant, invalide disponit neque per se subditi oboedire tenentur. Similiter diversa organa auctoritatis publicae competentiam suam servare, i. e. in ea tantum materia versari debent, in qua potestatem habent; 372

alioquin praecepta invalida sunt et libertas subditorum iniuste restringitur.

2. Gravissima regula sapientiae politicae esse debet, ut *ea tantum* sibi regenda et curanda assumat, quae propria industria subditorum vel associationum apte procurari nequeunt. Nam, cum omnis opera socialis ex natura sua membris corporis socialis subsidium afferre debeat, recti ordinis turbatio est ea absorbere eorumque opera sibi arripere.[1])

3. Auctoritati non licet aliquid facere sive imperare, quod in se *moraliter malum* est vel superioribus legibus positivis, sive divinis sive humanis, opponitur, quales sunt leges Ecclesiae vel leges fundamentales Status proprii. Talia praecepta pariter invalida essent. Ars politica igitur a moralitate minime separanda est ad mentem machiavellismi.[2])

4. *Iustitiam distributivam* observare debet in dispensandis oneribus bonisque publicis.

Ex ordine igitur praecipua bona considerabimus, quae ad civium prosperitatem pertinent, et inquiremus, quid auctoritas ordine iuridico curando et subsidiis offerendis quoad illa bona praestare quidque omittere debeat, scilicet quoad religionem et moralitatem, cultum et instructionem mentis, bona oeconomica, libertatem, denique quoad quaedam media ad prosperitatem publicam necessaria. — Antea autem de triplici potestate publica, quam in auctoritate civili distinguere solent, agendum est.

---

[1]) „Quo fiet, ut liberius, fortius et efficacius ea omnia exsequatur, quae ad ipsam solam spectant, utpote quae sola ipsa praestare possit: dirigendo, vigilando, urgendo, coercendo, prout casus fert et necessitas postulat. Quare sibi animo persuasum habeant, qui rerum potiuntur: quo perfectius, servato hoc „subsidiarii" officii principio hierarchicus inter diversas consociationes ordo viguerit, eo praestantiorem fore socialem et auctoritatem et efficientiam, eoque feliciorem laetioremque rei publicae statum." Quadragesimo. — [2]) *Machiavelli* in opere „Libro del Principe" 1532 exponit, principem omnia media ad fines politicos utilia adhibere posse, etsi honestati non congruant, ut mendacia, fraudes, oppidorum opportunas excisiones.

*Art. 1. De triplici potestate auctoritatis

*§ 1. De triplici potestate in genere

Definitio potestatum. Auctoritas politica fini suo ob- 373*
tinendo variis functionibus operam dat. Spectatis his functionibus variae in ea potestates distingui solent. Aliis divisionibus multis per aetates statutis melior et nunc communiter recepta, etsi non omnibus numeris absoluta, est divisio potestatis *legiferae, exsecutivae* (gubernativae, administrativae), *iudicialis.* Primus Montesquieu eam proposuit.[1]) Potestas legifera leges fert. Potestas iudicialis lites de iure cum auctoritate dirimit et de delinquentibus sententiam dicit. Ad potestatem autem exsecutivam non tantum spectat leges exsequi, sed omnia ordinare, quae intra legum praecepta ad bonum commune secundum particulares circumstantias necessaria sunt, itaque etiam et maxime ea, quae legibus non provisa sunt, dummodo ne legibus contraria sint. Omnia igitur comprehendit, quae praeter functionem legiferam et iudicialem necessaria sunt, sive pertinent ad res internas, ut scholas, res militares, tributa, sive ad externas, ut pacta internationalia. Ideo plerumque non potestas exsecutiva vocatur, sed potius gubernativa (Regierungsgewalt, gouvernement), praesertim quatenus rempublicam universam regendam respicit, vel potestas administrativa (Verwaltung, administration), praesertim quatenus ad particularia et minora refertur. *Gubernii* nomine illa organa comprehendi solent, quae potestatem supremam administrativam exercent (ministerium).

Tres functiones expositae ad varia obiecta prosperitatis, ut religionem, res oeconomicas, militares, referri possunt, immo nullus est finis particularis, ad quem non triplex functio vel saltem legifera et administrativa concurrere possint.

De „separatione potestatum" (Teilung der Gewalten, 374*
séparation des pouvoirs). Tres potestates in se spectatae

---

[1]) Esprit des lois XI 6.

diversae sunt et in diversis subiectis inesse vel saltem a diversis exerceri possunt, etsi non ita, ut inter se independentes evadant, quod unitati auctoritatis repugnaret. Recenti tempore diligens conamen adhibetur, ut talis potestatum seiunctio, primum a Montesquieu commendata, in opus deducatur. Quod non immerito fit. Nam variae potestates varias dotes requirunt, quae non semper in eodem subiecto inveniuntur. Praeterea hac ratione abusus arcetur, qui fieri posset, si e. g. potestas gubernativa in suum commodum etiam leges condere vel iudiciis uti posset. Sed utilitas et necessitas faciunt, ut haec separatio nullibi perfecta sit. Ubique nunc eatenus observatur, quatenus potestas iudicialis non, ut antiquitus, ab organis gubernativis, sed a iudicibus independentibus exercetur. Potestas legifera et potestas gubernativa in monarchia constitutionali et in forma republicana U. St. A. divisae sunt quia collegia repraesentativa praecipue legislationem, administrationem autem princeps sive praesidens exercet; sed in regimine parlamentari tum monarchico tum republicano utraque potestas maxima ex parte penes parlamentum est (n. 352).

Quae potestas administrativa agere debeat, ex infra dicendis luculenter patebit. Specialia de duplici alia potestate dicenda sunt.

*§ 2. De potestate legifera

*375 1. Potestas legifera potissimum ad *leges communes*, non ad fundamentales refertur, quippe quae non ad solam auctoritatem, sed ad totum corpus politicum spectant. Leges communes vel ius privatum vel publicum respiciunt (privatrechtlich, öffentlichrechtlich), prout ordinant relationes civium inter se (leges de commercio, de hereditate) vel relationes inter cives et Statum (leges de tributis, de militia). In usu iuristico recenti lex distingui solet ab *ordinatione* (Verordnung, ordonnance, order). Lex formalis nominatur statutum, quod a potestate legifera, i. e. a parlamento (cum principe), effectum est; quod autem a potestate administrativa procedit, ordinatio vel, si rem particularem contingit, decretum (Verfügung) vocatur.

2. Auctoritas civilis *potestatem habet* leges condendi, quia ad finem Status necessariae sunt. Ideo leges in conscientia obligant, quia lex naturalis praecipit, ut legitimae auctoritatis statutis, utpote ad vitam socialem necessariis, oboediatur (cf. Rom. 13; 1 Pe. 2, 13; Prov. 8, 15).

Quia potestas legifera supremas normas vitae civilis constituit et etiam potestati administrativae ac iudiciali regulas praefigit, *potestas prima* est et supremo subiecto potestatis publicae, in monarchia principi (cum parlamento), in Republica autem populo inest, qui eam plerumque per deputatos, nonnumquam immediate per se (Referendum) exercet.

Moralistae et canonistae quidem communi consensu admittunt, 376*
posse esse *leges pure poenales* sive tales, quae aliquod opus ita exigunt, ut non ad opus ipsum, sed tantum ad poenam subeundam obligent, si opus omissum fuerit.[1]) Et merito quidem. Nam legislator obligare potest, sicut ei placet; saepe autem finis legis, ut aliquod opus praestetur, sufficienter timore poenae obtinetur. Sed etiam in his legibus adest conscientiae obligatio, nimirum condicionata ad poenam subeundam, si lex laesa fuerit. Quales leges pure poenales sint, ex intentione legislatoris expressa vel praesumpta et ex eo dignoscendum est, quod finis legis solo poenae timore obtinetur et obligatio conscientiae ad opus ipsum nimis dura esset, e. g. si ingens adest legum copia.

3. Quod denique *modum leges ferendi* attinet, a) leges 377*
diligenti deliberatione praeparandae sunt. Deliberandum est de necessitate, aptitudine, forma legis. Ad id opus est perspectam habere totam condicionem corporis politici, quae notitia comparanda est ex communicationibus deputatorum et officialium, ex inquisitionibus statisticis, petitionibus subditorum, ex prelo, illo maxime, quod independens est nec studia particularia sequitur, denique ex rerum peritis et aliorum Statuum legibus. Cum lex primum proponitur, id quod plerumque gubernium facit, sed etiam deputati facere possunt, iam formam quam aptissimam habeat, quia magni defectus postea difficile corriguntur. Ante discussionem parlamentarem utile est legem propo-

[1]) Cf. 2, 2 q. 186 a. 9.

sitam notitiae et discussioni publicae subicere. Discussio parlamentaris, quae per commissiones praeparatur et iuvatur, triplex esse solet: prima est generalis, de legis propositae principiis, secunda specialis de singulis punctis, in tertia suffragia feruntur. — b) Leges sint clarae et determinatae, ne iuris incertitudo creetur vel, si leges sint criminales, etiam laquei parentur. — c) Leges tunc tantum ferantur, cum magna est utilitas vel necessitas neque aliis modis facilius iuvari potest, ne debita libertas, legum notitia et aestimatio infirmentur. — d) Leges non sunt facile mutandae, ne reverentia earum minuatur, praesertim si iam consuetudine firmatae sunt.

4. Quod *valorem legum* attinet, illae regulae prae oculis habendae sunt, quae supra de functionibus auctoritatis civilis propositae sunt (n. 372). Idem fere exprimitur, quando moralistae secundum Isidorum ad valorem legis requirere solent, ut sit „honesta, iusta, possibilis".

*§ 3. De potestate iudiciaria

*1. De potestate iudiciaria in genere

*378 **De natura et necessitate eius.** Potestas iudiciaria est potestas publica, quae ordinem iuridicum turbatum restituit vel lites de iure cum auctoritate dirimendo vel delicta puniendo. Quatenus lites dirimit, *iustitia civilis* (bürgerliche Rechtspflege), quatenus delicta punit, *criminalis* (Strafrechtspflege) vocatur. Itaque potestas iudiciaria ordinem iuridicum tuetur non directe impediendo eius laesiones, id quod politia agit (Sicherheitspolizei, police), sed ordinem turbatum restituendo. In eius exercitio *triplex functio* distinguenda est: 1) inquisitio in causam, de qua agitur, 2) sententia sive iudicium ipsum, 3) exsecutio iudicii. Functio secunda est formaliter functio iudiciaria, prima et tertia etiam aliis organis committi possunt. Sententia iudicis habet vim auctoritativam obligantem et cogentem, differt igitur a sententia doctrinali, quam etiam privati dare possunt, et a decisione arbitri electi, ad cuius decisionem accipiendam partes contendentes pacto se obligant.[1])

Potestas iudiciaria necessaria est et quidem tum civilis tum criminalis. a) *Civilis* necessaria est, quia, cum saepe lites oriantur, pax publica periclitaretur, nisi lites cum auctoritate finirentur, et libertas indemnitasque civium perirent, nisi a iuribus dubitatio et laesio depellerentur damnique restitutio fieret; privati autem neque cum auctoritate lites dirimere neque contra fortiores iura sua extorquere neque etiam salva pace in propria causa iudices agere possunt. b) Iustitia *criminalis* necessaria est, quia pax civiumque bona in continuo discrimine versarentur, nisi delictis puniendis ordo violatus repararetur hominesque ab eo laedendo deterrerentur. Privatis autem neque plerumque vis neque certe ius concedi potest, ut delicta in se commissa ipsi puniant, cum propter inordinatos animos neque sanum iudicium de alterius culpa ferre neque modum in puniendo tenere possunt ideoque continuae turbae orirentur.

De iudicibus. Potestas iudicialis suprema ex supremo 379*
subiecto potestatis politicae in organa subordinata derivatur, quorum competentia secundum territorium et obiecta iudicanda circumscribitur. Puritati iustitiae valde salubre est et nunc ubique usu venit, ut iustitia neque a principe neque ab aliis subiectis potestatis legiferae et administratoriae, sed ab *organis distinctis* exerceatur, ut tantum studio iusti, non aliis commodis regatur atque etiam suspicio talis vitetur. Id maxime in regimine repraesentativo necessarium est, in quo iustitia facile studiis partium subicitur. Ad hanc iudicum *independentiam* tuendam etiam sapienter observari solet, ut iudices numquam ex arbitrio gubernii, sed tantum ex sententia iudicis ob rationes lege sancitas deponi queant.

---

[1]) „Sententia iudicis est quasi quaedam particularis lex in aliquo particulari facto. Et ideo sicut lex generalis debet habere vim coactivam . . ita etiam sententia iudicis debet habere vim coactivam, per quam constringatur utraque pars ad servandam sententiam iudicis; alioquin iudicium non esset efficax." 2, 2 q. 67 a. 1.

Saepe, praesertim in tribunalibus superioribus, *collegia iudicum* constituuntur, ut cooperatione multorum periculum ignorantiae, levitatis, imprudentiae, studii partium minuatur. Haec collegia, vix quidem in iustitia civili, in qua propter implexam iuris moderni indolem scientia iuridica necessaria est, attamen in iustitia criminali, maxime si de gravioribus delictis agitur, saepe ita instituuntur, ut iudici ex officio constituto adiungantur viri ex populo sumpti, maturi, probi, independentes, qui simul iudicant. Plerumque assessores iurati adhibentur (quae institutio ex Anglia desumpta est; Jury, Schwurgerichte), qui sub directione iudicis interrogando et declarando inquisitionem regentis de facto et culpa iudicant, quo iudicio emisso iudex de poena sententiam fert. Ita quidem fit, ut iudicium de culpa appareat ex experientia vitae et naturali sensu iustitiae, non tantum ex doctrinalismo profectum esse. Attamen teste experentia magnum periculum est, ne iurati potius timore partiumque studio vel misericordia aliisque affectibus, quam testimoniorum probationibus regi se sinant et in causis difficilibus propter defectum scientiae iuris parum recte de culpa iudicent. Neque etiam rationes iudicii sui prolati afferre coguntur. — Quare saepe alia forma praefertur, ut laici et iudices simul mixti tum de facto et culpa tum de poena iudicent (Schöffengerichte), quod ita melius invicem compleant et temperent.

*380 **Modus recte iudicandi** inter alia haec postulat: 1. Tribunal *competentiam* habeat, sine qua iudicium validum emittere nequit, et forma processus lege praescripta servetur.

2. Maximum est, ut iudex nihil nisi *iustitiam* intendat et etiam opinio publica de hoc secura sit. In hunc finem prae omnibus necessarium est, iudices interno iustitiae studio animatos esse. Eidem fini iudicum independentia, constitutio collegiorum aliaque inserviunt. Praeterea a) prudenter institutum esse solet, ut iudicia publica sint, nisi materia tractanda obstet; sic enim fiduciae publicae et iudicum integritati prospicitur. b) Iudicia oralia sunt, aliquibus tamen scripto consignatis; nam veritas immediata conversatione clarius aperitur. c) Ad fiduciam publicam et iudicum vigilantiam augendam complures instantiae constituuntur, ut a tribunali inferiore ad superius appellatio fieri queat, quod antiquitus non ita in usu fuit. d) Ad aequalitatem iustitiae servandam omnes per se iisdem tribunalibus subiciuntur; quo tamen non prohibentur tribunalia specialia ad illas causas iudicandas, quae peculiarem experientiam postulant, quales forte militares vel commerciales esse possunt.

3. Iudex per se *secundum legem positivam* iudicare 381*
debet.[1]) Nam nomine auctoritatis publicae definit, quid ius publice valens de causa particulari statuat. Non igitur suam opinionem proferre, sed legem publicam certam et ab omnibus agnitam sequi debet, qualis est lex positiva (quae simul naturalis esse potest); lex naturalis sola generalia principia continet, quae nonnumquam de causis concretis nihil dicunt vel saltem periculum arbitrariae interpretationis admittunt. Supponitur autem, leges esse iustas. Si enim manifesto iniustae (proinde etiam invalidae) sunt, non licet iudici secundum eas iudicare, quia iniustam poenam vel obligationem imponeret.

Per accidens autem iudex *secundum legem naturalem* non scriptam sive „secundum aequitatem" iudicare potest sive debet. Etenim a) quia lex generalis omnibus eventibus providere non potest, nonnumquam contingit, ut verba legis aliquam causam particularem comprehendant, quam certe praesumi potest legislatorem comprehendere noluisse; e. g. si lex generaliter arma gestare vetat, non censetur id etiam vetare, si subito grave periculum imminet. Tunc iudex per „epikiam" a verbis legis recedere et secundum aequitatem iudicare debet. — b) Possunt in lege lacunae esse, quatenus aliquas causas non attingit. Tunc iudex criminalis a condemnatione rei abstinere debet. Iudex autem civilis a iudicio in aliquam partem ferendo abstinere nequit, ideo ad ius naturale recurrere debet, sed non contra leges positivas. — c) Nonnumquam etiam leges positivae praescribunt, ut iudex, si lex scripta deficiat, „secundum aequitatem naturalem" iudicet. Ita iuristae Romani saepe ad „aequitatem, ius naturale, humanitatem" provocant, et etiam codices civiles recentes similia monita nonnumquam continent.

4. Si *culpa dubia* est, a condemnatione abstinendum 382*
est. Si in iudicio civili, in quo a iudicio abstineri nequit,

[1]) „Necessarium est, quodvis iudicium semper secundum legis scripturam fieri." 2, 2 q. 60 a. 5.

factum dubium est, secundum sententiam probabiliorem vel saltem non minus probabilem iudicandum est. Sed notandum est, si quis rem, de qua agitur, actu possideat, tamdiu praesumptionem et maiorem probabilitatem pro eius iure stare, donec alter rem esse suam probaverit.

5. Autoritas civilis curare debet, ut omnibus facultas praebeatur ad ius suum *prompte,* sine magnis sumptibus et sine molestia obtinendum. Id enim bonum commune exigit.

*2. De iustitia civili

*383 Iustitia civilis vel tantum decidit, quid iuris in aliqua causa sit, vel etiam coactione adhibita, non quidem poenam infligit, attamen aliquod debitum extorquet sive restitutionem damni illati procurat. Quia sententia lata auctoritativa est, etiam valide iura mutare potest, e. g. testamenta forma legali carentia invalida declarando. Si tamen sententia ex quacumque causa manifesto iniusta, proinde invalida est (in dubio supponenda est iusta), tribuendo fortasse alicui rem, quae certe alterius est, non obligat in conscientia; sed in foro externo plerumque observanda est, ne scandalum vel turbatio oriatur.

Forum civile directe bonum privatum tractat (sed propter bonum commune). Ideo non iudicat nisi invocatum accusatione ab actore privato facta. Etiam demonstrationem iuris partibus litigantibus faciendam relinquit; iudex tantum testimonia prolata examinat et sententiam profert. Frequentes processus nocent. Propterea partibus consilium dandum est et nonnumquam lege praescribitur, ut ante actionem iudicialem coram „arbitris pacis" sive mediatoribus compositionem inire conentur; cui mediatorum muneri aptiores sunt viri alii fiducia digni quam iudices ipsi, qui ante iudicium in suspicionem venire possunt, se alicui parti favere. Vel partibus consulendum est, ut privatis arbitris (Schiedsrichter, arbitres) rem dirimendam committant cum pacto decisionem acceptandi.

*384 Tribunali civili affine est *tribunal administrativum,* quod dicitur (Verwaltungsgericht, trib. administratif), quod non de iuribus privatis, sed causis quibusdam administrationem spectantibus iudicat, velut de lite inter municipium et Statum, de tributis, de iure civitatis, de ordinationibus politiae. Talia tribunalia ad libertatem civium tuendam utilissima sunt.

*3. De iustitia criminali

De delictis. Iustitiae criminalis est, delicta modo legi- 385*
bus determinato propter bonum commune punire. Eius obiectum sunt illa delicta libera, quibus ordo iuridicus bono communi necessarius laeditur quibusque propterea poena lege adiungitur. Delicta igitur „criminalia" illa sunt, a) „quibus ordo iuridicus bono communi necessarius laeditur"; alioquin ad auctoritatem publicam non pertinent. Proinde delicta non externa vel levissima huc non spectant. Internum igitur propositum committendi flagitium puniendum non est, attamen facinus tentatum, sed poena minore quam facinus consummatum, quippe quod bono communi damnosius est. b) „Quibus lege poena adiungitur". Fieri enim potest, ut alicui delicto poena non affigatur, vel quia ex eo, utpote fortasse rarissimo, notabilis laesio ordinis non timetur, vel quia iam aliis modis provisum est, e. g. iudicio civili, quo debitor solutionem recusans ad solvendum cogitur. c) Delicta denique „libera" sunt; etenim culpae sunt.

Delicta dividi solent in „crimina" (Verbrechen), quae bono communi gravius repugnant, velut proditio patriae, homicidium, rapina, et delicta minus gravia, quae strictiore significatione delicta (Vergehen) vocantur.[1])

Quia delicta ordini publico opponuntur et plurima, si eorum 386*
accusatio privatis relinqueretur, ex metu, invidia, odio impunita manerent vel falso fingerentur, *procurator publicus* constituitur (Staatsanwalt; ministère public; public prosecutor), qui nomine Status delicta, in quorum notitiam venit, inquirere et accusare debet, nonnullis exceptis, e. g. offensionibus, levibus corporis laesionibus, aliquibus delictis intra

---

[1]) Nonnumquam leges criminales triplicem gradum delictorum criminalium distinguunt: crimina, delicta, transgressiones (Übertretungen; crimes, délits, contraventions). — A delictis criminalibus discerni solent transgressiones ordinationum politiae (Polizeivergehen), quae fere ubique a politia ipsa puniuntur, licet hac in re generale principium parvam exceptionem patiatur, quod postulat, ut potestas iudicialis ab administrativa separetur. Sed contra tales poenas iudicium invocari potest.

familiam commissis, in quibus tantum accusatio privata fit vel publica tunc solum, cum petitur.

*387 Iudex poenam iniungendo actum iustitiae vindicativae in reum exercet. Si eum iusto plus punit, erga eum non solum iustitiam vindicativam, sed etiam commutativam violat et ad restitutionem tenetur. — Etiam notandum est, nonnumquam in delicto, ut in rapina, duplicem partem distinguendam esse, damnum alteri illatum, quod restitutionem exigit, quae ad iustitiam civilem spectat, et iniuriam, quae poenam postulat.

*388 **De poena eiusque fine.** *Poena* est malum physicum, quod propter culpam infligitur. Poenae tot sunt, quot mala infligi possunt. Itaque distingui possunt poenae fortunae (pecuniae), honoris (reprehensio), libertatis (carcer), corporis (verbera), vitae. Leges criminales tantum indeterminate genera poenarum sive limites poenae assignare, accuratam autem determinationem generis vel quantitatis iudicibus relinquere solent. Antiquitus iustitia criminalis durius exercebatur quam nunc. Tortura, olim ad confessionem extorquendam adhibita, ablata est; non iam postulatur, ut reus culpam confiteatur; psychologia criminalis ad varias causas libertatem minuentes attentionem convertit, quae negligebantur; pariter poenae, quae propter robustiorem indolem antiquorum vel propter nimium studium aequalitatem statuendi inter poenam et culpam duriores erant, mitigatae sunt, plerumque tantum libertatis privatio vel poenae pecuniariae iniunguntur. Etiam laudabile studium adhibetur, ut prudenti prophylaxi delicta impediantur, quatenus e. g. iuventutis desertae cura habetur. Attamen saepissime etiam nomine humanitatis vel propter falsas de fine poenarum doctrinas vel, quia libertas voluntatis negatur, molli debilitati in puniendis delictis favetur.

*389 *De fine poenae* inter recentes gravis sententiarum discordia est. Finis principalis poenae ab auctoritate publica infligendae duplex est: 1) ut *expiatio* sive satisfactio fiat, qua ordo iuridicus laesus reparetur, 2) ut homines a delictis committendis *absterreantur*. Utrumque intenditur propter bonum commune tamquam finem remotum, cuius nempe aliqua praecipua pars est inviolabilis sanctitas ordinis iuridici. Finis *secundus* unus saepe hic est, ut delinquens periculosus a societate penitus separetur, alius, quem auctoritas intendere debet, quantum fieri potest, praesertim in iuvenibus, ut delinquens emendetur; sed etiam hoc propter bonum commune ut finem remotum. Hunc esse verum finem poenae, hominum communi sensu usuque criminali probatur et ex falsis sententiis infra examinandis elucet.

Itaque delictum spectari potest, quatenus ordini morali universali et quatenus ordini civili opponitur. Auctoritas politica non punit delictum, quatenus est peccatum contra legem moralem; huius enim rector et vindex Deus est et sub hoc respectu omne grave delictum poenam infinitam postulat. Iudex respicit delictum, quatenus ordinem socialem violat.

Mensura poenae a) potissimum a bono communi su- 390*
menda est. Quo periculosius est delictum saluti publicae et quo maior est generalis populi propensio in id committendum, eo gravior statuenda est poena.[1]) b) Poena etiam libertati proportionata esse debet. Ideo maior est, si delictum ex proposito, quam si ex incuria sive culpabili inadvertentia prodiit.

De falsis sententiis quoad finem poenae. Multi crimina- 391*
listae hodierni finem poenae supra expositum admittunt, etsi non semper clare et integre. Sed exstant etiam graves errores.

1. Plurimi criminalistae hodierni et alii *expiationem finem poenae esse pernegant*: finem solummodo utilitatem socialem esse volunt, nempe ut homines absterreantur vel ut delinquentes, si corrigibiles sint, emendentur, incorrigibiles autem in perpetuum separentur. Quae sententia „sociologica" Fr. v. Liszt († 1919) praecipuum propugnatorem habuit. Praeter alias saepe haec ratio illi opinioni subest, quod delicta cum libertate committi negant, qua negata utique etiam culpa et culpae expiatio auferuntur.

Diligentius sine dubio curandum est, ut delicta arceantur, quam ut puniantur, praeterea modus talis puniendi instituendus est, quo delinquentes simul emendentur, ho-

[1]) Cf. 1, 2 q. 105 a. 2 ad 9; 2, 2 q. 39 a. 2 ad 1.

neste eos tractando, praebendo convenientem occupationem, instructionem, religiosam institutionem; etiam delinquentibus e carcere dimissis peculiaris cura adhibenda est. Studia hodierna ad iustitiam criminalem hoc modo complendam magna laude digna sunt.

*392 Attamen sententia expiationem vel simul libertatem et culpam reiciens graviter errat. a) Corrumpit enim naturam poenae, quae secundum universalem hominum persuasionem et usum propter culpam infligitur in satisfactionem ad reparandum legis honorem. Poena enim imprimis postulatio iustitiae esse censetur, quae debitam retributionem intendit. „Poena", quam adversarii admittunt, non differt a poena, quae brutis vel mente captis infligitur. b) Etiam modus et mensura poenarum vitiantur; non enim culpa, sed indoles hominis eos determinat. In corrigibilibus emendandis non iustitia vindicativa, sed regulae medicinales poenam determinarent et, licet culpa aequalis esset, tamen diversa poena pro varia correctionis difficultate statuenda esset. Immo non apparet, cur secundum hanc opinionem emendatio semper poenam postulet, non autem modo iucundiore, ut curatione in sanatoriis, obtineri possit. Qui autem incorrigibiles existimantur, etsi unum solum delictum commisissent, perpetua custodia detinendi essent. — Ceterum in usu criminali Statuum nondum haec, sed adhuc sententia „scholae classicae" tenetur, quae expiationem praecipuum finem poenae esse affirmat.

*393 2. Kant *solam expiationem* finem esse censet. „Poena iudicialis numquam tantum ut medium ad aliud bonum vel delinquenti vel societati civili subministrandum delinquenti infligenda est, sed semper solum propterea, quia deliquit."[1]) — Sed α) Poena etiam alios fines habet. β) Expiatio nulla habita ratione boni communis ambiguus finis est. Non enim rationem manifestat, cur potestas publica expiationem intendere queat; haec ratio est solum ordinis socialis violatio, quae etiam mensuram poenae determinat. Ceterum haec sententia vix iam defensores habet.

[1]) „Richterliche Strafe .. kann niemals bloß als Mittel, ein anderes Gut zu befördern, für den Verbrecher selbst oder für die bürgerliche Gesellschaft, sondern muß jederzeit nur darum wider ihn verhängt werden, weil er verbrochen hat." Metaphysik d. Sitten. Rechtslehre II 1 § 49 E.

Ius veniae sive ius ad condonandam poenam a iudice decretam vel ad eam minuendam sine dubio auctoritati civili, supremae saltem, asserendum est. Nam a) ad bonum commune utile vel necessarium est, ut in suprema potestate appareat iustitia cum misericordia sociata in similitudinem iustitiae divinae et ideo magis ametur. b) Quia nonnumquam propter specialia adiuncta poenam exsequi plus damni quam utilitatis afferret. c) Lex non omnes circumstantias respicere ideoque nonnumquam iudicem cogere potest ad iudicium nimis durum ferendum, quod temperatione eget. 394*

Generatim convenit, ut ius veniae potestati supremae reservetur, non autem iudicibus committatur, ne administratio iustitiae languescat, inaequalis fiat vel personarum favore inquinetur. Tamen nunc tribunalibus committi solet, ut prima poena pro minoribus delictis, praesertim iuvenilium, per aliquod tempus differatur et, si delinquentes interim bene se gesserint, condonetur, ne poena magis noceat, quam prosit (Bedingte Verurteilung, condamnation conditionelle, conditional release).

*Th. 20. Auctoritas civilis ius habet poenam mortis infligendi.

Declar. Hac aetate permulti criminalistae, philosophi aliique poenam mortis tamquam humanitati, culturae, iuribus humanis contrariam improbant.[1]) Multi ad istam sententiam deveniunt ex falsis opinionibus de libertate delinquentium et de fine poenae. Praeterea certe omnibus, qui hominem morte penitus perire opinantur, poena mortis intolerabilis appareat oportet. Vel igitur auctoritati civili potestatem capitis damnandi omnino denegant vel saltem eam poenam indignam esse censent. Sic factum est, ut in multis regnis poena capitis aboleretur; quorum tamen complura postmodum, melius edocta, eam iterum introduxerunt. 395*

Humanitati sane consonat, ut a poena mortis infligenda alii cruciatus olim saepe praemissi removeantur et ut ad

[1]) Inter primos adversarios nominandus est *C. Beccaria,* qui opus scripsit: Dei delitti e delle pene, 1764, quod ceteroquin, suo tempore maxime celebratum, multum contulit ad duriores iustitiae criminalis usus tollendos.

crimina atrociora restringatur. Attamen rationibus afferendis demonstrabitur, poenam mortis non solum legitimam, sed etiam societati humanae necessariam ideoque humanitati minime contrariam esse.

*396 **Demonst.** 1. Auctoritas civilis omnia iura habet, quae necessaria sunt ad *bonum commune* tuendum. Atqui ius infligendi poenam mortis ad bonum commune tuendum necessarium est. Ergo auctoritas civilis hoc ius habet.

Demonst. min. a) Nisi crimina illa atrocissima, quibus salus publica vastatur, efficaciter reprimantur, publica securitas esse non potest. Iam vero aliter efficaciter reprimi nequeunt, nisi poena mortis. Experientia enim constat, multorum furorem tantum mortis timore frangi et abolita capitis poena numerum criminum atrocium vehementer augeri. Ideo in aliquibus Statibus abolitio facta iterum revocata est vel revocatio desideratur. — b) Bonum commune postulat, ut ordo iuridicus laesus congrua expiatione reparetur. Atqui congrua reparatio expiatoria, si agitur de delictis summam populationem ordinis socialis continentibus et exsistentiam hominum Statusque subvertentibus, non habetur, nisi infligatur poena pariter summa et hominis occisio. — c) Accedit, quod nonnulli malefactores tam periculosi sunt, sive quia ad crimina propensissimi sive quia capita coniurationum sunt, ut Status se contra eos sufficienter tueri nequeat, nisi exstinguantur. Perpetua eorum incarceratio non est sufficiens tutela. Interdum enim, donec vivunt, turbarum causae manent, saepe effugiunt, saepius etiam vel plerumque occasio advenit, ut iterum libertati restituantur.

*397 2. Poena mortis omnium *nationum usu* per saecula recepta est, proinde ratione humana comprobatur necessaria ad bonum commune tuendum.

3. Arg. *ad hominem.* Adversarii moderni permittere solent, ut poena capitis pro periculosis delictis in bello et pro seditione statuatur, et illae ipsae factiones, quae poenam capitis abominantur, ut socialistae, eam in istis eventibus approbant et diligenter adhibent. Ita autem concedunt, eam non in se illicitam esse et medium esse omni alio efficacius atque etiam necessarium ad crimina maxima supprimenda.

4. Eadem est doctrina *S. Scripturae* (Gen. 9, 6; Rom. 13, 4) et *scholasticorum*. Unum sufficiat nominare S. Thomam: „Si aliquis homo sit periculosus communitati et corruptivus ipsius propter aliquod peccatum, laudabiliter et salubriter occidetur, ut bonum commune conservetur." 2, 2 q. 64 a. 2 et multis in locis.

Obiectiones. 1. Si poena mortis conceditur, fieri potest et factum est, ut innocens ad mortem condemnetur. Atqui hoc intolerabile est. — 398*
Resp. D. mai. fieri potest per se et frequenter (requiritur certe accuratissima inquisitio) N. per accidens et absolute C. (Ad poenam mortis infligendam sufficit certitudo de culpa illa moralis, quacum in rebus gravissimis agere licet, quoniam, si certitudo penitus absoluta requireretur, vix umquam malefactorem punire liceret, quo finis poenarum frustraretur.) Cd. min. si hoc malum solum in se spectatur et si forte insuper supponitur, hominem morte penitus exstingui C. si simul bonum commune spectatur, cui privatum postponendum est N. Ceterum etiam ad perpetuam incarcerationem innocens damnari potest.

2. Perpetua incarceratio sufficit, ut a) homines a criminibus absterreantur, aeque enim vel magis incarcerationem perpetuam timent quam mortem, b) sufficit etiam, ut Status a malefactoribus liberetur. — *Resp.* ad a) N. ant. Ad rat. D. aeque timent incarcerationem perpetuam nonnumquam per accidens Tr. per se seu plerumque N.; ad b) N. Periculum est, ne, forte liberati aliquando, crimina et conspirationes veteres repetant.

3. Poena mortis tollenda est, quia humanitati adversatur. — *Resp.* 399*
Si obiectio nihil aliud dicere intendit, nisi hanc poenam sensum humanum ingrate afficere, verum dicit, sed non ostendit, propterea eam tollendam esse. Multa in vita humana sensum aeque ingrate afficiunt, tamen toleranda sunt, ut atroces morbi, vulnerationes, mors ipsa singulorum hominum; et multo atrociora sunt illa scelera, ad quae eliminanda poena capitis adhibetur. Sin autem obiectio dicit, poenam mortis societatem humanam dedecere, rationes in demonstratione allatae contrarium ostendunt. Magis congruit humanitati, misericordiam et tutelam illis innocentibus tribuere, qui, nisi hac poena defendantur, a malefactoribus crudeliter interficiuntur, quam erga indignos interfectores, qui omnes, si velint, hanc poenam vitare possunt.

4. Potestas Status illa tantum iura habet, quae ei a civibus conferuntur. Atqui cives non habent potestatem in vitam aliorum. Ergo neque Status (Beccaria). — *Resp.* N. mai. vel D. si Status ad mentem Rousseau institutio mere humana eiusque potestas tantummodo summa potestatum singulorum civium est C. si natura postulatur et proinde institutio divina est N. C. min.

5. Si poena mortis propterea requireretur, quod aliqua proportio necessaria esset inter delictum et poenam, occisioni aliae poenae crudeles addendae essent, quando homicidia atrociora punienda sunt. — *Resp.* D. si absoluta aequalitas necessaria esset C. si tantum relativa, qualis intra limites convenientiae citra crudelitatem possibilis est N.

Art. 2. **De relatione Status ad religionem et honestatem**

Iam de singulis obiectis agendum est, circa quae activitas Status versari debet. Primum igitur exponemus, quae sit relatio debita Status ad religionem et quidem primo ad religionem generatim in quocumque ordine, dein relationem in hoc ordine supernaturali ad Ecclesiam. Postremo relationes minus rectas, sed nunc frequentes, considerabimus, quae ab hac norma deflectunt. In fine relationem ad honestatem inspiciemus.

§. 1. De relatione debita Status ad religionem

1. De relatione ad religionem generatim

Th. 21. **Status lege naturae gravissimo officio ad religionem profitendam tenetur.**

400 **Declar.** 1. Statum „lege naturae" ad religionem profitendam teneri dicimus, ut appareat, id non nunc tantum, forte ab Ecclesia, esse praeceptum, sed semper et a natura mandatum esse. „Religionem" autem intellegimus veram, itaque naturalem in ordine naturae, supposito autem ordine praesenti, in quo religio unica a Deo volita est revelata, christianam. Praeprimis autem venerationem Dei et agnitionem vitae futurae prae oculis habemus, quia partes religionis maxime fundamentales sunt et religioni naturali ac revelatae communes. „Professio religionis", quae postulatur, in eo consistit, quod vita publica religione informanda est. Quod potissimum duo complectitur: 1) Status ut talis Deo cultum exhibeat, congruis occasionibus actus agnitionis Dei, petitionis, gratiarum actionis exercendo, 2) praeterea in activitate, qua in finem suum tendit, religionem ne negligat, sed a) eam tueatur, puniendo eius laesiones, b) et etiam positive religionem promoveat, scilicet publicam religionem; privata enim, singulorum religio, quae in vitam publicam non redundat, ad forum Status non pertinet. Status utrumque saltem per se praestare debet, nisi forte ad maiora mala vitanda hanc verae religionis tutelam et curam aliquatenus omittere cogatur.

2. Thesis opponitur doctrinae et usui agendi primum a liberalismo inducto, nunc autem vehementius invalescenti, qui religionem rem mere individualem et privatam vel immo superfluam habet ideoque vitam publicam ea denudandam esse arbitratur („L'état est athée"). Propterea religionem ex scholis et institutionibus publicis removent eique vix ullam tutelam, nedum praesidium concedunt, immo non raro eam persequuntur.

Demonst. 1. *Ex officio erga Deum.* Homo ex natura 401
sua, utpote essentialiter servus Dei, gravissimo officio tenetur ad rectum ordinem erga Deum observandum et quidem secundum condicionem sibi conaturalem; proinde etiam homo, quatenus naturaliter in Statu vivit, seu ipse Status tenetur ad rectum ordinem erga Deum observandum. Atqui rectum ordinem erga Deum observare est religionem profiteri. Ergo Status gravissimo officio tenetur ad religionem profitendam.

Aliter. Absonum est opinari, homines quidem *singulos* ad Deum colendum teneri, ad Statum autem collectos ita se gerere posse, acsi nullum tale officium exstaret.

Status etiam *speciali titulo* ad Deum colendum obligatur. Nam Deus etiam immediatus *auctor Status* ut talis est, quia naturam humanam ad vitam civilem ordinavit et a Deo sicut omnia ita etiam bona prosperitatis publicae descendunt et providentiae eius subsunt.

2. *Ex officio Status erga subditos et seipsum.* a) Religio 402
est bonum et quidem maximum ad prosperitatem publicam *civium* spectans. A religione enim assecutio finis hominis pendet, religio est fundamentum honestatis, nihil magis animos movet, illorum etiam, qui eam reiciunt. Atqui Status debet bona ad prosperitatem publicam civium spectantia tueri et promovere. Ergo etiam religionem.

b) Praeterea Status *fundamenta sua* custodire debet. Atqui religio est praecipuum eius fundamentum. Si cives non religione, sed atheismo et materialismo reguntur, etiam

virtutes vitae civili necessariae, ut reverentia auctoritatis, concordia, iustitia, diu sustineri nequeunt, praesertim inter homines vulgares. Quod luce clarius revolutiones sociales demonstrant.

403 3. *Ex testimonio gentium.* Ubique inveniuntur, tum in regnis christianis saeculorum praeteritorum, tum apud gentiles ritus religiosi nomine Status exerciti.

Speciatim sapientes gentilium una voce docent, Statui praecipuam curam religionis habendam esse. „Si civis quispiam", inquit *Plato*, „aliquid tale [sacrilegium] in deos aut in parentes aut in patriam perpetrare et ad maximam iniuriam animum induxisse deprehendatur . . poena huic mors sit malorum maximum."[1]) *Aristoteles* scribit: In civitate „primum est cura rerum divinarum".[2]) *Cicero* dicit: „Haud scio an pietate adversus deos sublata fides etiam et societas humani generis et una excellentissima virtus, iustitia, tollatur."[3])

2. De relatione Status ad Ecclesiam

404 **De Ecclesia.** Exposuimus modo officia Status erga religionem abstrahendo ab ordine sive naturali sive supernaturali. Iam exsistentiam Ecclesiae supponimus. Ad philosophiam quidem non spectat demonstrare, a Christo Ecclesiam conditam esse, eiusque naturam investigare, attamen multum eius interest scire, qualem relationem Status, *si* Ecclesia exsistat, ad eam ex lege naturali observare debeat. Antea vero paucis describere oportet, quae sit natura Ecclesiae.

Non vivimus nunc in puro statu naturae. Deus ab initio genus humanum ad gradum supernaturalis gratiae et gloriae elevaverat. Sed postquam ex hoc gradu decidit, misit Filium suum incarnatum, qui homines in pristinum gradum restitueret. In hunc finem Ecclesiam condidit, societatem visibilem et perennem sub regimine successorum Petri et episcoporum, quae hoc opus restitutionis per aetates continuaret per doctrinam et sacramenta Christi homines sanctificando et ad beatitudinem supernaturalem adducendo, imposita omnibus obligatione, ut eam ingrede-

[1]) De legib. IX 854. — [2]) Polit. VII 8 (1328 b). — [3]) De natura deorum I 2.

rentur eique subditi essent. Et Ecclesiae omnia media et iura in hunc finem necessaria contulit.

Quae colliguntur ex his: Christus Petrum eiusque successores constituit caput et fundamentum Ecclesiae, infallibilitate instructum, eique, sicut etiam apostolis et eorum successoribus, plenam contulit solvendi et ligandi potestatem (Mt. 16, 18; Io. 21, 15 ss.; Mt. 18, 17 s); mandavit iis, ut omnes baptizarent et doctrinam suam docerent, promissa sua et Spiritus S. assistentia perpetua (Mt. 28, 19; Io. 14, 26); contulit iis potestatem dimittendi peccata (Io. 20, 23), celebrandi sacrificium, administrandi sacramentum Eucharisticum (Luc. 22, 19; 1 Cor. 11, 24; Mal. 1, 11).

Protestantes admittunt quidem aliquam institutionem Ecclesiae per Christum, negant autem, Christum eam instituisse in modum societatis cum principatu hierarchico iurisdictione praedito. Quodsi concedunt, initio aetatis christianae singulas ecclesias particulares simplicem quandam formam regiminis habuisse et ex s. 3. initium factum esse cuiusdam organisationis universalis, istas formas tantum ex causis humanis repetunt, e. g. ex imitatione regni Romani. Similiter canonistae protestantici constitutionem socialem Ecclesiae ideoque ius ecclesiasticum ex iure humano repetunt negantque, Ecclesiam societatem perfectam esse; immo usque ad tempora recentissima imbuti erant doctrinis falsis de omnipotentia Status, ecclesiam tantummodo corporationem iuris publici a Statu pendentem habentes.

Potestas Ecclesiae duplex est, ordinis et iurisdictionis. Potestas ordinis est facultas, consecratione collata, sanctificandi homines per sacramenta. Potestas iurisdictionis est ius regendi populum christianum ad se sanctificandum, et exercetur doctrina, legibus et ordinationibus, potestate iudiciaria. Potestas iurisdictionis Ecclesiae collata est universalis, respiciens omnes baptismo ei subiectos et comprehendens omnia, quae ad finem Ecclesiae necessaria sunt.

Proinde Ecclesia est *societas perfecta* seu talis, quae 405
sibi ad finem suum consequendum sufficit ideoque ab alia societate non pendet. Nam ex institutione Christi omnia media et iura ad finem necessaria habet vel formaliter vel saltem virtualiter, quatenus ius habet ad ea postulanda, e. g. ad brachium saeculare a Statu poscendum. Absonum enim esset dicere, Christum iniunxisse Ecclesiae officium omnes ad salutem adducendi, non tamen omnia media dedisse, sed forte eam dependentem fecisse a Statu, videlicet societatem supernaturalem, universalem et perpetuam de-

pendentem fecisse a societate mere naturali, ad finem temporalem ordinata, neque universali neque perpetua.[1])

406 Ecclesia a Christo fundata est Ecclesia *catholica.* Ecclesia enim Christi perpetua est; proinde adhuc exsistit; nulla autem alia ecclesia affirmare potest nec etiam affirmat, se esse societatem illam visibilem, supernaturalem, successoribus Petri subditam, qualis a Christo fundata est. Idem directe testimoniis per aetates christianas collectis demonstratur.

407 *Discrimen igitur inter Ecclesiam et Statum* manifestum est. Utraque quidem est societas perfecta in suo quaeque ordine, sed finis Ecclesiae est spiritualis et supernaturalis et salutem singulorum directe curat, finis autem Status prosperitas temporalis est eaque publica, non vero privata singulorum. Utraque originem a Deo petit; sed Ecclesia a Deo ut auctore ordinis supernaturalis per institutionem positivam fundata est, Status autem a Deo ut auctore naturae. Proinde etiam differunt interna natura, mediis, actione. Ecclesia denique extensione universalis et duratione perennis est, quibus dotibus Status caret.

408 **Notae historicae de relatione inter Statum et Ecclesiam** catholicam. Antequam principia theoretica de ordine Status ad Ecclesiam proponimus, utile est paucissimis indicare, qualis reapse haec relatio per aetates fuerit.

Primis saeculis Ecclesia tum alibi tum maxime in imperio Romano diras passa est persecutiones praesertim propterea, quod religionem Status gentilis damnabat ideoque sacrilegii et laesae maiestatis rea habebatur. Pace a Constantino facta imperatores christiani religionem catholicam effecerunt religionem Status et privilegiis subsidiisque prosecuti sunt; etiam leges canonicas civilibus inseruerunt. Sed tum Romani tum maxime Byzantini imperatores limites legitimae protectionis egressi res ecclesiasticas regere praesumpserunt, quare iam ex s. 4. ab episicopis et praesertim a R. Pontificibus libertas Ecclesiae gravissimis verbis vindicanda fuit.

Interim populi Germanici, barbari quidem, sed moribus non depravati, fidem christianam eximia cum pietate

[1]) „Haec societas . . est genere et iure perfecta, cum adiumenta ad incolumitatem actionemque suam necessaria, voluntate beneficioque conditoris sui, omnia in se et per se ipsa possideat.“ *Leo XIII,* Immortale Dei.

amplexi sunt. Apud eos, maxime apud Francos et Visigothos, paulatim intima conspiratio facta est potestatis civilis et ecclesiasticae ac mutua privilegiorum et competentiae communicatio, sed non sine aliqua Ecclesiae dependentia. Utriusque potestatis coniunctio perfectissima facta est sub *Carolo M.,* qui a. 800 a Leone III Imperator coronatus est, i. e. advocatus constitutus est Ecclesiae universalis et praesertim R. Pontificis eiusque principatus civilis, minime laesa reliquorum principum independentia. Quae dignitas imperialis tacito contractu postea potestati regiae Germaniae adnexa mansit.

Haec unio potestatum sacrae et civilis praeter magna commoda etiam damna attulit, illud imprimis, quod imperatores et alii reges episcopos nominare studuerunt et quidem hoc modo, ut sedes episcopales instar magistratuum civilium conferrent, quo duplicis potestatis distinctio obscurabatur et nominationes simoniacae aliaque vitia oriebantur. Gregorius VII († 1085), ut haec vitia eradicaret, investituram illam a potestate laica factam auferre conatus est; et postea reapse sublata est.

Post aliquas pugnas cum Frederico I imperatore et Henrico II, rege Angliae, Ecclesia sub *Innocentio III* summum gradum potestatis suae in orbem christianum obtinuit, salva tamen independentia principum in rebus temporalibus.[1])

[1]) Id etiam ex verbis ipsius Innocentii III colligi potest. V. g. Guilelmo de Montpellier petenti, ut Pontifex filios suos legitimos efficeret, haec respondit: „Cum rex ipse [Franciae] superiorem in temporalibus minime recognoscat, sine iuris alterius laesione in eo se iurisdictioni nostrae subicere potuit . . Tu autem aliis nosceris subiacere. Unde sine ipsorum forsitan iniuria, nisi praestarent assensum, nobis in hoc subdere Te non posses.“ Cap. 13 Qui filii (IV 17) — A Ioanne, rege Angliae, contra Philippum Aug., Franciae regem, iudex invocatus haec scribit ad Episcopos Franciae: „Non enim intendimus iudicare de feudo, cuius ad ipsum spectat ius . . Sed decernere de peccato, cuius ad nos pertinet sine dubitatione censura, quam in quemlibet exercere possumus et debemus.“ Cap. Novit. 13, De iudiciis (II 1).

Saepe opinio est, coniunctionem inter Ecclesiam imperiumque et iura Ecclesiae medio aevo *tantum „historica“*, in iure humano fundata fuisse. Imprimis ex epistulis R. Pontificum colligendum est, quibus principiis illo tempore ista relatio regeretur. Iam vero „etiamsi R. Pontifices etiam ad iura humana non raro provocarint . ., tamen in definienda

409 Secutus est conflictus cum Frederico II et tristior ille inter Bonifacium VIII († 1303) et Philippum IV, regem Franciae, in quo rex mendaciis et violentia victoriam apparentem reportavit. Ex eo tempore auctoritas Pontificum minui coepit. Infelix enim residentia Avenionensis (1305—77) Ecclesiam a regibus Franciae prorsus dependentem fecit aliosque populos abalienavit; postea triste schisma occidentale secutum est. Simul pravae doctrinae spargebantur, quae potestatem Pontificum in favorem potestatis regiae et Conciliorum minuebant. Ita factum est, ut unio illa, qua populi regesque et episcopi cum Sede Apost. coniuncti erant, laxaretur et via pararetur magnae scissioni reformationis.

Reformatores ius in sacra si non verbis, certe re in principes transtulerunt. Quam translationem posteri variis doctrinis inventis defendere conati sunt, e. g. „systemate territoriali" (H. Grotius), quo principi simpliciter idem ius in sacra, quod in civilia, competere asserebatur usque ad illud „cuius regio, illius religio".

410 Similia *caesaropapismi* studia a guberniis catholicis tum antea iam tum praesertim s. 18. assumpta sunt. Huc spectant complures errores tunc temporis Ecclesiam commoventes: a) Gallicanismus, quo nomine comprehenduntur varia iura ab ecclesia gubernioque Gallico immerito vindicata quasi antiquis moribus sibi convenientia (velut ius ordinationes apostolicas „placito regio" subiciendi, ius appellationis ad forum civile „tamquam ab abusu") et praeterea errores de limitanda potestate Sedis Apostolicae — b) Febronianismus (Febronius [N. Hontheim] † 1790), qui

---

mutua utriusque potestatis relatione principaliter iis insistunt rationibus, quae non ex iure quodam historico et humano tamquam adminiculo, sed ex immutabilibus principiis iuris divini petuntur. Quae principia procul dubio diversis modis potuerunt applicari, nec negandum est, certas potestatis ecclesiasticae ad civilem principatum relationes supponere certas temporum et hominum condiciones. Inde tamen minime efficitur, omnia illa iura Ecclesiae in se esse mere humana et historica. Condiciones quoque historicae, quae requiruntur, ut iura ecclesiastica efficaciter et opportune exerceantur, causae efficientes sive fontes et origines illorum iurium dici nequeunt." *F. Wernz,* Ius Decret. I[3] 36 s.

Statui ius in res omnes territorii sui atque in totam fere vitam externam Ecclesiae tribuit, speciatim vero „ius cavendi" sibi (per „placitum regium" et „appellationem ab abusu"), „ius protectionis" sive potius usurpationis iurium sacrorum — denique c) Iosephinismus.

Post revolutionem Gallicam nonnulli principes melius edocti pacem cum Ecclesia concordatis stabilire conati sunt. In U. St. A. 1787 primum inducta est separatio Status a societatibus religiosis. Per saec. 19. in plerisque regnis coniunctio quidem cum Ecclesia viguit, sed cum suprematu Status super Ecclesiam, cuius multae res externae iurisdictioni civili subiciebantur. Eodem tempore Pius IX (Quanta cura et Syll. 1864) et Leo XIII (Immortale 1885) veram doctrinam de relatione Status et Ecclesiae luculenter exposuerunt. Post bellum universale complures Status arctiorem iterum concordiam et unionem, saepe per concordata, cum Ecclesia inierunt, cuius auctoritas non parva incrementa accepit.

Nunc potissimum triplex relatio locum habet: 1. *Coniunctio amica* — 2. *Coniunctio cum suprematu* Status super 411
Ecclesiam, sociata iam cum aliqua separatione ab ea: Ecclesiae conceditur aliqua independens activitas et influxus in vitam publicam, e. g. in scholas, tribuuntur ei quaedam privilegia et subsidia publica, velut dotes publicae, brachium saeculare ad aliquas eius ordinationes exequendas, seu, aliis verbis, „iura publica" conceduntur. Sed Status sibi ius tribuit, ut res ecclesiasticas, quando vitam publicam sive finem temporalem attingunt (e. g. matrimonia, dominia Ecclesiae) propria auctoritate moderetur — 3. *Separatio* Status ab Ecclesia catholica et omni societate religiosa vel etiam ab omni religione. — 4. *Hostilis persecutio* Ecclesiae, qualis e. g. ex longo tempore in Russia saevit.

Th. 22. **Relatio debita Status ad Ecclesiam his potissimum continetur: Ecclesia in rebus religionem et mores spectantibus a Statu plane independens est (1. p.), Status pariter in rebus civilibus ab Ecclesia directe non pendet, attamen interdum indirecte (2. p.), Status amica concordia et protectione Ecclesiae cooperari debet (3. p.).**

412 **Declar.** Thesis relationem exprimit, quae *per se*, inspectis naturis Ecclesiae et Status, esse debet, praetermissis adiunctis infra considerandis, quae eam per accidens impossibilem reddere possunt. In ea relatione duo distinguimus: 1) Relationem *iuridicam*. Asserimus iuridicam independentiam Ecclesiae in rebus sanctificationem hominum spectantibus, itaque in rebus religiosis et moralibus et iis, quae ut media ad eas curandas necessariae sunt, cuiusmodi est possessio rerum temporalium, et vicissim asserimus independentiam iuridicam Status in rebus prosperitatem temporalem spectantibus. 2) Praeter debitam relationem iuridicam *amicam* cooperationem et protectionem postulamus.

1a pars opponitur a) *caesaropapismo*, qui gubernio civili ius in sacra vindicat quique aliquando in regno Byzantino, in occidente vero in regnis protestanticis floruit et in catholica quoque regna transfusus est; b) *suprematui* Status super Ecclesiam, quem Status moderni sibi exposcunt. Non quidem directe sibi ius in sacra tribuunt, attamen ius sibi ascribunt quascumque res ecclesiasticas, quando vitam publicam sive finem temporalem attingunt, propria auctoritate moderandi, ut scholas, matrimonium, dominia temporalia, rem funebrem et ipsam relationem ad Ecclesiam; ad ius enim maiestaticum sive suprematum reipublicae spectare arbitrantur, ut intra territorium suum nullam potestatem superiorem vel aequalem agnoscat, a qua proprie sua potestas limitetur. — 3a pars *separationem* Status ab Ecclesia excludit, de qua infra uberius tractabitur.

413 **Demonst. 1. p.** 1. *Ex natura Ecclesiae.* Ecclesia est societas perfecta in finem supernaturalem ordinata, universalis et perennis. Etenim a Christo condita est in hunc finem, ut homines omnium nationum et temporum docendo, regendo, sanctificando ad servitium divinum secundum doctrinam Christi et ad salutem supernaturalem adducat, omnibusque mediis ac iuribus ad id necessariis praedita est. Atqui talis societas in rebus religionem et mores spectantibus a Statu plane independens est. Nam alioquin a) non esset societas perfecta seu independens respectu finis sui, si in his rebus a Statu potestatem acciperet vel iure impediri posset. b) Neque universalis et perennis esset, si guberniis variarum nationum, etiam infidelium, subiceretur; non enim una esset unitate sociali, fide et ritibus, qualem Christus eam instituit, sed tot Ecclesiae nationales essent, quot regna. c) Etiam sapientiae divinae repugnat admittere, Deum Ecclesiam societati fine et natura inferiori subiecisse. Ergo Ecclesia in rebus religionem et mores spectantibus a Statu plane independens est.

2. Etiam *admodum congruum* est, ut exstet potestas a Statu independens, quae veritates ideales bonaque aeterna omnibus communia infallibiliter et suprema potestate defendat non tantum contra passiones singulorum, sed etiam contra studia realistica et tyrannidem Statuum quaeque ita dignitatem religionis contra abusum et conscientiam individui contra oppressionem politicam defendat. Cui concordat historia docens, fere apud omnes gentes inveniri potestatem sacerdotalem a civili distinctam, cui cura religionis commissa sit; immo non raro etiam in rebus civilibus administrandis magistratus supremi consilia sacerdotum, tamquam interpretum deorum, secuti sunt. 414

3. *Idem modo agendi Christi* probatur, qui missione sua contra mandata publica functus est et discipulis persecutiones principum praedixit, pariter modo agendi Apostolorum et ipsius Ecclesiae, quae semper independentiam suam contra imperia politica defendit et graves propterea persecutiones sustinuit. 415

In statu naturae purae possent cives, sicut alias societates privatas, ita etiam religiosas fundare sive potestates religiosas agnoscere, quae curam religionis gererent; quae tamen tum infallibilitate tum potestate divinitus concessa oboedientiam imponendi carerent. Ideo Status ab iis non penderet, sed vicissim ipsae a Statu penderent, non quidem directe, quia religio privata, cuius curam proxime agerent, non directe Statui subest, sed eatenus, quatenus Status e. g. manifestos errores religiosos et morales proscribere deberet. Id enim prosperitas publica exigeret, alia autem potestas non esset, cui id divinitus reservaretur. Status etiam 416

modis positivis religionem publicam iuvare et moderari posset, v. g. definiendo festa cultumque publicum.

417 4. *Ecclesia eandem doctrinam* proponit. E. g. Pius IX, Quanta cura, Syll. prop. 19 41 ss.; Leo XIII, Immortale; Conc. Vat., De Ecclesia Chr.; Codex iuris can. multis in locis.

418 Itaque Ecclesia independens est in docendo, in administrandis sacramentis cultuque divino, in legibus ferendis iisque cum fidelibus communicandis, in episcopis parochisque eligendis, nominandis, inspiciendis, in clericis instituendis, in poenis decernendis, quarum effectus a Statu agnoscendus est, in fundandis et fovendis ordinibus religiosis, quorum membris ius est, ut sub directione Ecclesiae consilia evangelica sequantur. Pariter ius habet libere acquirendi et administrandi res materiales, sine quibus nulla societas exsistere potest. Neque ulla potestas impedire potest communicationem pastorum cum fidelibus, nullum requiritur „placitum regium“ sive „exsequatur“ gubernii civilis, ut actus ecclesiastici valorem obtineant, neque Status „appellationem tamquam ab abusu“ contra potestatem ecclesiasticam accipere et sic de iudicibus ecclesiasticis iudicare potest; neque alia iura, quae Status moderni vi „iuris maiestatici in res ecclesiasticas“ sibi tribuunt, iis vere competunt. Leges autem civiles, quaecumque de rebus spiritualibus sine consensu Ecclesiae eduntur vel iura Ecclesiae infringunt, invalidae sunt, quia competentia carent vel etiam directe ius divinitus concessum laedunt.

419 **Demonst. 2. p.** Dependentia alicuius societatis sive potestatis ab alia *directa* vel *indirecta* esse potest. Directa habetur, si una alteri ratione finis proprii subest, qui scilicet idem etiam ab altera directe intenditur; sic provincia pendet a Statu. Indirecta dependentia adest, si una alteri subest ratione altioris finis ab hac posteriore intenti, seu si ipsa et superior societas ad eandem rem sub diversa ratione referuntur, ut igitur ius superioris praevaleat; sic potestas patrisfamilias subest Statui. Quando dependentia indirecta adest, societas superior dicitur habere potestatem indirectam in rem, scilicet non ratione finis proprii rei, sed ratione finis altioris. Directa potestas est potestas in rem ratione finis

proprii, e. g. potestas Status in res civiles sub respectu prosperitatis civilis.

A) *Status in rebus civilibus ab Ecclesia directe non pendet.* 420
Quod ita ostenditur.

1. Solus Status, non autem Ecclesia potestatem directam habet in res civiles, i. e. potestatem eas regendi in proprium earum finem, prosperitatem temporalem. Ergo Status in his rebus ab Ecclesia directe non pendet.

Demonst. ant. Christus non est censendus Ecclesiae potestatem dedisse, quae extra eius finem sita est et ex sua natura ad Statum pertinet. Atqui potestas directe regendi res civiles, e. g. determinandi tributa, leges agrarias condendi, extra finem supernaturalem Ecclesiae sita est et ex sua natura ad Statum spectat. (Etiam nocivum esset talis potestatis exercitium in Ecclesia, quia in nationibus infinitas excitaret suspiciones, offensiones, abalienationes et praesides Ecclesiae nimis studiis saecularibus occuparet et inquinaret.)

Itaque Ecclesia et Status sunt duae societates non tantum distinctae, sed etiam in suo quaeque ordine independentes et supremae, societates perfectae.

2. Eadem est *doctrina Ecclesiae et theologorum.* Medio aevo quidem aliqui fuerunt, qui, exaggeratam sequentes interpretationem verborum „quaecumque ligaveris“, Ecclesiae etiam directam potestatem in temporalia tribuerent. Sed hoc „systema potestatis directae Ecclesiae post Conc. Tridentinum nonnisi paucissimos nactum est patronos nostraque aetate penitus derelictum et obsoletum dici debet, ita ut vix iam ab ullo viro docto serio defendatur.“[1]) *S. Thomas* vero haec scribit: „Potestas spiritualis et saecularis utraque deducitur a potestate divina, et ideo in tantum saecularis potestas est sub spirituali, in quantum est a Deo supposita, scilicet in his, quae ad salutem animae pertinent. Et ideo in his magis est oboediendum potestati spirituali quam saeculari. In his autem, quae ad bonum civile pertinent, est magis oboediendum potestati saeculari quam spirituali, secundum illud Matth. 22: Reddite, quae sunt Caesaris, Caesari etc.“ 2 sent. d. 44 q. 2 a. 4 ad 4; cf. 2, 2 q. 60 a. 6 ad 3. *Leo XIII* haec docet: „Deus humani generis procurationem inter duas potestates partitus est, scilicet ecclesiasticam et civilem, alteram quidem divinis, alteram humanis rebus praepositam. Utraque est in suo genere maxima: habet utraque certos, quibus contineatur, terminos eosque sua cuiusque natura causaque proxima defini- 421

[1]) *Wernz,* Ius Decret. I[3] 18.

tos. Unde aliquis velut orbis circumscribitur, in quo sua cuiusque actio iure proprio versetur."[1]) „Quae in genere rerum civilium versantur, ea in potestate supremoque imperio eorum [principum] esse agnoscit et declarat [Ecclesia]."[2]) „Ecclesia et civitas suum habet utraque principatum propptereaque in gerendis rebus suis neutra paret alteri."[3]) Eadem repetit *Pius XI* in „Divini illius magistri" 1929. Cf. verba *Innocentii III* n. 408.

422 **B)** *Status in rebus civilibus ab Ecclesia interdum indirecte pendet.*

1. Fieri potest, ut res civiles religionem vel moralitatem proxime attingant sive iis inseparabili nexu consertae sint et ut vicissim res spirituales mixtae sint cum rebus temporalibus. Huiusmodi res sunt leges civiles religioni damnosae, instructio iuventutis in scholis, matrimonium cum effectibus temporalibus, dies festi, pia legata, res funebris, servitium militare sacerdotum, erectio parochiarum. Cum igitur religio et moralitas hominum baptizatorum potestati Ecclesiae subiectae sint, istae res simul ad utramque potestatem referuntur. Necessarium igitur est, in conflictu unam alteri praevalere. Atqui repugnat recto ordini, ut potestas, cuius finis est inferior, praevaleat alteri, cuius finis est altior. Ergo oportet, ut praevaleat potestas ecclesiastica civili ideoque istae res civiles sub hoc respectu potestati ecclesiasticae subiciantur.[4]) — Attamen haec potestas Ecclesiae *indirecta* tantum est, quia refertur ad res civiles non ut tales, sub respectu finis temporalis, sed propter finem sacrum. Ergo Status in rebus civilibus interdum ab Ecclesia indirecte pendet.

423 Subordinatio indirecta Status tum *negativa* tum *positiva* est. Negativa est, quatenus Status abstinere debet ab actibus Ecclesiae damnosis sive quos Ecclesia iudicat illicitos; manifestum enim est, finem inferiorem non posse impedire praestantiorem magisque necessarium. Positiva

[1]) Immortale. — [2]) Diuturnum. — [3]) Sapientiae christianae. — [4]) Sed optandum est, ut tales res mixtae pacificis conventionibus sive „concordatis" componantur, in quibus Ecclesia semper maxima indulgentia erga Statum utitur. „In iis, quorum iudicium diversam licet ob causam ad sacram civilemque pertinet potestatem, vult Ecclesia exsistere inter utramque concordiam, cuius beneficio funestae utrique contentiones devitantur." *Leo XIII,* Diuturnum.

est, quatenus Status ad bonum Ecclesiae conferre tenetur, quando Ecclesia id exigit, v. g. coercendo perturbatores religionis. Ecclesia enim omnem potestatem ad finem suum necessariam accepit ideoque etiam hanc, ut principibus christianis, membris sibi subiectis, necessaria ad finem suum praecipere valeat. Sed semper Ecclesiae est iudicare, quomodo hoc praesidium suppeditandum sit, quia ipsa de fine suo obtinendo iudicat.

Itaque potestas indirecta Ecclesiae in temporalia non est tantum potestas *directiva* seu potestas consulendi et monendi (Fénélon, Gosselin), sed potestas iurisdictionis, quae leges damnosas irritare et regentes christianos ad oboedientiam obligare valet.

Ergo relatio inter civilem et ecclesiasticam potestatem minus recte simpliciter *coordinatio* dicitur; simplex enim coordinatio est tantum inter societates perfectas aequalem finem habentes.

2. Idem docent *Ecclesia et theologi.* Doctrina de potestate indirecta 424
in temporalia ante et post reformationem communiter a theologis et canonistis catholicis, si pauci excipiantur, certa habita est. „Est conclusio haec certa", inquit Suarez, „et communis apud catholicos."[1]) „Id docuerunt", testatur Hergenröther, „theologi diversarum nationum, ordinum et condicionum toto saec. 16. et 17., idemque docuerunt saec. 18."[2]) De S. Thoma vide n. 421. *Leo XIII* haec docet: „Quidquid est in rebus humanis quoquo modo sacrum, quidquid ad salutem animarum cultumque Dei pertinet, sive illud tale sit natura sua sive rursus tale intellegatur propter causam, ad quam refertur, id est omne in potestate arbitrioque Ecclesiae; cetera vero, quae civile et politicum genus complectitur, rectum est civili auctoritati esse subiecta."[3]) Idem docet *Pius IX*, Syll. prop. 24.

Demonst. 3. p. 1. Status et Ecclesia habent *eosdem* 425
subditos et in iis fines arcte inter se copulatos invicemque influentes prosequuntur, Status prosperitatem temporalem, quae vehementer salutem animae afficit eique subordinanda est, Ecclesia religionem et mores, qui magnam vim in prosperitatem exercent. Atqui tales societates sive potestates

[1]) De leg. IV 9 n. 2. Cf. defens. fidei III 22 n. 2. — [2]) „So lehrten die Theologen der verschiedensten Nationen, Orden und Stellungen im ganzen 16. und 17. Jahrhundert, so lehrte man auch im 18." Kathol. Kirche und christl. Staat (1872) 434. — [3]) Immortale Dei.

debent, ut fines suos recte assequantur, mutua concordia et protectione inter se cooperari, Ecclesia, quatenus omnes cives oboedientiam, iustitiam, caritatem, parsimoniam, pauperes patientiam, divites misericordiam, maritos matrimonii reverentiam docet, principes in officio suo continet, Status autem, quatenus studia Ecclesiae adiuvat, eius ordinationes, personas, iura, bona, quantum potest, tuetur, laesiones puniendo, rebelles coercendo. Ergo Status amica concordia et protectione Ecclesiae cooperari debet.

426 2. Status *ex natura sua* veram religionem tueri ac promovere debet (Th. 21), proinde, quia sola Ecclesia veram religionem habet, Ecclesiam. — Praeterea Status *iure divino* positivo obligatur, ut sit membrum Ecclesiae. Tamquam membrum Ecclesiae autem certe obligatur ad amicam concordiam et protectionem idque maxime, quando Ecclesia hanc protectionem invocat utens potestate sua indirecta in temporalia; tunc igitur Status simul oboedientia erga Ecclesiam obligatur.

427 **Obiectiones.** 1. Statui iure naturali commissa est cura prosperitatis publicae. Atqui prosperitas comprehendit etiam religionem. Ergo eius cura Statui, non Ecclesiae commissa est. — *Resp.* D. mai. cura prosperitatis dependens vel independens C. independens Sd. quoad res religionem non spectantes C. quoad religionem Sd. in ordine supernaturali, in quo altiori potestati commissum est haec ordinare N. in naturali (quoad religionem publicam) C.

2. Ergo iura Status per Ecclesiae institutionem minuta sunt eiusque condicio peior facta est. — *Resp.* ad 1) D. iura Status minuta sunt quoad alia praeter religionem N. quoad religionem Sd. quoad privatam (quae numquam Statui subest) N. quoad publicam Sd. quoad potestatem eam ordinandi et definiendi C. quoad potestatem tuendi et promovendi N. haec potius amplificata est, quia nunc etiam ad iura Ecclesiae tuenda extenditur. — Ad 2) condicio Status peior facta est D. simpliciter N. (condicio Status christiani melior facta est); secundum quid, quatenus potestas eius minuta est Sd. sicut modo dictum est.

3. Si Ecclesia independens est a Statu, habetur „Status in Statu". — *Resp.* D. Ecclesia est in Statu tamquam societas eiusdem finis et potestatis, ut directa oppositio oriatur N. tamquam societas finis altioris C. ceterum potius Status in Ecclesia universali est.

4. Status ius habet impediendi, ne ex Ecclesia detrimentum patiatur. Atqui id exigit „placitum regium", „ius cavendi" et similia. — *Resp.* D. mai. mediis competentibus, ut monitis, postulationibus C. incompetentibus, ut exercendo iurisdictionem in Ecclesiam Dei N.

428 5. Ecclesia est societas spiritualis. Atqui societati spirituali non competit potestas in temporalia. — *Resp.* D. mai. ratione finis C. ratione personarum et mediorum N. Cd. min. si est spiritualis ratione finis, personarum et mediorum Tr. secus Sd. non directa C. non indirecta N.

6. Ecclesia non habet vim coactivam. Atqui ad societatem perfectam requiritur vis coactiva. — *Resp.* D. mai. non habet vim cogendi per media spiritualia, e. g. per excommunicationem N. non per physica Sd. non habet ius ad coactionem physicam exercendam vel per se vel per brachium saeculare, quod postulare potest N. saepe non habet actualem potestatem (si scilicet brachium saeculare denegatur) C. sed haec non requiritur ad exsistentiam iuris; ceterum etiam potestas actualis coactiva Status a libertate politiae seu militum pendet.

7. Ad societatem perfectam requiritur, ut habeat territorium. Atqui Ecclesia non habet territorium. — *Resp.* D. mai. territorium, in quo veram iurisdictionem exercere possit C. in quod imperium civile habeat Sd. id requiritur ad societatem generatim N. ad civilem Tr.

8. Potestas Ecclesiae exposita non congruit aetati nostrae neque exsecutioni mandari potest. — *Resp.* ad 1) D. non congruit cum opinionibus multorum C. non cum ordine obiectivo etiam aetate hac debito N. — Ad 2) exsecutioni mandari non potest semper et perfecte C. non aliquando vel aliquatenus N.

9. Subordinatio exposita Status sub Ecclesia, qualis medio aevo 429
vigebat, res fuit tantum relativa et historica, in iure illius aetatis fundata. Nam tunc sponte Pontifex caput universalis cuiusdam reipublicae christianae agnoscebatur, cuius singuli Status membra erant. Atqui res tantum relativa et historica non est dicenda perpetua et in se necessaria. — *Resp.* D. mai. fuit relativa quoad essentialia, speciatim quoad potestatem indirectam in temporalia N. quoad aliqua accidentalia C. cf. n. 408. Ad rat. D. fuit ethnarchia christiana, i. e. unio Statuum christianorum ratione eiusdem fidei, et eius caput in spiritualibus agnoscebatur Pontifex C. fuit unus Status, cuius caput in temporalibus agnoscebatur Pontifex N.

10. Ecclesia aevo medio simpliciter dominationem in Statum sibi asseruit, e. g. in bulla Unam Sanctam Bonifacii VIII (1302), quae adhuc valorem iuridicum habet. — *Resp.* D. ista bulla docet directam subiectionem potestatis civilis N. indirectam, negativam et positivam, sine qua non esset unitas, sed conflictus potestatum C. Bonifacius VIII in consistorio hac de re habito idem expressit dicens, falso sibi esse impositum, „quod nos mandaveramus regi [Philippo IV Pulchro], quod recognosceret regnum a nobis. Quadraginta anni sunt, quod nos sumus experti in iure, et scimus, quod duae sunt potestates ordinatae a Deo; quis ergo debet credere vel potest, quod tanta fatuitas, tanta insipientia sit vel fuerit in capite nostro? Dicimus, quod in nullo volumus usurpare iurisdictionem regis . . Non potest negare rex seu quicumque alter fidelis, quin sit nobis subiectus ratione peccati."[1])

§ 2. De relationibus ad religionem parum rectis

Th. 23. **Status libertatem cultus non quidem semper et per se (1. p.), attamen in certis adiunctis concedere potest, quae nunc fere ubique adsunt (2. p).**

Declar. *Libertas cultus* in eo consistit, quod Status non 430
tantum uni verae, sed etiam aliis vel omnibus religionibus

[1]) *Denzinger,* Enchiridion n. 468; *Hefele,* Konziliengeschichte VI² § 689.

ius publici exercitii et membris earum iura politica et civilia concedit. Vocatur etiam tolerantia politica sive civilis, bene distinguenda a tolerantia religiosa sive dogmatica, quae omnes religiones in se spectatas aeque bonas habet, proinde a damnabili indifferentismo non differt. Libertas cultus nonnumqum etiam libertas religionis vocatur.[1])

Asserimus igitur, libertatem cultus per se, i. e. si tantum inspiciatur natura Status et religionis verae, approbandam non esse, sed debitam utriusque relationem postulare, ut denegetur (quamdiu possibile est); ergo eam non esse ius innatum hominis, quod saepe asseritur. Attamen affirmamus, per accidens concedi posse propter specialia adiuncta, in quibus maiora mala orirentur. Porro loquimur solum de libertate seu tolerantia ex parte Status concessa; manifestum enim est, personas privatas nullo iure libertatem externam aliorum profitendi religionem restringere posse eosque invicem amore prosequi debere.

431 **Demonst. 1. p.** 1. Status per se officium habet a) prohibendi ordinem publicum *legi divinae contrarium*. Atqui professio publica falsarum religionum legi divinae contraria est. Ergo Status per se eam prohibere, proinde libertatem cultus negare debet. — b) Status per se officium habet *tuendi Ecclesiam,* utpote religionem veram, et iura eius. Atqui Ecclesia ex missione divina ius habet postulandi, ut sola nationes religionem doceat, non impedita libero aliarum religionum exercitio. Ergo Status per se hoc ius tueri, proinde libertatem cultus negare debet. — c) Status per se officium habet, ut *bona* civium et sui ipsius tueatur. Atqui unitas religionis est magnum bonum civium, qui sic in vera religione confirmantur, et est magnum bonum Status catholici, cuius catholica fundamenta pacisque securitas hac ratione custodiuntur. Ergo Status (catholicus)

[1]) Sed libertas religionis saepe latius accipitur ad designandam libertatem, ut quis religionem, quam veram habet, sequi possit tum adhaesione interna tum professione externa privata et publica. Tantum haec postrema libertas publicae professionis libertas cultus est. Religio privata externa, quamdiu in vitam publicam non redundat, ad Statum non spectat, multo minus interna. Cf. infra art. 6.

per se unitatem religionis tueri, proinde libertatem cultus negare debet.

2. Consentit *doctrina Ecclesiae.* Pius IX damnat in encycl. Quanta cura „opinionem exitialem, a rec. mem. Gregorio XVI deliramentum appellatam, nimirum libertatem conscientiae et cultuum esse proprium cuiusvis hominis ius, quod lege proclamari et asseri debet, in omni recte constituta societate"; item in syll. prop. 77-9. 432

Demonst. 2. p. Libertas cultus in certis adiunctis concedi potest, si in se moraliter mala non est et certis temporibus ex negata libertate maiora mala sive maiorum bonorum iactura sequi possunt. Atqui utrumque locum habet. Nam a) libertas cultus tunc tantum in se mala esset, si necessario approbationem aut directam promotionem cultus falsi contineret. Iam vero, si Status falsos cultus ex sua parte permittit et ius civium, ne ab aliis civibus in usu libertatis impediantur, tuetur, non iam propterea approbat neque directe promovet cultus falsos. b) Potest accidere et nunc fere ubique accidit, ut iam adsint alii cultus, qui sine pacis turbatione supprimi nequeunt, vel ut Statui et religioni catholicae damna et infestationes timendae essent, si hoc tempore, quo maxima adest communicationis internationalis et immigrationis consuetudo, constanter advenis non catholicis tolerantia civilis negaretur. Ergo Status in certis adiunctis, quae nunc fere ubique sunt, libertatem cultus concedere potest. 433

Proinde nihil obstat, quominus in talibus adiunctis libertas cultus suffragio legifero constituatur vel etiam, si forte alicubi unicum medium sit, quo etiam Ecclesiae libertas obtineatur, omnibus modis intendatur. Manifestum est, hanc cultus libertatem, si concessa fuerit, etiam servandam esse.

„In regimine humano" inquit *S. Thomas,* „illi, qui praesunt, recte aliqua mala tolerant, ne aliqua bona impediantur vel etiam ne aliqua mala peiora incurrantur . . Sic ergo, quamvis infideles in suis ritibus peccent, tolerari possunt vel propter aliquod bonum, quod ex iis provenit, vel propter aliquod malum, quod vitatur."[1]) Idem *Leo XIII* docet: „Revera, si divini cultus varia genera eodem iure esse, quo veram religionem, Ecclesia iudicat non licere, non ideo tamen eos damnat rerum publicarum moderatores, qui, magni alicuius aut adipiscendi boni

[1]) 2, 2 q. 10 a. 11.

aut prohibendi mali causa, moribus atque usu patienter ferunt, ut ea habeant singula in civitate locum."[1])

434 **De gradibus libertatis cultus.** 1. Libertas cultus *solum in tantum* concedenda est, in quantum necessaria est. Si igitur sufficit, ut confessionibus christianis concedatur, non etiam tolerandae sunt religiones non christianae vel immo inhonestae et periculosae. Neque concedenda propterea iam est libertas, ut quaelibet opiniones religioni contrariae publicari possint. Nihilominus etiam haec illimitata libertas docendi et scribendi, si propter tristem defectionem a religione legibus iam opprimi nequit et fortasse unicum medium est, ut etiam libertas veritatis christianae proponendae obtineatur, intendi potest.

2. Itaque libertas cultus *diversos gradus* admittit. Potest respicere aliquam vel omnes religiones. Potest esse plena vel limitata. Potest concedi facultas religionis publice celebrandae ita, ut non simul societati religiosae iura corporationis tribuantur, quibus tamquam societas agnoscitur ac proprietatem acquirere et in iudicio apparere permittitur, vel ut non simul subsidia publica accipiat. Possunt cives alicuius religionis omnibus iuribus publicis frui vel ab aliquibus muneribus excludi. Potest etiam una religio prae aliis privilegiis donari. *Paritas* cultus adest, si receptis religionibus (saltem christianis) pari modo haec iura conceduntur: ius cultus publici celebrandi, ius sua negotia libere ordinandi, eadem „corporationis iura", eadem subsidia publica, omnibus civibus eadem iura civilia et politica.

435 **Obiectiones.** 1. Ad professionem religionis nulla adhibenda est coactio. Ergo plena libertas concedenda est. — *Resp.* D. ant. non a privatis C. non a societate Sd. non ab Ecclesia, quatenus non possit poenam irrogare iis, qui scientes fidem detrectant N. non a Statu Sd. non quoad internam adhaesionem et privatam professionem externam C. non quoad professionem publicam N. vel Sd. non ad veram professionem extorquendam[2]) C. non ad falsam prohibendam, quamdiu fieri potest N.

---

[1]) Immortale. — [2]) „Illud magnopere cavere Ecclesia solet, ut ad amplexandam fidem catholicam nemo invitus cogatur, quia, quod sapienter Augustinus monet, credere non potest nisi volens." *Leo XIII,* Immortale Dei. *S. Thomas* 2, 2 q. 10 a. 8.

2. Potestas civilis de doctrinis et religionibus iudicare nequit. Ergo libertatem concedere debet. — *Resp.* D. ant. non de doctrinis religioni naturali evidenter oppositis N. non de doctrinis fidei revelatae Sd. non (si catholica est) eatenus, quatenus scit, Ecclesiam catholicam esse veram, eiusque iudicium sequitur N. non per proprium iudicium Tr.

3. A pari etiam Status non christianus posset denegare libertatem christianis et haereticus catholicis. — *Resp.* D. eodem iure obiectivo N. subiectivo, si suam religionem firma persuasione veram iudicat (quae persuasio numquam est talis, qualem catholici de sua religione habent) Sd. si ista religio omnibus libertatem opinandi permittit, ut protestantica N. alioquin C.

Th. 24. **Separatio Status ab Ecclesia in se reprobanda est (1. p.), licet, si sincere instituatur, condicionem Ecclesiae non faciat intolerabilem (2. p.).**

Declar. 1. Separatio Status ab Ecclesia in eo consistit, 436
quod Status Ecclesiam seu quamvis confessionem religiosam rem mere privatam civium habet et a vita publica ut tali seiungit. Itaque in separatione Status confessiones religiosas non iam ut corporationes iuris publici tractat seu earum iurisdictionem agnoscit, proinde neque earum ordinationes sua civili auctoritate et coactione confirmat, e. g. obligando cives ad instructionem religiosam confessionis suae accipiendam; privilegia publica, velut exemptionem sacerdotum ab officio militari, non agnoscit; ministerium Ecclesiae in scholis publicis, in cura militum omittit; neque subsidia publica dat. Sed secundum ius omnibus civibus commune libertatem tribuit, ut religiones in modum societatum privatarum se constituant, quae deinde legibus de societatibus privatis statutis subiacent, sed etiam iuribus earum fruuntur; in res igitur internas, doctrinam, cultum, regimen se non immiscet, nisi legibus civilibus adversantur, etiam iura personarum et bonorum Ecclesiae tuetur sicut alia bona privata, attamen vindicat sibi ius in res omnes, mixtas etiam et religiosas, propria auctoritate moderandas, in quantum vitam civilem attingunt, ut matrimonium, scholas, rem funebrem, dominia Ecclesiae. — Itaque separatio nondum adest, si tantum libertas cultus vel etiam paritas conceditur; Status enim nihilominus confessiones, christianas saltem, iure corporationum publicarum variisque privilegiis

instruere, ad scholas adsciscere, res matrimoniales secundum principia confessionibus propria disponere aliisque modis coniunctionem cum religione servare potest.

Separatio nullibi perfecta est, cum utriusque potestatis contactus evitari nequeat. Alicubi, ut in U. St. A., perfectior, alibi minus perfecta est; modo sincere et cum reverentia religionis instituta est, modo et plerumque cum vexatione et oppressione iuncta est, quatenus libertas concionandi coarctatur, ordines religiosi submoventur, administratio bonorum Ecclesiae Statui subicitur bonaque in alios usus convertuntur. Sed in examinanda separatione a tali persecutione praescindimus.

437 2. In multis Statibus modernis separatio vel iam inducta est vel intenditur et paratur. Aliqua huius ratio nonnumquam varietas sectarum est, quibus omnibus non facile eadem iura publica tribui possunt. Sed praecipua ratio est generalis defectio a genuina religione: primum individualismus religiosus, qui religionem rem pure subiectivam veritate demonstrabili destitutam habet ideoque directionem externam, praesertim regimen Ecclesiae, abhorret, deinde multorum indifferentismus et aversio a religione, qui omnem vitam humanam a religione seiungere, praesertim quod scholas et matrimonium attinet, et influxum Ecclesiae infringere conatur.

Idea separationis primum proposita et aliquatenus exsecutioni mandata est saec. 17. in Anglia et America (Roger William in Rhode Island 1636 et W. Penn in Pennsylvania 1682). Postea varie nomine tolerantiae vel iurium humanorum vel religionis pure internae proposita et postulata est, ut a Locke, Toland, Condorcet, Kant, Schleiermacher, W. Humboldt, A. Vinet, B. Constant, A. Tocqueville, Lamartine, Laboulaye, I. Simon, Cavour („Libera Ecclesia in libero Statu"). Etiam a nonnullis viris catholicis nomine libertatis Ecclesiae expetita est.

438 **Demonst. 1. p.** 1. Status *gravissimo officio erga Deum* tenetur ad profitendam religionem eamque veram (n. 400). Absonum enim est opinari, homines quidem singulos ad veram religionem profitendam teneri, ad societatem civilem autem collectos religionem spernere posse. Atqui hoc officium transgreditur Status, qui ab Ecclesia se separat. Nam vera religio tantum in Ecclesia est, cui omnes homines, privatim et civiliter viventes, fidem et oboedientiam debent. Ergo separatio Status ab Ecclesia graviter reprobanda est. — (Quodsi moderna gubernia sive collegia legifera religionem catholicam unicam veram non habent, saltem fortasse concedent, religionem *christianam* sive principia fundamentalia confessionibus christianis communia veram religionem [partialiter] continere, quam omnes fere cives per saecula confessi sunt. Iam vero hanc Status a confessionibus christianis se separans abicit.)

Etiam ita argumentari licet: Nefas est, Statum omnem religionem abicere, indifferentem et atheum esse. Atqui separatione, perfecta saltem, omnem religionem abicit. Ergo.

2. Status gravi officio obligatur ad *bona maxima civium* 439
et suum proprium fundamentum tuenda. Atqui hoc officium transgreditur, si ab Ecclesia se separat. Ergo.

Demonst. min. a) Vera religio maximum bonum civium est, in grave autem periculum inducitur, si Ecclesia e scholis, matrimonio totaque vita publica arcetur et tamquam res nullius momenti sive instar societatis privatae commercialis vel scientificae tractatur. — b) Vera religio etiam praecipuum fundamentum Status est. — (Quodsi religio catholica vera non habetur, saltem facilius concedetur, fidem christianam praestantissimum bonum civium et fundamentum Statuum christianorum esse, quippe cui pars maxima civium adhaeret seu saltem valedicere non vult, quae adhuc culturam moresque regit, qua remota materialismus et atheismus sequuntur, qui nationes miseras faciunt.)

Aliter. Lex sapientiae in regendis populis postulat, ut *continuitas historica* servetur, ut nempe institutiones principales vitam civilem pervadentes, per saecula probatae, moribus firmatae, conserventur neve festina mutatione abiciantur. Atqui contra hanc legem graviter offendit separatio ab Ecclesia, quacum Status cooperatione saeculari culturam produxit.

3. Separatio ad *conflictus* ducit. Et quidem a) cum *Ecclesia.* Nam 440
necessario varia eius iura laeduntur, non solum illud ius principale, quod habet, ut vera agnoscatur et protegatur, sed etiam iura particu-

laria, ut sola de matrimonio leges ferat, ut inspectionem religiosam scholarum exerceat, ut subsidia accipiat in illis regnis, quae pro bonis saecularisatione ereptis ad eiusmodi subsidia danda se obstrinxerunt. Concertationes oriri possunt de sacerdotibus ad arma vocandis, de diebus festis aliisque. Iam vero Status et Ecclesia amice cooperari debent. — b) Conflictus *conscientiae* provocantur, e. g. si cives coguntur scholas religione privatas et atheas non solum sustentare, sed etiam frequentare.

441 4. Ecclesia semper separationem reiecit, velut Gregorius XVI 1832 contra Lamennais, Pius IX saepe, praesertim in syll. prop. 55, Leo XIII, Immortale Dei; similiter Pius X reiecit separationem in Gallia (Vehementer Nos, 11. Feb. 1906, et Gravissimo officio 10. Aug. 1906) et in Lusitania (Iam modo, 21. Maii 1911).

442 **Demonst. 2. p.** Licet separatio Deo iniuriam, Statui autem et Ecclesiae grave damnum infligat, tamen Ecclesia, qui est eius vigor internus, etiam in talibus adiunctis non solum subsistere, sed etiam activitatem suam, etsi non perfecte, sufficienter tamen vel etiam laete explicare potest. Videlicet si separatio sincere instituitur, i. e. si Ecclesiae eiusque ministris ac fidelibus illa iura communia conceduntur, quae per se omnibus civibus et societatibus privatis dantur, ut igitur functiones suas exercere et res suas administrare possit excepta aliqua subiectione sub „iure maiestatico Status", non autem separatio in oppressionem convertitur. In tali igitur condicione Ecclesia res pure spirituales libere administrare, regimen internum et activitatem suam sufficienti libertate exercere, bona acquirere, per consociationes privatas prudenter institutas res suas publice persequi potest; res autem mixtas, ad utramque potestatem spectantes, velut scholas et matrimonium, utraque potestas seorsum in suo quaeque foro agit, sane non sine aliquo Ecclesiae damno. Ex his autem sequitur, separationem, si sincere instituatur, condicionem Ecclesiae non facere intolerabilem.

Ecclesia separatione etiam a molesta inspectione et moderatione liberatur, quam Status (propterea, quod Ecclesiae iura publica et tutelam concedat) sibi vindicat in administranda eius bona temporalia, in educandum clerum, nominandos ministros sacros, et liberatur a privilegiis, quae Statui concordato aliisque modis concessit. Certe

separatio sincere instituta optabilior est, quam si Status Ecclesiam continuo impedit vel etiam persequitur.

Confirmatur eo, quod Ecclesia in nonnullis regnis, e. g. in U. St. A. 443
vel in Belgio, in quibus separatio sincere instituta est, sat magna libertate fruitur laeteque vivit. Etiam *Pius X* haec scribit: „Quod si quaepiam civitas ita ab se segregaverit Ecclesiam, ut plenam ei communis libertatis copiam fecerit liberumque in propria bona arbitrium reliquerit, non uno quidem nomine iniuste se gessit, sed tamen in condicione Ecclesiam collocasse dicenda et non omnino intolerabili."[1])

Attamen rarissime sincere ac sine fraude separatio fit.

Obiectiones. 1. Finis Status est prosperitas huius vitae, finis reli- 444
gionis autem felicitas caelestis. Ergo religio non spectat ad Statum. — *Resp.* D. ant. 1. p. ita, ut beatitudo aeterna non sit finis proximus Status C. ut non sit remotus, cui prosperitas subordinanda sit N. (Prosperitas non est pure materialis, sed religione ac honestate informanda est.)

2. Prosperitas sine religione obtineri potest. Ergo religio non spectat ad Statum. — *Resp.* 1) Tr. ant. N. cons. Praecipua ratio, cur Status religionem colere debeat, non est utilitas ad prosperitatem, sed officium erga creatorem. 2) D. ant. prosperitas adaequata, spectatis bonis materialibus et spiritualibus N. inadaequata, spectatis materialibus solis Sd. aliqua et aliquamdiu obtineri potest Tr. perfecta stabiliter N. id quod revolutiones docent.

3. „Libera Ecclesia in libero Statu" optanda est. Atqui haec obtinetur per separationem. — *Resp.* D. mai. si Ecclesia habet libertatem sibi debitam C. si non quidem debitam, attamen tolerabilem Sd. simpliciter optabilis est N. secundum quid et relative prae statu peiore C

§ 3. De relatione ad honestatem

Th. 25. Ad munus auctoritatis civilis non quidem honestas privata (1. p.), attamen publica directe spectat, quam scilicet tueri et promovere debet (2. p.).

Demonst. 1. p. Honestas privata est honestas singulorum, 445
quatenus non redundat in vitam publicam sive non afficit bonum commune. Atqui talis directe non spectat ad munus auctoritatis civilis, cuius finis directe bonum commune, non privatum est. Ergo.

Proinde ad potestatem publicam non pertinet praecipere, quantum quis orare, quas eleemosynas dare, quomodo liberos ad virtutem educare debeat. Sed potestas civilis indirecte etiam ad honestatem privatam refertur, quatenus honestatem publicam curat, quae in privatam influit.

[1]) Gravissimo officio 1906.

446 **Demonst. 2. p.** Honestas publica est ille socialis status moralitatis, quo civium honestas non laeditur, sed potius iuvatur. Atqui talis status directe ad munus auctoritatis civilis spectat, ut eum tueatur et promoveat. Nam est aliqua et quidem praecipua prosperitatis publicae pars, sine qua nec Status ipse securus esse potest, quippe qui sine oboedientia, iustitia, fidelitate aliisque virtutibus civium stare nequit. Ergo. — Auctoritas igitur prohibere debet scelera publica, obscoenas repraesentationes scenicas sive „artis" opera, publicationes venales bonis moribus contrarias; debet curare, ut officiales publici bonum exemplum praebeant; debet sanctitatem matrimonii tueri, laborem nocturnum feminarum prohibere et alia huiusmodi curare.

447 *Nota.* Munus igitur tuendi et promovendi honestatem auctoritati civili natura sua et semper convenit, quia in eius fine naturali prosperitatem procurandi includitur. Sed in hoc statu, in quo ad Ecclesiam spectat religionem et moralitatem moderari, hanc curam sub directione Ecclesiae exercere debet. Res morales tueri et promovere, sed non ordinare et definire debet. In ordine naturae autem eas ordinare quoque posset, damnando doctrinas evidenter inhonestas, determinando impedimenta matrimonii; nam prosperitas publica id exigeret, alia autem potestas non esset, cui id reservaretur. Etiam nunc respectu subditorum non baptizatorum hanc potestatem habet (n. 160).

Art. 4. **De scholis**

448 Quod cultum et instructionem mentis attinet, quae etiam praecipua bona civium sunt, potissimum inquirendum est, quae sit relatio Status ad scholas. Scholis enim ad iuventutem formandam et aetatis futurae fata regenda grave momentum inest. Ideo nunc de scholis vehemens agitatur quaestio et certamen. Et quidem duplex quaestio movetur: a) una est *paedagogico-didactica,* quomodo internus scholarum ordo atque mutua relatio scholarum diversarum instituenda sint; b) altera gravior est *philosophico-religiosa,* quam

solam modo tractamus, quis habeat ius in scholas, utrum solus Status, qui nunc regimen earum sibi attribuit, an vero etiam et magis familia et Ecclesia.

Scholae sunt instituta ad communem, iuventuti praesertim, institutionem conferendam. In scholis confertur tum instructio in scientiis et artibus practicis (Unterricht, enseignement) tum educatio moralis et religiosa (Erziehung, éducation), quae, quamdiu nondum finita est, ab instructione separari nequit eoque magis colenda est, quo minor est aetas. Antiquitus quaedam uniformitas scholarum viguit, quam nunc magna varietas secuta est. Quae varietas ex se utilis est, ut diversis mentis vitaeque indigentiis satisfiat, dummodo variae scholae inter se non dissociatae distent, sed conspirent. Haec conspiratio nunc non satis semper locum habet, sed non raro inter diversa scholarum genera separatio et aemulatio, in definiendis singularum indole fineque incertitudo et nimia experimentorum vicissitudo invenitur. Saepe enim recta cognitio naturae humanae et debita aestimatio finis vitae desiderantur.

Spectato fine, quem modo prae oculis habemus, duo 449 *genera scholarum* distinguenda sunt: a) Scholae *inferiores,* in quibus iuventus educationis indiga instituitur. In his praeter instructionem educatio diligenter attendenda est, scilicet informatio et exercitatio ad diligentiam, veracitatem, oboedientiam, castitatem, ad sui imperium et moderatum libertatis usum, praesertim vero ad cultum religionis, brevi ad perfectionem christianam. Ad has scholas pertinent imprimis scholae *elementares* (Volksschule, école primaire), in quibus pueris communes illae cognitiones et facultates conferuntur, quae vitae individuali et sociali omnium necessariae exsistimantur, in qua igitur educatio religiosa-moralis primum locum occupat, et scholae *mediae* (gymnasium, scholae reales, professionales) — b) Scholae *superiores,* e. g. universitates, in quibus educatio ferme, etsi non plene, absoluta est.

Praeterea distingui solent scholae *publicae* et *privatae.* Scholae publicae ab auctoritate publica sive ecclesiastica sive civili erectae sunt et omnibus patent. Itaque etiam scholae ab Ecclesia (vel ordinibus

religiosis auctoritate Ecclesiae) erectae scholae iuris publici dicendae sunt, quia Ecclesia non minus societas perfecta est quam Status. Scholae privatae a personis vel societatibus privatis erectae sunt; si ex approbatione auctoritatis publicae similes effectus civiles vel canonicos producere possunt sicut publicae, scholis publicis prope accedunt vel iis aequiparantur.

450 **Annotationes historicae.** Antiquitus quidem apud Graecos, Romanos, etiam apud Persas et Sinenses scholae exstiterunt, sed non multae. Maiore demum numero esse coeperunt, ex quo Ecclesia cum libertate agere potuit. Teste enim historia *Ecclesia mater scholarum elementarium* dicenda est. Scholae primum a monasteriis erectae sunt, ad quarum exemplum postea etiam episcopi et parochi („scholae parochiales") et deinde magistratus civiles scholas instituerunt; quae omnes ab Ecclesia vel conditae vel directae sunt. In iis praeter religionem artes legendi, scribendi, cantandi, computandi discebantur. Concilia saec. 8. et 9., ut synodus Aquisgranensis a. 789 (cum Carolo M.) et Moguntina a. 813, solerter fundationem scholarum praeceperunt; simili lege generali Eugenius II a. 826 episcopis praescripsit, ut in suis sedibus scholas conderent; idem concilium Romanum sub Gregorio VII a. 1079 et Concilium Lateran. a. 1179 iniunxerunt.

Saec. 12. et 13. Moguntiae et in eius proxima vicinia saltem 7, Monasterii saltem 4 scholae reperiuntur; Erfurti mille discipuli scholas frequentabant. A. 1124 Guibertus Nogentinus testatur, in Gallia nullum oppidulum esse, quod schola careat. Parisiis a. 1378 41 praeceptores in scholis parochialibus pueros docebant. Colonia Agr. a. 1400 8, Wratislavia 18 scholas parochiales, dioecesis Pragensis autem circa a. 1400 saltem 640 scholas possedit[1]). Apud Germanos Transsylvaniae „iam saec. 14. nullus vicus sine ecclesia et sine schola fuit"[2]). Ergo verum non est, demum per reformationem scholas inductas et promotas esse. Verum

[1]) *J. Janssen,* Geschichte d. deutschen Volkes seit d. Ausgang d. Mittelalters[15] I (1890) 26; *Michael,* Geschichte d. deutschen Volkes vom 13. Jh. bis zum Ausgang d. Mittelalters II (1899) 370 402 417/9; *Palacky,* Geschichte von Böhmen III 1 p. 186. — [2]) *K. Th. Becker,* Die Volksschule der Siebenbürger Sachsen (1894) 6. Apud Michael l. c. 430.

tamen est, pericula religiosa reformatione excitata effecisse, ut catholici maiore studio scholas erigerent.

Quod scholas *medias* attinet, postquam in occidente 451
scholae veterum rhetorum exstinctae sunt, ex saec. 6. et 7. in monasteriis O. S. B. et apud ecclesias cathedrales, ut in Anglia, scholae studiis humanioribus colendis erectae sunt. Etiam subsequentibus saeculis Ecclesia tales scholas fundavit earumque erectionem promovit. Postquam saec. 14. et 15. studia humaniora reflorescere coeperunt, et praesertim post reformationem scholae mediae per Patres S. I. et alios religiosos nova incrementa acceperunt.

Novissimis saeculis ordinibus antiquis fere 100 congregationes virorum et feminarum accesserunt ad iuventutem instituendam; quae maximo cum fructu, plerumque multo maiore quam scholae publicae, iuventuti instituendae se dant.

Quod denique *universitates* attinet, ex 44 universitatibus, 452
quae usque ad a. 1400 formaliter per litteras fundatorias erectae sunt, 31 litteris Pontificiis conditae sunt. Universitates semper instituta ecclesiastica haberi et suprema R. Pontificis iurisdictione regi solebant. Etiam omnes fere universitates ab Ecclesia eximiis privilegiis atque ita beneficiis ecclesiasticis sustentatae sunt, ut pleraeque earum sine hac sustentatione exsistere non potuissent. „Fundatio universitatum", inquit harum rerum pertissimus, „Pontificum et principum, cleri et laicorum meritis tribuenda est. Attamen principales partes Pontificibus tribuendas esse quisque concedet, qui demonstrationem meam, in documentis fundatam, secutus est et historiam sine opinione praeiudicata examinat."[1])

Ex saec. 13. etiam civitates et principes scholis fundandis et promovendis diligentem operam navarunt. Atque

[1]) *Denifle:* „Soweit man von Gründung der Universitäten sprechen kann, ist dieselbe das Verdienst der Päpste und der Landesherren, des Klerus und der Laien. Daß aber den Päpsten der Hauptanteil zukomme, wird jeder zugestehen, welcher meiner nur auf Dokumenten ruhenden Darstellung gefolgt ist und die Geschichte mit unbefangenem Blicke prüft." Die Universitäten d. Mittelalters bis 1400 I (1885) 792s.

Ecclesia semper grato animo scholas a civili potestate conditas admisit, si modo etiam sua iura et cooperatio admittebantur. Attamen paulatim gubernia civilia scholas suae potestati subicere coeperunt. Quod non parum principia reformationis promoverunt, quae principibus potestatem in res ecclesiasticas et civiles tradebant. Sed usque ad finem saec. 18. ius divinum et historicum Ecclesiae in scholas agnoscebatur. Instrumenta pacis Guestphal. 1648 scholas vocant „annexum" exercitationi religionis. 1762 G. L. Böhmer scribit: „Ius eas [scholas] instituendi est ius ecclesiae et pertinet ad annexa religionis exercitii. Scholae ergo et, qui in illo officio scholastico funguntur, subsunt iurisdictioni ecclesiasticae."[1]) Diu etiam Status in scholis elementaribus Ecclesiae institutionem religiosam et scholarum inspectionem fere ubique concessit.

453 **De hodierna condicione.** Saec. 19. liberalismus dominari coepit. Qui id maxime agebat, ut educationem iuventutis et scholas occuparet. In hunc finem supremum scholarum regimen Statui tradere, hoc regimen autem suo spiritu informare conabatur. Similia studia adhuc vigent.

a) Status plerumque *monopolium scholarum* sibi vindicat, iure parentum et Ecclesiae neglecto sibi uni ius tribuens, ut scholas erigat (strictum monopolium) vel saltem omnes scholas suprema auctoritate directe regat, internum earum ordinem, methodum, libros definiendo, magistros admittendo. Municipiis quidem aliquod in scholas ius concedere solet, sed solum ius in externa, regimen autem rerum internarum, ordinem, methodum, libros, inspectionem et similia sibi reservat. — b) Accedit *obligatio ad scholas* frequentandas seu lex parentibus imposita, ut liberos per aliquot annos in aliquam scholam elementarem mittant; si igitur tantum scholae publicae a Statu erectae admittuntur, obligatio ad scholas publicas imponitur. — c) Ista potestas in scholas insuper in multis regionibus ita exercetur, ut *religio et Ecclesiae cooperatio* magismagisque e scholis publicis eliminentur. Ecclesia privatur iure inspiciendi scholas, tantum

[1]) Principia iuris can. Göttingae (1762) § 455.

ad paucarum horarum instructionem religiosam admittitur vel penitus eicitur. Scholae confessionales saepe prohibentur iisque simultaneae vel laicales substituuntur.

Scholae *confessionales* illae sunt, quae solis asseclis cer- 454
tae religionis destinantur; e. g. in scholis catholicis tantum liberi catholici sunt et a praeceptoribus pariter catholicis docentur atque in sua religione informantur. In scholis *simultaneis* vel mixtis liberi cuiuslibet religionis simul admittuntur ad instructionem profanam accipiendam, quam pariter praeceptores cuiuslibet religionis dant, institutio autem religiosa separatim impertitur singulis religionibus propria et quidem ex obligatione tamquam pars programmatis scholaris. In scholis autem *laicalibus* sive neutralibus nulla religionis ratio habetur; instructio profana et educatio abstractione facta ab omni religione peraguntur, institutio vero religiosa vel excluditur vel summum facultativa conceditur vel, quod etiam peius est, institutione quadam „morali-civica" seu tali religiosa suppletur, quae, quod omnibus religionibus commune sit, tradere praetendit.

Ecclesia his erroribus de scholis elementaribus sanam doctrinam 455
opposuit, iniustas leges civiles damnavit tristesque effectus earum impedire vel minuere studuit (cf. e. g. syll. prop. 45 ss. 79, Instruct. S. Cong. de Prop. F. 30/6 1875 ad EE. U. St. A., Cod. I. C., encycl. Divini illius magistri 1929).

Th. 26. **Ius in scholas ita definiendum est: primum ius in scholas, saltem inferiores, penes parentes est (1. p.), Ecclesiae autem omnes scholae spectata institutione religiosa subsunt (2. p.), Status denique scholas erigere et de omnibus ea, quae bonum publicum exigit, disponere potest (3. p.). Monopolium igitur scholarum, quod Status postulat, iuribus aliorum repugnat (4. p.).**

Demonst. 1. p. Parentes lege naturali primo loco offi- 456
cium ideoque etiam ius habent ad educationem filiorum peragendam (n. 167). Proinde penes parentes primum ius est in illa instituta eligenda, erigenda, dirigenda, quorum finis principalis educatio filiorum suorum est. Atqui scholae, saltem inferiores, sunt talia instituta. Ergo primum ius in scholas, saltem inferiores, penes parentes est.

Demonst. min. Scholae elementares hunc finem habent, ut pueris communes illas cognitiones et facultates conferant, quae futurae vitae omnium necessariae sunt. Proinde principalem finem intendunt *educationem* et quidem primum educationem late dictam, quae totam praeparationem ad futuram vitam, proinde etiam necessariam instructionem comprehendit, deinde speciatim educationem moralem seu stricte dictam. Nam nulla instructio puerorum fieri potest sine continua adhortatione et efficaci incitatione ad diligentiam, ordinem, oboedientiam, sine perpetua invigilatione et passionum impugnatione, quae si negliguntur, instructio in damnum puerorum vergit. Sed scholae elementares non solum reapse finem intendunt educationem, sed etiam *necessarium* subsidium educationis sunt, quia plerique parentes ad puerorum instructionem scholis indigent. — Similia, etsi paulo minore gradu, de scholis mediis dicenda sunt.

Itaque *iura parentum haec* sunt: 1) potestatem habent, ut scholas erigant erectasque libere gubernent, nempe consociati, e. g. parentes eiusdem paroeciae, municipii seu homogenea pars municipii. — 2) E scholis ab aliis erectis eligere possunt, quae placent. — 3) Si Status monopolium scholarum sibi arrogat, a fortiori exigere possunt, ut scholae secundum desideria sua disponantur et inter scholas et parentes continuum commercium foveatur. Quod aliquatenus obtinetur, si Status municipiis non solum erectionem, sed etiam regimen scholarum committit et municipia desideriis diversorum parentum satisfacere conantur. — 4) Quod scholas superiores attinet, in quorum discipulis educatio vix umquam absoluta est, parentes postulare possunt, ne filii periculis moralibus vel religiosis exponantur.

457 **Demonst. 2. p.** Ecclesia et ea sola divinitus officium et ius accepit, ut omnes, qui baptismo ei subiecti sunt, ad finem supernaturalem dirigat, in religione igitur christiana instituat et regat. Proinde institutio religiosa baptizatorum ei subest. Ergo Ecclesiae etiam omnes scholae, in quibus baptizati instruuntur, spectata institutione religiosa subsunt

atque eo magis, quo magis in iis de religiosa institutione agitur, proinde maxime scholae inferiores.

Itaque *iura Ecclesiae* in scholas, inferiores praesertim, potissimum haec sunt:

1) Sola potestatem religionem docendi concedere potest. Nemo igitur religionem docere potest, nisi ex mandato seu missione canonica Ecclesiae, qua revocata magister a munere revocandus est. Pariter ius habet designandi methodum instructionis religiosae, libros, exercitia pietatis.

2) Instructio profana eatenus Ecclesiae indirecte subest, quatenus postulare debet, ut a discipulis damna religiosa ex libris vel magistris provenientia arceantur. Idcirco etiam „ius inspectionis" habet (Schulaufsichtsrecht) et quidem proprium, non a Statu tantum concessum, inquantum necessarium est, ut contra detrimenta religionis remedium afferri queat. Neque his iuribus Ecclesia renuntiare potest.[1])

3) Ecclesia ius habet non solum naturale, sicut quilibet homo, sed etiam positivum divinum ad scholas (e. g. per ordines religiosos) rebus profanis tradendis erigendas, ut talis instructio sine periculis religionis ac morum conferatur. Quas scholas etiam libere dirigere potest, nisi ipsa libertatem suam restringere velit. Libenter enim legibus civilibus se accomodat, quae res hygienicas, aedificiorum structuram vel similia spectant, etsi ad eas observandas stricte non obligatur, quia est societas independens.

4) Ut institutioni religiosae certe provideatur, Ecclesia parentes obligare potest, ut liberos in scholam mittant ad institutionem religiosam accipiendam. (In qua re Status eam brachio saeculari contra parentes negligentes per se iuvare debet.)

5) Etiam vetare potest, ne scholae religioni perniciosae frequententur, neque cuiquam fas est liberos ad tales scho-

[1]) „Est praeterea Ecclesiae et ius, quod abdicare, et officium, quod deserere nequit, pro tota vigilandi educatione, qualiscumque filiis suis, scilicet fidelibus, in institutis vel publicis vel privatis impertitur, non modo quod attinet ad religiosam, quae ibidem tradatur, doctrinam, sed etiam quod ad quamlibet aliam disciplinam rerumve ordinationem, quatenus cum religione morumve praeceptis aliquid habeant necessitudinis." Pius XI, Divini illius magistri. C. I. C. c. 1381 s.

las frequentandas cogere, quin iniuriam inferat Ecclesiae, parentibus et liberis, quibus ius competit ad eas scholas vitandas, quae iudicio Ecclesiae damnatae sunt.

458 **Demonst. 3. p.** Status ius habet ad ea omnia curanda et praecipienda, quae bono communi necessaria sunt. Atqui bono communi necessarium esse potest,

1) Statum *scholas erigere,* vel quia scholae a municipiis, Ecclesia, privatis erectae non sufficiunt, vel quia necessarium videtur scholas bene instructas instar exemplarium proponere. Sed Status in hac re tantum activitatem privatam supplere debet. Ideo conveniens est, ut municipiis in scholas publicas regendas congruum ius concedatur.

2) Necessarium esse potest, Statum *de omnibus scholis aliqua praecipere.* Ita a) tolerare non debet, ut in scholis religio et honestas damnum capiant. Proinde plenam libertatem quaecumque docendi per se minime dare debet. Pariter valetudini tuendae in scholis providere potest. b) Praecipere potest, ut illae res elementares pueris tradantur, sine quibus postea bonum commune participare nequeunt vel bonum publicum impediunt. c) Si apertum periculum est, ne a privatis vel municipiis inepti praeceptores inducantur, aliquod testimonium vel examen a candidatis exigere potest. d) Ab iis, qui officiales Status fieri volunt, postulare potest, ut aliquam scholam frequentent vel examine facto requisitam scientiam demonstrent. e) Num et qua ratione omnes liberos ad scholas frequentandas obligare queat, infra inquiretur.

459 **Demonst. 4. p.** Monopolium scholarum sive ius, quod Status sibi addicit, ut solus scholas erigat vel omnes suprema auctoritate directe regat,

1) *Repugnat iuri parentum.* Nam parentes primum ius habent in immediatam educationem filiorum, proinde etiam in scholas erigendas vel eligendas, quarum finis principalis educatio est. — Ius parentum multo gravius laeditur, si ad monopolium obligatio ad scholas frequentandas accedit. Sic enim Status parentes directe cogit, ut liberos suos per aliquod tempus secundum Status sive factionis praedominantis placita educandos tradant. Hac ratione Status directum ius educandi sibi attribuit. Si ei tale ius conceditur, etiam alia haud maiora ei concedenda erunt, velut ius in administranda bona familiae vel (ad mentem socialistarum) ius ad pueros publice nutriendos. Insuper nova iniuria accedit, si scholae publicae perniciosae sunt. Cum iure parentum etiam ius puerorum violatur a natura iis concessum, ut a parentibus educentur.

2) *Repugnat iuri docendi singulorum.* Quilibet ius 460
naturale habet ad libertatem externam pertinens, ut alios docere, proinde etiam scholas aperire possit, nisi forte aliquo iure superiore prohibeatur. Atqui huic iuri naturali singulorum monopolium repugnat. Status enim non habet tale ius superius, ut solus doceat; bonum enim commune postulare quidem potest, ut ius docendi aliquo modo restringat (3. p.), non autem ut id solus occupet. — *Aliter.* Statui non est ius, ut excludat activitatem privatam ad bonum commune obtinendum, sed solum ut eam compleat.

Speciatim monopolium repugnat *iuri Ecclesiae* in scholas fundandas et regendas, tum iuri eius divino positivo in institutionem religiosam tradendam et etiam scholas profanas aperiendas, tum naturali, quod ei cum omnibus commune est, tum etiam historico, quod tamquam antiquissima scholarum fundatrix et rectrix possidet (n. 450 s.). Ius proprium Ecclesiae in scholas etiam violatur, si religio a sacerdotibus quidem catholicis docetur, potestatem autem ordinandi instructionem religiosam magistratus civilis sibi arrogat. — Quatenus Status auxilium Ecclesiae a scholis arcet, maximo eas bono privat, illa nempe incomparabili educandi experientia et sapientia, eximia illa principiorum paedagogicorum claritate et firmitate, efficacissima vi motivorum et supernaturalium mediorum, quae Ecclesia per cooperationem suam in scholas inducere valet.

3) Hoc quidem maxime obstat monopolio, quod alio- 461
rum iura laedit. Sed etiam *aliis rationibus nocivum* est. Ceteris praetermissis

a) Status sic scholas erigens, quas aeque vel melius privati erigere possent, superfluos sumptus facit.

b) Institutioni ipsi et mentium culturae nocet. Nam α) liberam activitatem scholarem et salutarem concurrentiam prohibet itaque explicationem naturalem scholarum impedit. β) Loco conaturalis diversitatis, quam scholae, elementares maxime, secundum diversas indigentias hominum et regionum postulant, irrationalis inducitur uniformitas. γ) Periculum imminet, ne scholae et scientiae cogantur subservire opinionibus et experimentis rectorum Status sive alicuius factionis. — Revera scientiae paedagogicae periti ex longo tempore conqueruntur, scholas saepe propter inconvenientem gubernationem Status fructus parum laetos edere.

462 **De obligatione ad scholas** paulo indulgentius, quam de monopolio, iudicandum esse videtur. Obligatio ad scholas (Schulzwang, Obligation scolaire) adest, si Status postulat, ut omnes liberi per aliquod tempus scholam elementarem adeant sive publicam sive privatam. Talis obligatio non necessario cum monopolio scholarum coniuncta est. Obligatio ad scholas distinguenda est ab *obligatione ad instructionem* (Unterrichtszwang), qua tantum exigitur, ut liberi in rebus elementaribus instruantur sive in scholis sive domi. Talis obligatio in plerisque nationibus adest, quatenus optio datur, ut liberi vel scholas frequentent vel pari mensura domi instruantur (quod tamen plerumque impossibile est).

Aliqui negant, Statui ius esse ad scholas obligandi, quod ad bonum commune minime necessarium sit, omnes liberos scholas adire; summum obligationem ad instructionem iustam esse. Alii non dubitant istud ius inter modestos limites Statui tribuere. Haec igitur dicenda esse videntur:

463 1. In plerisque regionibus cultis nunc ad bonum commune requiritur, ut omnes aliquibus notitiis elementaribus, praesertim facultate legendi, scribendi, computandi instructi sint. Nam, quae nunc est implexa condicio vitae socialis, sine tali facultate notitia ordinationum publicarum, usus iurium politicorum, commercium civile, opera industrialis, mercantilis vel etiam agraria vehementer impedirentur. Idcirco Status talem instructionem directe praescribere et

sic saltem indirecte ad scholas obligare potest, quando scilicet parentibus aliud medium instructionis praesto non est. Et quia haec instructio sperari non potest, nisi omnes liberi in scholas vocentur, Status etiam directe scholarum frequentationem praescribere posse videtur.

2. Status etiam iure ab Ecclesia delegato pueros in scholas vocare potest. Ecclesiae enim ius est ad scholas obligandi (n. 457), quia curare debet, ut pueri sufficientem instructionem religiosam, qualem tempus postulat, accipiant; aliud vero medium praeter scholas saepissime non est. Hoc ius autem Ecclesia Statui delegare potest.

3. Sed coactio universalis intra modestos limites se tenere debet. Vix Statui ius concedendum est, ut omnes omnis condicionis pueros ad tot res per tantum tempus discendas obliget, sicut saepissime fit.

Obiectiones. 1. Status per monopolium non educationem, sed tantum instructionem sibi vindicat. — *Resp.* N. supp., instructionem ab educatione separari posse. 464

2. Si libertas conceditur aperiendi scholas, timendum est, ne paulatim inepti praeceptores scholaeque inducantur. — *Resp.* N. Reales utilitates et aemulatio efficient, ut generatim tantum bonae scholae frequententur. Scholae privatae saepe feliciores fructus ferunt quam publicae. Ubi apertum periculum est, Status aliqua remedia adhibere potest, velut a praeceptoribus testimonia aptitudinis postulando.

3. Status ius ad omne habet, quod ad bonum commune necessarium est. Atqui educatio necessaria est ad bonum commune. Ergo Status ius habet in educationem, proinde etiam in scholas. — *Resp.* D. mai. Status ius ad omne habet, quod necessarium est et proxime spectat prosperitatem publicam C. quod eam tantum remote spectat, ut educatio Sd. ius directum habet N. indirectum, in quantum attingit bonum commune C. Educationi natura primo per parentes providit, proinde his ius directum in educationem competit.

4. Necessarium est, liberis inseri cognitionem et amorem patriae. Atqui tantum in scholis a Statu erectis id fieri potest. — *Resp.* Tr. mai. N. min. Patriotismus in adultis et per adultos in liberis aliis modis, praesertim per administrationem iustam, providam, benevolam fovetur.

5. Infantes nativitate fiunt membra Status. Ergo Status ius habet in eorum educationem. — *Resp.* D. ant. per familiam C. immediate N.[1]) D. cons. in influxum indirectum exercendum C. in directam educationem Sd. subsidiarie C. ordinarie N.

---

[1]) „Filii sunt aliquid patris . . proprieque loqui si volumus, non ipsi per se, sed per communitatem domesticam, in qua generati sunt, civilem ineunt ac participant societatem.“ *Leo XIII,* Rerum novarum.

465 6. Status modernus finem habet, ut culturam provehat et regat. Ergo etiam ut scholas regat. — *Resp.* D. ant. ut singulorum culturam personalem directe provehat N. ut culturam nationalem provehat Sd. ita, ut cultura nationalis sit finis, cui iura privata simpliciter subordinanda sint N. aliter Tr. cf. n. 298.

7. Status monopolium scholarum recte possidet, si parentes consentiunt. Atqui consentiunt, scilicet per deputatos, qui monopolium inducunt maiore parte suffragiorum. — *Resp.* D. mai. sic possidet monopolium iure proprio N. iure alieno communicato Sd. si non simul adest consensus Ecclesiae, cuius iura monopolium etiam laedit et quae iura parentes Statui communicare non possunt N. si adest Sd. tunc requiritur consensus parentum moraliter omnium, quia omnes habent ius in educationem, quod ius ante Statum exsistit et maiore parte aliorum civium abrogari nequit C. sufficit consensus partis, etsi maioris N.

Th. 27. **In scholis elementaribus instructio et educatio religiosa apprime necessaria est (1. p.). Propterea tum scholae laicales tum etiam simultaneae reprobandae sunt (2. p.).**

466 **Declar.** Explicatis iuribus diversorum in scholas iam conamina funesta consideranda sunt, quibus non raro religionem e scholis depellere student. Loquimur imprimis de scholis elementaribus, etsi, quae dicentur, aliquatenus etiam ad scholas medias pertinent. Dicimus autem „instructionem et educationem religiosam" necessariam esse, seu non sufficere, ut pueri veritates religiosas doceantur, sed etiam opus esse, ut vitam secundum veritates et praecepta religiosa instituere assuefiant.

467 **Demonst. 1. p.** 1. Religio a) est hominis *officium principale* et universalissimum. Praeterea sine religione, sine cognitione nimirum veritatum et motivorum religiosorum, sine oratione et pietatis exercitiis etiam *instructio et educatio moralis* impossibilis est; moralitas enim numquam, minime autem in hac aetate, a religione separari potest. Atqui in scholis elementaribus, quae pueris communes cognitiones et facultates vitae futurae necessarias conferre debent, a) apprime necessaria est instructio et educatio in hoc, quod est officium hominis principale et universalissimum, ut nempe pueri a prima aetate veritates et praecepta religiosa ac pietatis exercitia discant et exercere assuescant. b) Apprime necessaria est instructio et educatio moralis, ut pueri necessarias

virtutes discant et exercere assuefiant, oboedientiam, laboris constantiam, officii reverentiam, vitiorum suorum coercitionem. Haec institutio moralis vitae adultae magis necessaria est quam notitiae profanae, neque instructio profana ita conferri potest, ut a morali educatione, ab adhortando et puniendo abstineatur, quia talis abstinentia idem esset ac puerorum depravatio. Ergo in scholis elementaribus instructio et educatio religiosa apprime necessaria est.

2. Nemo negaverit, in scholis religioni et moralitati 468
saltem *non inferendum esse grave nocumentum.* Atqui infertur, nisi instructio et educatio religiosa locum habet. Ergo haec necessaria est.

Demonst. min. a) Si in institutione morali puerorum nulla mentio fit officiorum erga Deum et motivorum religiosorum, si pariter in tota instructione religio silentio praeteritur, curiosis mentibus puerorum, qui aeque silentio ac verbis magistri moventur, idea inspiratur, religionem minime rem principalem, sed parvi momenti esse. b) Si institutio moralis non in divina lege et sanctione et auxilio, sed tantum in naturali convenientia, in terrenis motivis, in viribus humanis fundatur, moralitati puerorum fundamenta subtrahuntur.

Demonst. 2. p. A) *Scholae laicales* illae sunt, quae in 469
instructione profana et educatione morali nullam religionis (saltem positivae) rationem habent ideoque etiam magistros et discipulos cuiusvis vel etiam nullius religionis admittunt. Atqui tales scholae reiciendae sunt. Ergo.

Demonst. min. a) In scholis elementaribus *instructio et educatio religiosa necessaria est.*

b) Multa *specialia* mala ex modo, quo scholae laicales instituuntur, emanant: α) Magnum periculum est, ne magistri indifferentes vel irreligiosi exemplo suo et dictis, a quibus perpetuo abstinere nequeunt, patibiles animos puerorum veneno inficiant; simile periculum libri parant. β) Consortium cum discipulis diversae vel nullius religionis ad indifferentismum vel pravos mores movere potest. γ) Si insuper „instructio moralis et civica", i. e. moralitas a

religione independens, fundamento destituta, subiectivis philosophorum sententiis infecta docetur, vel immo si pueris religio quaedam philosophica traditur „omnibus confessionibus communis", philosophicis opinionibus constructa, nulla firma auctoritate stabilita, quam pueri cum religione sua domestica componere non valent, talis instructio multo peior est quam plenum de religione silentium. δ) Ius Ecclesiae in his scholis laedi clarum est.

c) *Effectus* funesti harum scholarum manifesti sunt.[1])

470 **B)** *Scholae simultaneae* sive mixtae sunt illae, in quibus pueri et praeceptores cuiuslibet religionis admittuntur, institutio autem religiosa discipulis diversarum religionum ex obligatione quidem, attamen separatim a reliqua instructione et educatione traditur. Atqui etiam tales scholae reprobandae sunt. Ergo.

Demonst. min. a) Haec institutio religiosa non est talis, qualem supra necessariam esse demonstravimus, quae videlicet simul sit *educatio religiosa* totam vitam scholarem pueri informans, non autem solummodo tamquam particularis disciplina iuxta grammaticam et geometriam tractanda. — Neve dicatur, educationem posse esse religiosam et christianam, etsi non secundum peculiarem confessionem, sed secundum veritates omnibus religionibus puerorum communes fiat. Praeterquam quod fere impossibile est, ut definitae veritates omnibus confessionibus communes inveniantur, talis institutio minime finem suum assequitur, tum quia eiusmodi religio abstracta, auctoritate et determinatione carens in animos puerorum efficaciam exercere nequit, tum quia cum propria religione, quam domi et in ecclesia audiunt, non congruit itaque confusionem parit omnemque religionem enervat.[2])

---

[1]) Cf. inter alia testimonium 60 episcoporum Conc. Baltimor. 1864. — [2]) *S. Cong. de Prop. F.* 16/1 1841 ad episc. Hiberniae scribit, „tutius multo esse, ut litterarum tantummodo humanarum magisterium fiat in scholis promiscuis, quam ut fundamentales, ut aiunt, et communes religionis christianae articuli restricte tradantur, reservata singulis sectis peculiari seorsum eruditione. Ita enim cum pueris agere periculosum valde videtur."

b) Accedunt *specialia mala,* quae ex modo emanant, quo non raro scholae simultaneae institutae sunt, similia illis, quae supra de scholis laicalibus agentes enumeravimus.

Ergo neque laicales neque simultaneae,[1]) sed tantum 471 scholae *confessionales* admittendae sunt. In scholis confessionalibus, quod catholicos attinet, liberi catholici a catholicis praeceptoribus instituuntur, et religio non solum una ex disciplinis docendis est, sed totum scholarum ordinem, instructionem, educationem regit intimeque pervadit.[2])

Quia nunc saepe magna religionum et confessionum diversitas est, quae in scholis ab instructione et educatione separari nequit, libertas civium et pax publica postulant, ut Status illis, si destructivae non sunt, quantum condiciones patiuntur, suas proprias scholas concedat, iuribus publicis instruat et simili ratione sicut scholas suas, quas praeterea fundare potest, sustentatione ex tributis publicis adiuvet.

Obiectiones. 1. Institutio religiosa, quae in scholis deficit, a paren- 472 tibus et sacerdotibus suppletur. Ergo in scholis non est necessaria. — *Resp.* D. ant. ita, ut scholae non desint suo officio neque inferant institutioni puerorum damnum N. aliqua completio per parentes et sacerdotes fieri potest Sd. sufficiens, saltem ordinarie, maxime si scholae perniciosae sunt N. aliqua C.

2. Per scholas confessionales intolerantia, per mixtas autem pax fovetur. Ergo mixtae praeferendae sunt. — *Resp.* N. Experientia ostendit.

---

[1]) Ecclesia semper tum laicales tum simultaneas scholas reprobavit. „Longum est neque vero oportet ea repetere, quae decessores nostri, praesertim Pius IX et Leo XIII, aperte declararunt, quorum in tempora potissimum incidit, ut gravissima huiusmodi laicismi pestis in scholas publicas invaderet. Eorum Nos expostulationes iteramus ac confirmamus itemque sacrorum Canonum praescripta, quibus catholici adolescentes prohibentur, ne scholas cum neutras tum mixtas, eas scilicet, ad quas nullo discrimine catholici et acatholici instituendi conveniunt, quavis de causa frequentent; quas tamen adire licebit, prudenti dumtaxat Ordinarii iudicio, in certis quibusdam tantummodo locorum temporumque condicionibus, modo peculiares cautiones adhibeantur." Pius XI, Divini illius magistri. C. I. C. c. 1374. — [2]) Tales scholas Ecclesia postulat. „Omnino oportet, ut tota institutio ac doctrina, scholae ordinatio tota, nempe magistri, studiorum ratio, libri, ad quamvis disciplinam quod pertinet, christiano spiritu sub ductu maternaque Ecclesiae vigilantia sic imbuti sint ac polleant, ut Religio ipsa totius instituendi rationis cum fundamentum tum fastigium constituat; neque hoc solnm in scholis, in quibus doctrinae elementa, sed in iis etiam, ubi altiores disciplinae traduntur." Pius XI. Divini illius magistri.

in scholis simultaneis ex consortio diversarum religionum discordias oriri, Ceterum, etsi scholae confessionales aliquid ad intolerantiam conferrent non propterea pueri maius malum, detrimentum fidei, subire deberent.

473 3. Parentes, qui a fide sua catholica se abdicant, ius habent postulandi, ne amplius cogantur liberos mittere in scholas catholicas seu ad exercitia pietatis, vel, si ab omni fide et religione alieni sunt, ne cogantur mittere liberos in scholas religiosas. Ergo scholae debent esse simultaneae vel laicales. — *Resp.* 1) Ret. arg. parentes catholici ius habent mittendi liberos in scholas catholicas, ergo scholae debent esse confessionales. Resp. 2) D. mai. ipsi parentes obiective tale ius habent N. (Parentes non habent ius, nisi forte subiective putatum, denegandi liberis institutionem in vera religione; et Ecclesia habet obiective ius, ut omnibus parentibus liberisque baptizatis institutionem religiosam in scholis, vel per se vel per Statum, iniungat.) Status caret potestate tales parentes obligandi Sd. iure ipso caret N. potest propter difficultatem carere potestate utendi iure Sd. et tunc omnibus permittere debet, ut scholam eligant, quae placet C. debet in favorem non credentium omnes scholas simultaneas vel laicales facere N.

474 **De scholis superioribus.** Restat, ut aliquid de scholis superioribus, praesertim de universitatibus, adiungamus.

1. Status prohibere nequit, quominus etiam „universitates liberae“, quae directae gubernationi Status non subsunt, erigantur, quales in America, Belgio et alibi inveniuntur. Nam homines privati ius docendi, proinde etiam ius scholas quaslibet fundandi et regendi habent, dummodo ne bonum commune laedatur. Nec enim quisquam serio affirmaverit, regimen scientiarum ad Statum pertinere. Neque, si forte solus Status sufficientia media habet ad universitates uberius instructas erigendas, propterea iam nemini alii ius ad scholas superiores fundandas competit. Attamen ab iis, qui munus publicum suscipere optant, certa studia academica vel examina postulare et sic indirectum influxum in universitates liberas exercere potest. A fortiori Ecclesia universitates erigere valet tum iure divino et naturali tum historico; nemo alius enim maius meritum de erigendis universitatibus habet (n. 451).

2. Status curare debet, ut in suis publicis universitatibus omnes, qui bono communi non adversantur, pari iure ad docendum et ad studia admittantur neve aliqua factio in iis dominetur. Omnes enim idem ius habent. Et speciatim omnes fidei addicti exigere possunt, ne scientia

tantum secundum mentem liberalismi vel atheismi cum continua ignoratione vel impugnatione religionis tradatur neve filii sui et munerum publicorum candidati hac ratione instituantur. Haec esset iniusta conscientiarum oppressio et servitus intellectualis. Praeterea, si in universitatibus religio christiana, quae est summa et antiquissima potestas spiritualis populos regens, ignoratur et scientiae spiritu antichristiano coluntur, qui tantum negationes et anarchiam intellectualem producit, universitates desinunt esse centra vitae intellectualis.

3. Status plenam scientiae libertatem ad docenda etiam religioni et honestati contraria per se denegare debet; de qua libertate infra uberius agetur.

De Facultate theologica in universitatibus publicis. Corpus universitatis in complures sectiones sive Facultates dividitur, velut in iuridicam, medicinalem, philosophicam; per se, sed non ubique, una earum est theologica. 475

1. Facultas theologica in universitatibus publicis imprimis *auctoritati Ecclesiae subest.* Haec sola potestatem theologiam docendi tribuit, qua retractata doctores a munere docendi recedere debent, et sola proprio iure doctrinae theologicae invigilare, modum docendi determinare, gradus theologicos largiri potest. Tamen simul Facultas theologica etiam auctoritati civili et communibus legibus de universitatibus subest; eius doctores enim munus publicum exercent, et Status gradibus theologicis iura civilia adnectit.

2. Theologiae olim erat certum et primum *ius, ut in universitatibus sedem haberet.* Sed, postquam aestimatio fidei graviter infirmata est itaque etiam theologia in neglectum et despicientiam venit, apud multas nationes theologia ex universitatibus publicis remota est, praesertim ubi inter Statum et Ecclesiam separatio est; alibi autem interdum conamina ad eam removendam adsunt. Hac theologiae ex suprema scientiarum sede exclusione honorem religionis minui, theologiae magna subtrahi auxilia, etiam contactum scientiarum profanarum cum religione impediri, facile patet.

476 Tota haec causa ad hanc quaestionem reducitur, utrum concedatur, religionem christianam etiamnum iure exsistere et adhuc manere religionem nationum christianarum et fundamentum culturae earum, necne. Nemo moderatae mentis negando responderit. Sin autem haec quaestio affirmatur, nullum dubium esse potest, quin theologiae sedes in universitatibus assignanda sit. Nam a) dignitas religionis christianae postulat, ut eius veritatibus et praeceptis tractatio scientifica tribuatur eodem et maiore iure quam rebus chemicis. b) Quamdiu civibus religio christiana plus est quam chemia et mathematica, cives ius habent postulandi, ut religioni christianae iuxta alias scientias locus concedatur et huius religionis clerici iuxta candidatos iurisprudentiae vel magisterii instructionem academicam accipere possint. c) Quamdiu universitas vere institutum centrale studiorum intellectualium esse vult, quale semper fuit, non autem corpus truncum, scientia de religione christiana deesse non potest.

477 Neve opponatur, *theologiam non esse scientiam.* Cum scientia sit complexus cognitionum et investigationum, quae ad aliquod obiectum ex causis cognoscendum referuntur, etiam theologia vera scientia est, utpote complexio cognitionum et investigationum de doctrinis fidei ex rationibus cognoscendis. Non sola quidem ratione naturali utitur, sed potissimum fide, cuius credilibibatem scientifice demonstrat. Sed etiam historiographica, cui nemo indolem scientiae denegaverit, continuo fide utitur.

Neve dicatur, theologiae deesse debitam *libertatem scienliae.* Scientia non aliam nisi hanc libertatem postulare potest, ne ab assequenda veritate sua impediatur. Theologia autem a veritate assequenda non propterea impeditur, quod veritatem infallibiliter per auctoritatem divinam accipit. Sicut physicus et astronomus factis ligantur, quae experimento et observatione detegunt, et historiographia eventibus, quos fontes manifestant, sic et non aliter theologus veritatibus ligatur, quas revelatio manifestat.

478 **De cura scientiarum et artium.** Ex iis, quae de scholis exposita sunt, satis colligitur, quae sint officia Status ad scientias et artes colendas, artes scilicet altiores, quales sunt potissimum artes pulchrae, poesis, architectura, sculptura, musica.

1. Scientiarum et artium cultus et profectus magnum *bonum* humanum est. Confert enim mentibus et vitae nobilem perfectionem et ornamentum, magna emolumenta praestat ad veritatem religiosam cognoscendam et ad cultum Dei, inclinationi mentis satisfacit, utilis est ad temporalia. Ideo Status interesse debet, ut, quantum potest, scientiarum et artium profectum promoveat: ut universitates, academias, bibliothecas, musea instituat, ut solida scientiarum et artium opera adiuvet, privatis conaminibus auxilium ferat, merita honoret.

2. Sed Statui ius non est, ut directe *regimen* scientiarum et artium suscipiat, doctrinas et artium modos regendo omnesque scholas dirigendo. Singuli enim potestatem habent scientias colendi et docendi. Praeterea tale regimen dignitati scientiae consentaneum non esset, quia scientiae et artes et vita intellectualis studiis politicis subicerentur.

Art. 4. De rebus oeconomicis seu de quaestione sociali

Iam de bonis materialibus sive oeconomicis agendum 479 est, prout per vitam socialen in Statu recto ordine producenda et distribuenda sunt. Cum haec quaestio nunc tamquam „quaestio socialis“ animos commoveat, eam sic etiam inscribimus et sub hoc respectu tractamus. Praemissis necessariis praenotionibus oeconomicis naturam causasque quaestionis socialis explicabimus et, quaenam hac in re sint falsa systemata quidque auctoritas civilis praestare debeat, exponemus. Deinde speciales partes quaestionis socialis breviter perstringemus.

§ 1. Praenotiones oeconomicae

Oeconomia nationalis. Oeconomia est complexus func- 480 tionum, quae ad prosperitatem materialem procurandam pertinent. Oeconomia autem nationalis (Volkswirtschaft;

Économie sociale, politique; Political Economy) est complexus functionum oeconomicarum totius populi sive complexus oeconomiarum privatarum eius; respicit igitur prosperitatem totius populi.[1]) Sicut autem populus non solum collectio atomica, sed organica complexio individuorum, familiarum ac societatum privatarum mutua cooperatione coniunctarum est, ita etiam oeconomia nationalis non tantum summa omnium oeconomiarum privatarum, sed organica earum complexio ac cooperatio est. Nunc oeconomiae nationales non amplius intra limites suorum populorum, ab aliis separatae, se continent, sed alias intime attingunt et ab iis attinguntur, ut ex oeconomiis nationalibus magis magisque oeconomia universalis oriatur.

Oeconomia nationalis tres functiones complectitur, productionem bonorum, eorum circulationem et distributionem per membra populi, denique consumptionem; quae infra exponentur.

Bona oeconomica distinguuntur *consumptiva* (Bedarfsgüter, biens d'usage), si immediate apta et destinata sunt ad satisfaciendum indigentiis, ut cibi, vestes, domus, et *productiva,* si novis bonis producendis inserviunt, ut materiae primitivae (Rohstoffe, matière première), pecora, agri, carbones, machinae, instrumenta.

481 In oeconomia nationali duo gradus distingui solent: *oeconomia domestica* (Hauswirtschaft), in qua bona tantum ad proprium usum producuntur quaeque ex parte adhuc apud agricolas invenitur, et oeconomia *commutativa* (Verkehrswirtschaft), in qua bona producta etiam cum bonis aliorum commutantur, ut inter oeconomias singulas rerum laborumque distributio oriatur. Bona mobilia commutationi destinata merces vocantur. Recentiore aetate oeconomia commutativa amplissima facta est. Aevo medio (1200—1500) vigebat „oeconomia oppidana": oppidani cum ruricolis in nundinis et pariter oppidani inter se bona commutabant et quidem ita, ut producentes consumentibus immediate sine mercatoribus merces venderent; fere tantum mercatura externa exercebatur. Ex oppidana facta est oeconomia nationalis et ulterius internationalis, in qua producentes merces suas ordinarie iam per mercatores vel intra eundem populum vel intra varias nationes consumentibus communicant, nundinis oppidanis conversis in nundinas nationales et internationales atque divisione laborum amplificata per totum populum et per nationes.

[1]) Nomen „oeconomia politica" saepe restringitur ad indigentias regiminis in munere suo exercendo, e. g. tributa, salaria officialium. Haec oeconomia politica ordinatur tamquam medium ad oeconomiam nationalem, sicut generatim Status est medium et cives finis eius.

Scientia de oeconomia nunc in annos copiosius trac- 482
tatur. Ab ea distingui solet „*politica* oeconomiae nationalis". Sicut politica generatim ars dicitur, qua apta media ad finem Status (sive Ecclesiae) in singulis rebus eliguntur („politica interna, externa"), ita politica oeconomiae nationalis est ars recta media adhibendi ad prosperitatem materialem populi („politica mercantilis, agraria" etc.).

Scientia oeconomica systematica neque apud antiquos neque apud scholasticos invenitur, sed recentis originis est. Attamen scholastici iam diligenter principia ethica rectae oeconomiae excoluerunt. In qua re eminent S. Thomas, sapienter tractans de iustitia aliisque officiis socialibus, de labore, mercede, pretio, fenore, commercio, aetate autem posteriore S. Antoninus, Chrys. Javellus, denique magni illi operum „de iure et iustitia" auctores, Dom. Soto, Molina, Lessius, Lugo, Suarez, alii.

Saec. 17. et 18. frequentius scripta oeconomica edita sunt. Ex eo tempore diversa *systemata oeconomica* orta sunt: a) *Mercantilismus,* cuius praecipuus patronus Colbert († 1683), minister Ludovici XIV, existimavit, divitias nationales potissimum e mercatura externa provenire, quippe quae maximam pecuniae copiam afferat. b) *Physiocratismus,* cuius principalis defensor, Fr. Quesnay († 1774), e contrario censuit, tantum terram sive agriculturam fontem divitiarum esse. Qui etiam praecipuus auctor libertatis oeconomicae modernae evasit docens, rem oeconomicam per solam naturam humanam proprii emolumenti studiosam regi debere (inde nomen „physiocratismus") ideoque plenam concedendam esse libertatem. c) *Industrialismus* (A. Smith † 1790, Ricardo) idem principium libertatis oeconomicae assumpsit; sed praeterea docuit, divitias populi ex labore humano et quidem potissimum ex opera industriali repetendas esse. Hoc principium libertatis oeconomicae diu oeconomiam nationalem et legislationem rexit, nunc autem, eius perniciosis effectibus et erroribus perspectis, fere relic-

tum est. Praesertim in Germania validi eius adversarii exstiterunt.

Non pauci etiam oeconomiae nationali secundum principia christiana construendae operam insignem dederunt et adhuc dant (Ketteler, Vogelsang, H. Pesch, de Mun, C. Devas, Toniolo, alii). Quibus nunc praesertim Leonis XIII encyclica „Rerum novarum" de condicione opificum et Pii XI encycl. Quadragesimo (1931) vias ostenderunt.

Saec. 19. socialismus adolevit, qui productionem bonorum productivorum privatam prohibendam et in socialem convertendam esse contendit.

483 **Functiones oeconomicae** potissimum tres sunt: productio, distributio, consumptio.

1. **Productio** est operatio oeconomica humana, qua bona materialia homini utilia producuntur sive novo „valore", i. e. aptitudine ad satisfaciendum indigentiis instruuntur. Hoc fit, quatenus vel vires naturales adiuvantur sive diriguntur, ut in agricultura, vel quatenus bona a natura oblata simpliciter hominum utilitati mancipantur, ut in venatione, carbonum effossione, vel quatenus res mutantur, ut in opera industriali.

Tres igitur causae productionis distingui solent: 1) labor humanus, 2) natura, quatenus bona affert, quo pertinent vis electrica, vaporacea, vires nutritivae agrorum, illustratio solis, aqua, plantae et animalia, metalla, 3) denique capitale.

484 *Capitale,* quatenus sic a labore et natura distinguitur, designat bona labore humano producta, quae ad nova bona obtinenda adhibentur, velut machinae, materiae primitivae e terra extractae, fundi exculti, domus, merces, quatenus ex iis lucrum percipitur, pecuniae. Distinguitur capitale fixum sive immobile (stehendes K., capital fixe) et transiens sive mobile (umlaufendes K., c. circulant), quod productione sive negotiis consumitur, velut lana, carbones, frumentum. Quia pecunia medium universale est, quo quaelibet res et speciatim quaelibet media productiva acquiri possunt, ut igitur bonis productivis aequivalere censeatur, pecuniae (et syngraphae sive documenta pecuniaria, Wertpapiere) strictiore sensu capitale dicuntur.

Cum capitali notio *capitalismi* conexa est. Duplici autem modo capitalismus accipitur. Uno modo nihil aliud significat quam ordinem oeconomicum hodiernum, qui productivitate capitalis (pecuniae praesertim) privato dominio possessi regitur hac ratione, ut ab aliis capitale, ab aliis labor praestetur (Kapitalwirtschaft). Hic capitalismus *pure oeconomicus* per se vitiosus non est.[1]) Altero modo significat eundem ordinem, sed cum hoc gravi vitio, quod capitale a paucis possessum cum immoderato egoismo integram rem oeconomicam in sui commodum dirigit nulla aliorum ratione habita. Hic capitalismus *individualisticus* graviter reprobandus est.

2. **Distributio** comprehendit bonorum circulationem et reditus. 485

1) *Circulatio* est communicatio bonorum inter membra societatis, et peragitur transmissione hereditaria et contractibus, maxime emptione-venditione, qua bona commutantur. Commutatio nunc plerumque non immediate inter bona ipsa, sed ope pecuniae fit.

Pecunia est medium universale commutationis. In hunc 486
finem nunc ab auctoritate civili ex metallis nobilibus, quae utilitate universali, magno et stabili pretio, duritie, divisibilitate excellunt, „nummi" certis formis praediti cuduntur et signaculo publico signantur, quo eorum genuinitas et pondus publice approbantur. Vel eorum loco etiam cartae signatae eduntur, quae ab omnibus medium commutationis certi valoris agnoscendae sunt. Ita ratione pecuniae pretia omnium rerum aestimari, exprimi invicemque com-

[1]) „Hanc autem oeconomiae rationem ad recti ordinis normam componere Leo XIII totis viribus contendit: unde patet, per se ipsam non esse damnandam. Et sane suapte natura vitiosa non est: sed tunc rectum ordinem violat, quando res operarios seu proletarium classem eo fine eaque condicione conducit, ut negotia atque adeo res oeconomica tota ad sui ipsius nutum et commodum vertantur, humana operariorum dignitate, sociali oeconomiae indole ipsaque iustitia sociali ac bono communi contemptis." Quadragesimo.

parari possunt, ut commutatio rerum facilis evadat et in negotiis aggrediendis recta computatio sumptuum institui possit.

487 Quia sic usus pecuniae indolem oeconomiae vehementer mutat, merito distingui solet *„oeconomia naturalis"*, in qua directe ipsa bona commutantur, et *„pecuniaria"*. Aliqua huius species modificata, quae in dies amplificatur, „oeconomia *creditiva*" est, in qua bona oeconomica traduntur sive accipiuntur absque retributione statim facta tantum cum fide testata futurae retributionis. Ita fides eiusque testimonia munere pecuniae funguntur et facilitas commercii atque etiam productio augentur, quia media productiva, ut fundi, fabricae, acquiri et adhiberi possunt retributione non statim facta, sed dilata usque ad tempus, quo fructum ferunt. Inter instituta, quae pecunias credendas procurant eas mutuo accipiendo aliisque iterum credendo, eminent Banken (Banques), quae dicuntur.

488 Circulatio bonorum nunc magna ex parte *mercatura* efficitur, qua merces a producentibus emptae aliis cum lucro venduntur. Ita per se tum productio augetur tum consumentibus utilitas praestatur. Mercatus olim potissimum in nundinis fiebat. Nunc in tabernis mercatoriis oppidorum perpetuae quasi nundinae habentur. Genus quoddam magnarum nundinarum sunt *bursae,* in quibus emptores et venditores conveniunt et secundum certas formas negotia commutatoria perficiunt et quidem vel de mercibus realiter non praesentibus, velut frumento, saccharo (Warenbörse, b. des marchandises), vel de syngraphis (Effektenbörse). Mercatura postulat media communicationis, ut vias ferratas, naves, instituta postalia, media telegraphica et telephonica, quibus merces, pecuniae, nuntii transferuntur.

489 2) *Reditus* (Einkommen, Revenu, Income) sunt bona, quae statis temporibus possessioni constanter accedunt. Tales sunt: a) reditus pro labore, b) lucra percepta ex capitalibus vel fundis (Rente), c) lucrum ex suscepto negotio haustum (Unternehmergewinn, profit de l'entrepreneur). Hoc lucrum merito percipitur, etsi socialistae ei adversantur. Nam sine dubio labor mentalis, sollicitudo, periculum in negotio aggrediendo susceptum (Risico, Risque) compensanda sunt.

490 Itaque in productione et distributione hae functiones concurrunt:

(1) *Agricultura*, quae ex agris cultis producta naturae acquirit; cui pecuaria, cultura silvarum, opera fodinarum adiunguntur.

(2) *Opera industrialis,* quae producta naturae mutando apta facit ad satisfaciendum indigentiis humanis. Opera industrialis in opificium (Handwerk, métier) et fabricationem dividitur. In fabricatione multi operarii in communi fabrica occupantur et usus machinarum praevalet. In opificio autem fere labor manuum praevalet et producentes producta domi propriae, forte cum paucis sociis, faciunt et ipsi emptoribus vendunt.[1]) In fabricatione alius capitale possidet, alii laborem afferunt, in opificio vero capitale et labor, saltem magna ex parte, coniuncta sunt.

(3) *Mercatura* denique, quae bona producta emit et aliis vendit.

3. Consumptio est bonorum materialium destructio, qua immediate indigentiis humanis satisfit, ut comestio, usus vestium. Consumptio regit productionem, sed simul etiam productione regitur, quia bona producta indigentias excitant. 491

Ex his colligitur, ad prosperitatem populi recte iudicandam non tantum numerandam esse copiam bonorum vel summam redituum omnium privatorum, sed maxime investigandum esse, utrum bona convenienter distributa sint. Ad *genuinam prosperitatem nationalem* requiri videtur, ut populo bona materialia continuo affluant tum proportionata crescenti eius numero indigentiisque culturae progredientis tum ita distributa, ut praeter aliquam multitudinem modice divitum validus status medius adsit, omnes autem condicionem vivendi homine dignam habeant stabili multorum miseria exclusa.[2]) 492

§ 2. „Quaestio socialis" exponitur

Quid sit. Quaestio socialis dici solet quaestio de malis socialibus, quae ex moderna condicione oeconomica oriuntur, 493

[1]) A fabricatione et opificio differt „industria domestica", in qua operarii domi quidem, sed pro alterius negotio laborant, a quo etiam plerumque materias primitivas et instrumenta accipiunt. — [2]) Cf. *H. Pesch,* Lehrbuch d. Nationalökonomie II[2] 315 ss.

in quo consistant, quae eorum sint causae et remedia. Etsi recenti tempore multi progressus facti sunt ingensque bonorum copia producitur, nihilominus prosperitas omnibus communis obtenta non est, sed vehementes querelae de malis oeconomicis et socialibus et grave classium dissidium reperiuntur. Ista mala, quae novissimis quidem decenniis industriis legislativis aliisque non parum minuta, attamen minime abolita sunt, magna ex parte ad hoc reducuntur, quod potestas capitalismi ita aucta est, ut hinc parva multitudo praedivitum in re oeconomica dominetur, illinc autem ingens multitudo proletariorum adsit et continuo augeatur, quorum vitae condicio absoluta vel relativa paupertate, dependentia a capitalistis et perpetua quadam incertitudine sortis oeconomicae premitur.

Haec quaestio socialis in universum sumpta complures partiales quaestiones in se gestat, quarum praecipuae hae sunt: 1) quaestio de operariis, 2) de opificibus et mercatoribus parvis, 3) de agricolis, 4) de feminis. Quibus aliae addi possunt, velut quaestio de cura pauperum, de habitationibus et aliae.

Quaestio igitur socialis non omnia mala socialia (velut nationalismum) respicit, sed illa tantum, quae ex hodierna condicione oeconomica oriuntur sive cum ea cohaerent, etsi fortasse in se ipsis spectata indolem moralem sive religiosam habent, e. g. mala ex dissolutione familiarum vel penuria habitationum oriunda. Itaque quaestio socialis primum quidem, spectata origine, oeconomica est. Sed quatenus simul mala moralia, religiosa, socialia respicit eorumque causas et remedia inquirit et propterea in solvenda hac quaestione de officiis, iuribus, fine hominum, de natura familiae et Status, de momento religionis, de munere Ecclesiae agitur, quaestio socialis limites oeconomiae egreditur et simul quaestio moralis, iuridica, religiosa evadit.

494 **Causae eius.** Causa malorum socialium et quaestionis socialis est mutatio rei oeconomicae ex modernis inventionibus technicis orta, sociata una ex parte cum immoderata libertate oeconomica et huius libertatis usu egoistico, alia ex parte cum falsis doctrinis et machinationibus socialismi.

1. *Mutatio rei oeconomicae,* quam machinae una cum hodierno commercio pecuniario et modernis mediis communicationis effecerunt. Machinae magna ex parte in locum laboris et dexteritatis humanae intraverunt ac possessoribus suis facultatem afferunt ad magnas copias mercium pretio minore producendas, quae deinde in varias regiones vendi possunt. Sic magna negotia oriri potuerunt, quae materias primitivas maiore copia et ideo minore pretio coemere, omnia media technica adhibere, merces minore pretio et elegantiore apparatu producere, ementibus maiora solvendi commoda praebere, crises diutius sustinere possunt. Lucra facta deinde ad nova negotia vel negotiorum incrementa, ad emendas domos, fundos, ad participanda negotia fodinarum, viarum ferratarum et similia adhibentur. Ita factum est, ut plurimi opifices et parvi mercatores in libera concertatione oeconomica opprimerentur et paulatim ingens multitudo operariorum oriretur, qui solo iam labore pro capitalistis praestito eoque minime certo et constanti et saepissime pro mercede insufficienti vitam sustentare deberent.

Sic orta est ratio oeconomica capitalistica vitiosa. Quae quidem non in toto ambitu oeconomico viget; nam extra hunc ordinem capitalisticum magna hominum multitudo stat, qui alia ratione oeconomica utuntur, praesertim agricolae. Attamen etiam horum res oeconomicas et sociales pervasit et commodis suis et incommodis afficit.

Regimen capitalisticum ex aliquo tempore in potentatum despoticum excrevit, quem pauci exercent, qui plerumque non domini, sed pecuniarum creditarum custodes et administri sunt, qui igitur quasi sanguinem administrant, quo tota res oeconomica vivit, ut contra eorum nutum nemo respirare possit. Hanc potestatem non solum in rem oeconomicam, sed etiam in rempublicam exercent, quam suis commodis servire faciunt, atque etiam in nationes externas, quas sibi subicere student.

2. Sed tanta damna ex mutata re oeconomica oriri non potuissent, nisi Status, principia liberalismi sequens, plenam *libertatem* oeconomicam concessisset, in quo certamine fieri non potuit, quin praepotentia capitalis infirmiores opprimeret, et nisi praeterea egoistica sitis divitiarum, nulla ratione habita aliorum, hac libertate abusa esset.

3. Accesserunt falsae doctrinae *socialismi* de iniustitia proprietatis privatae et praesentis ordinis civilis et eius machinationes ad operarios incontentos reddendos spirituque materialistico imbuendos.

Causa igitur remota in rationibus allatis contenta sunt falsa *principia philosophica,* quae paulatim invaluerunt, aversio agnostica a supermundanis et conversio ad materialia, postulatio plenae libertatis in cogitando agendoque ac plenae omnium aequalitatis.

4. Alia denique causa silentio non praetermittenda haec est, quod *numerus incolarum* in nonnullis regionibus ita auctus est, ut patria sufficientem vitae copiam eis suppeditare iam nequeat.

§ 3. De falsis systematibus

1. De liberalismo oeconomico

495 *Liberalismus* generatim spectatus ad mentem „iurium humanorum“ anni 1789 postulat, ut homo plena libertate, in vita praesertim sociali, spectatis rebus religiosis, politicis, oeconomicis, fruatur, quae libertas a Statu tuenda et solum eatenus restringenda sit, ut aequalis omnium libertas simul constare possit. Itaque liberalismus libertates varii generis postulat, ut diversae eius species distingui possint. Liberalismus *oeconomicus* poscit, ut activitas oeconomica penitus libera sit: ut igitur fundi ad arbitrium dividi, vendi, debitis onerari possint, ut quilibet quaecumque negotia suscipere et amplificare valeat, ut libera reddatur importatio mercium importoriis sublatis, ut liberrima sit laborum oblatio et acceptatio, ut etiam associationes oeconomicae, quae hanc libertatem impediant, prohibeantur; omnia igitur virium

oeconomicarum certamine et lege „oblati et quaesiti“ regantur (Angebot und Nachfrage, offre et demande; n. 96 ss). Hac ratione maximum sperandum esse productionis profectum, cum propter concertationem omnes vires suas intendant et fundi ac capitalia in illorum manus deveniant, in quibus maximos fructus ferant; omnes etiam futuros esse contentos, cum id obtineant, quod elegerint seu propria actione libera lucrati fuerint.

Postquam variae nationes diu mercantilismum secutae sunt, qui praesertim ex commercio externo divitias provenire putavit, liberalismus oeconomicus in Gallia simul et Anglia ortus est. 496

In Gallia *Quesney,* medicus Ludovici XV, doctrinam proposuit, solum terram sive agriculturam (royaume agricole) divitiarum fontem esse, cum homo labore suo tantum bona a natura producta mutare, non autem nova facere possit. Ideo pro agricultura, quam mercantilismus neglexerat et tributis oneraverat, plenam libertatem postulavit; postea generalem libertatem oeconomicam poposcit. Huic doctrinae nomen „physiocratismus“ inditum est, quod, si natura et libertas causae prosperitatis habeantur, „naturalis ordo“ oeconomicam „regat“; „Laissez faire et laissez passer, le monde va de lui même“.

In Anglia *A. Smith* docuit[1]), divitias nationum maxime ex opera industriali provenire, idcirco negotia industrialia promovenda et inclinationibus egoisticis in activitate oeconomica libertatem dandam esse, cum sic maxima diligentia et harmonia in bonis distribuendis consecuturae sint. Eadem principia profitentur D. Ricardo, Th. Maltus, J. St. Mill, J. B. Say, qui saepe una cum A. Smith auctores „oeconomiae classicae“ vocantur. Liberalismus oeconomicus etiam manchesterianismus nominatur ex associatione in Manchester 1839 ad propagandam hanc libertatem condita. Liberalismus anteriore parte saeculi praeteriti legislationem in Europa rexit.

Nunc, perniciosis effectibus perspectis, derelictus est vel moderatiorem formam induit.

1. *Liberalismus oeconomicus falsa principia proponit,* genuinae naturae hominis vitaeque socialis contraria. 497

a) Falsum est, hominem ea *libertate* innata praeditum esse, ut quaelibet agere queat, nulla ratione habita boni aliorum, dummodo ne aequalem libertatem ceterorum laedat. Natura socialis humana praescribit, ne aliorum prosperitas impediatur, sed ut iuvetur. Neque verum est, auctoritatem publicam tantum libertaten singulorum tueri, nullo modo limitare neque activitatem oeconomicam posi-

[1]) An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations 1776.

tive regere et promovere debere (n. 296). Liberalismus neglegit indolem socialem hominis, activitatis oeconomicae et iuris proprietatis atque insociali individualismo inhaeret.

b) Stultum et impium est dicere, in bonis materialibus assequendis *egoismo frena laxanda* esse. Nam sic homo cupiditatis vinculis irretitus non solum ab aeternis persequendis abstrahitur, sed etiam ad aliorum bona neglegenda et conculcanda pertrahitur. Quod autem asseritur, ex tali certamine sponte omnium prosperitatem harmonicam consecuturam esse, puerilem illam de natura humana illusionem Roussavianam supponit, qua natura omnino bona creditur, ut sibi ipsi tuto relinqui queat.

c) Liberalismus supponit, prosperitatem oeconomicam fere tantum postulare, ut *quam plurima bona producantur* et offerantur, non vero id maxime, ut omnes capaces reddantur ad bona producta sibi propria facienda.

d) Accedunt *alii errores* de iusto pretio mercium ex sola lege oblati et quaesiti determinanda (n. 93), de iustitia cuiusvis mercedis ex mutuo consensu pactae (n. 98), de relatione inter dominum et operarium, quae haec tantum sit, quod operarius sit res utilis domino, neglecta eius dignitate personali, denique de iure ipso, cuius unicus fons sit Status, ut sufficiat observare leges civiles praetermissis iuribus naturalibus hominum.

2. *Liberalismus gravia mala socialia producit.* a) Licet aliqua aemulatio utilis sit, cum stimulos addat et per se pretia moderetur, illimitata tamen libertate efficitur, ut, praetermissis aliis incommodis, paulatim divitiae et media productionis in manibus paucorum colligantur, alii vero plurimi ad sortem proletariorum dependentium redigantur. — b) Talis libertas etiam ad insatiabilem cupiditatem quaestus faciendi, ad illicitas concertationis artes, ad iniustam aliorum suppressionem ducit.

2. De socialismo.

Aliud systema, quod quaestionem socialem solvere conatur, sed eam multo acriorem reddit, socialismus est.

Socialismi nunc complures formas observamus, quae tamen in supremis principiis conveniunt. Quare primum socialismum in genere spectabimus, deinde eius speciales formas exponemus.

Socialismus generatim est systema, quod praecipue 498
postulat, ut bona productiva in dominium societatis transeant, quae sola productionem et distributionem oeconomicam exsequi debeat, et quod praeterea aliis modis recto ordini sociali et religioni contrarium est. Itaque

1. Socialismus praecipue postulat, ut *bona productiva in dominium societatis transeant.* Socialistae enim opinantur, modernum capitalismum esse praecipuum malorum socialium fontem; idcirco postulant, ut proprietas privata bonorum productivorum tollatur et sola societas productionem in se suscipiat atque labores bonaque producta singulis distribuat. Modum, quo id futurum sit, accurate describere verentur, id potius agentes, ut ordinem praesentem vituperent. Porro socialistae potius „dominium societatis", quam „Status" in ore gerunt. Status enim, qualis nunc est, iis non placet, sed imaginantur potius futuram quandam societatem civilem mere oeconomicam. Attamen quia ordinem rerum oeconomicarum, non vero anarchiam obtinere volunt, quae certe oriretur, si bona productiva in dominio essent municipiorum et corporationum privatarum inter se independentium (id anarchistae volunt), „societas" ista, quam volunt, revera alia esse nequit nisi societas supremo regimine sociata itaque respublica.

Sub hoc igitur respectu socialismus aliqua species *communismi* 499
est. Communismus generatim postulat, ut bona materialia omnibus communia sint (n. 56). Socialismus primo quidem communitatem bonorum productivorum poscit, sed utique consequenter etiam bona consumptiva communi administrationi et distributioni subicere debet. Communismus plenior etiam directe, ex parte saltem, communitatem bonorum consumptivorum intendit.

Ut bona productiva proprietas communis fiant, una cum socialismo 500
etiam *anarchismus* postulat, attamen non proprietas Status, sed independentium municipiorum et societatum privatarum. Anarchistae absolutam autonomiam individuorum defendunt ideoque omnem auctoritatem, praesertim publicam coactivitate praeditam, reiciunt, nulla alia vincula socialia tolerantes, nisi conventiones, quibus homines libere ad corpo-

rationes privatas et municipia associentur; his dominium et administrationem rerum productivarum committunt. Condicionem autem socialem hodiernam vi tollere volunt. Gravi utopismo obcaecati imaginantur, ex liberrima virium humanarum actione absque auctoritatis regimine plenam harmoniam proventuram esse. Praecipui anarchismi auctores erant W. Godwin Anglus, Pierre Proudhon (†1865), qui pater anarchismi habetur, Max Stirner, J. Most, quibus praeterea accedunt Bakunin († 1876), Netschajew, Kropotkin Russi, anarchismum cum nihilismo Russico copulantes, ex quo Bolscevismus natus est.

501 2. Socialismus aliis modis recto *ordini sociali opponitur,* praesertim propterea, quia plenam omnium aequalitatem et libertatem profitetur. a) Propterea *discrimina socialia* graduum et classium iniusta dicit, subiectionem famulorum sub dominis et generatim oboedientiam socialem vituperat. b) Quod ordinem *politicum* attinet, ad mentem Rousseau populo ius inalienabile suprematiae tribuit ideoque omne praeter republicanum regimen iniustum habet omnibusque, viris et feminis, aequalia iura politica vindicat. Praeterea finem Status, quem ceteroquin societatem iuris mere humani habet, nimis coarctat, fere tantum prosperitatem oeconomicam ei assignans (honestatem et religionem parum curat), immo sperans fore, ut Status hodiernus aliquando in meram societatem oeconomicam convertatur. Tamen simul dominationem Status ac centralisationem ultra modum extendit, cum Statui etiam administrationem prosperitatis privatae attribuat. — c) *Familiam* fere dissolvit. Matrimonium enim contractum pure civilem et facile solubilem habet, feminis in familia aequalia iura cum maritis, horum auctoritate sublata, concedit, liberos in communi nutriendos et educandos esse arbitratur.

3. Socialismus *religioni contrarius* est. Nam ab origine sua materialismum profitetur. Ideo socialistae postulant, ut religio causa privata sit (quam verius plerumque infestant), vita publica autem a religione separetur; in futura societate aiunt religionem sponte exstinctum iri, nunc necessariam esse ad consolandos et pacandos suppressos.

502 De rebus modo expositis auctores socialismi *ita fere loquuntur.* „Postquam per evolutionem discrimina classium sublata fuerint et tota productio in manibus individuorum consociatorum collecta fuerit, potestas publica indolem suam politicam amittet. Potestas politica proprie accepta est potestas organisata unius classis ad supprimendam alteram.“ [1]) „Femina in nova societate [socialistica] sub respectu sociali et oeconomico perfecte independens et ne minimum quidem dominationi subiecta erit.“ „Si inter duos homines, qui foedus inierunt, discordia, conscientia commissi erroris vel aversio oritur, lex moralis praecipit, ut unio innaturalis ideoque immoralis dissolvatur.“ [2]) „Cura et educatio liberorum causa publica fiet.“ [3]) „Religio in eo tantum consistit, quod potestates externae, quae vitae quotidianae dominantur, in mentibus hominum modo phantastico reflectuntur, quatenus terrena speciem supermundanorum accipiunt.“ [4]) „Leges, moralitas, religio secundum eius [proletarii] iudicium praeiudicia civilia sunt, sub quibus singulis studia civilia absconduntur.“ [5]) „Ordo idealis nihil est nisi ordo materialis in capite humano transmutatus.“ [6])

Socialismus est quidam *liberalismus quarti status* cum logica consecutione ad finem deductus. Liberalismus enim, tantum terrena intendens et religiosa negans vel tamquam incognoscibilia neglegens, religionem a Statu separare, non tamen omni influxu in vitam privare intendit; socialismus autem totam vitam consecratione religiosa spoliat. Iurium aequalitatem, quam liberalismus pro civibus possidentibus („tertio statu“) postulat, socialismus proletariis quoque et feminis dat. Liberalismus Statui omnipotentiam in omnia, excepta re oeconomica, socialismus autem etiam in hanc tribuit. Socialismus simili illusioni de bonitate naturae indulget, sicut liberalismus, existimans, dummodo sublata proprietate privata „status naturalis“ restituatur, felicitatem secuturam esse sine potestate coactiva. Etiam scientia liberalis facta est parens socialismi. 503

---

[1]) „Sind im Laufe der Entwicklung die Klassenunterschiede verschwunden und ist alle Produktion in den Händen der assoziierten Individuen konzentriert, so verliert die öffentliche Gewalt ihren politischen Charakter. Die politische Gewalt im eigentlichen Sinne ist die organisierte Gewalt einer Klasse zur Unterdrückung einer anderen.“ *Kommunistisches Manifest* (Marx-Engels 1848). — [2]) *Bebel:* „Die Frau der neuen Gesellschaft ist sozial und ökonomisch vollkommen unabhängig, sie ist keinem Schein von Herrschaft und Ausbeutung mehr unterworfen.“ „Stellt sich zwischen zwei Menschen, die einen Bund geschlossen, Unverträglichkeit, Enttäuschung oder Abneigung heraus, so gebietet die Moral, die unnatürlich und darum unsittlich gewordene Verbindung zu lösen.“ Die Frau[22] 428 s. — [3]) *Engels:* „Die Pflege und Erziehung der Kinder wird öffentliche Angelegenheit.“ Der Ursprung d. Familie, des Privateigentums u. d. Staates[24] (1931) 64. — [4]) Idem: „Religion ist nichts als die phantastische Widerspiegelung in den Köpfen der Menschen derjenigen äußeren Mächte, die ihr tägliches Dasein beherrschen, eine Widerspiegelung, in der die irdischen Mächte die Form von überirdischen annehmen.“ Dührings Umwälzung der Wissenschaft (1878) 265. — [5]) „Die Gesetze, die Moral, die Religion sind für ihn [den Proletarier] ebenso viele bürgerliche Vorurteile, hinter denen sich ebenso viele bürgerliche Interessen verstecken.“ *Kommunistisches Manifest.* — [6]) *Marx:* „Das Ideelle ist nichts anderes, als das im Menschenkopf umgesetzte und übersetzte Materielle.“ Das Kapital. Vorrede z. 2. A.

504 **De diversis formis socialismi.** Iam discrimina exponenda sunt, quae inter socialismi species intercedunt. Omnes socialistae conveniunt in hoc fine statuendo, ut communismus productivus obtineatur, et in aliis erroribus enumeratis. Sed differunt spectato modo, quo communismus assequendus sit. Proponimus imprimis formam antiquam, Marxianam, deinde recentes.

I. Marxismus est forma antiqua, et usque ad recentissima tempora ab omnibus pro socialismo legali et classico habitus est et adhuc habetur. C. Marx non solum socialismi fundator est, sed etiam eius principia in systema scientificum redegit. Scientifice enim demonstrare conatur, recentem ordinem „capitalisticum" iniustum et cum naturali necessitate collapsurum esse ac postea eadem cum necessitate ordinem socialisticum secuturum esse. Duae doctrinae eius huc spectant[1]):

1. „*Materialistica conceptio historiae*". Marx haec docet. Sicut generatim omnia, ita etiam vita humana perpetua evolutione mutatur, et quidem ita, ut singulis temporibus status oeconomicus causa efficiens et determinans sit omnium aliorum, scilicet institutionum socialium et politicarum, idearum moralium et religiosarum, utpote quae illi fundamento superstructa sint.[2]) Ergo, si quando condicio oeconomica pedetentim alia fit, etiam rebus socialibus revolutionem infert, quatenus oppositio classium oritur et crescit itaque ordo vetus corruit novusque inducitur. Sic etiam hodiernus status capitalisticus

[1]) „Diese beiden großen Entdeckungen", inquit *Engels,* eius socius, „die materialistische Geschichtsauffassung und die Enthüllung des Geheimnisses der kapitalistischen Produktion vermittelst des Mehrwerts, verdanken wir Marx. Mit ihnen wurde der Sozialismus eine Wissenschaft." Die Entwicklung d. Sozialismus von d. Utopie zur Wissenschaft[4] (1891) 26. — [2]) „Modus producendi res materiales determinat generatim sociales, politicas et spirituales rationes vitae." („Die Produktionsweise des materiellen Lebens bedingt den sozialen, politischen und geistigen Lebensprozeß.") *Marx,* Kritik d. polit. Ökonomie. Herausg. v. Kautsky 1897. Vorrede. „Hiernach", inquit similiter *Engels,* „sind die letzten Ursachen aller gesellschaftlichen Veränderungen und Umwälzungen zu suchen nicht in den Köpfen der Menschen . ., sondern in Veränderungen der Produktions- und Austauschweise; sie sind zu suchen nicht in der Philosophie, sondern in der Ökonomie der betreffenden Epoche." Dührings Umwälzung d. Wissenschaft (1878) 223 s.

ordinem socialem, qui nunc est, praesertim quod proprietatem privatam attinet, paulatim per classium oppositionem tollet et contrarium socialisticum inducet. Quo simul aliae institutiones, praesertim politicae et religiosae, mutabuntur. Status et religio nunc quidem necessarii sunt, ut classes inferiores subiectae teneantur et spe futurorum tranquillentur, communi autem felicitate obtenta sponte evanescent. — Ad conversionem condicionis capitalisticae in socialisticam ulterius demonstrandam ordinatur:

2. *Doctrina Marxiana de valore* (Werttheorie). Duplex 505
distinguitur valor, usualis et commutativus (Gebrauchs-, Verkehrswert; Valeur d'usage, d'échange). Valor usualis consistit in aptitudine rei ad usum humanum, proinde in qualitatibus vel ex natura vel ex labore humano ei convenientibus, quae eam utilem reddunt. Valor commutativus consistit in aptitudine rei ad commutationem faciendam cum aliis rebus; sic commutatur panis cum oleo. Itaque Marx affirmat, pretium commutativum consistere in solo labore humano, qui in re impensus fuerit, non vero in eius qualitatibus naturalibus. Quam miram affirmationem sic demonstrare conatur: res diversae commutantur propter aequalitatem; quia igitur qualitates rerum diversarum, ut panis et olei, aequales non sunt, nihil aequale in rebus invenitur nisi labor, qui in rem producendam vel transportandam impensus est. Itaque rationem, cur quantitas panis cum oleo commutetur, hanc esse ait, quod in utrumque eadem quantitas laboris impensa fuerit. Quantitatem autem laboris dimetiendam esse ex tempore, quod generatim necessarium censeatur ad rem producendam sive transportandam.

Ex hac doctrina probat, capitalistas suas divitias ex sudore proletariorum colligere. Scilicet operarius capitalistae plus laboris et utilitatis impendit, quam capitalista ei compensat. Compensare enim solet tantum, quantum operario ad vivendum necessarium est, operarius autem laborando mercibus valorem commutativum duplo maiorum tribuit; aliter: operarius laborando 12 horas per diem capitalistae

utilitatem laboris 12 horarum tribuit, ipsi autem compensatur utilitas 6 horarum; quod igitur ultra 6 horas laborat, capitalista gratis acquirit. Hoc „plus valoris“ (Mehrwert, plusvalue) augere conatur laborem operariorum extendendo machinisque frugiferiorem reddendo; idem ad nova lucra acquirenda adhibet.

Sic gradatim immensa negotia oriuntur, minora autem absorbentur, et „accumulatio“ capitalium in paucorum manibus augetur. Ex alia autem parte crescit numerus proletariorum eorumque condicio in dies miserabilior fit. Nam propter continuatas machinarum inventiones et oeconomicas crises numerus operariorum superfluorum crescit, operarii sibi invicem labores eripiunt itaque merces decrescit, donec condicio intolerabilis facta fuerit. Tunc fiet „expropriatio paucorum usurpatorum per populum“, capitalia in communem possessionem societatis transibunt ordoque socialisticus instituetur. In quo tunc omnes in commune laborabunt singulisque bona producta distribuentur, primum secundum laborem praestitum, ex quo aliqua inaequalitas orietur, postmodum autem in sublimiore gradu evolutionis, „cum labor prima cupido facta fuerit“ (Marx), secundum indigentias.

Marx igitur asserit, a) transitum ex ordine praesenti ad socialisticum non per gradus, sed aliquando subito ex integro eventurum esse et quidem cum violentia, per expropriationem, b) docet pugnam classium, quam etiam vetat mitigare (cooperando cum regimine, emendando condicionem operariorum), ne collapsus retardetur. c) Praedicit, fore, ut miseria socialis continuo crescat et brevi ad finem intolerabilem et collapsum properet.

506 **II. Formae socialismi recentes.** Nunc constat, Marx errasse, cum continuum miseriae augmentum et brevem collapsum praediceret, quem igitur patienter exspectare, non autem retardare oporteat. Hinc duae recentes formae ortae sunt a Marx plusminusve deflectentes:

1. *Socialismus moderatus* (revisionismus) tenet, neque finem patienter exspectandum neque ordinem socialisticum

subito cum violentia, sed tantum gradatim inducendum esse, quatenus potestas politica obtineatur et institutiones publicae ad mentem socialismi mutentur, promovenda condicione et potestate operariorum, perficienda socialisatione maiorum negotiorum et dominiorum etc. Huic sentiendi et agendi rationi ex multis annis magna vel maior socialistarum pars adhaesit.

2. *Socialismus radicalis* (communismus, revolutionismus, 507
[marxismus]) vult ordinem socialisticum statim integrum adducere, scilicet vult haec duo: a) communismum, transferendo omnia bona productiva, exceptis fortasse parvis praediis et negotiis, et distributionem bonorum consumptivorum in potestatem publicam; tamquam medium ad hoc b) dictaturam proletariatus, acerrimam movens luctationem classium. Haec adducere vult vel aliquatenus legibus, si fieri potest, vel potius violentia armata.

Socialismus radicalis formam extremam in *bolscevismo* russico induit. Eius ordo politicus in hoc consistit, quod solus proletariatus iura publica possidet et in collegia (tum in localia per oppida, pagos, opera industrialia tum in centralia) sociatus crudelem dictaturam exercet, at hoc ita, ut ipse proletariatus ultimo a paucis centralem potestatem tenentibus plene regatur. Simul bolscevistae revolutionem universalem communisticam accendere student, quod alia via ad finem socialisticum perveniendi non relinquatur, quoniam nec possidentes pacifice expoliari queant nec respublica socialistica sustineri possit, nisi in omnibus nationibus simul instituatur. Ordini autem oeconomico bolscevistico proprium est, ut, saltem in productione industriali, plena socialisatio instituatur totumque commercium externum a Statu geratur. Bolscevismus etiam infensam pugnam contra omnem religionem gerit.

Historia socialismi. Socialismus iam ex tempore revolutionis Gallicae paulatim praeparatus et auctus est tum per doctrinas de plena omnium libertate et aequalitate etiam inter operarios pervulgatas tum per horum miseriam ante aliquot decennia intolerabilem. 508

Inter praecipuos socialismi *praecursores* eminent: H. de Saint-Simon (†1825), qui primatum in societate labori (in sensu latissimo) et

laborantibus vindicavit („Tout par l'industrie, tout pour elle!), C. Fourier († 1837), qui similiter labori ius principale vel unicum in usum bonorum tribuit et communismum phantasticum excogitavit, Rob. Owen († 1858), qui colonias communisticas fundavit, quae tamen omnes mox in irritum ciderunt, denique P. Proudhon († 1865) et Bakunin († 1876) anarchistae.

509 Primi autem moderni socialismi auctores sunt *Car. Marx* († 1883) et *Fred. Engels* († 1895). Marx, Trevirensis, ex familia iudaica oriundus, post varias vitae vicissitudines ex a. 1849 plerumque in Anglia vixit. Imbutus tum ideis philosophiae Hegelianae, materialismi (Feuerbach) et darwinismi, tum doctrinis oeconomiae nationalis Gallicae et Anglicae illius temporis auctor factus est socialismi scientifici. Marx et Engels 1874 promulgaverunt exhortationem ad „proletarios omnium terrarum"[1]), evocando ad ineundam unionem omnium proletariorum[2]); in quo scripto iam principales ideae socialismi theoretici exprimuntur. Post varios conatus 1864 aliqua internationalis associatio operariorum condita est, quae complures congressus celebravit; sed 1872 propter litigationes (inter Marx et Bakunin) dissoluta est.

Principia a Marx proposita paulatim praevaluerunt et forma quasi classica socialismi effecta sunt.

Marxismus in Germania diu dominatum tenuit (Bebel, W. Liebknecht † 1900, programma Erfurtianum 1891). Sed sensim etiam moderatior sentiendi et agendi modus invaluit (v. Vollmar, E. Bernstein), qui revisionismi nomen adeptus est. Qui aliam viam ad finem socialisticum praeferebat, non hanc, ut socialistae interim sortem operariorum neglegerent Statumque impugnarent, sed ut sine mora operarios (associationibus et legibus) iuvarent et in hunc finem etiam Statui administrando cooperarentur concedendo tributa, expensas militares, acceptando munera regiminis. Iam Ferd. Lassalle († 1864), indefessus agitator, associationem operariorum condiderat et pro iis subsidium Status postulaverat. Postmodum syndicatus (Gewerkschaften), associationes operariorum secundum diversas laborum species distinctae, conditae sunt, ut iura efficacius tuerentur. Praesertim E. Bernstein socialista systema Marxianum acri examini subiecit. Modus temperatus agendi paulatim maiorem partem sectatorum attraxit. Propterea etiam socialistae in Germania bello exorto omnes consenserunt. Sed mox aliqua pars radicalis, initio tenuis, sed sensim crescens, bello restitit, quod cum studiis internationalibus socialistarum parum concordaret, ab aliis se separavit et collapsum militarem ac revolutionem adduxit. Socialismi radicalis asseclae mox vehementer numero aucti sunt et „communistas" se vocarunt, ut iam divisio oriretur inter socialistas et communistas. Qui omnes in praecipuis marxismi principiis consentiunt, attamen in modo procedendi discordant, quatenus socialistae moderate, communistae autem modo radicali socialismum in opus deducere volunt.

---

[1]) Kommunist. Manifest. — [2]) „Proletarier aller Länder, vereinigt euch!"

Socialismus etiam extra Germaniam ex compluribus decenniis propagatus est et paulatim grande incrementum accepit. In Gallia, Italia, Belgio ante bellum universale etiam complures eius factiones, etsi non penitus divisae, exstiterunt, similes fere sicut in Germania. Socialistae in Gallia et Itatia bello cooperati sunt, sed sensim aliqua pars ab aliis seccessit, quae in Italia mox praevaluit. Similiter in aliis nationibus bellum socialistas in moderatos et radicales divisit. 510

In Russia, ubi opera industrialis haud magna fuit, diu nihilismus politicus viguit, contra zarismum pugnans. Revolutione orta 1917 Bolscewiki, una ex praecipuis factionibus socialisticis, ducibus Lenin et Trotzky, quos postmodum Stalin secutus est, regimen arripuerunt statimque summa cum violentia dictaturam proletariatus per collegia operariorum, militum et agricolarum (Sowjet) ac communismum instituerunt et in alias terras transferre coeperunt.

Socialistae ab initio unionem internationalem conflare studebant. Prima eiusmodi Unio (erste „Internationale") 1864 condita, sed iam 1872 exstincta est. Mox secundam fundarunt, sitam in periodicis congressibus, in quibus, singulis nationibus independentia relicta, communes regulae agendi statuebantur; congressibus postea conferentiae interparlamentares accesserunt e deputatis parlamentorum diversarum nationum compositae. Unitas internationalis exorto bello misere interiit, cum socialistae Galliae, Belgii, Germaniae bello, quod antea abominati erant consentirent. Bello autem finito iterum conferentiae internationales ad reparandam unionem habitae sunt. Anno 1919 Moscovii „Unio communistica internationalis" bolscevistica (Unio internationalis tertia) condita est, ad quam socialistae radicales aspirant.

Recentissimo tempore tum moderatus tum radicalis socialismus in compluribus regionibus extra Russiam repressionem passus est, in Italia per fascismum, in Germania per gubernium nationale-socialisticum, in Hispania per communistarum profligationem, alibi aliis modis. At minime deletus est.

Th. 28. **Systema socialismi tum spectatis principiis, quae ei propria sunt (1. p.), tum rationibus spectatis, quibus ea probare studet, reprobandus est (2. p.).**

Declar. Socialismus *aliqua vera continet* et utilia quaedam praestitit. Efficaciter enim sensum dignitatis personalis stimulavit, quae etiam in operariis reverenda est. Vehementer ad gravia mala ordinis capitalistici hodierni et ad vitiosam divisionem usumque bonorum temporalium animos advertit. Etiam utiliter operarios in consociationes collegit, quibus condicionem suam emendare potuerunt. Generatim multum contulit, ut mentes ab individualismo ad rationes sociales vitae diligentius fovendas se converterent. Quae 511

tamen ideae et studia non soli socialismo propria sunt et praeterea tam gravibus erroribus mixta sunt, ut societatem in peiora mala coniciant.

Etiam verum est, socialismi moderati asseclas modum procedendi temperare tum luctationem classium tum proprietatis exstinctionem mitigantes. Atque spes est fore, ut apud multos paulatim classium pugna in honestam disceptationem mutuamque cooperationem transeat et bellum contra possessiones privatas in pugnam contra iniustam distributionem et usum transmutetur itaque multi a postulatis eorum, qui christiana principia defendunt, parum dissideant. Attamen plerique non eousque resipiscunt; principia socialistica minime abiciunt, sed tantum practice temperant et oblitterant. Talis autem temperatio non facit, ut socialismus, quamdiu eius principia retinentur, ullo modo admitti queat.[1])

Consideramus socialismum in genere seu ea principia, quae diversis formis communia sunt, nisi quod in 2. p. etiam speciatim rationes scientificas a Marx propositas examinare oportet.

512 **Demonst. 1. p.** Socialismus praecipue postulat, ut bona productiva in dominium societatis transeant, quae productionem et distributionem oeconomicam exsequi debeat; praeterea alia principia fundamentalia recto ordini sociali religionique contraria propugnat. Atqui tum postulatio communismi productivi tum illa alia principia reprobanda sunt. Ergo socialismus spectatis principiis, quae proponit, reprobandus est. — *Demonst. min.*

1. *Reprobandus est communismus productivus.* a) Homini ius naturale est, ut *proprietatem privatam,* etiam bonorum productivorum, acquirat. Nam, ut antea expositum est (n. 58), homini ius est, ut, quae sibi necessaria sunt, ipse provideat,

[1]) „Sive ut doctrina sive ut factum historicum sive ut ‚actio' consideretur socialismus, si vere manet socialismus, etiam postquam veritati et iustitiae in his, quae diximus, concessit, componi cum Ecclesiae catholicae dogmatibus non potest; siquidem ipsam societatem fingit a christiana veritate quam maxime alienam." Quadragesimo.

quod fieri nequit, nisi etiam proprietatem stabilem rerum productivarum acquirere valeat; speciatim parentibus ius est, ut educationem liberorum procurent, quod pariter fieri nequit, nisi proprietatem acquirere et filiis hereditatem relinquere valeant. Eadem proprietatis institutio universali usu humano comprobatur. Denique eo iure negato vita intolerabilis redditur. Hoc postremum contra socialistas uberius exponere iuvat:

b) Communismus productivus *vitam intolerabilem et impossibilem* facit, proinde absurdus est.

α) Eo supposito singulis a magistratibus *labores assignandi* sunt, quinam in fodinis, quinam in agris laborare et quantum laborare et ubi proinde habitare debeant, quinam medici, qui pistores fieri debeant. Pariter singulis bona producta *distribuenda* sunt. Haec distributio aut secundum praestitum laborem fieret: sic, praeterquam quod mox iterum inaequalitas civium oriretur, a magistratibus diiudicanda essent tempus, diligentia, dexteritas in laborando et proportionata mensura bonorum; aut distributio secundum indigentias fieret: ita pariter iudicio magistratuum definiendum esset, quae sint singulorum rationabiles indigentiae quoad habitationem, vestes, utensilia, remedia sanitatis. Atqui haec vitam intolerabilem et impossibilem faciunt. Nam brevi propter querelas, invidias, discordias, repugnantias plenam pacis turbationem producerent; omnem libertatem auferrent intolerabili dependentia ex magistratuum arbitrio, quae eo durior esset, quod magistratus vel maior pars populi omnes conatus contrarios supprimere possent; denique desiderio naturali hominis repugnant, qui proprietatem habere sibique ipsi providere, industria sua lucrum facere et ad statum meliorem ascendere appetit.

β) Si omnes pro communitate laborant eiusque cura sustentantur sine spe melioris fortunae comparandae, *stimulus* ad laborandum aufertur, sine quo diligentia, parsimonia, conatus ad progressus faciendos sperari nequeunt.

γ) Haec *experimentis* confirmantur tempore belli universalis in illis regionibus factis, in quibus non quidem

possessio, attamen distributio bonorum multum centralisata fuit, et evidentius experimentis communisticis in Russia.

δ) Tali muneri exercendo auctoritas publica *impar* est, ut scilicet primum per singula municipia et provincias definiat, quales quantaeque res producendae sint, deinde per provincias, oppida et pagos labores singulis accommodatos assignet ac diversorum officiorum canditatos eligat et instruat, denique ut postea singulis bona secundum meritum vel indigentiam distribuat.

513 2. Reprobanda sunt principia *recto ordini sociali* contraria, quae socialismus tenet.

a) Reprobanda est doctrina de plena *aequalitate et libertate*. Homines non quidem spectata natura abstracta, attamen spectata indole accidentali, viribus, aetate, arte, sexu, familia, externis relationibus inaequales sunt. Praeterea multiplex vita socialis multiplicem postulat oboedientiam. Proinde nec diversitas classium socialum nec subiectio uxoris nec famulatus aliaque subordinatio iniusta dicenda sunt.

b) Ergo neque necessario omnibus eadem iura *politica* tribuenda sunt (cf. n. 359). Neque regimen republicanum inalienabile ius populi est (n. 212), multo minus auctoritas civilis iuris mere humani est. Praeterea finis Status non est tantum prosperitas oeconomica, sed neque etiam hic, ut res privatas procuret, cives omni iure se regendi privet atque cogat, ut tamquam media oeconomica communitati inserviant. Pariter reprobanda est repudiatio ordinis politici hoc titulo facta, quod sublatis proprietate et classium discrimine omnis fere potestas praeter oeconomicam superflua sit; etiam in ordine socialistico necessaria esset legislatio et administratio et quidem amplior quam nunc, necessaria esset potestas iudicialis, coactiva, punitiva ad extorquendum laborem, disciplinam, iudicandos lites et crimina, quae sublata religione graviora essent quam nunc.

c) Reprobanda est destructio *familiae*, quatenus sanctitas matrimonii deletur, quod contractus mere civilis et solubilis habetur, uxor ab auctoritate mariti eximitur, educatio parentibus eripitur.

3. Denique reprobandus est *materialismus irreligiosus*, quem socialismus profitetur. Ignorat enim penitus finem hominis societatisque humanae hac vita superiorem; pariter bonorum temporalium totiusque rei oeconomicae alium sublimiorem finem praeter commoda terrena nescit.

4. Denique reprobanda est *paedagogica socialistica* omni conatu iuventutis educationem arripere studens. Quae pueros extra familiam educare vult et quidem educatione „ex puero", pueros videlicet propriae naturae ductui relinquendo, ut iis integrum sit se secundum proprium ingenium formare, absque auctoritatis et poenarum auxilio, sine religione, cum coeducatione etiam in provectiore iuventute et cum magna libertate sexuali.

Demonst. 2. p. Rationes reprobandae, quibus socialismus ad sua principia demonstranda utitur, potissimum hae sunt: 514

1. *Conceptio materialistica historiae.* Concedendum quidem omnino est, condiciones oeconomicas permultum ordinem socialem et reliquam vitam humanam movere et regere. Attamen verum non est, condiciones sociales, morales, religiosas simpliciter statu oeconomico produci. Homo, utpote spiritu rationali praeditus, non solum materialia, sed etiam directe veritates morales, sociales, religiosas et bona altiora gloriae, potentiae, scientiae, virtutis ordinisque religiosi apprehendit et appetit, quae eum deinde movent et regunt et sic correspondentes condiciones sociales et religiosas procreant. Revera historia docet, condiciones oeconomicas minime unicam causam mutationum in vita populorum esse: ortus et diffusio religionis christianae, expeditiones crucigerorum, mohammedanismus, reformatio, pugnae religiosae nationum, plurima opera grandia regum, militum, sanctorum, profectus scientiarum et opera artis non sunt effectus oeconomici. — b) Neque verum est, omnes mutationes per pugnas classium produci; allata exempla contrarium ostendunt.

2. *Doctrina de valore.* a) Valor commutativus non solum 515
ex labore impenso, sed etiam et maxime ex qualitatibus naturalibus rerum provenit, quibus magis vel minus indigentiis satisfaciunt; ideo triticum pluris constat quam hordeum,

vinum melius pluris quam minus bonum, etsi idem labor impensus sit, et valor vini solo tempore augetur. Neque verum est, res aequales commutandas tantum ratione laboris impensi aequales esse; oleum propterea pani aequiparamus, quia aequaliter indigentiis satisfaciunt.[1]) Ergo non sequitur, lucrum a dominis negotiorum perceptum sudorem esse operarii, sed aeque ex proprio labore, ex utilitate machinarum, minore pretio pro materiis soluto provenire potest. — b) Si omnis valor et lucrum ex solo labore manaret, negotia et modi producendi, in quibus maior labor impenditur, maiora lucra darent. Quod verum non est, sed lex est, ut plerumque diversa genera producendi, in quibus eadem copia capitalis impenditur, idem fere lucrum afferant.

3. *Doctrina de crescente miseria sociali,* quae cum necessitate plenum collapsum adductura sit, pariter falsitatis arguitur. a) Nam generatim concedendum non est, concentrationem productionis et capitalis continuo crescere numerumque possidentium minui. In nonnullis quidem generibus productionis industrialis numerus negotiorum minuitur crescente eorum magnitudine, sed non in omnibus neque generatim in agricultura, quia cum incremento negotii agrarii lucrum crescere non videtur, quia, quo magis agricultura est extensa, eo minus intensa est in singulis agris colendis. Porro si magnitudo negotiorum crescit, non propterea numerus possessorum decrescit; nunc magna negotia saepissime a multis associatione unitis possidentur. — b) Neque condicio operariorum usque miserior facta est. Fortasse miserior facta esset, si neque auctoritas civilis neque privatae associationes auxilium attulissent. Revera autem ex aliquot decenniis condicio, etsi simpliciter bona nondum sit, tamen permultum emendata est; mercedes auctae sunt, laboris diuturnitas minuta est, sanitati, moralitati, assecurationi melius providetur.[2])

---

[1]) *S. Thomas, Aristoteli* (Eth. V 8, 1133 b) consentiens, scribit (In Eth. Nic. V 9): „Ideo possunt omnia adaequari, quia omnia possunt commensurari per unum aliquid, ut dictum est. Hoc autem unum, quod omnia commensurat, secundum rei veritatem est indigentia, quae continet omnia commutabilia, in quantum omnia referuntur ad humanam indigentiam." — [2]) Computationes statisticae ex variis nationibus collectae clarissime demonstrant, condicionem materialem classium inferiorum ex longo tempore iam ante bellum universale generatim nullo pacto peiorem, sed meliorem factam esse.

4. In ordine moderno, aiunt socialistae, *magna mala* 516
sunt. Ergo alius ordo inducendus est. — *Resp.* C. Mai. (sed mala exaggerantur) D. cons. emendandis malis secundum principia christianae philosophiae de usu proprietatis, de fine Status et aliis C. tollenda proprietate, Statu, religione N.

5. Ea productio bonorum praeferenda est, qua *maxima bonorum copia* gignitur. Atqui talis est productio, qualem socialismus postulat. Ergo. — *Resp.* D. mai. si simul gravem iurium humanorum laesionem et alia mala affert N. aliter Tr.

6. Omnes habent *ius in laborem* (Recht auf Arbeit, droit au travail), quo vitam sustentent. Hoc ius autem impeditur ordine hodierno cum crisibus suis, operariorum dimissionibus et aliis. Ergo tollendus est. — *Resp.* D. ant. 1. p. ius, ne impediantur ab exercendo et quaerendo labore C. ut obtineant laborem Sd. ne impediantur ab obtinendo labore seu ne talis ab auctoritate publica producatur sive toleretur condicio publica, qua impossibile evadat obtinere laborem C. ut Status singulis sufficientem laborem positive procuret N. D. 2. p. hodierno ordine ius in laborem communiter impeditur N. nonnumquam Sd. impeditur per substantiam hodierni ordinis, i. e. per proprietatem privatam et per naturam Status N. per accidentalia Sd. et haec aliis mediis, quam ordine socialistico instituendo, tolli possunt C. aliter N.

7. Operario est *ius in totum fructum laboris* sui. Atqui is non datur ei, si tantum merces retribuitur, sed solum si negotio sociato effectuum productorum particeps fit.[1]) — *Resp.* D. mai. si nomine alieno, labore per contractum alicui locato, laborat, habet ius in totum fructum N. si nomine proprio C. (n. 96).

§ 4. De munere auctoritatis civilis in quaestione sociali

Ad solvendam quaestionem de operariis Leo XIII cooperationem *trium causarum* postulat,[2]) quae non solum ad 517
hanc partialem, sed ad totam quaestionem socialem solven-

---

[1]) „Voici ma proposition: Le travailleur conserve même après avoir reçu son salaire, un droit naturel sur la chose, qu'il a produite." *Proudhon,* Oeuvres I 13 91. — [2]) Rerum novarum.

dam necessaria est, cooperationem Ecclesiae, privatorum, auctoritatis civilis.

De Ecclesia haec notare sufficiat. Quaestio socialis maxima ex parte religiosa et moralis est. Postulat enim genuina principia de fine et dignitate hominis, de fine usuque rerum materialium, de matrimonio, familia, Statu, de officiis individualibus et socialibus et praeterea auxilium ad ea exercenda requirit; haec autem principia docere et praeterea religiosis motivis, gratiis, caritatis operibus ad ea sequenda excitare ac iuvare munus Ecclesiae est. Attamen activitas oeconomica non propterea directe Ecclesiae subest, in quantum scilicet oeconomica est seu ad prosperitatem materialem ordinatur, sed indirecte tantum, quatenus in ea principia religiosa et moralia servanda sunt.

Th. 29. **Ad communem prosperitatem oeconomicam consequendam atque ita ad solvendam quaestionem socialem cooperari debent (praeter Ecclesiam) tum recta activitas privata, consociationibus organisanda, (1. p.) tum auctoritas civilis, quae cura ordinis iuridici et positivis subsidiis activitatem oeconomicam regere et iuvare debet (2. p.).**

518 **Demonst. 1. p.** Quaestio socialis, in qua tractanda versamur, non omnia plane, sed illa tantummodo mala socialia respicit, quae et in quantum ex hodierna prava condicione oeconomica proveniunt (n. 493). Proinde solvitur ostendendo, qua ratione haec condicio sananda sit seu quomodo communis prosperitas oeconomica obtineatur. Cum igitur communis haec prosperitas nihil aliud sit quam prosperitas privata collecta omnium individuorum, familiarum, statuum et classium populi,[1]) etiam proxime horum actione privata consequenda est.

519 1) Haec autem *activitas privata recta* sit, i. e. ad finem oeconomicum quam aptissima et praesertim regulis moralibus et religiosis conformis sit. Quae regulae his potissimum continentur: a) Unusquisque ius et plerumque officium habet ad bona materialia acquirenda, ut sibi suisque modo statui suo conformi provideat. In qua re non prohibetur honestus quidam ornatus vitae ac moderata cura ad altiorem statum ascendendi, sed immoderata rerum terrenarum cupiditas ususque luxuriosus atque finis aeterni neglectio. b) Debita ratio habenda est boni materialis, socialis, religiosi aliorum, ut igitur amor, iustitia, aestimatio dignitatis aliorum serventur, ut prae oculis habeatur, res materiales primum in omnium utilitatem ordinatas, non absoluto arbitrio proprio commissas esse.

[1]) Communis prosperitas hoc loco intellegitur prosperitas privata omnibus logice communis itaque paulum differt a prosperitate publica, quam finem Status esse diximus, qua scilicet media publica offeruntur ad illam prosperitatem privatam communem obtinendam. Cf. n. 278 293 Obi. 5.

Huc igitur maxime spectat, ut spiritus christianus restauretur.

2) Activitas privata *consociationibus organisanda* est. 520
Consociationes oeconomicae sunt uniones multorum vel omnium similes indigentias habentium ad communes fines oeconomicos obtinendos. Huc praesertim spectant consociationes statuum sive eorum omnium, qui eidem functioni in societate operam dant (n. 319). Iis organisanda est activitas privata, quatenus tum individua eiusdem generis associanda tum ipsae associationes etiam ulterius uniendae sunt, ne anarchice inter se pugnent, sed in communem utilitatem conspirent. Manifestum est, tales associationes utilissimas, immo nunc necessarias esse, ut diversa civium genera sua studia efficaciter persequi ac tueri et simul cum aliis generibus componere possint, ut noxiam aemulationem arcere, mensuram productionis suae determinare, mercedem merciumque pretia ordinare, communes emptiones procurare, magna negotia suscipere, instituta auxiliaria fundare, indigentias suas regimini manifestare et publice repraesentare queant atque in tota oeconomia nationali legibus ordinanda et administranda cum regimine melius cooperari possint.

Demonst. 2. p. Munus auctoritatis civilis est, ut cives 521
regat et iuvet in assequenda prosperitate sua per curam ordinis iuridici et per positiva subsidia. Atqui ad prosperitatem civium pertinet etiam prosperitas eorum oeconomica,

proinde solutio quaestionis socialis. Ergo munus societatis civilis est, ut cives regat et iuvet ad obtinendam prosperitatem oeconomicam cura ordinis iuridici et positivis subsidiis.

1. *Curam ordinis iuridici* exercere debet: a) *Tueri* debet iura civium, maxime illud ius, ut labore suo se suosque convenienter sustentare valeant, proinde ut ius aliorum in proprietatem suam semper fini principaliori rerum materialium subordinetur, scilicet ut inserviant necessitati omnium. Auctoritas igitur tueri debet operarios providendo iustae mercedi, convenienti durationi laboris, sanitati, invigilando labori feminarum et puerorum in fabricis; tueri debet opifices et mercatores parvos, restringendo libertatem multiplicandi ex arbitrio et extendendi negotia; tueri rem agrariam invigilando negótiis bursalibus, imponendo fructibus importandis convenientia portoria; prohibere debet falsificationem mercium, iniustas artes concurrentiae, noxia monopolia etc. Denique providere debet, ut omnia genera productionis, industriale, agrarium, commerciale in rectum ordinem conspirent indoli territorii et populi consentaneum neve unum genus in damnum alterius praeferatur.

b) *Limitare* debet libertatem, quantum prosperitas publica postulat, praestando ea, quae modo enumerata sunt, vetando, ne fundi nimis facile dividantur, vendantur, debitis onerentur, ne silvae temere excidantur, prohibendo domicilia sanitati nociva, vetando nimia fenora, impediendo nimias divitiarum privatarum accumulationes, condendo rationabile ius hereditarium.

c) *Determinare* debet ius naturale modis indicatis et aliis, e. g. definiendo qualitates contractuum et ius testamentorum.

522 2. *Subsidia publica* afferre debet, in quantum necessaria sunt et viribus privatis praestari nequeunt, procurando plateas, vias ferratas, instituta postalia, canales (haec enim, ut melius in unitatem conspirare et omnium utilitati, non paucorum tantum, inserviant, generatim aptius a regimine, quam a privatis subministrantur), ordinando alveos flumi-

num, procurando sufficientia et salubria domicilia, subministrando scholas oeconomicas et assecurationes, adiuvando industriam privatam subsidiis et privilegiis, habendo curam pauperum, ineundo pacta mercantilia internationalia.

Praesertim vero *consociationes statuum* promovere debet eas agnoscendo, iuribus publicis instruendo, autonomia aliqua donando earumque opera utendo. Ita non solum libertatis privatae rationem habebit, sed etiam bono statuum melius consulet, quam si directe per se res oeconomicas tam multas, tam difficiles et perpetuo mutabiles regere velit. Etiam affirmandum videtur, auctoritatem obligare quoque posse ad consociationes ingrediendas, si ad bonum commune necessarium videatur, attamen ita, ut non iusto magis libertas restringatur.

Simili ratione etiam *municipia* (et *provinciae*) res oeco- 523
nomicas regere et iuvare debent aquaeductibus, nosocomiis, institutis electricis, cura pauperum, generatim iis procurandis, quae communi utilitati locali necessaria sunt neque a privatis sufficienter praestari possunt.

Ceterum, quia nunc in re oeconomica nationes inter se pendent mutuaque ope indigent, a singulis Statibus auxilium sufficiens praestari non potest, nisi variae vel omnes nationes inter se sapientibus pactionibus et institutis cooperentur.

Solidarismus christianus. Itaque secundum principia 524
philosophiae christianae fere medium systema inter liberalismum et socialismum tenendum est, cui merito nomen solidarismus[1]) tribuitur. Qui in eo consistit, quod rectam indolem socialem rei oeconomicae defendit, libertatem quidem concedens activitati privatae, attamen eam simul restringens, quantum prosperitas communis exigit, non igitur permittens, ut singuli sine freno suis bonis utantur nulla habita ratione boni communis, sed neque etiam eos penitus communitati subiugans. Itaque una ex parte recusat liberalismum individualisticum, qui tantum multitudinem oecono-

---

[1]) Secundum *H. Pesch.* Cf. e. g. Lehrbuch d. Nationalökonomie I² (1914) 392 ss.

miarum privatarum sine unione et libertatem sine conspiratione sociali novit, altera ex parte etiam socialismum reicit, qui uniformitatem sine multitudine et diversitate oeconomiarum independentium et concentrationem sine libertate defendit. Secundum haec principia christiana reformatio modernae condicionis oeconomicae instituenda est.

525 **De „socialisatione“.** Non est dubium, quin adversus individualismum, qui diu res oeconomicas gubernavit, socialis indoles proprietatis et productionis inculcanda magisque in opus deducenda sit. Sed in extremam partem oppositam socialistae deflectunt, cum universalem socialisationem peragere moliuntur.

Socialisatio (Sozialisierung; Socialisation) dicitur translatio bonorum productivorum ex privata possessione sive administratione in socialem.

Socialistae postulant universalem eiusmodi translationem bonorum productivorum, nempe fundorum, operum industrialium ac mercantilium, et quidem primum maximorum, deinde mediocrum, atque vel omnium vel (initio) eorum tantum, quae ad talem socialisationem matura sint seu ob rationes sociales urgentiores statim privatis subtrahenda sint. Parva praedia et opera (interim) privatis relinquunt, sed accuratae gubernationi subicienda esse iubent, donec forte paulatim sponte in socialem possessionem transeant. „Socialis“ autem possessio ita concipitur, ut vel Status vel municipia sive consociationes privatae (e. g. syndicatus operariorum) eius subiectum sint.

Socialisatio *completa* est, si dominis possessio ipsa per expropriationem aufertur vel cum compensatione vel sine ea. Socialisatio *incompleta,* qua socialistae saepe (interim) contenti sunt, in eo consistit, quod dominus proprietatem quidem rerum retinet, sed ita, ut negotium suum tantum una cum collegio delegatorum ab operariis electorum (vel praeterea cum delegatis Status) administrare queat operariique partem lucri communis accipiant.

526 *Principia de admittenda socialisatione* generatim haec tenenda esse videntur:

1. Quod socialisationem *completam* sive proprie dictam attinet. a) Statui nullo modo ius est ad socialisationem *universalem* faciendam. Etenim ius proprietatis naturale Statum antecedit ab eoque independens est, proinde tantum in specialibus causis id auferre vel limitare licet, si specialis adest necessitas communis, quae eo gravior esse debet, quo amplior est proprietatis limitatio.

b) Expropriatio *sine compensatione* generatim prohibita censenda est. Nam ius proprietatis solum in tantum restringere licet, in quantum propter bonum commune necessarium est. Etsi igitur aliquando necessarium sit dominium transferre in societatem, non propterea necessarium est id sine compensatione auferre. Sed compensatio minui possit, si fortasse constet, rem, de qua agitur, acquisitam esse cum dispendio insolito boni communis.

c) Etiam quando specialis necessitas aliquam socialisationem commendat, tantum *cunctanter* adhibenda est, postquam alia media frustra tentata sunt, tum quia de iure fundamentali vitae socialis agitur, tum quia socialisatio saepissime plus damni, quam emolumenti affert.

Damna socialisationis haec esse solent: (1) Directio 527
magni negotii, industrialis maxime, debet nunc admodum erudita et experta esse, debet semper omnes negotii rationes internas et externas prae oculis habere et secundum eas singula prompte dirigere, debet proinde stricte una esse, debet etiam permulta secreto velare. Officialibus autem Status talis experientia, circumspectio et promptitudo saepe deest, multo magis autem collegio operariorum. (2) Si dominus totam supremam directionem negotii sui gerit, negotium efficaci stimulo ad progressum impellitur. In operibus autem Status administrandis cernimus saepissime socordiam adesse. Multo magis timendum est, ne operariorum, qui tantum ad tempus in eo negotio occupantur, parum intersit, ut perenniter floreat. Et timendum est, ne operarii, qui non iam a dominis pendent ac dimitti possunt, sed a deputatis suis, quibus voluntatem suam imponunt, negligentes fiant, laboris diminutionem et mercedum incrementa extorqueant, itaque

res productae pauciores, qualitate peiores, pretio cariores fiant et a privatis negotiis vincantur. (3) Accedit, quod, si multa opera in possessionem sive administrationem Status deveniunt, nimis multi operarii ministri obsequentes Status fiunt, in commodum praevalentis factionis.

528 d) *Causae,* ex quibus Statui, suppositis supponendis, socialisationem facere licet, hae sunt: (1) si aliquod opus vel genus productionis bono communi valde necessarium est, ut effossio carbonum, productio ferri, a privatis autem in damnum publicum administratur, quatenus e. g. immodica pretia exposcuntur. Sed Status antea alia media tentare debet, velut pretia determinando, iura in commodum publicum reservando, administrationis se participem faciendo. (2) Grandia praedia, ex parte saltem, dividi et, compensatione facta, inter plures possessores distribui possunt, si multi cives aliter sufficientem vitae sustentationem accipere nequeunt vel si aliter talis agrorum cultura, qualem bonum commune postulat, obtineri nequit. (3) Institutiones, quae directe utilitatem communem spectant et valde necessariae sunt, a privatis autem non apte administrari possunt, a Statu vel municipio non solum erigi (id quod minorem patitur difficultatem), sed etiam erectae quandoque ex privata possessione in socialem transferri possunt. Tales sunt: commercium postale et telegraphicum (telephonicum), ut unitas, securitas, promptitudo, facilitas usus communis, communicatio internationalis melius obtineantur, viae ferratae, ut melius bono communi accommodentur, melius cum aliis mediis communicationis consonent et uniformitas ac moderatio pretiorum obtineatur, institutiones locales electricae et similes ad municipia spectantes. (4) Quando Status extraordinarias necessitates patitur, quibus aliter satisfacere nequit, prohibitum non est, quominus aliqua monopolia sibi creet, expropriando etiam aliqua iam exsistentia opera.

529 2. Aliquam *incompletam* socialisationem instituere licet, quando commune vel operariorum bonum id exigit, scilicet hac ratione, ut dominium privatum negotii maneat, sed Statui vel operariis aliqua cooperatio in negotio gerendo tribuatur iisque pars lucri concedatur. Sed hae *condiciones* servandae sunt: a) competentia operariorum accurate circumscripta et modica, non vero tam ampla sit, ut dominus plene dependeat; sic enim re ipsa domino ius proprietatis aufertur et socialisatio completa evadit. b) In dividendo lucro attendendum est, lucrum non solum ex labore operariorum emanare, sed etiam ex capitali domini, ex eius labore et periculo suscepto. c) Requiritur proportionalis necessitas hanc limitationem iuris excusans. Non enim talis sociatio domini cum operariis ex natura rei necessaria est, quasi pura locatio operae pro mercede iniusta sit (n. 96).

*Art. 5. **De specialibus partibus quaestionis socialis**

*§ 1. De operariis

Quaestio de operariis propterea primum locum meretur, quia operarii plurimi sunt et aliquando condicio misera eorum praecipua causa quaestionis socialis fuit. 530*

Operarii strictius accepti (Arbeiter; ouvriers; laborers) illi dicuntur, qui ex mercede vivunt pro labore manuali in operibus industrialibus sive mercantilibus praestito. Non igitur directe hoc nomine mercenarii agrarii, famuli domestici, functionarii privati designantur. Sed, quae dicenda sunt, aliquatenus etiam ad illos pertinent, quia cum operariis in hoc conveniunt, quod ex mercede laboris vivunt itaque ab aliis pendent.

Condicio operariorum *oeconomica,* licet ex aliquo tempore multo melior facta sit, tamen usque ad recentissima tempora satis bona nondum est. Merces generatim familiae honeste sustentandae saepissime non sufficit, saepe parva, nonnumquam misera est, praesertim illa, quam operarii „industriae domesticae" (Heimarbeiter) accipiunt, qui domi suae pro alieno negotio laborant; etiam laborum diuturnitas nonnumquam nimia est. Sors vitae operariorum etiam nunc incerta est, quia saepe laborem, quo sustententur, non inveniunt et tempore morbi, infortunii, penuriae laboris, senectutis merces excidit; labores et officinae saepe sanitati detrimenta et pericula afferunt. Labores, utpote admodum uniformes saepeque omni arte destituti, taedium gignunt animumque obtundunt. Praeterea, cum in oppidis pro domiciliis conducendis magna pensio solvenda sit, operariorum habitationes saepe miserae, sanitati et propter angustum convictum sexuum etiam moralitati nocivae sunt.

Condicio socialis animos multorum operariorum incontentos reddit, quod aestimatione sibi convenienti et paritate sociali careant, a dominis suis pendeant eorumque utilitatis instrumenta sint. Familia detrimentum patitur, quia feminae in fabricis laborant itaque

res domestica et liberorum educatio negliguntur. Accedunt pericula ex permixtione sexuum in officinis, ex absentia a familia, ex laboribus diebus dominicis impositis etc.

Itaque quaeritur, quomodo operarii condicionem stabiliorem a miseria immunem acquirere valeant.

*531 *Causae* istius condicionis eaedem fere sunt, quae toti quaestioni sociali originem dederunt: 1) Machinae et ingentia commoda, quae earum usus possessoribus afferunt, multum contulerunt, ut pretium laboris humani deprimeretur et duae classes orirentur, una capitalistarum, altera operariorum, quorum sors ex eo dependet, num et ubi et sub quibus condicionibus laborem pro mercede accipiant. 2) Praecipua autem causa fuit illimitata libertas oeconomica et eius abusus in detrimentum operariorum, cum multi secundum principium liberalismi putarent, mercedem aliasque laborandi condiciones omnes iustas esse, quae ex contractu statutae sint, etiamsi operarii tantum necessitate coacti pactum ineant. 3) Instigationes socialistarum, qui mala exaggerando, religionem destruendo, falsa principia docendo operarios exacerbarunt et dominos infensos reddiderunt.

*532 **Remedia** praecipua haec commemoranda sunt:

1. *Leges civiles* ad operarios protegendos ferendae et exsequendae sunt (Arbeiterschutzgesetze). a) *Duratio laboris* et convenientes intermissiones determinandae sunt, ratione habita generis laboris et virium, ut sanitati et familiarum convictui consulatur. — b) Labor *feminarum* in fabricis limitandus est, quaedam autem laborum genera, e. g. in fodinis, penitus interdicenda sunt, ut sanitati prospiciatur et uxores familiis reddantur, puellae autem a periculis moralibus arceantur et ea addiscant, quae statui futuro necessaria erunt. Labores nocturni feminarum in plerisque Statibus merito prohibiti sunt. — c) *Iuventutis* labor in fabricis limitandus vel penitus interdicendus est. — d) Propter religionem, sanitatem, bonum familiae diebus dominicis (et festis) vacatio concedenda est, nisi necessitas obstet. — e) Arcenda sunt, quantum fieri potest, *pericula* vitae et sanitatis ex machinis, parva luce, pestilenti aere, vaporibus provenientia et damna religionis ac honestatis (permixtio sexuum). Operarius enim ius habet, ne in exsequendo labore, ad quem contractu assumptus est, sine necessitate eius vita, sanitas, moralitas periculis exponantur. — f) Status liberum ius consociationes ineundi, quatenus bono publico non adversantur, tueri et eiusmodi sodalitia promovere debet, maxime talia, quae simul heros et operarios in unum complectuntur, iisque amplam in rebus suis regendis autonomiam concedat. — g) In quantum necessarium et possibile est, gubernium directe curare debet, ut iusta *merces* tribuatur. Attamen saepe vel plerumque magnitudo mercedis facilius per collegia ex dominis et operariis formata directe determinari poterit.[1]) Inter alia multis in locis prohibitum est, ne pro mercede merces productae retribuantur (Trucksystem).

---

[1]) „In his similibusque causis, quales illae sunt in unoquoque genere artificii, quota sit laborandum hora, quibus praesidiis valetudini in officinis cavendum, ne magistratus inferat sese importunius, praesertim cum adiuncta tam varia sint rerum, temporum, locorum, satius erit, eas res iudicio reservare collegiorum“ (de quibus n. 533). *Leo XIII*, Rerum novarum.

De his rebus in plerisque Statibus nunc leges, quamquam nondum sufficientes, conditae sunt. Sed praeterea sicut in universa re oeconomica hodierna ita in hoc genere internationalis cooperatio populorum necessaria est, ut communia damna et pericula communi conspiratione sanentur.

2. *Consociationes instituendae* sunt, non quidem directe per potestatem publicam, sed per ipsos operarios et heros. Variae iam ubique nationum exsistunt. Huc pertinent: 533*

a) *Syndicatus* operariorum (Gewerkschaften, Trade-unions), qui ex operariis eiusdem artis sive professionis collecti sunt et condiciones laborandi emendare, communia auxilia procurare, praesertim vero pactis collectivis cum dominis initis de mercedum scalis (Tarifverträge) convenire student. Plerique sunt socialistici; sed etiam amplissimi syndicatus christiani exsistunt.[1]) Simili ratione syndicatus herorum institui possunt atque etiam exsistunt. Huc etiam illi pertinent syndicatus negotiatorum (Kartelle, Pools), quibus conventionibus initis productionem et circulationem bonorum alicuius generis ita inter se componere et suam propriam aliorumque concurrentiam impedire student, ut monopolium in aliquo genere consequantur.

b) Optimus autem ordo hic est, ut collegia constituantur ex *delegatis mixtis* operariorum et herorum eiusdem professionis, iuribus publicis instructa, quae communiter, ampla autonomia concessa, res suas communes ordinent. Aliqua eiusmodi initia iam interdum inveniuntur, e. g. camerae operariae (Arbeitskammern, Conseils de travail) seu collegia ex dominis et operariis composita et ab auctoritate publica agnita, quorum finis est, ut de rebus suis gubernio informationes et consilia dent simulque quoddam tribunal in his rebus sint (si camerae tantum operarios complectuntur, camerae operariorum vocantur [Arbeiterkammern]) vel collegia ex operariis et dominis mixta[2]) ad lites dirimendas (Einigungsämter, Gewerbegerichte, Comités de conciliation, conseils d'arbitrage).

c) *Collegia localia* in singulis fabricis sive negotiis instituta. Quae duplicis generis esse possunt: vel α) corpus deputatorum ab

---

[1]) Syndicatus christiani (primum 1894 in Essen fundati) legem christianam profitentur, sed ex catholicis et acatholicis mixti sunt. Syndicatibus ita mixtis per se catholici praeferendi essent, maxime propterea, quia membra syndicatus in rebus mores et religionem spectantibus gubernationi Ecclesiae subsunt. Attamen, quia syndicatus ex solis catholicis compositi saepe fines suos satis obtinere non possunt, Ecclesia syndicatus christianos permittit, si variae cautelae adhibeantur, praesertim haec, ut catholici simul sodalitiis catholicis ascripti sint. Cf. encycl. Pii X Singulari (1912) et Pii XI Quadragesimo. — [2]) „Iura officiaque dominorum cum iuribus officiisque opificum apte conveniunt. Si qui ex alterutro ordine violatum se ulla re putarit, nihil optandum magis, quam adesse eiusdem corporis viros prudentes atque integros quorum arbitrio litem dirimi leges ipsae sociales iubeant.“ *Leo XIII*, Rerum novarum.

operariis electorum (Arbeiterausschüsse) cum hoc solummodo fine, ut necessitates operariorum, praesertim apud herum, curandas suscipiant, proponendo eorum vota, praestando operariis auxilia, lites componendo; vel β) collegium deputatorum tale, quod praeterea aliquam cooperationem et inspectionem in ipsam negotii administrationem exerceat, maxime quod operariorum condicionem attinet (Betriebsräte). Hoc posterius collegium pariter quoddam initium ad ampliorem cooperationem operariorum et herorum inducendam continet.

d) *Sodalitia catholica* operariorum (Kathol. Arbeitervereine) intendunt vitam religiosam fovere, subsidia oeconomica, instructionem, honestam recreationem procurare. Tantum catholici admittuntur, attamen sine professionis discrimine, praeses est sacerdos ab episcopo constitutus, omnibus sodalitiis eiusdem dioecesis praeses dioecesanus praeficitur.

Nota. *De cessatione communi a labore* sive operistitio haec breviter dicenda sunt: a) Non licet operistitium eo tempore incipere, quo ex contractu obligatio ad laborem perdurat, nisi contractus iniustus sit vel a domino laesus fuerit. b) Post illud tempus operistitium incipere ad assequendas meliores laborandi condiciones non est illicitum, si postulationes iustae sunt et necessitas adest proportionata malis ex cessatione oriundis. Talia mala sunt excessus, qui operistitia comitari solent, maxime autem damnum publicum, quod, quando labores communitati necessarii sunt (effossio carbonum, transportatio victualium), grave et gravissimum esse potest, ut tunc gravis tantum et gravissima necessitas operariorum operistitium permittat; bonum commune enim privato praeferendum est. c) Iustitia operistitii supposita etiam alios operarios hortando, bonis indebitis privando adducere licet, ut communem causam agant, sed absque dolo et violentia. d) Officialibus publicis plerumque ius denegatur ad cessationem communem instituendam, propter bonum commune.

*534 3. Praeter haec etiam alia *particularia remedia* commemoranda sunt. Tum communi tum speciali operariorum bono utilissima est *assecurantia* operariorum, qua iis ius tribuitur ad certos reditus accipiendos in tempus infortunii, senectutis, inculpabilis defectus laboris et pro viduis et orphanis. In multis Statibus assecurantia praescripta est et stipes solvenda ex parte operariis, ex parte et quidem nonnumquam maiore dominis imponitur, praesertim si de infortunio agitur; idque non immerito, saltem si causa assecurantiae insufficiens merces est. Haec assecurantia est debitum complementum mercedis, quippe quae per se tanta operario debetur, ut omnibus eius necessitatibus satis provisum sit. (Statui obligatio solvendae partis stipis per se imponi non potest.) Etiam *habitationes* honestae et sanae operariis parandae sunt et quidem, quantum fieri potest, ita, ut singulis familiis singulae domus hortulis instructae praesto sint, non autem magna aedificia ingenti multitudine impleantur. In hunc finem utile est fabricas rure aedificare. Leo XIII (Rerum novarum) auxiliis operariis ferendis praecipue hunc finem praefigit, ut paulatim, parte mercedis seposita, parvum fundum sibi comparare valeant, quo futurum sit, ut proletarii esse desinant et oppositio classium conquiescat. Praeterea *aliae prosperitatis institutiones* exstant, vel a consociationibus vel a dominis in bonum materiale, religiosum, morale conditae, ut societates consumptivae, cassae, culinae communes in fabricis, scholae ad professiones et labores domesticos discendos, instituta ad labores procurandos et eiusmodi.

4. Denique operarii in religione firmandi et a *socialistarum* agitationibus abducendi sunt.

Functionarii privati (Privatbeamte), qui in privatis (non in publicis 535* Status sive municipiorum) muneribus pro salario laboribus maiore ex parte mentalibus operam dant, ut rationarii variique actores seu officiales in negotiis industrialibus, mercantilibus, pecuniariis, magistri privati, redactores, in feliciore quidem condicione versantur quam operarii, attamen simili modo independentia et stabilitate muneris carent. Iam variis in locis consociationes inierunt, ut relatio iuridica ad dominos emendetur, salarium augeatur, ut assecurantiam, repraesentationem publicam rerum suarum et similia obtineant.

Operarii agrarii, qui in oeconomiis agrariis pro mercede laborant, 536* inter alia his malis premuntur, quod saepe tantum per partem anni mercedem merentur et quod generatim parvam spem habent ex paupertate et magna dependentia ad meliorem statum ascendendi; ideo in oppida migrant. Auctoritas civilis horum operariorum hactenus multo minorem, quam industrialium, curam habuit.

De famulis cf. n. 178.

*§ 2. De opificibus et mercatoribus

Opifices cum tenuibus et mediocribus mercatoribus magnam partem incolarum oppidorum et magnorum vicorum constituunt. Quaeritur potissimum, quomodo a suppressione per grandia negotia salvari et in convenienti prosperitate conservari queant.

I. Opifices (Handwerker; artisans) illi nominantur, qui res a 537* natura oblatas ad usum humanum aptas reddunt et quidem maiore ex parte labore manuum atque domi suae (forte cum paucis sociis), et qui eas res immediate sine mediis mercatoribus emptoribus vendunt.[1])

Condicio opificum minime quidem desperata est, attamen laeta dici non potest. Computatio statistica ostendit, non tantum plurimorum opificum reditus minui, sed multos etiam, qui antea sui iuris erant, cogi, ut negotio proprio relicto artem suam pro mercede in aliorum negotiis exerceant itaque in condicionem operariorum decidant. Haec tristis condicio ex parte inde orta est,

[1]) Cum opificibus igitur non sunt comparandi „operarii domestici" (Heimarbeiter), qui opera pro alieno negotio pacta mercede conficiunt, a quo etiam materias primitivas et forte instrumenta accipiunt.

quod nunc multae res, quae antea manibus producebantur, e. g. opera textilia, *machinis* conficiuntur, quae non omnibus praesto sunt. Sed praesertim ex *grandibus negotiis* oritur, quae materias primitivas modico emunt, merces copiose minoreque sumptu producunt et minus care vendunt et quidem non solum in una magna taberna, sed per varias regiones, erigendo „instituta filialia" vel emptoribus remotis merces mittendo (Versandgeschäft). Propter libertatem oeconomicam etiam tales, qui nulla arte, sed tantum pecunia instructi sunt, singuli vel cum aliis sociati opera industrialia erigere et per alios administrare possunt. Magnis negotiis etiam affines artes adnectuntur, ut negotio architectorio opificia arcularia, ferraria, vitriaria, quae ab opificibus mercede conductis administrantur. Grave praeterea nocumentum opificibus *tabernae collectivae* afferunt, quae simul multorum generum merces venum dant, e. g. omnia ad vestiendum necessaria, et *circuitores*, si nomine magnorum negotiorum circumeundo per domos merces offerunt.

Sic igitur factum est, ut illa opificia, quorum effectus integri vel ex parte etiam a fabricis producuntur, gravia damna ceperint, e. g. textorum, fabrorum ferrariorum et lignariorum, etiam sutorum et sartorum, non aeque opificia pictorum, pistorum, laniorum et similium. Etiam animadvertendum est, nova quoque opificia, ut variorum installatorum, orta esse.

*538 **Remedia.** 1. *Consociationes* instituendae sunt, quae opifices similium professionum uniant (quales medio aevo floruerunt) et in communi magna negotia productiva et tabernas erigere, materias primitivas machinasque emere, scholas et instituta pecuniaria condere, propriam concurrentiam moderari, labore destitutos iuvare, instructionem tironum regere, unitis conatibus aptas leges obtinere possint. In aliquibus Statibus tales consociationes etiam praescriptae sunt. Magnam utilitatem etiam sodalitia catholica „discipulorum", „sociorum", „magistrorum" opificii afferunt (Lehrlings-, Gesellen-, Meistervereine), quae curam religionis, instructionem, mutuum auxilium, honestam recreationem intendunt.

2. *Auctoritas civilis* consociationes opificum promovere iisque sive supremo eorum collegio (cameris opificialibus) iura publica et convenientem autonomiam ad res suas ordinandas et cum gubernio conferendas tribuere debet. Praeterea opus est, ut immoderatam libertatem oeconomicam restringat prohibendo, ne quis facile complures professiones simul exerceat, restringendo commercium per circuitores, difficiles vel impossibiles reddendo „tabernas collectivas" et „ambulantes", prohibendo, ne a consumptivis vel similibus associationibus opificia exerceantur. Opifices etiam postulare solent, ut, qui opificium exercere velint, testimonium habilitatis (Befähigungsnachweis) acquirere teneantur, quo obtinetur, ut artes solide tractentur, imprimis autem cavetur, ut neque imperiti neque integrae societates opificia suscipiant neque facile unus complures artes exerceat. Haec testimonia conficienda (in aliquibus Statibus praescripta) sub inspectione regiminis consociationibus committantur.

3. Denique opifices *spiritu christiano* imbuendi sunt, parsimoniae studeant et in arte sua se perficiant.

II. Mercatores tenues et mediocres pariter hoc potissimum malo premuntur, quod grandia negotia ingentem mercium copiam pretio minore emptoribus offerunt. Quod ideo praestare possunt, quia ipsa merces suas producunt vel quia magnitudo negotii alia commoda praebet. Nonnumquam de industria aliquamdiu pretia minuunt, ut mercatores tenues devincant; saepe etiam simul in compluribus locis negotia filialia possident et directe a dissitis emptoribus per delegatos circummissos mandata colligunt mercesque mittunt. Praeterea consociationes consumptivae directe a mercatoribus magnis vel a producentibus merces minore pretio emere solent. Denique speculationes bursarum mercimonialium (Warenbörse, b. des marchandises), praesertim negotia differentialia (n. 540), incertam fluctuationem pretiorum producunt. 539*

Remedia: 1) *Consociationibus* mercatores communes emptiones facere, contra aliorum concurrentiam se protegere propriamque arcere, scholas et subsidia sibi comparare possunt. — 2) *Auctoritas civilis* etiam has sicut aliorum statuum consociationes promoveat et autonomia instruat, immoderatam libertatem coerceat limitando vendendi facultatem negotiorum magnorum, aliqua ratione restringendo facultatem, ut omnes producentes directe consumentibus merces vendant, restringendo vel ex parte prohibendo tabernas collectivas et ambulantes, temperando commercium circuitorum, societates consumptivas non quidem prohibendo, attamen earum frequentiam ambitumque moderando, et magis etiam moderando negotia bursarum, denique prohibendo inhonestas artes concurrentiae (unlauterer Wettbewerb).

*§ 3. De quaestione agraria

Agricolarum nomine eos comprehendimus, qui agrorum culturae et pecuariae operam dant. Hic status societati civili utilissimus est, quia bona maxime necessaria affert et pars maxime sana, animo et corpore robusta, pacis ordinisque tenax et religiosa est. Ideo dolendum est, quod saepe in condicione parum prospera versantur. 540*

Condicio eorum revera in multis nationibus minime laeta est. Reditus fundorum plerumque parvi, tributa autem magna sunt, et etiam merces operariorum reditibus maior est. Praeterea fundi magnis debitis premuntur, ut saepe, cum fenus solvi non possit, eos vendere oporteat et sic ex agrorum possessoribus conductores vel operarii fiant.

Causae huius status praeter alias potissimum hae sunt:

1. Pretia fructuum agrariorum, frumenti praesertim, plerumque parva sunt, propterea maxime, quia in regionibus externis magnae copiae frumenti pretio minore producuntur et exiguo sumptu importantur. Ad pretia frumenti deprimenda etiam speculationes

in bursis frumentariis conferunt. Nempe fiunt pactiones de futura emptione vel venditione certae copiae frumenti ea intentione, ut, antequam conventio exsecutioni mandetur, melior venditio eiusdem vel melior emptio alterius frumenti inveniatur itaque lucrum differentiale obtineatur (negotia differentialia, Blanko-Terminhandel; opérations à terme). Praeterea saepe transmissores intermedii fructus ab agricolis minore pretio emunt et maiore per se vel denuo per alios consumentibus vendunt; nunnumquam agricolis omnis alia via res suas vendendi praecluditur.

2. Praecipua quaedam causa debitorum haec est, quod, quando fundi emuntur vel quando ab herede principali aliis heredibus partes competentes solvendae sunt, fundi supra verum valorem fructibus respondentem taxantur; quia igitur agricolae statim pendere non possunt, fenus solvere coguntur, quod saepe fructus agrorum superat. — Hoc incommodum saepissime iure hereditario augetur, quo praescribitur, ut hereditas (saltem ab intestato) per liberos secundum partes aequales dividatur et quidem ita, ut vel etiam fundi dividendi sint (Code civil Napol.), quo paulatim praedia maiora dissipantur, vel ita, ut heres principialis aliis partes aequales solvere debeat, quo gravibus debitis se onerare vel etiam patrimonium vendere cogitur.

3. Adveniunt nimia tributa fundis imposita et defectus operariorum agrariorum, qui in oppida migrant, quibus igitur, ut retineantur, maiores mercedes dandae sunt.

*541 **Remedia** afferenda haec sunt: 1. *Consociationes,* tum particulares tum generales, quae particulares in unum colligunt; quibus agricolae in communi machinas et semina emere, scholas, instituta pecuniaria, assecurantiam procurare, fructus sine transmissoribus consumentibus vendere, res suas adversus alios status et concurrentiam externam tueri, leges salutares deliberare et obtinere possunt.

2. *Auctoritas publica* a) fructibus agrariis importandis convenientia portoria imponat, etiamsi ex pretiis propterea auctis aliis aliquod incommodum adveniat, dummodo ne nimium sit. — b) Tributa recte distribuat, ne fundi nimis onerentur; speciatim curandam est, ut tributa cum fructibus ex praediis provenientibus congruant. — c) Speculationes quasdam bursarum restringat vel prohibeat. — d) Consociationes promoveat iisque congruam in rebus suis disponendis autonomiam concedat. — e) Curet, ut agricolae per se vel, si fieri nequit, per Statum accipiant necessariam assecurantiam (vitae, pecorum, messis), instructiones, scholas agrarias inferiores et altiores, instituta pecuniaria, quae iis apte pecunias credant (quales e. g. sunt, quaeappellantur,Raiffeisenkassen), scilicet pro fenore mediocri, in longum tempus et ita, ut restitutio non subito, sed per partes fieri possit. — f) Fertilitati fundorum augendae studeat. — g) Rationabile ius hereditarium condat, quod stabilitati possessionum et familiarum consulat, statuendo, quantum fieri potest (e. g. in successione ab intestato), ut unus heres principalis totum vel fere totum patrimonium accipiat et aliis heredibus partes ita

solvere teneatur, ut non nimis oneretur (Anerbenrecht). Suadetur etiam a multis, ut limes statuatur, ultra quem fundos hypothecis onerare non liceat. Quod tamen, nisi simul aliter provisum sit, efficere potest, ut agricolis pecuniae non credantur. — Haec, quae indicata sunt, in variis Statibus saltem ex parte iam sancita sunt vel deliberationi subiciuntur.

Fundorum distributio haec optima esse videtur: Aliqua quidem grandia praedia exsistant, quippe in quibus facile novi profectus in re agraria tentari possunt, attamen non multa, quia nimiam multitudinem operariorum fundo carentium vel conductorum supponunt neque diligenti singulorum agrorum cultui opportuna sunt. Neve praedia exigua praevaleant, quae nec familias alere possunt nec productioni favent. Sed longe maxima pars fundorum per oeconomias medias, quae commode familiam alere queunt, distributa sit, quo bono sociali et oeconomico optime providetur.

3. Inter agricolas religiositas et studium parsimoniae conservanda sunt. In re agraria autem profectui, etiam novis mediis discendis et adhibendis, studere debent.

Opifices, mercatores mediocres et tenues, agricolae *classem mediam* socialem constituunt, a cuius frequentia et prosperitate salus societatis potissimum pendet. Aeque enim a paupertate et opulentia distantes ab utriusque malis liberi sunt, pacis, ordinis, bonarum traditionum amantes sunt, religio, boni mores, parsimonia, fides, probitas in iis maxime florent. Iam Aristoteles (Pol. IV 11) dicit, rempublicam illam optimam esse, quae maxima ex parte ex civibus mediae condicionis componatur.

*§ 4. De feminis

De feminis quaestio disputatur, num et quomodo earum condicio socialis, activitas et iura amplificanda sint. In qua quaestione 542*
complures partes distinguendae sunt: 1) Quaestio *oeconomica* et socialis: postulatur, ut feminis et puellis, iis maxime, qui ad classem mediam pertinent et fabricas non adeunt, aditus ad novas occupationes et munera aperiatur, e. g. ad munera communalia, munera administrativa in negotiis industrialibus et mercantilibus, ad munus docendi, artem medicam. — 2) Quaestio *politica*: postulatur, ut feminae ampliora iura politica accipiant, suffragium activum et passivum, munera administrativa et iudicialia. — 3) Quaestio *familiaris:* saepe etiam poscitur, ut iura feminarum in familia amplificentur, velut ius proprietatis et auctoritas in res domesticas et educationem. — 4) Quaestio denique *scholaris*: ut feminae his, quae dicta sunt, satisfacere possint, uberior postulatur instructio et aditus ad scholas medias et sublimiores, saepe etiam instructio pueris et puellis communis (coeducatio).

Harum postulationum varia mensura est. Sub hoc respectu distingui potest 1) postulatio *immoderata,* modernis defensoribus „emancipationis feminarum" propria, qui fere illimitatum accessum

ad omnia munera, plenam aequalitatem cum viro in vita publica et sociali, immo etiam in familia poscunt. Sic socialistae postulant „aequalia iura et officia sine discrimine sexus et generis"[1]) et „plenam emancipationem feminae et aequalitatem cum viro"[2]). — 2) Postulatio *moderata*, quae activitatem et iura cum debito modo dilatare vult et praesertim munera socialia et scholas prae oculis habet.

*543 *Rationes*, quae ad ista postulanda impellunt, duplicis generis sunt:

1) *Rationes oeconomicae:* a) Multi viri classium mediarum et inferiorum nunc matrimonium vel omnio non vel sero ineunt propter difficultates oeconomicas et alias rationes. Ideo multae puellae (praeter viduas) innuptae manere et per se vitae suae providere debent. — b) Feminae non iam, sicut olim, in domesticum laborem productivum incumbere possunt, quia multa, quae antea domi conficiebantur, in fabricis producuntur et ipsi viri, quos domi iuvare poterant, foras laborant. c) Quaestus virorum saepe ad familiam sustentandam non sufficit.

2) *Ratio moralis* est crescens feminarum conscientia de propria dignitate, aptitudine et aucta mentis cultura, quae hactenus non satis agnitae vel quae etiam impeditae fuerint in detrimentum evolutionis feminarum bonique communis et quibus talis imparitas cum viro, qualis nunc est, non satis proportionata sit. Haec quidem merito dicuntur. Sed immoderata „emancipationis" studia ex falsis principiis de humana natura, societate, familia, praesertim de plena omnium aequalitate ac libertate originem petunt, quae hactenus feminis subtracta sit; quibus accedunt moderna anarchia spiritualis et profanatio matrimonii, quae multas feminas in immoderatas ibertates persequendas impellunt.

*544 Veram emancipationem ex indigno servitio feminis *religio christiana* attulit.

Hodierna motio feminea initium sumpsit ex „Declaratione iurium hominis" 1789 facta („Déclaration des droits de l'homme"). Eo iam tempore huic declarationi Olympia de Gouges adiunxit „Déclaration des droits de la femme". A. 1848 feminae in America novam actionem ad iura politica obtinenda fecerunt, quae motio paulatim invaluit et in Angliam aliasque regiones diffusa est; inter eius patronos eminent J. St. Mill et Ed. Laboulaye. Circa medium s. 19. motio et quaestio feminea novum impulsum accepit ex necessitatibus oeconomicis feminarum.

Socialistae, evolutionismo suo materialistico inhaerentes, opinantur, in statu primitivo, ad quem iam redeundum sit, omnes homines aequales fuisse, speciatim matrimonium et familiam tales, quales nunc sint, non fuisse, sed vitam fuisse in omnibus communem sine lege et differentia

---

[1]) *Programma Erfurt.:* „Die sozialdemokratische Partei kämpft.. für gleiche Rechte und gleiche Pflichten aller ohne Unterschied des Geschlechts und der Abstammung." — [2]) *Bebel:* „Die volle Emanzipation der Frau und ihre Gleichstellung mit dem Mann ist das schließliche Ziel unserer Kulturentwicklung." Die Frau[29] 435.

iurium; postea demum virum per potentiam oeconomicam dominium arripuise.

De indole et fine feminarum. Ut proposita quaestio recte sol- 545*
vatur, propria natura feminarum consideranda est.

1) *Vires corporales*, musculorum et nervorum, in feminis generatim minores sunt quam in viris. Etiam qualitates psychologicae differunt; feminae excellunt quidem uberiore activitate sensitiva, vivacitate et mobilitate phantasiae, teneritudine et vi sentimentorum, prompta apprehendendi facultate, minus autem viris pollent facultate reflectendi, ratiocinandi, abstractas ideas et principia tractandi, constantia et vi voluntatis.[1]) Potissimum igitur illis dotibus excellunt, quae matres familias ornare debent, amore, teneritudine, patientia, obsequentia, modestia, ordinis amore, cura rerum minimarum, minus autem aptae sunt studiis sublimioribus, rebus mature deliberandis et ex principiis altioribus diiudicandis, difficultatibus frangendis, regimini exercendo.

2) *Finis feminarum*, quatenus homines sunt, idem est ac virorum, et sub hoc respectu eadem iura habent. Quatenus autem feminae sunt, finis, cui natura non unice quidem, attamen specialiter adaptatae sunt et quem plerumque intendunt, hic est, ut matrimonio iunctae uxores et matres sint. Uxor autem et mater curam rei domesticae gerere, educationi se dare, familiae unitatem et iucunditatem, religionem, bonos mores servare, marito obtemperare debet. Haec officia et occupationes omnia alia momento sociali superant et feminas per illud tempus, quo viribus maxime florent, ita occupant, ut ceteris laboribus vel omnio non vel certe non simili modo ac viri se tradere possint. Ideo congruum quidem est, ut feminae „facultates et personam individualem explicare et perficere" queant, attamen ita, sicut earum proprietas et salus socialis postulant. Praeterea feminis omnibus, etiam innuptis, speciali modo talis operatio consentanea est, in qua cura quaedam materna exercenda est, functiones igitur educandi et docendi iuventutem, fovendi aegrotos, iuvandi pauperes aliaque caritatis opera. Vehementer optandum est, ut feminae praestantes naturae suae dotes his modis in fovendam et usque magis augendam genuinam humanitatis culturam impendant, ut fideles custodes religionis ac honestatis et cor generis humani maneant. Si feminae a suis rebus tractandis paulatim avocarentur et propria earum indoles ac virtutes vitiarentur, humano generi damnum oriretur nulla arte resarciendum.

His praemissis iam exponendum est, quid de singulis quaestionibus, oeconomica, politica, scholari, dicenda sint. De quaestione familiari iam tractatum est n. 155.

I. De quaestione politica. 1. *Maior* quaedam quam antea com- 546*
municatio iurium politicorum cum feminis, velut ius amplius suffragii activi ac passivi et amplior accessus ad munera publica, admittenda et conveniens esse videtur. Nam etiam feminae onera

---

[1]) „Mas est et ratione perfectior et virtute fortior." C. gent. III 123.

civilia portare debent, neque iis generatim intellegentia et studium genuini boni communis abiudicari potest; neque etiam magna incommoda ex ampliore quadam talium iurium concessione timenda sunt neque adhuc acciderunt. Immo modica admissio feminarum ad comitia publica deputatorum et quaedam munera publica valde utilis esse videtur, quia feminae ad bona idealia religionis, honestatis, matrimonii, educationis conservanda in genere maiorem sensum et fervorem habent quam viri. Praesertim ad quaedam munera municipalia administranda (curam iuventutis, pauperum, orphanorum, inspectionem fabricarum et scholarum et similia) atque etiam ad quaedam munera generis iudicialis valde aptae esse possunt.

2. Sed *illimitatus,* idem sicut in viris, accessus feminarum ad comitia deputatorum et ad munera quaelibet legifera, administrativa, iudicialia parum conveniens esse videtur. Nam a) talis activitas publica bonum familiae in periculum inducere potest. Feminae publicis studiis, concionibus, agitationibus ab officiis domesticis abstrahuntur, etiam cum damno verecundiae femineae, et ob dissensiones politicas pax domestica periclitari potest. — b) Feminae, generatim saltem, minus aptae sunt ad quaslibet res publicas gerendas, cum quieta maturaque deliberatione et mentis independentia minus valeant; sic periculum oriretur, ne vita publica paulatim gravius agitaretur et confunderetur. — c) Idem confirmatur eo, quod usque ad recentissima tempora numquam feminae ampla iura politica exercuerunt; etiam in Ecclesia iure divino statutum est, ne regiminis partem habeant. Neque id censendum est dedecus, sed alia destinatio feminarum; non sunt caput, attamen cor generis humani. — d) Viri propterea potissimum, quia capita familiarum sunt, publicas res municipii et Status curant, quippe quae ex familiis coalescunt. Feminae autem non sunt capita familiarum, sed, si matrimonio iunguntur, sub providentia viri sunt. Nec „ius innatum aequalitatis" invocari potest. Feminae quidem omnia iura cum natura humana conexa habent, sed spectato simul sexu, indole, fine a viris non parum differunt. — e) Neque plenum ius suffragii eo demonstratur, quod feminae eadem ac viri ad prosperitatem publicam conferant. Praeterquam enim, quod non eadem onera portant, e. g. onus gravissimum contra hostes pugnandi, in determinando iure eligendi primo loco non singulorum onera, sed bonum commune spectandum est (n. 356).

*547 **II. De quaestione oeconomica.** 1. Quia nunc multae feminae sufficienti occupatione domestica et sustentatione carent, amplior iis accessus ad novos labores muneraque aperiendus est et per se quidem ad omnia munera, ad quae gerenda aptae sunt et quibus bonum familiae et moralitas detrimentum non capiunt. a) Occupationes, quibus feminae spectatis viribus corporalibus aptae sunt, tales fere sunt: administratio postalis, munera scriptoria, rationaria, ars typothetica, faciliores operae industriales, ut textiles, sartoriae, lotoriae, artisticae, instructio puellarum. — b) Uxores ne nimis diu a domo abesse cogantur; ex fabricis autem vel removendae sunt vel, quamdiu id fieri nequit, tempus laborandi restringendum est. Etiam puellis labores in fabricis abbreviandi sunt vel demum provectiore aetate

ad fabricas admittantur, ut opera domestica addiscere queant, ad quae discenda occasio praebenda est. — c) Attamen haec ita fiant, ut viris non nimia concurrentia pariatur eorumque facultas ad familiam condendam et sustentandam impediatur.

2. Quando provisum fuerit, ut classis socialis media iterum laetius floreat et operariis generatim merces familiaris tribuatur, non iam necessarium erit, magnum numerum feminarum, uxorum maxime, extra familias quaestum quaerere. Merces feminarum in operibus industrialibus saepe parva est et talis, quae ad eas sustentandas non sufficit, etsi totam suam operam collocent. Quod certe per se iustitiae repugnat. Sed mercedem viro aequalem (familiarem) per se exigere nequeunt (n. 104).

III. De quaestione scholari. 1. Feminis potestas danda est ad 548*
uberiorem instructionem accipiendam, ut ad nova munera habiles fiant et cultum mentis feminis nunc necessarium vel opportunum acquirant. Proinde praesto sint praeter scholas operibus domesticis addiscendis destinatas scholae elementaribus superiores, sive publicae sive privatae, sed, quantum fieri potest, confessionales, in quibus puellae uberius in religione, historia, scientiis realibus, in linguis, in paedagogica, in rebus socialibus aliisque instituantur, et scholae gymnasiales vel similes, quibus ad studia academica praeparentur. In his scholis curandam est, ut praesertim in religione solide instruantur.

2. Neque ad munera, quae studia *academica* supponunt, feminis aditus praecludendus est. Non enim generatim ingenium sufficiens ad studia altiora tractanda iis abiudicandum neque necessitas sive utilitas talium studiorum neganda est. Feminae scientia medica excultae in cura infirmorum, in sanandis aegrotis sui sexus et infantibus valde utiles esse possunt. Attamen scientiis illis tractandis, in quibus non solum res empiricae et concretae, sed abstracta principia tractanda et diiudicanda sunt, quales sunt philosophia, iurisprudentia, scientia politica, generatim minus idoneae sunt et facile ad inconsideratas sententias abripiuntur. Neque ad tractandas artes sublimiores aeque ac viri aptae sunt, quia pulchritudini sublimiori recte concipiendae et iudicandae minus idoneae sunt.

3. *Coeducatio,* quae in eo consistit, quod sexus uterque in iisdem scholis excolitur, non est commendanda, nisi forte de prima iuventute agatur. Postea enim non solum moralia pericula imminent, sed neque educatio et instructio accommodatae esse possunt. Indoles enim puerorem et puellarum eorumque sortes futurae diversae sunt ideoque diversam postulant educationem et, quia pueri generatim puellis ingenio superiores sunt, vel puellae nimis onerantur vel pueris non satisfit.

Art. 6. De libertate

Unum ex praecipuis bonis civium libertas externa est. 549
Homines spectata natura eiusdem dignitatis et inter se independentes sunt, ut nemo, nisi superiore auctoritate in-

structus, in alium potestatem exercere queat. Sed simul in societate vivunt, quae subiectionem sub potestate et variam libertatis restrictionem exigit. E quibus colligitur, Statui respectu libertatis duplex munus esse, 1) ut, sicut alia bona, etiam libertatem civium tueatur, 2) ut, si bonum commune postulat, eam restringat, sed solum in tantum, in quantum bonum commune exigit.

Primo muneri Status satisfacit, quatenus iura civium legibus munit, lites iudicando dirimit, delicta commissa punit, per politiam iurium laesiones impedit, contra hostes externos cives defendit. De hoc munere igitur praeter ea, quae alibi dicuntur, hoc loco nihil addendum est.

Quod secundum attinet, examinandum est, qua ratione admittenda sit multiplex illa libertas, quam aetas hodierna ex tempore revolutionis Gallicae et liberalismi sibi vindicat et quasi antea suppressam iubet esse restituendam legibusque firmandam, libertatem scilicet conscientiae, religionis, libertatem preli et libertates alias.

550 *Libertas* generatim sumpta est immunitas a vinculo, quo quis certo modo agendi astringitur, seu est facultas, ut quis ipse in agendo se determinet. Prout immunitas a debito vinculo appetitur vel a vinculo indebito, diversum iudicium de libertate ferendum est. *Modernae* libertati proprium esse solet, ut postulet immunitatem ab omni externo vinculo sive lege, quam quis non ipse sibi imposuerit, seu intellegitur ius, ut homo se solus in agendo regat. Subest moderna conceptio hominis, qua homo ens quoddam absolutum mereque terrenum apprehenditur, a Deo et fine aeterno emancipatum, quod igitur sibi supremus finis et lex et sibi sufficiens sit, externo auxilio et directione non indigens. Hanc generalem ideam libertatis eiusque philosophica fundamenta examinavimus in Ethica generali. Hoc loco praecipua specialia genera libertatis, quae postulari solent, examinanda sunt.

551 1) *Libertas politica* postulatur. Libertas politica in eo ponitur, quod cives auctoritatem publicam participant itaque non simpliciter alienae potestati subiecti sunt. Quae participatio diversos gradus admittit, cuiusmodi sunt constitutionalismus, ius suffragii variae amplitudinis, ius eligendi officiales, ius cooperandi in tribunalibus iudicialibus, regimen republicanum; de quibus supra tractatum est. Regimen republicanum saepe simpliciter „libertas politica" vocatur, in qua cives a iugo monarchico liberati et propria suprematia instructi nemini iam nisi sibi subiecti sint. Suprematiam populi non esse ius innatum, ut Rousseau opinatur, pariter supra (n. 212) demonstratum est.

A libertate politica strictius dicta, quae modo exposita est, distingui solet *libertas civilis* in eo sita, quod activitas privata civium a Statu non indebito modo impeditur, quod igitur cives libero iure possidendi, contractus et negotia faciendi, libertate conscientiae, religionis a Statu non impeditis fruuntur. Ut huic libertati civili consulatur, postulant, ut legibus fundamentalibus iura civium et potestas regiminis accurate circumscribantur, ne iudicia a gubernio pendeant, ut contra gubernium tribunalia administrativa praesto sint, et similia; quae sane per se iuste postulantur.

2) Postulatur *autonomismus populorum* (Selbstbestimmungsrecht der Völker, Right of Self-Determination) seu ius omnibus populis attributum, ut eligere valeant, cui Statui seu auctoritati adhaerere velint. De quo alibi diximus (n. 244). 552

3) *Libertas oeconomica* nulla lege restringenda, quae a liberalismo postulata est, nunc funestis effectibus ad absurdum deducta et relicta est. De qua supra n. 497 tractatum est.

4) *Autonomia moralis,* qua homo ipse fons legis moralis esse dicitur, spreta „heteronomia" ethicae religiosae, quae legem moralem divinam admittit, in Ethica generali refutata est.

5) *Libertas conscientiae* postulatur. Libertas conscientiae est libertas sequendi propriae conscientiae dictamina itaque faciendi, quod conscientia iudicat bonum, et vitandi, quod iudicat malum. 553

a) Nullum dubium est, quin homo cogi nequeat ad faciendum, quod iudicat malum; nam officium ei est non

agendi contra conscientiam, proinde etiam ius, ne ad id a quovis cogatur. Sed dictamen conscientiae sincerum, non ex inordinato affectu, sed ex sola inspecta veritate formatum esse debet.

b) Eadem suppositione facta quivis etiam plena libertate fruitur, ut *internis* actibus eligat, quod iudicat bonum. Attamen cogi potest, praesertim ab auctoritate publica, ut *externas* actiones omittat, si aliis nocent, v. g. si quis sibi persuadeat, disseminandos esse periculosos errores. Non enim propterea, quod quis existimat, faciendum esse aliquod nocivum, alii obligantur ad id patienter tolerandum. Si talis homo ab inferendo damno impeditur, non agit contra conscientiam, quia tantum omittit, quod ei impossibile efficitur.

Itaque libertas conscientiae non concedit ius ad repudianda praecepta fidei vel quamlibet legem extrinsecus impositam. Proinde reicienda est moderna illa libertas conscientiae absoluta, quae intellegitur ius sequendi propriae conscientiae dictamen, qualecumque fuerit, recusata omni auctoritate.

554 6) *Libertas religionis* postulatur seu libertas. ut quilibet religionem, quam veram habet, interna adhaesione amplecti et externa professione exercere valeat. Quae igitur aliquatenus tamquam pars in libertate conscientiae includitur. a) Quod *internam* religionem attinet, certe homo non est impediendus ab amplectenda religione, quam veram habet. Sed pariter postulatur, ut religio vera habeatur ex sincero amore veritatis. Libertas religionis enim non concedit ius, ut quis quamlibet ingratam veritatem, fidem divinam vel infallibile Ecclesiae magisterium recuset. b) Professionem *externam* homines privati potestate superiore non instructi impedire nequeunt. Status autem professionem publicam religionis falsae per se prohibere debet; sed per accidens „libertatem cultus" permittere potest ad maius malum vitandum, si falsae religiones iam exsistunt (n. 430).

Ex quibus iterum colligitur, quid iudicandum sit de moderna libertate religionis absoluta, qua homo nulla auctoritate externa impediendus esse dicitur ab amplectenda et profitenda qualibet religione, quae ipsi visa fuerit.

7) *Libertas cogitandi* denique postulatur (Denkfreiheit; 555
L. de penser; Freedom of Thought), ne quis vinculis externis in cogitando seu in veritate invenienda et profitenda impediatur. Quae libertas, si ad scientificam inquisitionem refertur, *libertas scientiae* nuncupatur. Libertas cogitationis et scientiae saepe ita accipiuntur, ut etiam libertatem includant ad sententias suas aliis publicandas; haec libertas speciali nomine libertas *loquendi, docendi* vel, si ad scribendum refertur, *libertas preli* (Preßfreiheit; l. de la presse) vocatur. — Sicut homini docto libertas scientiae, ita artifici similis *libertas artis* attribui solet, qua in operibus artis fingendis frui debeat. — Ut de hac libertate rectum iudicium feratur, distinguenda est libertas internae cogitationis seu inquisitionis scientificae et libertas externae promulgationis, qua etiam bonum aliorum attingitur.

a) Sine dubio homini debita est ea *libertas cogitationis* et inquisitionis, ut in assequenda et profitenda veritate non impediatur; alioquin mens a fine suo nobilissimo, veritate, detineretur et profectus humanus impediretur. Sed non propterea immunis est a subiectione sub veritate, sive propria cogitatione invenitur sive infallibili testimonio fidei credenda proponitur. Ergo minime approbanda est libertas moderna, qua postulatur, ut homo in cogitando et in scientia omnem auctoritatem, fidem, Ecclesiam, universalem consensum generis humani negligere queat tantumque ipse sibi legem cogitandi statuere possit.[1])

b) Aliter iudicandum est de libertate *loquendi et scri-* 556
bendi. Etiam haec libertas nunc illimitata postulari solet, ut quivis quaslibet sententias, etiam religiosas, philosophicas, politicas, quas mente conceperit sive veras habeat, absque impedimento cuiusvis auctoritatis publice proferre queat. De qua re paulo plura dicenda sunt.[2])

---

[1]) Cf. Criticam, De fide divina. — [2]) Haec quaestio latius exposita invenitur apud *J. Donat,* Die Freiheit d. Wissenschaft[3] (1925) 369—460.

Privatis, qui auctoritate sociali non fruuntur, libertatem loquendi vel scribendi impedire fas non est. Sed auctoritas socialis, imprimis igitur Ecclesia et Status, eam ita restringere debent, ut non in damnum sociale vergat. *Ecclesia* libertatem illimitatam semper prohibuit, poenas statuendo contra haereticos, praescribendo censuram praeviam librorum, proscribendo periculosos. *Status,* quem imprimis hoc loco respicimus, internam quidem cogitationem et inquisitionem scientificam non attendit, sed externam promulgationem curare debet. Status moderni fere illimitatam libertatem hac in re concedunt. Censuram praeviam scriptorum nullam praescribunt, nisi forte in specialibus adiunctis, velut in bello. Et id quidem non immerito, quia factio politica praedominans tali censura abuti posset ab supprimendas contrarias opiniones politicas criticamque rerum publicarum, quae in Statu moderno necessaria est, et quia sufficit libertatem indebitam proscribere et facta transgressione punire. Sed Status etiam a proscribendo et puniendo abstinent, nisi agatur de personalibus iniuriis et forte de formali contemptu religionis; ceterum permittere solent, ut quaelibet sententiae publice proferantur. Hanc libertatem s. 19. sectatores novarum idearum et liberalismus postularunt, Status autem eorum tumultuariis postulatis et phrasibus paulatim obsecundarunt.

Th. 30. **Per se nefas est, Statum libertatem concedere, ut publice sententiae doceantur, quae religioni, honestati vel fundamentis ordinis socialis contrariae sunt.**

557 **Demonst.** Per se nefas est, Statum permittere, ut praestantissima bona communia civium et sua propria fundamenta in grave periculum adducantur. Atqui id accidit, si libertatem concedit, ut publice sententiae doceantur, quae religioni, honestati vel fundamentis ordinis socialis contrariae sunt, qualia fundamenta sunt proprietas privata, exsistentia Status, sanctitas matrimonii. Religionem, honestatem, fundamenta socialia praestantissima bona civium et fundamenta Status esse, clarum est et revolutionibus hodiernis

demonstratur; pariter liquet, ea talibus sententiis publice docendis in grave periculum adduci.[1]) Ergo per se nefas est, Statum talem libertatem concedere. — *Aliter.* Status religionem profiteri debet. Ergo saltem religionem tueri, non vero potestatem eam destruendi concedere debet.

Quod religionem attinet, in thesi primo loco veritates religionis 558
naturalis, ut exsistentiam Dei et immortalitatem, prae oculis habemus, quae etiam gentilibus venerationi sunt; sed deinde etiam dogmata *christiana,* praesertim principalia. Certe rationes allatae ostendunt, in nationibus christianis, quarum cultura adhuc christiana dicenda est et quarum plerique adhuc modo christiano sentiunt (vel saltem in iis provinciis, in quibus res ita se habent), auctoritatem civilem graviter obligari, ut religionem christianam contra impugnationes tueatur multoque minus permittat, ut publica eius negatio (e. g. in scholis superioribus) paria iura vel forte praedominium obtineat. Nam in his nationibus certe a) religio christiana maximum bonum civium est, immo religio simpliciter est; aut enim hanc retinent aut omnem abiciunt. b) Est fundamentum Statuum christianorum, quia omnis virtus socialis, quidquid in matrimonio, educatione, cultura sanum et sanctum est, christianum est, ut proinde summa sit insipientia politica pati, ut haec fundamenta historica destruantur. Ad minimum sapientia politica postulat, ut vetera fundamenta nationum (quae non diurnae, sed saeculares sunt) tamdiu illaesa serventur, donec nova se probaverint; antichristianismus autem hactenus nihil nisi negationes et ruinas producere potuit.

„*Per se*" nefas est istam libertatem concedere, nisi 559
scilicet propter adiuncta impossibile sit eam negare. Si libertas cultus lege concessa etiam religiones non christianas comprehendit, prohiberi nequit, quominus suas opiniones christianis contrarias publice proponant. Etiam accidere potest, ut irreligiositas publice tantam potestatem adipiscatur, ut plena docendi libertas recusari non possit vel saltem corpus legiferum ad eam recusandam moveri nequeat; attamen haec est gravis infirmitas Status, qui iam venenum, quo infectus est, expellere nequit. Sed etiam haec plena libertas, si forte unicum medium sit, ut etiam pro religione christiana plena libertas obtineatur, positive intendi potest. Ubi haec plena libertas viget, gubernium providere debet,

[1]) In syll. *Pii IX* proscripta est prop. 79: „Falsum est, civilem cuiuscumque cultus libertatem itemque plenam potestatem omnibus attributam quaslibet opiniones cogitationesque palam publiceque manifestandi conducere ad populorum mores animosque facilius corrumpendos ac indifferentismi pestem propagandam." Cf. encycl. „Libertas" *Leonis XIII.*

ut veritati christianae aequale ius (e. g. in universitatibus) concedatur sicut adversariis.

Etsi autem Status talem illimitatam libertatem non prohibeat, tamen in se *ethice illicitum* manet eiusmodi doctrinas, etsi nomine scientiae, spargere, quia graviter nocent. Scientia enim non quasi divinum quoddam ens sui iuris ac infallibile, sed actio eaque fallax mentis humanae est, proinde, sicut quodlibet opus humanum, finem proximum habet hominem, cuius bono inservire, non autem nocere debet.

560 **Obiectiones.** 1. Magistrum munus docendi et veracitas obligant, ut, quae vera esse putat, aperiat. Ergo non est impediendus. — *Resp.* D. ant. obligant, ne proferat contraria iis, quae vera putat C. ut proferat, quae vera existimat Sd. si aliis nociva non sunt Tr. aliter N.

2. Omnes possunt sententias prolatas examinare itaque errorem cavere. Praeterea sententiae scientifice prolatae non nocent. — *Resp.* N. 1. p. Qui errorem cavere possunt, tamen periculo exponuntur, ne eorum cupiditates incendantur et propterea errorem praeferant veritati. N. 2. p.

3. Organa Status de doctrinis scientificis iudicare nequeunt. Ergo eas prohibere non possunt, sed scientiarum cultoribus examinandas relinquere debent. — *Resp.* 1) D. ant. non de principalibus veritatibus, quae fundamenta vitae sunt, et de iis, quas fides christiana per Ecclesiam et testimonium saeculorum christianorum docet N. de aliis Tr. Resp. 2) ergo a pari organa Status neque imagines obscoenas „artis pulchrae" prohibere possent inconsultis artificibus.

4. Plerique nunc a religione christiana aversi sunt. Ergo saltem religionem christianam tamquam bonum civium tueri non oportet. — *Resp.* D. ant. plerique ex populo N. aliqui, praesertim qui quadam semicultura mentali imbuti sunt Sd. penitus aversi sunt N. aliquatenus, praesertim spectata vita externa et publica, non aeque semper mente interna et vita privata et eo minus plerumque, quo magis morti appropinquant C.

*Art. 7. **De quibusdam mediis Statui necessariis**

*§ 1. De reditibus publicis

*561 Ut Status praestare possit, quae eius finis exigit, sufficienti redituum subsidio indiget. Reditus Status duplicis generis sunt, *tributa,* quae nunc longe primus fons redituum sunt, et *reditus proprii* ex suis bonis profluentes. Talia bona sunt silvae, viae ferratae, non autem instituta infe-

cunda, ut aedificia magistratibus et militibus assignata, templa, instrumenta bellica.

Anteriore parte medii aevi principes sumptus publicos maxima ex parte ex propriis suis fundis tolerarunt; praeterea subditi principi subsidia ex rebus naturalibus vel ministeria personalia praestabant. Sed paulatim oeconomia Status a tali privata principis oeconomia distinguebatur. Dominiis fundorum sive fodinarum s. 13. accedebant iura „regalia" in opera quaestuosa, ut in commercium postale, fodinas, salinas, venationes, fluminum navigationes. Quae tamen negotia quaestuosa s. 19. diminuta sunt; etiam multi fundi Status venditi sunt. Sed, quia hodie sumptus publici vehementer aucti sunt, iterum maior propriis fontibus fiscalibus obtinendis attentio tribuitur. Olim tales fontes fere sufficiebant. Nunc autem primum locum tributa occupant.

Ex reditibus et expensis eorumque mutua relatione coalescit *oeconomia Status* sive financica (Finanzwirtschaft). Quae ab oeconomia nationali sive populi eo differt, quod est medium ad illam obtinendam, sicut generatim Status medium est prosperitatis civium (n. 480). Scientia de oeconomia Status aliarumque societatum publicarum scientia financica vocatur. *Fiscus* dicitur Status, quatenus non spectatur ut auctoritate instructus, sed ad modum personae iuridicae privatae, quae dominia et iura in res materiales habet. 562*

*1. De tributis

Notio et species tributi. *Tributa* (Steuern; impôts, contributions; Taxes) sunt pecuniae sive generatim res pretio aestimabiles, quas societas publica a subditis suis exigit in hunc finem proximum, ut communibus indigentiis satisfiat. Tributa vel a Statu vel a provinciis et municipiis (vel ab Ecclesia) imponi possunt. Nunc fere tantum tributa Status consideramus. Itaque tributa sunt res; servitia enim personalia, velut militaria, hodie non appellantur tributa. Antiquis temporibus etiam tributa naturalia, ut fructus agrorum, exigebantur; nunc fere tantum pecuniae exiguntur. Neque ad tributa retributiones pertinent, quae proxime pro utilitate aliqua a societate publica praestita postulantur, velut pro testimonio scripto (Gebühren; taxes, péages); multo minus poenae pecuniariae huc spectant. Tributa enim solum hunc finem primum spectant, ut necessitatibus communibus satisfiat. Tamen etiam fines secundi simul intendi possunt, e. g. ut luxus sive concurrentia coerceatur, nociva dominiorum inaequalitas temperetur, et similes. 563*

Praecipua et ubique fere recepta est divisio generalis tributorum in *directa* et *indirecta*. Sed non una est eorum definitio. Plerumque directa dicuntur illa tributa eaque fere semper periodica, quae secundum res et relationes stabiles, proinde a personis nominatim (in catalogis; cadastres) designatis exiguntur (Katastersteuern), e. g. tributa ex possessione fundorum. Indirecta dicuntur, quae secundum res et eventus transitorios, proinde non a personis designatis, sed secundum generales normas exiguntur (Tarifsteuern).

*564 Tributa *indirecta* sunt: tributa imposita rebus consumendis, ut potibus, tabaco, saccharo, petroleo (Verbrauchssteuern; droits d'accise), vel imposita canibus, automobilibus, praeterea vectigalia mercibus importandis imposita (Zölle; droits de douane), denique tributa adnexa permutationibus bonorum, ut venditionibus, donationibus (Vermögensverkehrssteuern; d. de mutation) vel adnexa hereditariae translationi (Erbschaftssteuern; d. de succession), quae tamen nonnumquam directis adnumerantur.

Tributa *directa* praecipua haec sunt: tributum generale redituum (allg. Einkommensteuer; l'impôt général sur le revenu; Income-tax), quod imponitur toti complexioni redituum alicuius personae; tributum generale proprietatis (Vermögenssteuer; Property-tax), impositum toti possessioni personae; praeterea tributa particularia imposita fundis (Grundsteuer; l'impôt foncier), domibus, operibus quaestum facientibus sive industrialibus (Gewerbesteuer; la patente), adnexa capitalibus creditis (Kapitalsertragssteuer) et salariis (Arbeitsertragssteuer).

Tributa nunc non ex possessionibus, sed ex reditibus sumi solent, ne, si ipsa possessio tributis minuatur, cives paulatim ad paupertatem redigantur et ipsa facultas tributorum accipiendorum extenuetur. Extra ordinem etiam ex possessionibus sumuntur, e. g. ut expensae belli tolerentur vel ne magna bona voluptati destinata (magni horti, palatia) a tributis immunia maneant.

*565 Difficultatem creat accurata *computatio redituum*, praesertim si de tributo generali proventuum agitur, quod, quia iustae tributorum distributioni melius congruere videtur, magis magisque in usum venit. Etenim, si soli magistratus reditus definiunt, magna vexatio civium vitari nequit et multi reditus, praesertim pecuniarii, occultantur; sin autem reditus spontanea declaratione, adiectis in mendaces confessiones gravibus poenis, aperiendi sunt, qui mos in dies magis recipitur, multis fraudibus ansa datur et, qui conscientiae tenerioris sunt, aliis gravius onerantur.

Tributa nunc non unius tantum, sed ubique *multiplicis generis* sunt, ut hac ratione sufficiens tributorum copia obtineatur, ut onus minus sentiatur, quatenus non magna summa simul, sed variis modis parvae sumuntur, denique ut diversa tributa invicem complentia et corrigentia in unum systema aptum confluant, quod, quantum in re difficillima fieri potest, omnibus postulatis administrationis, iustitiae, oeconomiae satisfaciat. Ideo etiam tributa indirecta exiguntur et quidem,

inter rectos limites, merito; nam plerumque uberiora ac certiora sunt, simpliciore modo exigi possunt minusque sentiuntur.

Ius imponendi tributa auctoritati competere manifestum est. Nam potestatem et officium habet, ut omnia ad finem Status necessaria procuret, et cives ex iustitia legali, quod necessarium est, ad bonum commune conferre debent. „Manifestum est, quod omnes, qui sub communitate aliqua continentur, comparantur ad communitatem sicut partes ad totum; pars autem id, quod est, totius est.“[1]) 566*

Approbanda igitur non est „doctrina aequivalentiae“ tempore paulo antiquiore vulgata (Hobbes, Grotius, Pufendorf, Bastiat) et etiam nunc a nonnullis defensa, quae dicit, tributa esse retributiones pro beneficiis a Statu acceptis eique debita ex contractu quodam inter cives et Statum inito. Haec doctrina falso supponit, cives et Statum esse subiecta ita divisa sicut duas personas, ut iustitia commutativa intercedat; vere autem cives partes Status sunt.

Etiam theologi antiqui[2]) saepe affirmant, tributa ex iustitia commutativa propter contractum debita esse, prae oculis habentes ius feudale medio aevo consuetum, secundum quod subditi ex contractu quodam ad servitia principibus praestanda tenebantur (n. 197). Sed nunc nullus eiusmodi contractus inter cives et Statum sive auctoritatem exstat.

Normae tributorum. 1. Tributa ne sint maiora, quam necessitas (sive magna utilitas) Status exigit; necessitas enim ratio, proinde etiam mensura tributorum est. Alioquin iustitia commutativa erga subditos laeditur, quibus iniuste res propria eripitur, et obligatio restitutionis inducitur. 567*

2. Qualitas tributorum et modus exigendi tales sint, ut onus quam minime sentiatur.

3. Tributa sint sufficientia, certa et eiusmodi, ut sine magnis sumptibus et difficultatibus obtineri queant. Etiam diversis generibus productionis accommodata sint; debilioribus magis parcendum est.

---

[1]) 2, 2 q. 58 a. 5. — [2]) *Suarez*, De legibus V 13 n. 4; *Lugo*, De iust. et iure d. 36 s. 4 n. 43.

4. Normae *iustitiae distributivae* servandae sunt. Iustitia tributorum duplici modo observanda est: tributa in se spectata iusta i. e. necessaria sint, de qua iustitia modo agebatur; praeterea inter subditos secundum iustitiam distributivam dividantur. Studendum est, ut utrique iustitiae quam maxime accedatur. Tamen vix umquam perfecte attingi poterit. Nam plurimae res diversae simul attendendae sunt, quae vix umquam satis perspici et conciliari poterunt; genera tributorum multa sunt; non Status tantum, sed etiam municipia tributa imponunt; etiam difficile est praevidere, utrum et quomodo tributa imposita in alios devolvantur (e. g. tributa domibus imposita in conductores); praeterea functiones oeconomicae valde implexae sunt ac perpetuo mutantur; reditus accurate eruere difficillimum est. Iustitia igitur distributiva haec potissimum postulat:

*568 a) *Omnes,* qui possunt, tributa solvant, etiam personae iuridicae, velut societates oeconomicae, nisi forte propter alia servitia publica, quae praestant, exceptio congrua sit. Institutiones ex se iam in bonum commune ordinatae, ut nosocomia vel instituta beneficentiae, a tributis liberari solent. Nonnumquam, sed non ubique, etiam officiales a Statu sustentandi liberantur, ne eorum tributa iterum in Statum recidant. Mos internationalis est, ut etiam civibus externis tributa imponantur, quia tantum hac tacita condicione in alieno Statu admittuntur, ut utilitati communi, quam participant, cooperentur.

b) Tributa generatim *proportionata sint viribus oeconomicis;* quo quis plus pollet, eo plus conferat, seu, quod idem dicit, onus singulis impositum fere aequale sit sive aequaliter sentiatur; idem enim tributum eo maius evadit, quo minor est fortuna et vicissim. Ratio huius regulae haec est, quod cives una cum bonis suis partes Status sunt, „pars autem id, quod est, totius est". Idcirco civibus cum omnibus, quae habent, obligatio inhaeret, ut, quod Statui necessarium est, conferant, proinde singuli eo plus, quo plus habent. Bona enim materialia non ita singulis propria sunt, ut non simul ordinata maneant in communem utilitatem.

Haec sententia nunc communiter recepta est et eadem fuit doctrina veterum scholasticorum.[1]) Lex prima igitur rectae distributionis non haec est, ut quantitas tributi proportionata sit utilitati ex Statu perceptae. Quae sententia in opinione supra reiecta fundatur et practice inepta atque perpetuus discordiarum fons esset; numquam enim sufficienter computari potest, quantum quis utilitatis percipiat, et saepe pauperibus maiora onera quam divitibus imponenda essent. Attamen si constat, institutionem introducendam peculiarem utilitatem alicui generi civium afferre, id quod saltem in municipiis constare potest, conveniens esse poterit, ut isti plus conferant.

Itaque haec praecipue observanda sunt: α) Qui tantum proventus necessarios ad suam et domesticorum vitam sustentandam habent, ab omnibus tributis directis liberi sint; nullas enim vires ad tributa danda habent. Sed ab omnibus indirectis liberari vix poterunt. 569*

β) Tributa indirecta communibus rebus necessariis, ut necessariis alimentis, vel omnino non vel cautissime imponantur. Nam a producentibus, quibus directe imponuntur, auctis rerum pretiis in emptores devolvuntur, ut sic praecipue illi onerentur, qui rebus tantum communibus uti possunt itaque qui onus maxime sentiunt. Magis onerandae sunt res oblectationi et luxui servientes.

γ) Etiam qualitas redituum spectanda est. Proventus sine labore percepti, ut lucra bursalia, fortius onerandi sunt quam reditus laboriosi. Pariter spectanda sunt amplitudo familiae sustentandae, debita contracta et similia.

δ) Ex dictis etiam quaestio solvitur, utrum *tributum proportionale* 570*
an progressivum statuendum sit, i. e. utrum tributa ita augenda sint, ut singulis gradibus aequalibus redituum etiam augmenta tributorum aequalia sive „proportionalia" respondeant an vero augmenta crescentia sive „progressiva"; e. g. utrum ex 2—4000, 4—6000, 6—8000 Fr. constanter 2%, an vero crescendo 2, 3, 4% etc. sumenda sint.

Tributum progressivum admittendum est et in omnibus fere Statibus introductum est. Nam (1) iustitia distributiva exigit, ut tributa correspondeant gravitati oneris sive eo magis crescant, quo minus est onus, quod imponunt. Atqui, quo maiores iam reditus sunt, quibus redituum augmenta accedunt, eo minus haec necessaria eoque magis

---

[1]) *Suarez* (l. c. V 16 n. 1): „Non est iustum, ut omnes aequaliter solvant, sed iuxta facultatem et condicionem cuiusque." *Lugo* (l. c. d. 36 n. 23): „Si necessitas est communis, omnes communiter et, quod fieri potest, aequaliter graventur. Aequaliter vero inquam aequalitate et proportione geometrica, ut ii, qui maiores vires habent, plus solvant, et qui minorem, minus: alioquin non distribuuntur onera communia aequaliter aequalitate formali, sed aequalitate materiali, quae est summa inaequalitas." *Lessius,* De iust. c. 33 n. 6, *Molina,* De iust. et iure II d. 668 n. 1 similia scribunt.

superflua sunt; seu aliter: crescentibus reditibus decrescit necessitas singulorum augmentorum. Eo maius igitur tributum desumendum est, ut onus aequaliter sentiatur. (2) Hac ratione nimia inaequalitas dominiorum suaviter temperatur. (3) Attamen progressio non in indefinitum continuanda est, id quod socialistis placet. Nam ita tributum solvendum paulatim reditus ipsos aequaret, ditissimi omnes reditus tamquam tributa solvere cogerentur, conatus industriales et productivitas nimis debilitarentur certumque periculum crearetur, ne divitiae maiores in regiones externas exportarentur. Ideo a multis hoc principium statuitur: progressio crescat, initio fortasse fortius, paulatim tardius, usque ad certam summam redituum; tunc crescere desinat et reliqua additamenta aequaliter graventur (tributum degressivum). — Sed lex, ut tributa modo exposito progressiva sint, ad omnia tributa simul sumpta referenda est, non tantum ad tributum generale proventuum, quod hac in re plerumque solum prae oculis haberi solet. Tributa indirecta difficile est progressioni subicere, nisi hac ratione, quod res necessariae parcissime, minus necessariae magis, maxime superflua graventur.

Num et qua ratione leges tributorum sint leges mere poenales, theologia moralis exponit.

*2. De aliis reditibus Status

Alii fontes, ex quibus praeter tributa Statui proventus adveniunt, sunt dominia, taxes, institutiones quaestuosae.

*571 **Dominia** (Domänen, domaines) sunt fundi a Statu possessi, ut silvae, agri, fodinae. Nonnulli putarunt, dominia Status vendenda esse. Sed, si immodica non sunt, ut propterea multis civibus facultas proprii patrimonii possidendi adimatur, retinenda et, si forte per officiales minus apte coli possunt, privatis locanda sunt. Nam Status saepe fundis indiget ad aedificia et instituta sua condenda; praeterea fundi tempore infortunii aliquod subsidium et pro debitis publicis aliquod pignus praebent. Praesertim prodest, ut magnae silvae, utpote pluviis augendis, ventis minuendis, aeris sanitati augendae admodum utiles, in possessione Status maneant, quia sic vastatio earum certius impeditur, et quia lucrum, quod silvae lente praestant, facilius a Statu, quam a privatis percipitur.

Taxae (Gebühren, taxes) sunt retributiones, quas regimen pro functionibus publicis in utilitatem subditorum praestitis, e. g. pro litteris publicis (Stempel), pro processibus iudicialibus, pro insignibus honoris, exigit.

Institutiones quaestuosae (Betriebe) sunt opera lucrum 572*
afferentia, ut viae ferratae, productio et venditio tabaci. Si Status (vel municipium) in omnia opera alicuius generis ius sibi reservat, *monopolium* publicum oritur.

Tales institutiones publicae saepe incommoda afferunt: actio privata coarctatur eique concurrentia paratur, multi functionarii et operarii a Statu pendentes fiunt, quod libertati politicae obesse studiisque factionum favere potest; etiam timendum est, ne propter administrationis publicae tarditatem, socordiam vel imperitiam et impeditam salutarem concurrentiam negotia publica peius procedant quam privata. Quare tales institutiones caute et tantum propter necessitatem inducendae sunt. Attamen in certis adiunctis induci, atque etiam monopolia constitui possunt.

Duplex genus institutionum quaestuosarum et mono- 573*
poliorum distingui potest: in aliis primo intenditur lucrum fiscale (monopolia fiscalia), in aliis tantum vel saltem aeque primo utilitas communis civium.

1. Nihil obstat, quominus Status aliqua monopolia fiscalia prudenter electa constituat, si alii proventus non sufficiunt, e. g. monopolium tabaci, vini cremati.

2. Institutiones, quae utilitatem communem civium attingunt, tunc solum suscipiat, si multum ad bonum commune valent et a privatis non satis apte curari possunt, praesertim si magnum lucrum earum ex communibus civium pensionibus colligitur ideoque congruum est, ut iterum in utilitatem communem refundatur; sed supponitur, negotium recte tractari et lucrum modicum esse.

Itaque a) merito nunc Status monopolium *monetarum* cudendarum sibi assumit, ut certa adsit securitas, sed lucrum inde capere non intendit.

b) Pariter commercium *postale* et *telegraphicum* ad obtinendam unitatem, securitatem, promptitudinem, facilitatem usus communis, communicationem internationalem fere ubique sibi reservat. Etiam commercium telephonicum ob similes rationes ex parte saltem in curam Status sive municipii recipitur.

c) *Viae ferratae* in nonnullis regionibus privatae sunt; alibi autem in annos magis in monopolium Status convertuntur, ut bono communi melius accommodentur, uniformitas et moderatio pretiorum obtineatur et aeque omnibus regionibus, etiam minus frequentibus, provideatur. Similia de canalibus dicenda sunt, de viis publicis, pontibus.

d) Etiam numerus institutionum crescit, quas *municipia* maiora ob bonum publicum et lucrum sibi reservant, quales sunt aquaeductus, lanienae, instituta electrica, de quibus pariter secundum normas expositas iudicandum est. Monopolia sub c) allata minorem difficultatem parant, si de operibus novis fundandis, maiorem vero, si de privatorum socialisatione agitur (n. 526).

e) Neque prohibetur, quominus Status etiam alia quaedam negotia, quorum ad bonum commune multum interest, sibi assumat, e. g. fodinas carbonarias, vires aquarias in usus electricos usurpandas, si fortasse nullo modo impedire potest, quominus capitalistae iis in damnum publicum abutantur.

*574 **De debitis publicis.** Quando reditus non sufficiunt, aut nova tributa exigenda aut debita contrahenda sunt, quae saepe civibus minus odiosa sunt quam tributa. Sed quia debita propter fenus solvendum onus grave sunt et diuturum atque etiam a posteris portandum, contrahenda non sunt nisi propter necessitatem vel magnam et perennem utilitatem, quae etiam posteris prodest. Onus est minus, si pecuniae creditae operi frugifero conficiendo, velut viae ferratae, impenduntur, cuius lucrum perenne fenus adaequat vel superat. Sed semper studendum est, ut debita paulatim solvantur, parte aliqua tributi annui in hunc finem seposita, ne novis debitis accedentibus in immensum crescant.

Modi debita contrahendi varii sunt. 1) Quidam modus est editio publicarum cartarum pecuniarium, qua erga possessores debitum contrahitur a fenore liberum. Hoc medium valde simplex est neque a civibus aegre admittitur, quamdiu certa fides est fore, ut quolibet tempore cartae vel in nummos commutari vel tamquam tributa in aerarium publicum refundi possint. Quodsi ista fides minuitur, sive quia copia cartarum reales facultates Status nimis excedit, sive quia condicio Status incerta facta est, valor cartarum cum damno publico et privatorum decrescit.

2) Alius modus est mutuatio fenebris vel ab externis vel a propriis civibus. Haec posterior iterum vel libera est vel cum coactione civibus imponitur (Zwangsanleihe), quae tamen coactio tantum gravi necessitate excusari potest. Quo minorem fidem Status possidet, eo difficiliores condiciones in debito contrahendo admittere cogitur. Generatim melius est, debita a civibus petere, quam ab externis, ut fenora domi maneant et dependentia externa caveatur. Tamen nonnumquam mutuatio externa praeferenda est, si capitalia civium aliis modis uberiores fructus ferunt et fenus solvendum propter divitias populi externi non magnum est. Si Status debitis solvendis imparem se confitetur vel totaliter vel partialiter minuendo vel capitale vel fenus solvendum vel fenus aliquamdiu non solvendo, Bankrott adesse dicitur.

*§ 2. De politia

Mediis, quibus auctoritas civilis ad officia sua implenda indiget, praeter officiales, de quibus antea sermo fuit (n. 364), etiam politia et milites adnumerandi sunt, de quibus nunc aliqua dicenda sunt.

Notio politiae. Politia est illa potestatis administra- 575*
tivae pars, quae securitatem et ordinem publicum internum custodit.[1]) „Securitatem et ordinem publicum" custodit, quatenus bona Status et civium atque ordinem legibus statutum in rebus cotidianis contra laesiones et pericula tuetur, non id intendens, ut delicta puniendo iustitiae satisfaciat, quod ad iudices pertinet, sed ut securitatem custodiat impediendis praesertim periculis et laesionibus. „Internam" securitatem spectat, non tutelam contra hostes externos, quod ad milites spectat. Ubi opus est, coactionem exercet. Politia igitur aliquod organum sive pars potestatis administrativae est.

Antea politiae etiam munus tribuebatur, ut mediis positivis prosperitatem promoveret, v. g. parandis viis; ideoque politia securitatis (Sicherheitspolizei) et politia prosperitatis (Wohlfahrtspolizei) distinguebantur. Nunc autem politiae tantum custodia securitatis contra mala et pericula, positiva autem prosperitatis cura potestati administrativae

[1]) Politia (πολιτεία) ex prima vi vocis significat constitutionem, gubernationem reipublicae. Sed s. 15. in Gallia commisceri coepit cum vocabulo politesse, quod decorem significat (polir), ex quo orta est recens significatio vocabuli (police, Polizei). — De notione politiae inter iuristas non est plena consensio. Definitio allata concordat cum functionibus, quae usu vulgari politiae tribui solent, et cum praestantiorum iuristarum sententia.

(strictius conceptae, quatenus a politia distinguitur) tribui solet, licet utique non semper stricta separatio fieri possit.

Ambitus muneris. Politia igitur a) securitatem Status custodit (politia politica), observando conciones publicas, machinationes secretas, portationem armorum et similia. — b) Iura bonaque civium contra iniurias custodit impediendo furta, rixas, observando homines vagantes, suspectos, denique in perpetrata delicta inquirendo et delinquentes persequendo iudiciisque tradendo, sub quo respectu politia criminalis vocari et potestati criminali subordinari solet. — c) Bona civium contra quaelibet alia pericula et impedimenta, etiam contra pericula naturae, custodit: arcet pericula valetudinis, invigilat munditiei publicae, salubritati aquae, mortuorum sepulturae, morbis contagiosis, pharmacopolis, operationi medicorum et obstetricum, alimentis vendendis; custodit ordinem convictus commerciique in urbibus; curat, ut ordo praescriptus in aedificiis construendis observetur, ut leges mercaturam, opificia spectantes observentur; arcet incendia et inundationes; custodire debet publicam honestatem invigilando repraesentationibus scenicis, ludis publicis, imaginibus, scriptis; tueri debet religiosa loca et functiones.

Ubique aliquae partes politiae municipiis exercendae committuntur (politia localis).

*576 **De officiis et cautionibus.** 1. Finis praestitutus exigit, ut politia a) tum generales ordinationes tum particularia decreta singulares causas spectantia edere valeat. — b) Coactione adhibita ordinis observationem extorquere et repugnantes reprimere potest, in quem finem ei ubique peculiare organum modo militari armatum (Gendarmerie) additur. Si media ordinaria coercitiva non sufficiunt, auxilium militare invocatur. — c) Politia factas transgressiones criminales inquirere quidem et delinquentes iudiciis tradere debet, sed non ipsa punit. Attamen plerumque efficaciae et brevitatis causa conceditur, ut transgressiones ordinationum suarum ipsa levibus poenis mulctet.

2. Aequaliter omnes cives tueatur neve ex timore sive partium studio quibusdam minus quam aliis patrocinetur.

3. Politia vigilantia et efficacia, sed etiam moderatione et prudentia excellat, ne magis, quam necesse est, odiosa fiat. Ideo in illis tantum periculis interveniat, quae privatis viribus arceri nequeunt, neve nimis suspiciosa omnibus se immisceat; maxime autem in adhibendis mediis coactivis a praecipitantia et exaggeratione caveat. Politia occulta signis externis non manifesta (détective) tantum in casibus specialibus approbanda est, ne libertas et fiducia conversationis

privatae auferantur; multo minus licet se socium delinquentium simulare vel ad delicta instigare (agent provocateur).

4. Quia potestas politiae abusui obnoxia est, cautiones necessariae sunt, non solum personales, ut homines prudentes, rerum personarumque periti eligantur, sed etiam reales. S. 18. politia fere tantum proprio arbitrio regebatur in grave libertatis periculum. Nunc ubique a) ambitus potestatis circumscriptus est, quia eius competentia et civium iura ordoque publicus accuratius legibus determinata sunt. b) Contra ordinationes et poenas iniunctas, praeterquam quod coram magistratu superiore querela proferri potest, in plerisque regnis etiam recursus ad iudicia, praesertim administrativa, patet.

*§ 3. De re militari

De eius fine. Sicut omne vivens a natura mediis ad 577*
se tuendum instructum est, ita etiam Status vi physica defensionis gratia indiget. Hanc defensionem vis militaris spectat. Duplicem intendit finem, 1) ut rempublicam contra vehementiores *internas* perturbationes defendat; ita politiae, quando turbis reprimendis impar est, succurrit, sed universim solum tunc, cum magistratus civiles eam requirunt, 2) ut hostium *externorum* iniurias depellat. Hic posterior finis plerumque primus est reique militari suam amplitudinem tribuit.

Conspectus historicus. In populis incultis mos est, ut omnes viri 578*
apti in periculo ad arma vocentur. Idem in Rebuspublicis antiquis, apud Athenienses, Spartanos, veteres Romanos invenitur; aetate autem posteriore exercitus Romanus partim ex civibus, partim ex aliis mercede conductis compositus est. Apud antiquos Germanos omnes militiae agendae obstringebantur; plerique milites tunc pedites erant. Medio aevo systema feudale etiam rem militarem rexit: singuli principes, imperii vasalli, numerum militum ex civibus suis conscriptum et beneficio suo feudali, quo fruebantur, proportionatum ad bellum afferebant; eminebant tunc equites. S. 14. mos invaluit, ut milites mercede conducerentur (soldarii, Söldner, Landsknechte), qui bello finito mox dimittebantur. S. 15., ut milites in usu armorum bene exercerentur et semper vis militaris praesto esset, primum in Gallia per Carolum VII 1445, postea in Germania exercitus perpetuus institui coepit (stehendes Heer, armée permanente), initio parvus et conductus, paulatim maior; nam ista insti-

tutio absolutismo regio illius temporis congruebat. Quia milites conducti nimios sumptus faciebant, mox etiam civium conscriptio adhibebatur. Maxime in Borussia s. 18. institutio exercitus perpetui amplificata est. S. 19. vero variae causae, nempe ars politica egoismo nationali directa, mutua diffidentia et aemulatio, opinio de absoluta maiestate Status (Hegel), cuius finis praecipuus sit amplificatio potestatis suae, sensim effecerunt, ut exercitus perpetui ubique in immensum crescerent.

*579 **De limitibus rei militaris.** 1. Quia Status eiusque finis necessarii sunt, Status ius naturale habet, ut se suamque libertatem tueatur vimque militarem provideat, cives autem obligantur, ut, quae in hac re necessaria sunt, praestent. Necessitas igitur ratio, proinde etiam mensura rei militaris est.

2. Ut definiatur, qualis modus limesque constituendi sint, aliquae distinctiones observandae sunt.

a) Distinguendus est duplex *modus comparandi* milites: vel milites, quot necessarii sunt, libere mercede conducuntur (et quidem imprimis cives proprii, quia externis, quorum minor est animus et fidelitas, securitati Status plerumque non satis provisum est, et dignitati patriae convenit, ut a propriis civibus defendatur), vel cives conscriptione coguntur et quidem vel omnes, qui apti sunt, vel aliqua pars. Porro in conscriptione obligatio militaris vel personalis est vel tantum realis, ut conscripti alios idoneos sibi substituere valeant. Nisi obligatio personalis necessaria est, quia alioquin non sufficientes vel apti milites obtinerentur vel ob alia incommoda, per se prohiberi nequit, quominus conscripti alios vicarios sibi substituant; nam onus militiae ultra necessitatem augendum non est.

b) Varia potest esse *duratio* servitii militaris actualis. Supposita conscriptione duo potissimum modi sunt: vel cives praeter instructionem initialem non diuturnam brevesque exercitationes annuas tantum bello imminente ad arma vocantur (militia nationalis, Miliz), vel per complures annos in armis retinentur.

*580 3. Itaque *limites* rei militaris hi observandi sunt: a) Si sufficiens copia conductione comparari potest, per se conscriptio, utpote civibus onerosa, omittenda videtur, nisi

forte milites conducti securitatem non praebeant vel conductio nimias expensas causet. — b) Supposita conscriptione praeferenda est militia nationalis, magni autem exercitus perpetui tantum necessitate inevitabili excusari possunt, quia gravissima mala afferunt. Sic enim adolescentes per complures annos ex praeparatione ad statum vitae et e familiis eripiuntur, morum detrimentum patiuntur, optimae vires oeconomicae diu vacare coguntur, ingentes sumptus publici consumuntur.

Magni exercitus perpetui ducunt ad *„militarismum“*, 581*
qui in eo consistit, quod res militaris et bellica, si non finis in se, saltem finis omnibus rebus civilibus superior habetur, cuius servitio omnes res civiles subordinandae sint. Hac ratione, quod medium est securitatis et prosperitatis, fit magna ex parte finis, et libertati et prosperitati magna inferuntur nocumenta. Exempla militarismi antiqua inveniuntur in Republica Spartanorum et in antiqua Romana. Modernus militarismus, qui ante bellum universale in plerisque fere Europae regnis viguit, maxime in Borussia adolevit et ex ea latissime propagatus est, quia ars politica non iam iustitia, sed egoismo, aemulatione et diffidentia regebatur.

Sectio IV

De relationibus internationalibus

Caput I

De relationibus generalibus

Populi in disersos Status collecti variis relationibus 582
moralibus et iuridicis copulantur. Quae recentiore tempore diligentiorem inquisitionem postulant quam antea, quia una ex parte commercium inter nationes vehementer auctum est et studium ad communem populorum cooperationem instituendam multum crescit, altera autem ex parte con-

scientia officiorum internationalium e longo tempore magnopere obscurata est, ut interdum fere opinio vigeat, nullum in hoc commercio iustitiae et amoris, sed tantum utilitatis rationem habendam esse. Etiam scientia iuris internationalis magna accepit incrementa; cuius tamen principia philosophica non semper observationem iuris internationalis iuvant.

583 **De societate universali humana.** Populi, etsi politice divisi, multiplici tamen coniunctione in unum genus et familiam humanam sociati sunt. Coniuncti enim sunt unitate eiusdem naturae, communi origine ex Deo et ex iisdem parentibus humanis, communi domino supremo et patre, communi fine communique lege naturali; quibus advenit vinculum arctissimum supernaturalis filiationis divinae, ad quam omnes vocati sunt. Praeterea iuncti sunt mutui amoris ac iustitiae officiis, multiplici indigentia mutui consortii, multiformi denique actuali commercio. Singulae enim nationes sibi non sufficiunt, sed varia indigent bonorum communicatione et mutua cooperatione oeconomica, scientifica, religiosa et quidem eo magis, quo maior est cultura.

Sic non immerito genus humanum *societatem* latiore saltem significatione constituere dicitur, cum vere adsit unio moralis in finem communem cooperantium sub auctoritate suprema divina.

Relationes intra hanc societatem vigentes tum iuridicae tum pure morales sunt. Maioris momenti relationes iuridicae sunt, quae ius internationale constituunt.[1])

---

[1]) Quae de societate humana dicta sunt, fundamentum sunt iuris internationalis. Quod optime iam ante H. Grotium, qui auctor iuris internat. dici solet, *Suarez* expressit: „Humanum genus, quantumvis in varios populos et regna divisum, semper habet aliquam unitatem non solum specificam, sed etiam quasi politicam et moralem, quam indicat naturale praeceptum mutui amoris et misericordiae, quod ad omnes extenditur, etiam extraneos et cuiuscumque rationis. Quapropter, licet unaquaeque civitas perfecta, respublica aut regnum, sit in se communitas perfecta et suis membris constans, nihilominus quaelibet illarum est etiam membrum aliquo modo huius universi, prout ad genus humanum spectat; numquam enim illae communitates adeo sunt sibi sufficientes singillatim, quin indigeant aliquo mutuo iuvamine et societate ac communicatione, interdum ad melius esse maioremque utilitatem, interdum vero etiam ob moralem necessitatem et indigentiam, ut ex ipso usu constat. Hac ergo ratione indigent aliquo iure, quo dirigantur et recte ordinentur in hoc genere communicationis et societatis. Et quamvis magna ex parte hoc fiat per rationem naturalem, non tamen sufficienter et immediate quoad omnia."De leg. II 19 n. 9.

Ius internationale. Populi in respublicas collecti, etsi 584 invicem uniti, tamen inter se independentes manent, ut ordo iuridicus inter eos intercedat. Hic ordo iuridicus, qui inter respublicas ut tales intercedit, *ius internationale* vocatur (Völkerrecht; droit international [public], international law).[1]) Ius internationale est naturale vel positivum. *Naturale* est, in quantum in lege naturae continetur; huc spectant ius in territorium et officium pacta servandi. *Positivum* est, in quantum statuto positivo (humano), vel tacita consuetudine vel expressa conventione, sancitum est; huc e. g. spectant conventiones Genevenses de vulneratis et captivis in bello. Subiecta igitur iuris int. sunt ipsae respublicae independentes, non vero earum gubernia; directe enim ipsi populi has iuris relationes inter se habent. At respublicae iura et actiones iuridicas per gubernia sive legatos exercent.

Ab hoc iure int. simpliciter dicto, quod etiam *publicum* vocatur, differt ius int. *privatum,* quod relationes iuridicas privatorum respicit; huc spectant officia iustitiae circa proprietatem et honorem alienigenarum, conventiones int. de periculis sanitatis cavendis, de tutela operum artis, de matrimoniis ineundis.

Organa, per quae Status actiones internationales iuridicas exercent, positivis statutis determinata sunt. Praecipuum organum est minister sive secretarius „rebus externis" praepositus, sub cuius directione delegati commercium gerunt. scilicet ordinarii legati et consules. Legati (agents diplomatiques) sunt varii generis: 1) nuntii (Botschafter; ambassadeurs), 2) legati (Gesandte; envoyés extraordinaires et ministres plénipotentiaires), 3) „ministri residentes", 4) procuratores (Geschäftsträger; chargés d'affaires); qui omnes pleno sensu Statum repraesentant. Consules per se non tantopere Statum repraesentant, quam potius eius negotia quaedam, maxime commercialia, procurant. Pacta a ministro vel legatis nomine Status subscripta ratificatione ex parte capitis Status indigent.

Historia iuris internationalis. Ius int. naturale in se utique 585 semper idem est, nec mutationem nec evolutionem admittit.

---

[1]) Nomen „ius gentium" apud veteres iuristas Romanos et scholasticos non idem significat ac ius internationale (confer Eth. I).

Attamen notitia et conscientia eius multoque magis ius positivum, quo naturale determinatur, evolutionem historicam admittunt et habuerunt.

Antiqui gentiles, praesertim Romani, non omni iuris int. conscientia caruerunt. Agnoverunt, bella posse esse iniusta[1]), standum esse pactis etiam erga hostes (Regulus), legatos inviolabiles esse; Romae collegium Fetialium institutum erat ad relationes int., praesertim in bello, observandas. Nihilominus veteres gentiles, cum idea unitatis humanae obscurata esset, ad genuinam officiorum erga externos observationem non pervenerunt. Nationes externas existimabant a se penitus alienas vel hostes, etiam diversam originem, religionem, numina sibi attribuebant. Idcirco continuae inimicitiae et bella, in bellis autem crudelitas sine misericordia. Demum religio christiana notitiam claram usumque iustitiae universalis et amoris induxit, veram doctrinam de generis humani unitate, praesertim vero communem religionem afferens. Medio aevo nationibus christianis etiam persuasum erat, se unam familiam constituere, cuius caput (in spiritualibus) R. Pontifex agnoscebatur. Ex quo tempore autem nationes magis magisque ab Ecclesia defecerunt et in obliviositatem ordinis idealis inciderunt, etiam sensus christianae fraternitatis et iustitiae debilitatus est.

Prima fere hodierni iuris internationalis inchoatio in congressu apparet, qui Pacem Guestfalicam 1648 instituit, quippe cui omnes fere Status Europae intererant. Ibi etiam principium „aequilibrii potentiae" (Système copartageant) promulgatum est, quo Statibus ius concedebatur, ut imminentem alicuius praepotentiam impugnarent. Quod principium diu politicam Europae rexit. S. 18. et 19. paulatim „Status maximi" (die Großmächte; les grandes puissances) orti sunt, qui usque ad bellum universale ius ordinem internat. tuendi sibi vindicabant. Recentiore autem aetate, aucta permixtione et communicatione nationum, opus fuit, ut relationes int.

[1]) Complura testimonia collegit *Grotius,* De iure belli et pacis II 1 n. 1—7.

copiosius positivis conventionibus iuridicis ordinarentur. Sic ius positivum int. valde amplificatum est.

S. 19. nationes cultae paulatim inter se congrediebantur in „Communitatem iuris internationalis" (la Communauté du droit des gens; Völkerrechtsgemeinschaft; 1914 numerabantur 43 nationes, 21 Europaeae, 21 Americanae et Iaponia), quae se invicem subiecta iurium aequalium agnoscebant iusque mutuum commercii concedebant. Hi Status ante bellum universale datis occasionibus in congressibus sive conferentiis ad quaestiones politicas dirimendas vel conventiones faciendas convenerunt. Etiam aliquod initium factum est cuiusdam stabilis coetus delegatorum. In „Conferentia pacis" Hagae Comitis 1899 institutum est stabile „Forum arbitrorum" (Intern. Schiedshof; la Cour permanente d'arbitrage) ad lites dirimendas, quo, qui vellent, uti possent. In „2. conferentia Hagensi" 1907 etiam efficacior quaedam eius forma (Schiedsgerichtshof; Cour de justice arbitrale) commendata, sed non exsecutioni mandata est.

Bello magno finito fundata est (1920) arctior populorum unio, *„Societas nationum"* (Société des Nations, Völkerbund), quae, licet primum ex studio nationum victricium ad fructus victoriae conservandos orta sit, tamen, adhuc utique valde imperfecte, desiderio universali correspondet, quod ex longiore tempore paulatim ortum est et in annos crescit, ut populi stabilem unionem universalem ad mutuam pacem conservandam ineant. Quod iam Benedictus XV 1917 commendaverat et postea tum ipse („Pacem Dei munus" 1920) tum Pius XI („Ubi arcano" 1922) multum laudarunt et sapientibus consiliis iuvarunt. „Societas nationum" hunc sibi potissimum finem posuit, ut „cooperationem nationum et certitudinem internationalis pacis et securitatis promoveat". Anno 1932 55 Status complectebatur. Certe aliqua utilia praestitit tum ad pacem conciliandam tum ad praestanda auxilia oeconomica et hygienica et ad cooperationem intellectualem iuvandam. Multo magis autem propterea laudanda est, quia initium aliquod fuit ad perfectiorem populorum unionem constituendam, quae vehementer optanda

est. Usque adhuc praeter alios hoc defectu laborat, quod auctoritate Statibus singulis superiore caret, sine qua efficax pacis tutela constare nequit. Nititur enim in principio adhuc in scientia iuris communiter recepto, Statibus tam plenam suprematiam competere, ut nulli superiori potestati humanae substent, neque ligari, nisi propria voluntate, queant. Propterea etiam in „Societate nationum" illa tantum decreta singulos Status obligare censentur, quae omnium unanimi consensu facta sunt.

586 **Scientia iuris internationalis** recenti tempore magna etiam accepit incrementa. Sed minime originis modernae est. Iam S. Augustinus (De civ. Dei IV 4 6 et alibi) multa de bello disputat. Pariter *S. Thomas* (e. g. 2, 2, q. 40 a. 1) de iustitia belli aliisque quaestionibus generalia lineamenta suppeditat. Longiores expositiones primi conscripserunt theologi catholici, praesertim excelluerunt *Franc. de Vittoria* († 1546: Relect. theol. de iure belli) et paulo post *Suarez* († 1617) et G. Vasquez. Scholastici omnia principia profunde tractarunt, e quibus ius int. excrescit. Inter auctores iuris int. praeterea nominandus est A. Gentilis († 1608), praecipue vero *H. Grotius* (De iure belli et pacis 1625), qui principia iuridica scholasticorum sequitur et maxime ius naturale inculcat. Ex recentiore tempore commemorandi sunt Vattel Genevensis, qui scripsit 1758 opus „Le droit des gens", quod adhuc in honore est, et Heffter, Das europäische Völkerrecht der Gegenwart (1844, [8]1888). Recentissima autem aetate apud omnes nationes cultas magna de iure int. exstat librorum copia.

Th. 31. **Exsistit ius internationale naturale (1. p.), sine quo ius positivum constare nequit (2. p.).**

587 **Declar.** Ius internationale, quod in hodierno Statuum commercio tamquam regula appellari quodque in scientia iuris considerari solet, positivum ius est. Atque certe ius positivum internationale necessarium est, ut ius naturale in multis accuratius determinetur et ulterius compleatur. Attamen iurisprudentia recens saepe, sicut omne ius naturale, ita speciatim internationale naturale recusat. Ius int., aiunt, tantum voluntate humana, autonoma nimirum voluntate Statuum, effici, quatenus consuetudine vel expressis conventionibus aliquid tamquam ius agnoscatur. Sed iam observatur reditus quidam, sicut generatim ad ius naturale, ita etiam ad ius internationale naturale, licet saepe sub formulis

obscuris. Thesis solum de iure int. simpliciter dicto sive publico agit. Exsistere etiam ius privatum naturale, facile intellegitur. Sine dubio enim independenter a statutis positivis praeceptum iuris est, ut omni homini cuiuscumque nationis, quae sua sunt, tribuantur, ne eius vita, honor violentur, ut pacta serventur.

Demonst. 1. p. Multa exsistunt iura et officia iuridica vera 588
et valida inter Status a consuetudine vel conventione humana independentia, ex sola lege naturae. Ergo exsistit ius int. naturale. — Revera

a) Indubium est supremum officium iustitiae, ut unicuique *tribuatur, quod suum est.* Iam vero etiam Status varia tamquam sua possident sive postulare possunt, ut libertatem, territorium, honorem. — Seu aliis verbis: Ordo naturae postulat, ut Status sint et cum pace inter se coexsistere mutuumque commercium instituere valeant. Atqui haec esse non possent, si Status se invicem arbitrarie opprimere, spoliari, perturbare possent, si non essent iura et officia iuridica haec prohibentia. Ergo sunt talia ex ordine naturae.

b) Omnium persuasio tenet, ea etiam, quae ex voluntate nationum fiunt, *iniusta* esse posse, ut oppressiones gentium infirmarum, violationem pactorum. Ergo exsistit ordo iuridicus independens a voluntate nationum. — Aliter: Si respublicae unicus fons iuris int. essent, omnia iusta essent, quae Status iusta esse decernerent, omne bellum omnisque machinatio contra aliorum iura. Atqui haec absurda sunt. Ergo est iustitia Statibus superior, naturalis.

Singuli Status sive nationes potissimum *haec iura natu-* 589
ralia habent:

1) *Iura independentiae:* Ius in exsistentiam suam, ne oppressione, exspoliatione, excitandis internis turbis ab aliis laedantur; in libertatem suam quoad legislationem, administrationem, ne alii in res suas se ingerant, ut cives suos tueri queant etiam extra patriam versantes; ius in territorium et possessiones suas; in honorem, ne sibi vel legatis et vexillis suis iniuria inferatur; ius mittendi legatos.

Haec iura etiam hodierno iure positivo rata habentur. Ex eodem iure positivo caput Status et legati in alieno territorio commorantes iure „exterritorialitatis" fruuntur; videlicet domicilia eorum inviolabilia sunt, a potestate iudiciali et executiva et a tributis personalibus illius territorii exempta sunt, et libera conceditur communicatio cum suo Statu. Quod ius etiam aliquatenus naturale dicendum est. Commercium enim inter nationes per legatos necessarium est tum in pace, maxime nunc temporis, tum in bello, et quidem tale commercium, ut legati secundum mentem gubernii sui negotia tractare et pacta libere inire possint. Quod exigit, ut a coactione et metu liberi sint itaque ut inviolabiles neque abusui potestatis iudicialis et executivae obnoxii sint. Attamen sane ius non habent, ut in alieno Statu insidias moliantur.

590 2) *Iura commercii.* Status libertatem habent ad eligendam politicam mercantilem, quae iis placet, ut vel plenam concedant facultatem merces exportandi et importandi vel ut eam restringant. (Verum quidem est, bona materialia per varias regiones dispersa toti generi humano aliquo modo communia esse, tamen raro aliqua natio obligari dicenda est, ut alias nationes ad commutationem bonorum suorum admittat.) Habent ius, ut cum aliis nationibus pacta ineant. Habent ius in libertatem maris aperti, quippe quod natura sua omnibus commune neque ullius imperio subiectum est. Flumina autem, lacus, maria clausa, quae unius Status territorio circumdantur, huius dominio subsunt, pariter portus et litora maris. Haec etiam ius int. positivum agnoscit. Idem omnibus, qui in alieno Statu versantur, generatim eadem fere iura concedit, quae indigenis: possunt ibi habitare, artes exercere, plerumque etiam fundos acquirere, pariter eodem fere modo sicut indigenae tutela iudiciorum fruuntur; excipiuntur autem iura et officia politica (e. g. electionum) et militaria.

De multis *rebus particularibus* conventiones internationales pactae sunt, e quibus hae commemoratione dignae sunt: De commercio postali exstat ex a. 1878 „Unio postalis universalis" („Union postale universelle"), multas pactiones comprehendens, quae nunc totum fere orbem complectitur. Similis exstat ex a. 1865 „Union télégraphique universelle", quae tamen ab unione postali universalitate extensiva et intensiva superatur. De mercibus in viis ferratis transportandis exsistit conventio int. ex a. 1890, de curribus automobilibus conventio Parisiensis 1909. His accedunt complures conventiones de iure int. privato, velut conventio Hagensis (1905) inter multos Status inita de processu civili, praesertim quoad alienigenas; conventio Hagensis (1902 et 1905) de matrimoniis ineundis et separandis, de iuribus maritorum, de causis tutelaribus; conventio Hagensis (1912) de usu syngrapharum; „Union internationale pour la protection de la propriété industrielle" (1883), qua iuribus inventorum ubique protectio conceditur; conventio Bernensis (1886) inter plures Status inita, qua auctoribus operum litteraturae et artium eadem tutela conceditur; conventio Bruxellis a plurimis Statibus subscripta 1890 ad tollendam mercaturam mancipiorum; conventio Parisiensis (1910) ad mercaturam puellarum impugnandam; conventio Parisiensis eiusdem anni de arcendis publicationibus obscoenis; conventio int. Parisiensis (1912) de arcenda cholera, peste, febri flava; conventio Bernensis (1881) de arcenda phylloxera; denique multae conventiones de tradendis malefactoribus fugitivis (excipiuntur autem plerumque delinquentes politici).

Demonst. 2. p. Ius internationale naturale est funda- 591
mentum, in quo positivum nititur. Ius enim positivum vel consuetudine vel conventionibus inducitur. Iam vero hae consuetudines et conventiones vi obligandi carent, nisi supponatur lex iuridica naturalis, quae tales consuetudines et pacta servanda esse iubet. Ergo sine iure int. naturali positivum stare non potest.

Aliter. Si ius naturale non admittitur, ius int. *positivum corruit.* Nam a) sine iure naturali nullus Status ad ius positivum observandum obligaretur; etenim obligatio neque provenire potest ex propria eius voluntate, quia nemo se obligare potest, neque ex voluntate aliorum Statuum, quia sibi invicem non subiecti, sed coordinati sunt. — b) Status a iure observando se semper dispensare possent. Nam, si ratio formalis obligationis tantum propria voluntas Status est, desinente illa voluntate etiam ipsa desinit. — c) Si voluntas nationum ratio iuris est, non ulterius extenditur quam consuetudines et conventiones initae. Proinde non iam exsistit ius int. universale, quod etiam erga nationes minus cultas, quibuscum tales conventiones initae non sunt, observandum sit.

Itaque scientia iuris int., in quantum ius naturale negat, minime apta est, quae observationem iustitiae ubique cor-

ruentem fulciat, sed e contrario valde idonea est, quae eam magis labefactet. Quatenus enim neglectis principiis aeternae iustitiae ordinem iuridicum in ordinem mere humanum convertit, eum etiam humanis aspirationibus subicit.

592 Sunt inter iurisperitos, qui ex principiis positivismi iuridici expresse concludant, nullum omnino verum ius int. esse. Plerique autem ius int. agnoscunt, at naturale recusant; qui vim argumentorum allatorum infringere conantur haec effugia quaerentes:

Obicitur. 1. Ad ius int. singuli Status se ipsos obligant. Nam a) etiam legem moralem ratio humana sibi imponit, ut Kant docet. Ergo a pari Status se obligare possunt. b) Quando princeps propriam potestatem restringit dans populo iura constitutionalia, etiam se ipsum obligat. (Jellinek et alii.) — *Resp.* N. ant. Ad rat. a) N. ant. Ad b) D. princeps ponit condicionem ad obligationem, quatenus renuntiando proprio iuri facit, ut ex lege morali obligetur, ne amplius iure abdicato utatur C. ipse sibi imponit obligationem N.

2. Status obligantur communi illa voluntate, quae ex singulorum voluntatibus in unum coniunctis oritur (Triepel). — *Resp.* N. Illa „communis voluntas" comprehendit primo propriam Status voluntatem, qua obligari nequit, deinde voluntates aliorum, quibus ille pariter ligari nequit, nisi admittitur obligatio iuris naturalis, ut singuli Status in rebus bono universali humano necessariis superiori potestati subsint (confer infra).

3. Status ineunt conventiones, quibus vere obligantur (F. Liszt). — *Resp.* D. obligantur, si admittitur ius naturae C. aliter N.

4. Nationes a laedendis pactis sufficienter deterrentur ingratis consecutionibus, in quas inciderent; labefactarent enim communem iuris firmitatem, amitterent fiduciam et honorem, timendum esset, ne idem ab aliis paterentur. Ergo sufficienter astringuntur pactis suis. — *Resp.* D. ant. sic facta est vera obligatio N. praesto est aliqua externa coactio Sd. parum efficax, ut docent eventus C. efficax N.

Th. 32. Politica internationalis in omnibus legi morali astringitur.

593 **Declar.** Assertum enuntiatum responsum continet ad quaestionem celebrem de relatione inter „politicam et moralitatem", num in politica (externa) seu in commercio populorum generatim eadem praecepta moralia valeant, velut non nocendi, non mentiendi, non calumniandi, pacta servandi, aliis opitulandi atque etiam ignoscendi, qualia in vita privata observanda sunt. Quae quaestio ab illis quidem, quorum sensus naturalis vitiatus non est, sine haesitatione affirmatur. Nihilominus intellegi potest, interdum hac in re mentium claritatem obscurari, si passim usus contrarius

animadvertitur et interdum etiam durum esse videtur in commercio cum aliis perfide agentibus vel, quando respublica gravissime periclitatur, ligaminibus moralibus impediri.

Assertioni statutae non solummodo usus agendi magna ex parte contrarius est, sed etiam in expositionibus scientificis saepe vel aperte affirmatur, politicam a lege morali independentem esse suisque propriis, nempe utilitatis, legibus regi, vel, quod plerumque accidit, agnoscitur quidem timide, etiam in actionibus internationalibus legem moralem valere, tamen simul asseritur, eius observationem proh dolor saepe impossibilem esse eiusque transgressiones interdum tragica necessitate postulari. Celeberrimus huius utilitarismi politici defensor Macchiavelli est († 1527), qui in opere „Il principe" Laurentio de Medicis dedicato exponit, semper pie et probe agere principi damnosum esse, cum hac ratione in mundo hoc improbo inferior evadat, multisque exemplis ostendit, praestantes principes non raro praecepta moralia praetermisisse. A quo haec politica utilitaristica nomen macchiavellismum accepit.

Demonst. 1. Quod contra naturalem legem moralem offendit, *in se malum* est. Atqui, quod in se malum est, numquam, neque in vita privata neque in politica internationali, agere licet, velut contractus violare, fraudari, mentiri, amorem violare. Ergo politicae internationali non licet contra legem moralem agere; seu astringitur in omnibus legi morali. 594

Aliter. Officia moralia, quae *ex natura humana oriuntur*, eam ubique comitantur, proinde etiam hominibus inhaerent, prout in societates collecti sunt. Ergo etiam inter Status vigent.

Idem ipsi *adversarii* confirmant, quatenus non sine aliquo pudore et excusatione sententiam suam proferre solent, animadvertentes, in politica probitatem servare admodum quidem laudabile et in se debitum, attamen, quod dolendum sit, saepe impossibile esse.

2. Quod reipublicae maxime *damnosum* est, omittendum est. In politica autem externa leges morales violare

reipublicae maxime damnosum est. Ergo, hoc omittendum est, itaque etiam in politica leges morales observandae sunt.

Demonst. min. 1) Salus reipublicae permultum, praesertim in hodierno arctissimo contactu internationali, vehementer a fiducia et sympathia aliarum nationum pendet, ut, si eam perdit, maximum damnum patiatur. Iam vero, si in commercio externo cum contemptu legis moralis tantum proprium emolumentum sequitur, paulatim fiduciam et sympathiam aliorum populorum perdit. Ergo.

2) Prosperitas reipublicae praecipue in probitate et iustitia civium suorum fundatur. Hanc autem talis politica immoralis, pessimum praebens exemplum, labefactat.

Argumentum allatum veram quidem thesis confirmationem continet et vehementem vim suadentem exercere potest, sed ex se sufficiens non est, ideoque, qui eo solo utuntur, non satis, quod volunt, evincunt. Etenim non demonstrat, talem modum agendi in se et absolute prohibitum, sed tantum ostendit, eum nocivum esse. Neque hoc tam efficaciter ostendit, ut dissentientes penitus convincantur; respondebunt enim, non raro principes et nationes tali modo agendi ad magnam pervenisse potestatem et gloriam. Et praesertim, quando de gravissimo periculo agitur, vix umquam haec utilitatis ratio, sed tantum clarum dictum conscientiae eiusmodi actionem tamquam malam legique divinae contrariam damnans a transgressione retrahet.

595 **Nota.** 1. Praecipuam hac in re difficultatem quaestio parare solet, quid igitur faciendum sit, quando *respublica in summum discrimen* vel interitum adducatur; tunc enim quaelibet media licita videri, cum necessitas frangat leges.

Rarissime de tali periculo, plerumque tantummodo de particularibus emolumentis obtinendis vel difficultatibus evitandis agetur. Interitus autem rei publicae numquam talis esse potest, ut ipse populus pereat, sed tantum ut pars territorii vel aliquid independentiae sive potestatis internationalis vel constitutio monarchica amittatur. Si tale discrimen vere immineret et tantum actione mala evitari posset, non liceret eam ponere. Quod enim malum est, numquam facere licet. Neque homini ipsi vitam suam mala actione salvare licet. Ceterum etiam attendere iuvat, quae statim adiungenda sunt.

2. Eadem quidem praecepta moralia, quae in privata, etiam in vita publica internationali observanda sunt, attamen interdum *aliter applicanda* sunt, ut interdum difformitatis apparentia oriri possit. Homini privato auctoritati publicae subiecto non permittitur, ut propria auctoritate satisfactionem et poenam pro accepta iniuria sumat; Statui autem id per se licet. Status etiam multo facilius ab officio aliis succurrendi excusatur propter gravissima incommoda, quae tale auxilium afferre potest. Etiam saepius quam privatus ab implendis pactis, quae iniit, excusari poterit, quando nempe mutatis adiunctis materia contractus essentialiter mutata est.

Ergo neque *principium non interveniendi,* quod vocant, approbandum est. Hoc principium inter primos illi in Italia proposuerunt, qui circa a. 1870 patrimonio Ecclesiae aliisque Statibus vim inferebant. Nunc autem in iure int. fere communiter admissum est. Haec interventio, iure hodierno recusata, intellegitur ingerentia auctoritativa in res internas vel externas alterius Status, qua aliquid ab eo cum coactionis comminatione postulatur, non autem tantummodo „interventio amicabilis", quae per „bona officia" (bons offices) vel strictam „mediationem" (médiation) perficitur. Interventio non existimatur permissa nisi ad proprium ius tuendum, non autem ad auxilium alii ferendum vel ob alias causas. 596

Ex antea dictis colligitur, posse nonnumquam lege naturali praescriptum esse, ut, sicut homo privatus succurrere debet, si alterius domus flammis arripitur, ita etiam una natio alteri succurrat, si iniuste impugnetur vel forte interna desperata anarchia et caedibus vastetur, vel ut parti civium alterius nationis succurrat, quae crudelis exitii periculum patitur.[1]) Sed concedendum est, nationes saepissime excusari a tali interventione propter grave incommodum proprium sive periculum, quod subeundum esset.

Etiam aliud accidere potest. Sicut Status non debet intra se immania scelera tolerare, simili ratione etiam genus humanum ius et nonnumquam officium habet, ne toleret gravissima scelera, ubicumque gentium perpetrantur, velut crudeles superstitiones, quia gravissimae offensiones Dei sunt et ad bonum humanum pertinet, ut talia excludantur. Possunt igitur talia, quamdiu auctoritas internationalis suprema constituta non est, per se a quibuslibet nationibus cultis tolli quasi nomine et iure generis humani et nomine divino.

Th. 33. **A natura exigitur unio socialis populorum internationalis, quae bonum eorum commune et praesertim mutuam pacem efficaciter procuret.**

Declar. Ex quo tempore populi universali commercio utuntur et eorum rationes omnes intimo contactu inter se 597

[1]) Ideo *Pius IX* in syllabo damnavit prop. 62: „Promulgandum est et observandum principium, quod vocant de non interventu."

contingunt, in dies clarius necessitas apparet plurimas res communiter tractare et componere. Maxime vero ubique desiderium viget, ut bella, quae ob inventiones hodiernas admodum perniciosa fieri et insuper multas nationes simul in perniciem trahere possunt, eo praecaveantur, quod lites per iudicia internationalia efficaciter dirimantur. Propterea iam ex multis annis fora arbitrorum internationalia constituta sunt et recenter „Societas nationum" condita est. Sed, quia adhuc praeiudicium tenetur, Status singulos tali suprematia plena praeditos esse, ut nullam auctoritatem se superiorem habere queant, etiam illae institutiones, utpote quae singulares Status contra eorum voluntatem cogere nequeunt, debita efficacia carent. Sed in his conatibus tacita persuasio latet, ex natura rei populorum unionem postulari, quae pacem et alia, sine quibus communis prosperitas obtineri nequit, efficaciter procuret. Hoc est, quod thesis asserit.

Itaque dicimus, talem unionem „a natura exigi", ut igitur ius exsistendi non solum ex positiva Statuum voluntate, sed ex iure naturae repetat. Sicut societas civilis ex institutione naturae hunc finem habet, ut industriam singulorum ad prosperitatem assequendam compleat, ita asserimus illam supremam societatem a natura postulari, ut operam singulorum Statuum ulterius compleat ad illa assequenda, quae iis ad bonum commune et praesertim pacem habendam necessaria sunt, a singulis autem per se ipsos obtineri nequeunt.

598 Hanc unionem indolem verae societatis habere affirmamus, proinde etiam auctoritatem possidere singulis membris superiorem, quae omnem potestatem habeat ad finem huius societatis necessarium, ergo etiam vim obligandi et cogendi. Ad ambitum eius ea omnia et sola pertinent, quae ad salutem communem generis humani plane necessaria sunt, a singulis autem populis solis obtineri nequeunt; haec necessitas est ultima ratio simulque limes huius supremae potestatis. Hac ratione suprematia Statuum aliquam restrictionem patitur, ut non amplius plena independentia dicenda sit, sed tantum in eo consistat, quod unus Status non alteri

subiectus sit, sed tantum (in paucis) supremae potestati internationali subsit. Attamen, quia haec unio eiusque auctoritas neque esse neque vim suam exerere potest, quin certam formam habeat, haec autem neque per naturam neque per adiuncta satis determinata est, praerequiritur, ut per populorum (cultorum) communem electionem constituatur. Quae electio utique talis esse debet, ut omnium fiduciam mereatur. Hac electione autem supposita societas tum ius exsistendi tum potestatem suam ex ipso iure naturae possidet. Ut talis unio saltem gradatim perficiatur, impossibile minime apparet.

Unio igitur internationalis, de qua nunc loquimur, a „Societate nationum", quae iam exsistit, differt, quatenus haec non est unio omnium populorum et quod solum ex institutione positiva originem petit neque potestas eius Statibus superior esse censetur.

Demonst. 1. Unio socialis, sine qua *gravissimis populorum indigentiis* et praesertim paci procurandae satisfieri 599
nequit, dicenda est a natura exigi. Atqui sine sociali unione internationali populorum gravissimis eorum indigentiis, pacis praesertim procurationi satisfieri nequit. Ergo.

Demonst. min. a) Ad gravissimas populorum necessitates imprimis spectat, ut maxima eorum mala, *bella*, arceantur, quae nunc spectatis mediis bellicis admodum atrocia evadunt, totum populum vehementissime affligunt et plerumque simul multos alios populos in societatem calamitatis trahunt. Haec bella autem caveri nequeunt, nisi adsit potestas singulis Statibus superior, quae cum auctoritate lites dirimere atque Status etiam contra voluntatem obligare et ad sententiam iudicialem accipiendam cogere possit.

b) Praeterea contactus populorum et rerum humanarum nunc tantus est, ut singuli *aliis quoque rebus* ad prosperitatem suam necessariis non iam soli providere possint, sed cooperatio communis postuletur et quidem talis, quae interdum auctoritate suprema efficaciter dirigatur. Huc spectant oeconomicae necessitates, ut moderatio productionis et circulationis oeconomicae, commercii creditivi, condicionum

laboris, praeterea communis tutela contra molimina antisocialia, immoralia, antireligiosa, recta bonorum terrae distributio, ne alii populi in angustis territoriis contineantur, alii vero immensa spatia possideant, hi abundantes divitias habeant, alii vero in egestate vivere cogantur, et plurima alia.

Aliter. Sicut respublica propterea a natura exigitur, quia sine ea homines singulares et familiae prosperitatem suam et maxime pacem socialem obtinere nequeunt, ergo propterea, quia opera singulorum complenda est, simili plane ratione a natura unio et potestas socialis populis superior postulatur, quia sine ea bonum commune et maxime necessaria pacis tranquillitas obtineri minime possunt.

600 2. Confirmatur statuta assertio *persuasione hodierna,* quae inter populos viget, de necessitate internationalis consociationis et auctoritatis ad pacis securitatem assequendam. Quae quidem persuasio minus apparet antiquo tempore, quo universalis populorum contactus parvus neque consociatio internationalis possibilis erat. Clarius iam manifestatur medio aevo in idea ethnarchiae christianae sub principatu Imperatoris Romani. Clarissime autem cernitur in hodierno studio in annos crescente ad internationalia tribunalia, congressus et consociationes formandas, quibus populi sociata opera et auctoritate contra bella, intolerabilia onera militaria aliasque calamitates communes se tueri student.[1])

[1]) Quod idem exprimit Benedictus XV in encycl. „Pacem Dei munus“ 1920: „Optandum sane est, cunctas civitates, quavis ultro citroque suspicione remota, in unam quandam consociationem seu potius quandam quasi familiam coalescere cum ad propriam uniuscuiusque libertatem tuendam tum ad ordinem conservandum humanae societatis. Ad quam gentium consociationem contrahendam hortatur, ut alia multa praetereamus, ipsa vulgo explorata necessitas omnem dandi operam, ut sublatis vel imminutis rei militaris sumptibus, quorum immane pondus iam sustinere respublicae non possunt, nulla posthac exsistant tam exitiosa bella vel certe quam longissime eiusmodi periculum avertatur et unicuique populo cum libera potestate sua territorii iustis quidem terminati finibus integritas conservetur.“

Caput II

De iure belli

Art. 1. De bello ipso

Semper quidem, sed maxime in bello novissimo universali populi experti sunt, bella inter maximas calamitates numeranda esse. Ideo intensa motio pacis orta est id intendens, ut bella minuantur vel penitus eliminentur, quatenus internationale pacis tribunal constituatur, quod lites cum auctoritate dirimat, quatenus grandes exercitus stabiles, qui continua belli occasio sint et populis intoleranda onera imponant, tollantur, in commercio autem politico non pura utilitatis ratio, sed lex moralis iustitiae et amoris observetur. Nec mirum est, quod multi ad absolutum pacifismum defendendum progrediuntur, omne bellum in se illicitum esse defendentes. Etiam antiquitus fuerunt, qui cum Manichaeis aliisque omne bellum, utpote christianae et naturali legi contrarium, prohiberent. Sed iam Augustinus contra eos asseruit, damnanda quidem esse bella gentilium sine iustitia gesta, attamen bellum in se malum non esse, si ex iusta causa suscipiatur; quam doctrinam S. Thomas et doctores scholastici constanter secuti sunt. Idem etiam nunc, si veritatis tramitem deserere nolumus, dicendum est. Attamen magis quam umquam inculcandum est, tantum hac condicione bellum licitum esse, si iusta causa adsit et omnia media ad id avertendum exhausta sint. 601

Bellum proprie dictum est status certaminis armati regnorum. Dicitur status certaminis, ut distinguatur a particulari proelio. Nunc usu iuridico et vulgari bellum proprie tantum certamen regnorum independentium, itaque auctoritate publica susceptum, dicitur, non autem rixa paucorum privatorum neque certamen partium populorum privata auctoritate initum neque seditio vel bellum civile (quod non simpliciter bellum vocatur).[1]) Bellum vel *defensivum*

[1]) Omittimus etiam in belli definitione causam iustam, quam non pauci definitioni inserunt, quia etiam bellum iniustum verum bellum est.

vel *offensivum* est, prout vel vis illata repellitur vel vis primum infertur.

Th. 34. **Bellum non est per se lege naturali prohibitum (1. p.). Attamen, ut licitum sit, requiritur, ut causa iusta adsit neque pacifice componi possit (2. p.).**

602 **Demonst. 1. p.** Sicut homines privati etiam Status per se lege naturali potestatem habent, ut iura sua vi tueantur, quatenus iura impugnata contra aggressorem defendere, denegata extorquere, laesa autem vi restituere valent pro damnis satisfactionem, pro illatis iniuriis vindictam poenalem sumendo. Nam spectatis hominum passionibus iura tuta esse finemque suum obtinere nequeunt, nisi ita vi protegi possunt. Et Status per se etiam magis quam privati iura sua vi tueri possunt; quia ista sunt iura magnae multitudinis. (Privatis quidem, nisi in ipsa aggressione, non per se ipsos, sed per auctoritatem civilem hoc ius exercere licet, quia alioquin ordo turbaretur. Sed quamdiu non adest auctoritas internationalis superior vi coactiva praedita, Status per se ipsos id exercere possunt.) Atqui haec iurium tutela coactiva saepe aliter fieri nequit, nisi bello gerendo. Ergo bellum per se lege naturali prohibitum non est.

Aliter. Si in se semper illicitum esset, Statum bello sua et subditorum iura impugnata defendere et violata restituere, eius ac civium iura et omnis securitas arbitrio et violentiae hostium paterent et finis primus Status, ob quem a natura postulatur, frustraretur.

Idem *lex christiana* docet. „Bellum simpliciter nec est intrinsecus malum nec christianis prohibitum. Est de fide atque expressa in Scriptura."[1])

603 **Demonst. 2. p.** Requiritur 1) ut adsit *causa iusta,* i. e. verum ius defendendum vel restituendum sit.[2]) Alioquin bellum magna iniustitia est. Causae igitur iustae minime sunt quaelibet parva delicta[1]) vel amplificatio gloriae, dominationis, commercii neque etiam crescens potentia nationis vicinae, quamdiu non aggressionem incipit vel praeparat. Si bellum iniustum est, omnia damna hosti illata resarcienda sunt. — Etiam notandum est, bellum propter causam iustam intendendum esse, non vero in motiva prohibita, velut in odium hostis intentionem ferri debere.

Haec causa iusta utique *gravissima* esse debet, non quaelibet levis offensio sive laesio. Quia bellum maximum malum est, tantum causa gravissima iusta esse potest.

2) Oportet, ut antea omnia *media pacifica* tentata sint ad ius sine bello obtinendum; bellum ratio ultima esse debet.

Media pacifica ante bellum tentanda haec esse possunt: commentatio causae in ephemeridibus, actio diplomatica, qua vel directe cum adversario causa disceptatur vel influxus benevolus sive „interventio amicabilis" Status neutralis quaeritur, compromissum cum adversario, electio communis arbitri, cui causa dirimenda committitur; nonnumquam etiam „retorsio", e. g. auctio portorii adversus alium Statum, vel „repressalia" compositionem sine bello efficere possunt. Imprimis autem omni studio curandum est, ut supremum tribunal internationale constituatur et agnoscatur, quod lites cum auctoritate eaque coactiva dirimat.

Quod iustitiam causae attinet, de *militibus* vulgaribus haec Suarez dicit: „Vocati ad bellum ire possunt, dummodo illis non constet esse iniustum. Probatur, tum quia, quando iis militibus non constat de inustitia belli, consilium commune principis et regni satis illis est ad eundum, tum etiam, quia subditi in dubio (speculativo scilicet) tenentur oboedire superiori."[2])

Gentiles et Ius Romanum de condicionibus belli iusti parum solliciti erant. Lex autem christiana eiusque doctrina praeeunte S. Augustino semper etiam bella legi morali subesse inculcarunt. S. Thomas has condiciones belli iusti proponit: „Ad hoc, quod aliquod bellum sit

[1]) *Suarez,* De caritate d. 13 s. 1 n. 2. — [2]) „Nullum potest esse iustum bellum", inquit Suarez, „nisi subsit causa legitima et necessaria. Est conclusio certa et evidens. Rursus causa haec iusta et sufficiens est gravis iniuria illata, quae alia ratione vindicari aut reparari nequit. Ita docent theologi omnes." L. c. d. 13 s. 4 n. 1.

[1]) Secundum ius int. positivum delicta ab iis commissa, qui Statum repraesentant, immediate Statui imputantur, mediate autem ea, quae a quocumque contra alium Statum committuntur et quae ipse non impedit. A delicto distinguitur „actus inamicabilis" (acte peu amical). — [2]) L. c. s. 6 n. 8.

iustum, tria requiruntur. Primo quidem auctoritas principis.. Secundo requiritur causa iusta.. Tertio requiritur, ut sit intentio bellantium recta."[1])

Bellum auctoritate suprema civili decerni debere[2]) manifestum est. Auctoritatis enim supremae, non vero privatorum est, iura Status tueri eumque regere, maxime in tali re gravissime salutem publicam contingenti. Non tamen prohibetur, sed nunc valde congruum est, ut in bello indicendo aliquis consensus deputatorum populi intercedat, quia bellum populo gravissima onera imponit.

604 **De modo belli gerendi.** 1. Lege naturae prohibetur, ne *initium* belli offensivi fiat, nisi antea certo constet, hostem iniuriam suam nolle modo pacifico sanare, nisi igitur antea ei postulationes proponantur cum certa belli comminatione. Iure positivo intern. nunc sancitur, ne umquam bellum inchoetur, nisi id antea hosti (et regnis neutralibus) indicatum fuerit sive expressis verbis sive per „ultimatum", addita belli condicionata indictione.

2. In *actione bellica.* a) Non plus damni in bonis vitae et fortunae hosti inferendum est, quam necessarium est et sufficit ad finem iustum belli obtinendum. Sola enim necessitas ratio esse potest, ut actiones bellicae permittantur; ergo etiam earum mensura est. Patet etiam, prohibitam esse omnem actionem damnosam, ut vastationem, praedationem, quae a militibus sine ulla potestate a praepositis suis accepta peragatur.

Quales sint *actiones damnosae* prohibitae, imprimis ius positivum definire debet. Nunc multae tales actiones inter nationes cultas iure positivo prohibitae sunt.

Huc spectant potissimum conventiones Genevenses a. 1864 et 1906 de militibus vulneratis et captis (Convention pour l'amélioration du sort des militaires blessés dans les armées en campagne) et conferentiae Haagae 1899 et 1907 et Londini 1909 habitae de limitandis actionibus hostilibus in bello terrestri et maritimo (sed conventiones de bello maritimo ratae factae non sunt). His praescribitur, ne actiones hostiles, armatae praesertim, suscipiantur in incolas non pertinentes ad exercitum (forces militaires), neve ipsi tales actiones contra exercitum committant; ne arma vel proiectilia adhibeantur communi humanitatis sensui contraria, velut venenata et sine necessitate vulnus et dolorem augentia; ne hostes arma tradentes vulnerentur sive occidantur; ne loca obsidione capta militibus diripienda tradantur neve loca non defensa

[1]) 2, 2 q. 40 a. 1. — [2]) Saltem bellum offensivum; se defendere contra agressorem etiam sine mandato licet.

obsideantur vel tormentis verberentur; ut hostes vulnerati et aegroti curentur (seront respectés et soignés); ut etiam hostium instituta ac personae aegrotis curandis destinatae protegantur (protégés); ut hostes capti tantum in custodia detineantur salvis eorum bonis vitae, sanitatis ac fortunae.

b) Perfidia, mendacia, sollicitatio ad proditionem, utpote in se mala, prohibita sunt. Tamen licet insidiis et actionibus ad dissimulanda consilia spectantibus uti.

c) Scopo iusto obtento bellum finiendum est.

Obiectiones. 1. Bellum gerere non licet, si ex eo maius malum 605
oritur, quam iniuria est, ob quam instituitur. Atqui saltem nunc semper maius malum oritur, nempe damna utriusque partis bellantis et insuper damna aliorum populorum. — *Resp.* Tr. mai. D. min. si tantum illa iniuria spectatur, quae causa belli est Tr. si simul attenditur, futurum esse, si numquam liceret vi armata iura impugnata defendere vel violata restituere, ut omne ius et securitas arbitraria violentia iniquorum hostium conculcaretur N.

2. Bellum caritati saltem contrarium est, quia gravia mala inducit. — *Resp.* D. si non adest proportionata causa necessaria C. si adest Sd. et tunc mala imputanda sunt ei, qui belli causa fuit C. alteri N. Malum maius oriretur, si numquam liceret bellum gerere.

3. Bellum adversatur dilectioni inimicorum. — *Resp.* D. iniustum C. iustum Sd. si geritur ex odio C. si tantum ex iuris et iustitiae amore N.

4. Saltem bellum vindicativum necessario ex odio geritur, quia hosti malum optatur et infligitur. — *Resp.* D. malum optatur et infligitur formaliter et ultimo, quatenus est malum personae N. quatenus est reparatio iustitiae C.

5. Innocentes occidere illicitum est. Atqui in bello innocentes occiduntur. — *Resp.* D. mai. illicitum est occidere innocentes, i. e. eos, qui liberi sunt a culpa personali et publica, quatenus neque ipsi iniuriam intulerunt neque partes sunt regni gravis iniuriae rei C. si non culpa personali, attamen publica onusti sunt Sd. si arma gerunt N. si non gerunt et ita „innocentes" dicuntur (praesertim pueri, feminae et senes) Sd. eos directe occidere non licet C. non indirecte, quatenus e. g. in urbe expugnanda vitari nequit, ut aliqui occidantur N.

5. Puniri non potest, nisi inferior a superiore. Atqui unus Status non est alterius superior. — *Resp.* D. mai. intra societatem civilem C. si agitur de commercio Statuum inter se N. vel Sd. nisi ille, qui iniuriae reus et propterea alterius iuri vindicativo subiectus est C. nisi qui stricte inferior est N.

Art. 2. De iure victoriae

Apud gentiles opinio fuit consuetudine firmata, victoriam 606
ut talem conferre ius, et quidem ita, ut victori ius tribueretur

in omnia bona et ipsas personas populi devicti, quas in servitutem redigere poterat. Quod sane belli et victoriae cupidinem vehementer accendit. Hic error, Iure Romano firmatus, diu etiam aetatis christianae opiniones movit, donec pedetentim mitigatus et exstinctus est. Nunc etiam in doctrina de iure bellico fere abolitus est. Tamen inveniuntur huius erroris ethnici reliquiae, inde praecipue provenientes, quod ius naturale non admittitur, in cuius locum necessario ius fortioris subintrat. Sic docetur, victori ius esse in omnes provincias expugnatas, sumptus bellicos iure semper devicto imponi posse, immo sunt, qui victoriam fontem esse iustitiae asserant.

Th. 35. **Victoria ut talis non affert ius novum (1. p.); sed victori facultatem physicam praebet, ut iura sua a victoria independentia exsequi queat (2. p.).**

607 **Demonst. 1. p.** Victoria ut talis neque ex lege naturae (1) neque ex iure positivo legitimo (2) novum ius affert.

1) Victoria formaliter spectata in eo consistit, quod victor potestatem physicam in victum adeptus est. Atqui potestas physica ut talis non affert *lege naturae* potestatem moralem sive ius. Ergo victoria ut talis lege naturae non affert novum ius.

Aliter. Sicut homo, qui furem devicit, sua bona quidem erepta, non autem per se alia furis bona auferre potest multoque minus fur vincens ius acquirit in bona alterius, ita similiter victor iura quidem sibi denegata exsequi et firmare, non autem alia bona devicto eripere potest.

2) Non exsistit nunc *positivum* statutum internationale universali consuetudine receptum, quod victori ius in quaelibet devicti bona concedat. Nam ius antiquum gentilium victori quaelibet iura tribuens, si forte secundum aliqua legitimum fuit, in quibus scilicet ius naturae contrarium non erat et mutua adfuit gentium consensio, tamen saltem quoad aliqua legi naturali repugnabat ideoque numquam legitimum ius erat, e. g. quoad facultatem semper omnes incolas in servitutem redigendi (n. 190). Sed etiam quoad illa, quae legi naturae minus conformia erant, consensio universalis nationum, postquam spiritu christiano imbutae sunt, non diu duravit.

Demonst. 2. p. Victoria impedimenta tollit, ut victor 608
iura, quae independenter a victoria in hostem habet, iam exsequi queat. Ergo confert facultatem physicam ad id. — Ista iura autem haec sunt:

a) Potest ius detentum, e. g. provinciam ablatam, recuperare vel satisfactionem pro damno ante bellum illato extorquere vel poenam sumere pro illata iniuria. Sed „servanda est aequalitas, quae in iusto iudicio; in hoc autem puniri nequit reus omni poena nec privari omnibus bonis sine mensura, sed pro qualitate delicti."[1])

b) Si periculum est, ne iura iterum violentur, potest cautionem futurae securitatis sumere, sed non maiorem, quam necessarium est, hosti restringendo facultatem bellandi, velut postulando, ut munimina bellica in confinibus removeat et instrumenta bellica tradat. In satisfactionem, poenam, cautionem potest hostis devictus etiam aliqua provincia vel parte independentiae privari, et, si forte aliud medium contra eius perfidiam periculosam omnio non relinqueretur, penitus subiugari posset.

c) Potest indemnitatem pro sumptibus belli, cuius hostis est causa, et pro damnis in bello sibi illatis postulare.

Ista in hac re luctuosa lex naturalis ac divina praescribit omni humana opinione et arbitrio superior.

Sed certa spes non est fore, ut haec praecepta bellum et pacem spectantia rite observentur, nisi adsit suprema potestas, lege naturae postulata, quae cum auctoritate et vi ea urgere et exsequi valeat, et nisi insuper spiritus christianae iustitiae et amoris animos populorum regat.

[1]) *Suarez,* l. c. s. 7 n. 7.

